

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NAXÇIVAN BÖLMƏSİ**

ISSN 2218-4783

ELMİ ƏSƏRLƏR

**AŞIQ ƏLƏSGƏRƏ HƏSR EDİLMİŞ
XÜSUSİ NÖMRƏ**

Naxçıvan, “Tusi” – 2021, Cild 17

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI NAXÇIVAN BÖLMƏSİNİN ELMİ ƏSƏRLƏRİ
SCIENTIFIC WORKS OF AZERBAIJAN NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES NAKHCHIVAN BRANCH OFFICE
НАУЧНЫЕ ТРУДЫ НАХЧЫВАНСКОГО ОТДЕЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА

2005-ci ildə təsis edilmişdir • Established in 2005 • Основан в 2005 году

Jurnal AMEA Naxçıvan Bölməsi Rəyasət Heyətinin rəhbərliyi ilə nəşr olunur
The journal is published under auspices of the Presidium of ANAS Nakhchivan Branch
Office

Журнал издается под руководством Президиума Нахчыванского Отделения НАНА

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor
İ.M.Hacıyev

İ.Ə.Həbibbəyli, Y.M.Mahmudov, N.M.Vəlixanlı, Ə.B.Ərcilasun, M.Z.Nağısoylu, M.K.İmanov,
Ə.Ə.Salamzadə, C.Ə.Qiyasi, İ.E.Atnur, F.Y.Səfərli (*baş redaktorun müavini*), Ə.X.Nuriyev,
Ə.A.Quliyev (*baş redaktorun müavini*), V.B.Baxşəliyev (*məsul katib*), Z.Ə.Şahverdiyev,
Ş.T.Bünyadova, N.H.Əhmədov, F.Y.Xəlilov, R.Z.Rəhimli

EDITORIAL BOARD

Chief editor
I.M.Hajiyev

I.A.Habibbeyli, Y.M.Mahmudov, N.M.Valikhanli, A.B.Argilasun, M.Z.Nagisoylu, M.K.Imanov,
A.A.Salamzadeh, G.A.Giyasi, I.E.Atnur, F.Y.Safarli (*assistant editor*), A.Kh.Nuriyev, A.A.Quliyev
(*assistant editor*), V.B.Bakhshaliyev (*executive secretary*), Z.A.Shahverdiyev, Sh.T.Bunyadova,
N.H.Ahmadov, F.Y.Khalilov, R.Z.Rahimli

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор
И.М.Гаджиев

И.А.Габиббейли, Я.М.Махмудов, Н.М.Велиханлы, А.Б.Арджиласун, М.З.Нагисойлу,
М.К.Иманов, Э.А.Саламзаде, Дж.А.Гияси, И.Э.Атнур, Ф.Я.Сафарли (*зам. главного редактора*),
А.Х.Нуриев, А.А.Гулиев (*зам. главного редактора*), В.Б.Бахшалиев
(*ответственный секретарь*), З.А.Шахвердиев, Ш.Т.Бунядова, Н.Х.Ахмедов, Ф.Ю.Халилов,
Р.З.Рагимли

Ünvan: Naxçıvan şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 35, tel.: 544-69-84
Address: Nakhchivan, Heydar Aliyev av., 35, phone: 544-69-84
Адрес: Нахчыван, пр. Гейдар Алиева, 35, тел.: 544-69-84

Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

2021-ci ildə Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi, qüdrətli söz ustası Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 200 illiyi tamam olur.

Aşıq Ələsgər çoxəsrlik keçmişə malik aşıq sənəti ənənələrinə ən yüksək bədii-estetik meyarlarla yeni məzmun qazandırmış, xalq ruhuyla həmahəng əsərləri ilə Azərbaycanın mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmişdir. Sənətkarın doğma təbiətə məhəbbət və vətənpərvərlik hisslərini vəhdətdə aşıl原因, ana dilimizin saflığını, məna potensialını və hüdudsuz ifadə imkanlarını özündə cəmləşdirən dərin koloritli yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq səhifələrindəndir. Aşıq Ələsgər çox sayda yetirmələrindən ibarət bir məktəb formalaşdırmış və gələcəyin məşhur el şairlərinə qüvvətli təsir göstərmişdir. Azərbaycan aşıq sənətinin ümumbəşəri dəyərlər sırasında qorunan dünya qeyri-maddi mədəni irs nümunələri siyahısına salınması həm də Aşıq Ələsgər sənətinə ehtiramın təzahürüdür.

Aşıq Ələsgərin zəngin poetik irsinin geniş tədqiqi, nəşri və təbliğinin mühüm mərhələsi mədəni-mənəvi dəyərlərimizin bütün daşıyıcılarına həmişə qədirlənliklə yanaşan ümummillə lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Sənətkarın yubileyləri məhz Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə dövlət səviyyəsində qeyd edilmişdir. Böyük söz ustasının respublikamızda və onun hüdudlarından kənarda 150 illik yubiley mərasimləri keçirilərkən əlamətdar hadisə baş vermiş, azərbaycanlıların əzəli yurdlarından olan qədim Göyçə mahalında, doğulduğu kənddə Aşıq Ələsgərin qəbirüstü abidəsi ucaldılmışdı. Həmin əzəmətli büst soydaşlarımız öz dədə-baba torpaqlarından didərgin salındıqdan sonra erməni vandalları tərəfindən dağıdılsa da, milli-mədəni varlığımızın tərkib hissəsinə çevrilmiş Aşıq Ələsgər irsi silinməz tarixi yaddaş rəmzi kimi yaşamaqdadır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan aşıq poeziyasını zirvələrə yüksəltmiş el sənətkarı Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 200-cü ildönümünün təntənəli qeyd olunmasını təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla, ustad sənətkar Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planını hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 18 fevral 2021-ci il

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI ALİ MƏCLİSİ SƏDRİNİN
S Ə R Ə N C A M I**

**“Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş
Tədbirlər Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında**

Naxçıvan Muxtar Respublikası Konstitusiyasının 5-ci maddəsinin II hissəsinin 22-ci bəndini rəhbər tutaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” 2021-ci il 18 fevral tarixli Sərəncamının icrasını təmin etmək məqsədi ilə qərara alıram:

1. “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında keçirilməsi ilə əlaqədar Tədbirlər Planı” təsdiq edilsin (əlavə olunur).
2. Bu Sərəncam imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

**Naxçıvan Muxtar Respublikası
Ali Məclisinin Sədri**

VASİF TALIBOV

Naxçıvan şəhəri, 22 fevral 2021-ci il

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali
Məclisi Sədrinin 2021-ci il 22 fevral
tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir

**Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin Naxçıvan Muxtar
Respublikasında keçirilməsi ilə əlaqədar**

TƏDBİRLƏR PLANI

Nö	Tədbirin adı	İcraya məsul təşkilat	İcra müddəti
1.	Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 200 illiyi ilə əlaqədar yubiley tədbirinin keçirilməsi	Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi, AMEA Naxçıvan Bölməsi, Aşıqlar birliyi	2021-ci il
2.	"Aşıq Ələsgər-200" mövzusunda elmi konfransın keçirilməsi	AMEA Naxçıvan Bölməsi, ali təhsil müəssisələri, Yazıçılar Birliyi	May 2021-ci il
3.	AMEA Naxçıvan Bölməsinin "Elmi əsərlər" jurnalının bir nömrəsinin Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr edilməsi	Bilik Fondu, AMEA Naxçıvan Bölməsi	May 2021-ci il
4.	Naxçıvan Muxtar Respublikası Ədəbiyyat Muzeyində Aşıq Ələsgərin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş interaktiv dərslərin keçirilməsi	Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət Nazirliyi	Aprel 2021-ci il
5.	"Aşıq Ələsgər və Naxçıvan" mövzusunda elmi araşdırmaların aparılması	AMEA Naxçıvan Bölməsi, ali təhsil müəssisələri	il ərzində
6.	Muxtar respublikanın musiqi təhsili müəssisələrində Aşıq Ələsgərin yaradıcılığından bəhs edən ustad dərslərinin tədris olunması	Mədəniyyət Nazirliyi, Aşıqlar Birliyi	il ərzində
7.	Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş yaradıcılıq müsabiqəsinin keçirilməsi	Mədəniyyət Nazirliyi, Aşıqlar Birliyi, Yazıçılar Birliyi	İyun 2021-ci il
8.	Aşıq Ələsgərin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş teleradio verilişlərinin və qəzet materiallarının hazırlanması, keçirilən tədbirlərin işıqlandırılması	Naxçıvan Muxtar Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri	il ərzində

İSLAM ƏLƏSGƏR

HAQQ AŞIĞI

Azərbaycan aşığı sənətinin, milli aşığı poeziyası tarixində şərəfli yer tutan sənətkarlardan biri də Aşiq Ələsgərdir. O, qeyri-adi fitri qabiliyyəti sayəsində yaratdığı müxtəlif şəkili, müxtəlif məzmunlu sənət incilərində özünəməxsus bədii boyalarla ifadə etdiyi ümumbəşəri didaktik fikirləri ilə bu müqəddəs sənətin zirvəsinə yüksəlmişdir. Qüdrətli el sənətkarının yaratdığı əsərlər aşıqlarımızın repertuarında geniş yer tutmuş, şənliklərin bəzəyinə çevrilmişdir.

Xalqımıza öz sazı və sözü ilə 80 ildən artıq ləyaqətlə xidmət edən Dədə Ələsgər yalnız qüdrətli bir şair-aşiq kimi yox, həm də tanıyanların qəlbində bir övliya kimi heykəlləşmişdir.

Aşiq Ələsgər qədim Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində 1821-ci ildə dünyaya göz açmışdır. Onun atası Alməmməd işgüzar və halal zəhməti ilə dolanan, həlim təbiətli bir kişi idi. O, həm də xalq arasında bir şair kimi tanınırdı. Yaradıcılığından əldə olan nümunələr püxtə sənətkar qələminin məhsulu kimi diqqəti cəlb edir. Onun “İnsan”, “Görmədim”, “Eylər-eylər” rədifli şeirlərini aşıqlarımız indi də ustadnamə kimi oxuyurlar.

Ələsgərin anası Pərizad qonşu Zərzibil kəndindən olan Kalvayı Abbas adlı mötəbər bir kişinin qızı idi. Çox mehriban olan bu ailədə Ələsgər, Salah, Xəlil, Məhəmməd adlı dörd oğlan, Fatma və Qızxanım adında iki qız Alməmmədlə Pərizadın sevinclərinə səbəb olduğu kimi, onların qayğısını da artırmışdı. Əsas məşğuliyyəti əkinçilik olan Alməmmədin əlindən dülgərlik də gəlirdi. Səkkiz baş ailəni dolandırmaqda çətinlik çəkən Alməmməd əkin-biçindən sonra Kəlbəcərin meşələrindən ağac gətirər, cüt (xış), boyunduruq, kürək, şana, cəhrə, nehrə, çanaq, hövsər, çömçə, qaşiq və s. düzəldib satar, ailəni korluq çəkməyə qoymazdı.

Ailənin böyük uşağı olan Ələsgər 14-15 yaşına çatanda kəndlərində Kərbəlayı Qurban adlı birisi Alməmmədin yanına gəlib, köməkəz olduğundan şikayətlənmiş, bir neçə il Ələsgərin onlara kömək etməsini xahiş eləmişdi.

Ələsgər Kərbəlayı Qurbanın evində dörd il işləmiş, bu müddətdə özünün işgüzarlığı, mərifət-qanacağı ilə hörmət qazanmışdı. Kərbəlayı Qurban onu oğul gözündə görürdü. Axır vaxtlar Kərbəlayı Qurbanın yeganə qızı Səhnəbanı ilə Ələsgərin arasında səmimi bir məhəbbət də yaranmışdı. Kərbəlayı Qurban bu işdən xəbər tutanda çox şad olmuş və Ələsgəri yanında həmişəlik saxlamaq üçün gəncləri evləndirmək fikrinə düşmüşdü. Lakin Kərbəlayı Qurbanın qardaşı Pullu Məhərrəm bu məsələni eşidəndə, Ələsgəri qovdurmuş və Səhnəbanını öz oğlu Mustafaya almışdı.

Nökərlikdən bir ağır qəm yükü ilə evlərinə qayıdan Ələsgər ilk məhəbbətinin acı təsirindən ömrünün sonuna qədər ayrılı bilməmişdi. Alməmməd kişi eşqin, məhəbbətin nə olduğunu yaxşı bilirdi. Onu da yəqin eləmişdi ki, bu boy-buxunlu, kamallı oğlundan yaxşı aşiq olar. Oğlunun hələ nökrə olduğu illərdə şeir söyləməyindən, saza-sözə, aşıqlıq sənətinə olan marağından da halı idi. Odur ki, Kəlbəcərin Qanlıkənd kəndindən ona bir saz alıb gətirdi. Çox keçmədi, Ələsgərin əli saza yatdı, çalib-oxumağa başladı. Ancaq nə qədər yaxşı çalıb nə qədər gözəl oxusa da, Alməmməd kişi oğlunun ustada ehtiyacı olduğunu bilirdi. Ələsgərin püxtələşməsi, bir aşiq kimi yetişməsi üçün onu o zaman Göyçədə məşhur olan Qızılvangli Aşiq Aliya şəyird verdi.

Ələsgər Aşiq Alının yanında beş il qədər şəyird qaldığı müddətdə özünün qeyri-adi istedadı sayəsində bu müqəddəs sənətin sirlərini öyrəndi və müstəqil aşıqlıq eləməyə başladı. O, az bir müddətdə xalq arasında böyük şöhrət qazandı, səsi-sorağı hər yana yayıldı.

Göyçədə ustad aşıqlardan söhbət düşəndə, Ələsgərin adı Aşiq Alının adı ilə yanaşı

çəkiliydi. Saz-söz həvəskarları bu aşığı müqayisə eləməyə başladılar; hansı güclüdür, hazır cavabdır; Aşıq Alımı, yoxsa Aşıq Ələsgəri? Aşıq azarkeşləri arasında olan bu söhbət qızgın mübahisəyə səbəb oldu. Onlar aşığı qarşılaşdırmaq qərarına gəldilər. Aşıq Alıya: “Ələsgər hər yerdə sənə bədinə danışır”, “Ələsgər sənə sözlərini bəyənir”, “Ələsgər özünü səndən üstün tutur” kimi yalan xəbərlər çatdırmağa başladılar, Onlar yaxşı bilirdilər ki, xasiyyətə tündməzək olan və tez əsəbiləşən Aşıq Alı çuğulların belə sözlərindən qəzəblənəcək və Aşıq Ələsgərlə deyişəcəkdir. Nəhayət, kələkləri baş tutdu. Birinci çuğulun dediyinə inanmayan Aşıq Alı, ikincinin, üçüncünün... sözlərinə inandı və Ələsgəri “susdurmaq” qərarına gəldi. Təxminən 1850-ci illərdə Göyçənin Qızılbuluq (Çaxırlı) kəndində, Böyük Ağanın evində məqsədli təşkil elətdirdiyi məclisdə deyişməyə əvvəlcədən hazırlanmış olan Aşıq Alı sazını götürüb meydana çıxdı və şeyirdini deyişməyə çağırdı. Ələsgər nə qədər yalvarıb-yaxardısı da, Aşıq Alı inadından dönmədi, Ələsgəri deyişməyə məcbur elədi və özü məğlub oldu. Bu işdə heç bir günahı olmadığını söyləyən Aşıq Ələsgər ustadından dönə-dönə üzr istəyib, onu sakitləşdirməyə çalışdısa da, Aşıq Alı əsəbi halda məclisi tərk elədi...

Aşıq Ələsgər kəskin hafizəsi və həmişə öyrənməyə cəhd göstərməsi sayəsində zəngin bilik əldə etmişdir. Oğlanlarının, onu görmüş qocaların söylədiklərinə görə, Ələsgər dövrünün ziyalıları və din xadimləri ilə ünsiyyətdə olar, onlara tarixi, bədii və dini kitablar oxutdurub, qulaq asmağı çox sevmiş. Dini mübahisələr zamanı mollalar, axund və qazilər, hətta şeyxlər onun dedikləri ilə razılaşmalı olurlar.

Aşıq Ələsgərin şeirlərində Firdovsinin, Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Hafizin adlarının çəkilməsi, “Onlar da yazdığı, ayə, mündədi” deməsi təsadüfi sayılmamalıdır. Aşıq dinləmə yolu ilə onların əsərlərindən çox şey öyrənmişdir. Yaradıcılığında rast gəldiyimiz “Şəninə dastan yazıram, Rüstəmin dastanı kimi”, “Rüstəmin Rəxşi kimi gətirir cövləni, deyin”, “Ürəyim bir Kərəmə, bir Şeyx-Sənana yanır”, “Səxavətdə misli Hatəm, səddə İskəndər kimidi”, “Qəlbədən yas tuturam Məcnuna, Fərhad bu gün”, “Hüsnə Yusifsanı, kamalda Loğman kimidi”, “Hər yana kağız dağıldı, Süleyman fərmanı kimi”, “Min yaşasın İsmayılı, nərəsi Heydər kimidi”, “Erkək yan-yana kəsildi Minanın qurbanı kimi” və b. ifadələr deyilənləri təsdiq edir.

Aşıq Ələsgərin bədahətən şeir söyləməsi də hamını heyrləndirirdi. Onu görmüş, məclislərində olmuş qocaların, şeyirlərinin dediklərinə görə, Aşıq, yeri gələndə, sazı sinəsinə basar, şeri elə oradaca bədahətən yaradar, həmin şeirlərini yadında saxlar, sonradan şeyirlərinə öyrədərmiş.

Böyük sənətkarın qarşı-qarşıya söhbət elədiyi adamların fikrindən keçənləri bilməsi də bir möcüzəydi. Bəlkə elə bu səbəbdən ki, Aşıq deyişmə zamanı heç bir sual qarşısında aciz qalmamışdır.

Haqqında söylənilən xatirələrdən, dastan-rəvayətlərdən öyrənirik ki, o, həm də baş verəcək bir çox hadisələri əvvəlcədən yuxuda görürmüş. Şeirləri içərisində onun belə bir etirafı da diqqəti cəlb edir:

Oxuram inna-fətəhna,
Mətləb allam yuxuda;
Şahi-Mərdan nökrüyəm,
Dərsimi pünhan verir.

Yenə söylənilən dastan-rəvayətlərdən və xatirələrdən məlum olur ki, Dədə Qorqud kimi Aşıq Ələsgərin də alqışı böyük təsir gücünə malik imiş. Dəli Alıya həsr elədiyi bir mükəmməlməsində deyilir:

Hər məclisdə duaçıyam,
Günbəgün ucalır səsim;
Barilahim, irəhm eylə,
Yerə düşməsin nəfəsim;
Oğul ver iki qardaşa,
Bir qurban da özüm kəsdim...

Dəli Alının dostlarından olan bu “iki qardaş” Goranboyun Qaramusalı kənd sakinləri Əsəd ilə Molla Qasımdır. Aşığın bu duasından sonra Allah onlara bir yox, bir neçə oğul bəxş eləmiş və bu münasibətlə Dədə Ələsgər qurban kəsmişdi.

Dastanlarımızın bir çoxunda olduğu kimi, Aşıq Ələsgərə də yuxuda vergi verilməsini söyləyən aşıqlar onun “Qabaqda” rədifli qoşmasının deyilməsini bununla əlaqələndirirlər.

Özünün əxlaqı, xasiyyəti, davranışı ilə hamıya nümunə olan, yaratdığı şeirlərdə dinləyənlərə düzgün yol göstərən, ədalətli olmağı, haqqın tərəfini saxlamağı təbliğ edən aşıq bütün bunlara görə “Haqq aşığı” adlandırılmış, həmişə ona pərəstiş elənmiş, çətin işə düşənlərsə ondan nicat diləmiş, vəfatından sonra qəbrini ziyarətə gəlməyə başlamışlar.

Aşıq Ələsgər müstəqil aşıqlığa başlayandan sonra bu sənətə meyl göstərənlərin böyük bir qismi onun himayəsi və qayğısı sayəsində püxtələşmiş, “aşiq” adına yiyələnmişdir. Ələsgər şeyirdliylə qəbul elədiklərini bu müqəddəs sənətin sirlərinə onlar tam yiyələnməyincə yanından buraxmaz, müstəqil aşıqlıq eləməsinə icazə verməzmiş. Nə qədər ki, püxtələşməyib, onlara öz adları ilə müraciət edər, elə ki sənətə yiyələndiyinə əmin oldu, onların adlarının əvvəlinə bir “aşiq” sözünü də əlavə edərmiş. Bu sözdən sonra şeyirdi bilərmiş ki, ustadı onun müstəqil aşıqlıq eləməsinə razılıq vermişdir. Şeyirdlərinin qabiliyyətindən asılı olaraq, onların bəziləri 4-5 ilə, bəziləri isə daha artıq müddətdə ustadından şifahi “aşiq” vəsiqəsini əldə edərmiş. Şeyird “aşiq” adını alan günü şadlıq edərmiş. Məşhur Aşıq Əsəd, özünün etirafına görə, Aşıq Ələsgərin yanında 10 il şeyirdlik eləmişdir.

Aşıq Ələsgərin yanında “aşiq” adı qazananların sayı çoxdur. Hələ XIX əsrin sonlarında söylədiyi bir qoşmasında:

Adım Ələsgərdi, mərdü mərdana,
On iki şeyirdin işlər hər yana.

misraları ilə bu sənətin inkişafında böyük xidmətlər göstərdiyini fəxrlə bildirən aşıq, bəlkə, bundan sonra daha neçə-neçə şeyird yetişdirmişdir.

Bilavasitə Aşıq Ələsgərin himayəsində ərsəyə gələn aşıqlardan çoxlarının adı məlumdur. Bunlardan Göyçənin Daşkənd kəndindən olan Aşıq Nəcəf, Qızılwəngdən Aşıq Mustafa və Aşıq Yusif, Qızılbuluqdan (Çaxırlıdan) Aşıq Hüseynalı, Hüseynqulağalından (Nərimanlıdan) Aşıq İsa və Aşıq Mikayıl, Zoddan Aşıq Qasım və Aşıq Ağayar, Kəsəməndən Aşıq Nağı, Böyük Məzrədən Aşıq Qiyas, Sarıyaqubdan Aşıq Məhəmmədəli və Aşıq Paşa, Böyük Qaraqoyunludan Aşıq Sadıq və Aşıq Əsəd, Zərzibildən Aşıq Nağı, Ağkilsədən Aşıq Qurban, Aşıq Talıb, Aşıq Nəcəf, Dərəçiçək mahalının Torpaqqala kəndindən Aşıq Alı və b.-nin adlarını çəkmək olar. Qısacası, adları bizə bəlli 170-dən artıq aşığın çoxu Aşıq Ələsgərin şeyirdləri və ya şeyirdlərinin şeyirdləridir.

Aşıq Ələsgər bu sənətin çox məsuliyyətli olduğunu yaxşı bilirdi. O, “aşiq” adı daşıyanların saz çalıb söz oxumaları ilə vəzifələrini bitmiş hesab eləmirdi. Onun nəzərində aşıq “oturub-durmaqda ədəbin bilən”, “xalqa həqiqətdən mətləb qandırın”, “şeytanı öldürüb, nəfsin yandırın”, “danışdığı sözün qiymətin bilən”, mərifət elmində dolu”, “el işində pak oturub, pak duran”, “dalısınca xoş sədalı gərəkdi”. Bu tələblərə layiqincə əməl edən və digər bir çox

nəcib insani keyfiyyətləri öz şəxsində cəmləşdirən Dədə Ələsgər özü el işində çox hörmət qazanmışdır.

Yaxşı hörmət ilə, təmiz ad ilə “Qafqaz elini” dolanan, qocaya “ata”, cavana “qardaş” deyən, qız-gəlini ana-bacı gözündə görən Ələsgər gəzdiyi yerlərdə, keçirdiyi məclislərdə nə qədər gözəllər görüb onları min dillə vəsf etsə də, ilk məhəbbətinin uğursuzluğunun təsiri ilə 40 yaşına qədər evlənmemişdi. Nəhayət, ata-anasının, digər ağsaqqal-ağbirçəklərin danlağı və öyüd-nəsihətindən sonra Kəlbəcərin Yanşaq kəndindən olan Nəbi (“Qırxayaq Nəbi” deyirmişlər) adında bir kişinin Anaxanım adlı qızı ilə səmimi ailə qurmuş və ömrünün axırına qədər onunla yaşamışdır.

Aşıq Ələsgər evləndəndən 3-4 il sonra Yanşağa köçmüş, bir il orada yaşadıqdan sonra yenə də doğma kəndinə qayıtmışdır. Bu zaman onun Nigar adlı bir qızı vardı. “Aşıq Ələsgər Yanşaqda” adlı dastan-rəvayətdə Aşığın Anaxanım ilə evlənməsi və bu köç əhvalatı bədii əksini tapmışdır.

Aşıq Ələsgər böyük bir ailənin qayğısını çəkmiş, Bəşir, Əbdüləzim, Talib adlı üç oğul; Nigar, Xeyransa, Gülnisə, Bəsti, Əsli və Zümrüd adlı altı qız böyüdüb boya-başa çatdırmış, ev-eşik sahibi olmuşdur.

Aşıq Ələsgərin oğlanlarından hər üçünün şairlik təbi varmış; saz götürüb aşılıq edənə yalnız Aşıq Talib olubdur. Qızlardan isə saz çalıb, söz qoşanı olmamışdır.

Aşıq Ələsgər zəhməti çox sevirmiş. Ələsgər əkin vaxtı kotanın macından yapışar, toxumu öz əli ilə səpər, biçin vaxtı isə kərəntini götürüb, hamıdan qabağa düşərmiş. Atası kimi, onun əlindən dülgərlik işləri də gəlirmiş.

Şeyirdlərinin, qohumlarının dediklərinə görə, Aşıq Ələsgər sazı solaxay çalırmiş. Havaları çox məharətlə ifa edən, həmişə özünü ağır və təmkinli aparan Aşıq Ələsgər dastanları çox ustalıqla söyləyər, dinləyiciləri dastanda cərəyan edən hadisələrin doğruluğuna inandırarmış. Qocaların dediyinə görə, bir dəfə Göyçənin Qızılbuluq kəndində keçirilən toy zamanı Aşıq Ələsgər “Əsli və Kərəm” dastanını söyləmiş, onun səhərisi günü həmin kənddən olan Dəli Şirin adlı biri yolda keşişə rast gələndə, xəncəri çəkib onu öldürmək istəmiş, lakin yanındakılar onun bu faciəni törətməsinə imkan verməmişlər.

Aşıq Ələsgər məclislərdə heç zaman özünü təbliğ eləməz, Qurbanidən, Abbasdan, Xəstə Qasımdan, Valehdən və başqa ustadların şeirlərindən oxuyar, öz şeirlərini isə məclisdəkilərin tələbindən sonra ifa edərmiş.

“Təmiz ad ilə” ellər dolaşan Aşıq hamı tərəfindən sevilər, hər yerdə hörmətlə qarşılanırdı. Şeir-sənət xiridarları onunla dostluq etməyi, onu evində qonaq saxlamağı özlərinə şərəf sayardılar.

Aşıq Ələsgər Aşıq Alıdan başqa, Aşıq Şeniklə, Şəmkirli Aşıq Hüseynlə (dostcasına), Tiflisli Aşıq Əsədullahla, Sisyanlı Dəllək Əvəzlə, Göyçənin Zod kəndindən olan Molla Tağı oğlu Məhəmmədlə deyişmiş; Gəncədə, Qardağda mollalarla, şeyxlərlə dini məsələlər ətrafında ciddi mübahisələr aparmış, həmişə də qalib olmuşdur.

Aşıq Ələsgərə İrəvandan, Şəmsəddindən bağlamalar və həcrlər göndərənlər də olmuşdur. Aşıq bunların hamısına çox düzgün və tutarlı cavablar vermişdir.

Bu qədər kamil və zəngin bilik sahibi olan, heç bir sual qarşısında aciz qalmayan Dədə Ələsgərin təvazökarlığı: “Şeyirdlikdə can çürütdüm, hərgiz ustad olmadım”, yaxud da “Yazıq Ələsgərəm, azdı kamalım, vacibdi ki, bir ustadından dərs alım” deməyi, əslində, onun ustadlar ustadı olmağını təsdiq eləmirmi?! Amma biri ilə qarşılaşanda, deyişmə meydanına çıxanda rəcəz oxuyur, özünün nə qüdrət sahibi olduğunu açıq şəkildə söyləyir:

Hər kəs sərdən keçib, mərdü mərdana
Baş qoysun bu yolda, meydana gəlsin.
Dərya dilim dalğa vurdu, bulandı,
Qərq olmaq istəyən ümmana, gəlsin!

Aşıq Ələsgərin çox böyük sənətkar olduğunu hələ onun sağlığında ikən dövrünün ziyalıları, ustad aşığıları dönə-dönə etiraf eləmişlər. Fars, türk və ərəb dillərində mükəmməl təhsil görmüş, klassik ədəbiyyatı və aşıq poeziyasını kamil bilən Mirzə Bəylər dostunu Şərqin böyük şairi Hafiz Şiraziyə bərabər tutmuş, onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir.

Aşıq Ələsgərlə eyni zamanda Aşıq Alıya şəyirdlik eləmiş olan Alçalı Aşıq Məhərrəm haqq aşığının Azərbaycan aşıq poeziyası, Aşıq sənəti tarixində tutduğu mövqedən söhbət açarkən deyir:

Heç mahalda ustad yoxdu
Aşıq Ələsgər kimi;
Yüz yerdən qətrə oynadı,
Belə ümman gəlmədi.

XX əsr öz gəlişi ilə xalqımızın tarixində silinməz iz qoyan faciəli hadisələr də gətirdi. Bu faciələri yaşayan böyük sənətkarın həyatında da ağırlı-acılı günlər başladı. 1905-ci ildə dünyada baş verən ictimai-siyasi çalxantılar, Qafqazda isə ermənilərin törətdikləri fitnə-fəsadlar və bunun acı nəticələri Dədə-Ələsgərin narahatlığına, zəmanədən acı-acı şikayətlənməyinə səbəb oldu.

1918-ci ildə təxminən, 28 illik Sibir sürgünündən vətənə təzəcə qayıtmış olan Molla Rəhimi (o, Ələsgərin xalası oğlu idi) Bəşirin bilmədən güllə ilə vurub öldürməsi də aşığın həyatında ən faciəli hadisələrdən biri olur. O, məşhur "Kəsildi" rədifli qoşmasını Molla Rəhimin cənəzəsi üzərində göz yaşları axıda-axıda söyləmişdi.

1915-ci ildə qardaşı oğlu və ən sevimli şəyirdi Aşıq Qurbanın ölümü yalnız qohumları yox, bütün kəndi yasa batırmışdı. Bu ağır itki Aşıq Ələsgərə elə dərin təsir eləmişdi ki, bundan sonra o, aşıqlıq sənətindən əl çəkmiş, bir daha əlinə saz almamışdı.

Bundan sonrakı illərdə də Ələsgəri qəm dəryasına qərq edən hadisələr bir-biri ilə əvəz olunmuşdur. 1916-cı ilin yayında kəndin kovxası Məşədi Qasım Ələsgərin ortancıl oğlu Əbdüləzimi işə göndərmək istəyəndə, Əbdüləzim onun sözünə baxmamış, buna görə kovxa onu qamçı ilə döymüş, xəbəri eşidən Bəşir kovxanı güllə ilə vurub qaçmışdı. Bu işin üstündə Əbdüləzimi və aşığın qardaşı Xəlili təqsirli bilib həbs eləmişdilər. On bir ay divanxanalar qapısına ayaq döyən aşıq Tiflisə getmiş, dustaqları həbsdən azad elətdirə bilmişdi.

Yaralanmış kovxanı Ələsgərin dostu, Göyçənin Qanlı kəndindən olan məşhur həkim Hacı Nağı müalicə etdikdən sonra, düşmənçilik aradan götürülmüş, Bəşir isə çar hakimiyyəti yıxılana qədər qaçaq yaşamışdı.

Bir il sonra, 1917-ci ildə Xəlilin dünyasını dəyişməsi aşığın dərdlərini bir qədər də ağırlaşdırmışdır.

Ermənilərin 1918-ci ilin mart ayında təkrarən törətdikləri fitnəkarlıq bütün göyçəliyərin ağır faciəsi ilə nəticələnir. Mənfur düşmən ələ keçirdiyi adamları qırır, qalanların da çoxu dağ aşırımlarında borana düşüb məhv olurlar. Onların arasında ömrünün sonuna qədər Ələsgərə həsrətlə baxıb köks ötürən Səhnəbanı da var idi...

Ailəsi üç il köçkün yaşadığı müddətdə Aşıq Ələsgər çox mənəvi əzab-əziyyət çəkir. Bir çoxlarına görə Ələsgər qaçqın yaşadığı vaxt ehtiyac üzündən dəyirmançılıq eləməyə məcbur olmuşdur. Bu, tamam yanlış fikirdir. Aşıq Talibin söyləməsinə görə, bir dəyirmanı olan

Qanlıkənd kəndi ilə Elləzallar kəndi arasında düşmənçilik yarandığına görə, heç kəs cəsarət edib dəyirmanə gələ bilmirmiş. Undan sarı korluq çəkən bu kəndlərin ağsaqqalları Aşıq Ələsgərin yanına gəlib, ondan xahiş eləmişlər ki, heç kəs sənin yanında bir-birinə əl qaldırmaz; ara düzələnə qədər dəyirmanə gəlib-gedənə nəzarət elə, camaat dolansın. Aşıq elin sözünü yerə salmamış, bir müddət gününü dəyirmanda keçirməli olmuşdur.

Aşıq Ələsgər onu “dəyirmançı” edən zamanədən şikayətlənmişdir. Bu barədə “Dəyirmançı aşıq” dastan-rəvayətində ətraflı söhbət açılmışdır.

Ermənistanda şura hakimiyyəti qurulandan sonra bütün göyçəlilər kimi, Aşıq Ələsgərin də ailəsi doğma yurda qayıtmışdır. Hökumət Aşıq Ələsgəri İrəvana aparmaq üçün iki dəfə nümayəndə göndərmiş, lakin aşıq bu təklifləri qəbul eləməmişdir.

Deyilənlərə görə, aşıq uca boylu, enlikürəkli, qarayanız, çatma qaşlı qara gözlü, dolu sifətli, pəhləvan gövdəli, yaraşıqlı bir adam imiş. O, əyninə uzun ətəkli arxalıq, üstündən çuxa geyər, başına Buxara papaq qoyar, belinə göy qurşaq bağlamış.

Dünyadan köçəcəyi günü əvvəldən xəbər verən Dədə Ələsgər 1926-cı il martın 7-də həyatla vidalaşmışdır. Onun məzarı Ağkilsə kəndinin qərbindəki köhnə qəbiristanlıqdadır.

Rəssamlarımızdan S.Şərifzadə, B.Mirzəzadə, M.Abdullayev, N.Xəlilov, C.Quliyev və b. aşığın portretini yaratmışlar.

Aşığın anadan olmasının 150 və 175 illik yubileyləri dövlət səviyyəsində qeyd edilmişdir.

Yazı-pozu bilməyən qüdrətli el sənətkarının yaratdığı əsərlər onun sağlığında yazıya alınmadığına görə, böyük bir qismi unudulmuşdur. Buna baxmayaraq, əldə edilən sənət inciləri bu barədə söhbət açmağa imkan verir.

Aşıq Ələsgər incə qəlbli, həssas, hər şeyi düzgün qiymətləndirməyi bacaran, gözəllikləri duyan, onu minbir dillə vəsf edən qüdrətli söz ustasıdır. Təbiətdə və cəmiyyətdə elə vacib bir məsələ yoxdur ki, bu və ya digər şəkildə aşıq ona toxunub, öz münasibətini bildirməmiş olsun.

Aşıq Ələsgər, hər şeydən əvvəl, böyük bir eşq əhli, gözəllik aşıqıdır. Bu eşq, məhəbbət və gözəllikdən zövq almaq duyğusu ömrünün sonuna qədər onu tərk etməmişdir. O, təbiət gözəlliklərinin vurğunu; vətənin, elini sonsuz məhəbbətlə sevən əsl xalq aşığıdır.

Aşıq Ələsgərin yaratdığı sənət inciləri ilə Vətənin “qüdrətdən səngərli, qalalı dağlarından” “Azərbaycan aşıq poeziyasına bir ucalıq, çaylardan bir coşqunluq, dumduru bulaqlardan bir şəffaflıq, saatda “yüz çiçək açan” səfali yaylaqlarından dinləyicini məst edən bir ətir axır gəlir.

Aşıq Ələsgərin adı çəkiləndə Göyçə mahalı, Göyçə mahalının adı çəkiləndə Aşıq Ələsgər yada düşür. O, “Adım Ələsgərdi, Göyçə mahalım”, “Adım Ələsgərdi, əslim göyçəli”, “Göyçənin qonağa çoxdu hörməti” – deyərək, belə bir diyarın övladı olması ilə fəxr edir. Göyçə mahalının, eləcə də bütün Azərbaycanımızın zəngin təbii gözəllikləri, orada yaşayan vəfali, alicənab insanları, mərd igidləri; hurilərlə, pərilərlə müqayisəyə gələn gözəl qız-gəlinləri aşığın ilham mənbəyidir.

“Bahar fəsli – yaz ayları gələndə” “hər cür çiçək açıb, laləzar olan” “süsənli, sünbüllü, laləli dağlar”ın tamaşasından doymayan aşıq:

Yazın bir ayıdı çox yaxşı çağın,
Kəsilməz çeşmədən gözəl yığnağın.
Axtarma motalın, yağın, qaymağın...
Zənbur çiçəyindən bal alı, dağlar!

misraları ilə təbiətin bəxş etdiyi bu gözəllikləri bir rəssam kimi göz önündə canlandırır.

Aşıq təbiətin gözəlliklərini nəzmə çəkəndə, bunları insandan ayrı təsəvvür eləmir. Sanki, insansız olanda, bu gözəlliklər natamamdır. Payız gələndə, soyuqlar düşəndə, güllər-çiçəklər

saralıb-solanda, yaylaqda olanlar arana köçməli olurlar. Aşıq isə bunları tamam başqa cür mənalandırır:

Köçər ellər, düşər səndən aralı,
Firqətindən gül-nərgizin saralı.

Bu misradan belə nəticə çıxır ki, ellər köçüb “aralı” düşdüynə, dağların gül-çiçəyi bu firqətə dözə bilmədiyi üçün saralı. Sanki, ellər köçməsəymiş, qış gəlib çatsa da, “gül-çiçək” solmazmış. “Yaylaq” gəraylısında aşıq yaylağa ona görə “var ol!” deyir ki, o, “gözəllər seyrangahı”dır. Şah dağını tərifləməsinin bir səbəbi də odur ki, “köksündə lələzar”lıq yaradan gül-çiçəyi, “sünbül”ü “alan-satan gözəllərdir”, çiçəklərinin hamısı “kimyə”dir (dərmandır), “yeddi kralın qaçağı” ona pənah gətirir.

Yaradıcılığa Səhnəbanının eşqi ilə başlayan Ələsgər bütün ömrü boyu gözəlləri vəsf eləmişdir. Onun müxtəlif mövzuda yaratdığı şeirlərdə də gözəlin və gözəlliyin mədhi olan misralara tez-tez rast gəlinir. Aşığın yaradıcılığının böyük qismi Azərbaycan gözəllərinin tərifindən ibarətdir. Əsərlərində adları çəkilən Əsli, Pərzad, Gövhər, Güləndam, Güllü, Müşgünaz, Telli, Gilə, Həcər, Mələk, Şapəri və başqa gözəllər sadə kəndli qızlardır. Bunlar sadə olduqları qədər də ürəyitəmiz, ismətli, həyalı, məhəbbətlərinə sədaqətli və mehribandırlar. Kəlbəcərdən söhbət açarkən aşıq deyir:

Züleyxa təmkinli gözəllər hamı,
Siması, libası, qurğu-nizamı;
“Qardaş” deyib, dindirirlər adamı,
Hörmətləri, mərifətləri yaxşıdı.

Aşıq Ələsgərdən söylədiyi hər vəsfın müqabilində hədsiz razı qalırdılar. Səbəbi tərifin yüksək sənətkarlıqla deyilməyi ilə yanaşı, aşığın qəlbinin təmizliyinə olan inam, onun qız-gəlinləri ana-bacı gözündə görməyi idi. “Giləyə” rədifli müxəmməsində gözəli ilhamla tərifləyən sənətkar ona: “Həm” bu dünyada bacımdı, həmi qiyamətin günü, - deyərək, səmimi qardaş münasibətini bildirmişdir.

Gözəlləri təriflərkən, bir çox aşıq-şairlərdən fərqli olaraq, Ələsgərin ifadələrində açıq-saçıqlıq yoxdur, onun qəlbi təmizdir, o, gözəllik aşığıdır.

Aşığın ilk şeirlərindən olan “Köynəyinə” rədifli qoşmasında deyilir:

Sinəm Kəbə, köynək Kəbə örtüyü,
İzin versən, sürtem üz köynəyinə.

Burada aşıqın məşuqəsinə olan məhəbbətinin müqəddəsliyi, səmimiliyi, aliliyi, paklığı insanı heyran edir.

Aşıq Ələsgərin hamıya məlum olan məşhur “Düşdü” rədifli qoşmasının məzmunundan aydın olur ki, o, “çərşənbə günündə, çeşmə başında” gördüyü gözəl bir qıza vurulmuşdur. Qızın baxışları, qəmələri onun varlığına hakim kəsilmiş; qanına, iliyinə işləmiş, onu sehrələmişdir. “Həm gözəl, həm əhli-dil” olan bu qızla ailə qurmağı xəyalına gətirən, onun eşqi ilə pərvazlanan aşıq, qızın nişanlı olduğunu biləndə, “qol-qanadı” sınımış, ümidi boşa çıxmış, nə qədər çətin olsa da, bu fikrindən əl çəkmişdir. Aşıq (aşiq) elin, nənə-babaların məhəbbət aləmində sabitləşdirdiyi, qoruyub saxladığı müqəddəs adət-ənənəyə sadıq qalmışdır.

Dinimizin qanun-qaydalarına həmişə ləyaqətlə əməl edən; həqiqəti, təriqəti, şəriəti, mərifəti dəqiq bilən; hər zaman Yaradana ibadət edən aşıq, hamını mömin müsəlman görmək istəyirdi. O, insanların doğru yol tutmasında din xadimlərinin nə qədər böyük rolu olduğunu yaxşı bilirdi. Lakin haqq aşığı bəzən dinimizin müdafiəçisi və təbliğatçısı sayılan mollaların, axundların və digər din xadimlərinin özlərinin haqq yolundan çıxmasını, davranış qaydalarını

pozmalarını görəndə susmamışdır. Odur ki, nə “şeytan olan” mollalar, nə “lotu çıxan” məşədi-kalvayılar aşığın tənqidindən kənarda qalmamışlar. Böyük sənətkar belə şeirlərinə görə onu məzəmmətləyən din xadimlərinə verdiyi cavabda deyirdi:

Məzəmmət eyləmə mən binəvanı,
Sahibi-səltənət, ey gövhər kanı.
Mənim sözüm yoldan çıxan mollanı,
İnşallah, qaytarar, müsəlman eylər.

Bu misaldan əldə edilən bir nəticə də odur ki, aşiq “yoldan çıxan molla”ları, eləcə də bu qəbildən olanları, ibadətə məşğul olsalar da, ali dini təhsil görsələr də, müsəlman hesab eləmir. Müsəlman - ən nəcib, ən yüksək müsbət insani keyfiyyətləri öz şəxsinə cəmləşdirən, dinimizin buyurduqlarına həssaslıqla əməl edən adamdır. Aşiq elə həmin qoşmada sözünə davam edərək deyir:

Mən istərəm, alim, mömin yüz ola,
Meyli haqqa doğru, yolu düz ola,
Diliylə zəbanı üzbəüz ola,
Ələsgər yolunda can qurban eylər.

Allahın varlığına inanan haqq aşığı mövcud olan dinlərin heç birinə mənfi münasibət bəsləməmişdir. O, peyğəmbərlərin hamısına ehtiramını bildirmiş, Quran qədər, İncil, Zəbur və Tövrata da müqəddəs kitab kimi baxmışdır.

Aşiq Ələsgərin yaradıcılığında halallıqdan çox söhbət gedir. Aşığa görə, dünyada baş verən mənfi halların, insanlar arasında mövcud olan pisləklərin səbəbi halallığın gözlənilməməsidir. O, halallığı, hər şeydən əvvəl, nüftə paklığında görür. Nüftədən pak olmayan insandan hər cür bədxahlıq, hər cür pis əməl gözləmək olar. “Nüftəsindən əyri olan tez göstərər isbatın”. Çünki, “hər ağac kökündən bitər, hər meyvə gözlər zatın”, “Nüftədən pak olan özü pak olar”.

Halallığın ən əsas şərtlərindən biri də insanın ruzi halallığıdır. Yəni hərə öz zəhmətinin barını yeməli, başqasının malına göz dikməməlidir. Əgər bu iki vacib şərt pozulubsa, aşığın öz sözləri ilə desək, birisi “loğmandan kəc”, “nüftədən əyri”dirsə, nə qədər oxumuş olur olsun, istər alimlik dərəcəsinə yüksəlsin, o, “pür kamala yetişməz”. Odur ki, dahi sənətkar: “Kəsb eylə özünə halaldan maya”, “Zinakar, haramxor yetişməz baya”, deyərək, hər kəsi düz yola çağırır. Aşığın:

Sövdə qıl haqq ilə, əl çək haramdan,
Halaldan mətləbin al, qoca baxtım!

misralarındakı tövsiyəsi “Ziyanın yarısından qayıtmaq da xeyirdir” atalar sözlərinin başqa şəkildə ifadəsidir.

Aşiq Ələsgərin yaradıcılığında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də dostluqdur. Aşiq dostluqdan söhbət açarkən məhz səmimi və təmənnəsiz dostluğu nəzərdə tutur və deyir ki, “dost dostdan inciyər, qəlbində dönməz”, “dostun bir məzəmmətli sözünü eşitmək düşmənlə vuruşmaqdan çətindir”, “dostun məzəmməti adam öldürür”, “dost odur ki, dostu yalan satmasın”. Aşiq dostluqda bir müqəddəslik də görür; “dosta xain baxan kor olacaqdır”. Dost uğrunda çəkilən zəhmətə, eləcə də əziyyətə görə incimək olmaz. Dostluğun enişli-yoxuşlu yolları çoxdur.

Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə,
Dost yolunda boran, qar olacaqdır.

Dost dostun şən günlərinə sevindiği kimi, onu kədərli günlərinə də şərik olmalı, yeri gəlsə, canını belə əsirgəməməlidir.

Hər yerdə düzlük axtaran aşiq, yalançılığı ən böyük qəbahət sayır, “yalan deyib, qeybət etmə, rəhmin gəlsin canına” deyərək, yalançıları şər-böhtan söyləyənləri dəhşətli gün gözlədiyini onlara əvvəlcədən xatırladır. Onun “Danışanda doğru danış, sözün çıxmasın qələt” misrasından isə belə bir nəticə əldə olunur ki, söhbət eləyən hər kəs deyəcəyi sözü ölçüb-biçməli, fikrində bircə yalan söz və ifadə belə olmamalıdır. Odur ki, böyük söz ustası deyir:

Əyləşəndə, ağır əyləş,
Danışanda, az danış:
Eşidənlər əhsən desin
Sana hər yandan, gəda!

deyir. Aşığın bu tövsiyəsi az danışmağın gözəlliyindən xüsusi olaraq bəhs edən Nizaminin, “Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü” –deyən Füzulinin fikirləri ilə səsleşir.

Aşığın “Gələndə ustad kalamı, köhnə yaram qan verir”, deməsini təsadüfi hesab etmək olmaz. “Ustad kalam”ları çox yığcam, söylənmiş olan öyüd-nəsihətlərin bədii ifadəsidir. Aşıq olmaq fikrinə düşənlərə məşhur “Gərəkdı” rədifli qoşmasında bir sıra faydalı məsləhət verən ustad onlardan həm də “xalqa həqiqətdən mətləb” qandırmaclarını, “danışdığı sözün qiymətin” bilmələrini, hər bir “kəlməsindən ləli gövhər süzülməsini” tələb edirdi.

Aşıq Ələsgərin gözü-könlü tox olmuş, heç var toplamaq fikrinə belə düşməmişdir:

Mən Allahdan istəmirəm,
Çox dövlətim, malım ola;
Bir babatca güzəranım,
Dolanmağa halım ola;
Min batman zərim olunca,
Bir misqal kamalım ola..

“Babatca güzəran”la kifayətlənən aşiq çox var toplamağın əleyhinə də çıxmır. Bu şərtlə ki, var-dövlət halal maya, halal zəhmətlə qazanılmış olsun. Həm də yığılan mal-dövlətdən xalqın rifahı naminə istifadə olunsun; kasıblara, çörəyə ehtiyacı olanlara, əlillərə kömək edilsin. Başqa sözlə, var-dövlət sahibinin həm də böyük səxası olsun.

Səxavətlik insanın ən nəcib keyfiyyətlərindəndir. Səxavət göstərməklə qazanılan savabın daha üstün olduğu fikrini aşiq bir şerində də belə ifadə eləmişdir:

İbadət eləyən mömin sayılı,
Səxavətin ondan çoxdur savabı.

Böyük sənətkar təriflədiyi mərd igidlərdə özünü qabarıq şəkildə göstərən bu xüsusiyyətləri də qeyd eləməyi yaddan çıxarmamışdır. Göyçə mahalında igidliyi ilə ad-san qazanmış, “Dost yolunda başın qoyub, düşmənin canın üzən” İsgəndəri ona görə tərifləyir ki, o, həm də “Yoxsulların əlin tutan, ac doyuran, əskik düzən”dir. Dəli Alını çox böyük ilhamla vəsf edən aşiq onu təqdir eləyir, çünki o, igiddir, dövlətlidir, cah-cəlalıdır, həm də “hatəm səxalı söylənir”.

Aşıq Ələsgəri bütövlükdə Azərbaycanda baş verən digər ictimai-siyasi hadisələr də narahat edirdi. Çar üsul-idarəsinin milli azlıqları istismar eləməsi xalqın ağır güzəranı aşığın zamanədən acı-acı şikayətlənməsinə səbəb olurdu. Bu cəhətdən onun “Çıxıbdı” rədifli qoşması diqqət çəkir.

Gecə-gündüz “sərt ayaz”da çalışan rəncbərin, naxırçının, nökrin ruzusunun gündəngünə azalması, qoçuların, quldurların özbaşınalıqları, ədalət divanının olmaması aşığın hiddətləndirirdi.

Pristav, naçalnik gələndə kəndə,
Obanı, oymağı vururlar bəndə.
Xərc üstə çoxları düşüb kəməndə,
Qamçıda belinin qatı çıxıbdı.

Xalqın məişət şəraitinin dözülməzliyi, yoxsulluğun baş alıb getməsi, vergilərin ağırlığı və digər acınacaqlı hallar aşığın qəlbini məngənə kimi sıxır. Belə çıxılmaz vəziyyəti görən aşiq üzünü Xudaya tutaraq, padşahın “sitəmindən” şikayətlənir, bu cəfaya heç kəsin tab gətirə bilməyəcəyini söyləyir, özünün yasa batmağının səbəbini yoxsulların gününün pis olması ilə əlaqələndirir. Zülm əlindən cana doyan xalqın çara göndərdikləri ərizələrə müsbət cavab veriləcəyinə o qədər də inanmayan aşiq deyir:

Ərzələr ətqaz qayıtsa
Şahdan imdad olmasa,
Fanidən köçmək lazımdı
Ol üqbaya dalbadal.

Burada diqqəti cəlb edən “ətqaz” sözü ilə açıq göstərilir ki, göndərilən ərizə rus çarına aiddir. O, çox ərizələrə məhəl qoymamış, rədd eləmişdir. Aşığın misralarından ataların söylədiyi “Pis gündən ölüm yeydir” fikri aydın görünməkdədir. Bu isə mövcud ictimai quruluşla barışmamağa çağırışdır. “Bəhrəm olsun təqdir, pozulsun yazı, bu qurğuya heç kəs olmaz irazi” misralarında isə mövcud quruluşa üsyan sədələri aydın sezilməkdədir.

...Azərbaycanın bir çox yerlərində erməni fitnəkarları 1905-ci ildə qırğınlar törədir, çox yurd-yuvanı viran eləyirlər. Yollar bağlanır, gediş-gəliş kəsilir, aran camaatı yaylaqlara çıxma bilmir. Bundan dərin məyus olan aşiq “Dağlar” rədifli ikinci bir qoşması ilə elin dərini dilə gətirmiş, yanıqlı ifadələrlə qəm-kədərini söyləməli olmuşdur. Əvvəlki illərdə yaylaqlarda şən günlər keçirən, minbir cah-cəlalı görən el sənətkarı indi sürülərin mələşmədiyini, atların kişnəmədiyini, yaylaqların insansız qaldığını görəndə, dağlara üz tutub, “Hanı mən gördüyüm qurğu-büsatlar?!”, “Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər?!”, “Hanı mərd iyidlər, boş qalıb yurdu?!” kimi suallar vermiş, axırda:

Arsız aşiq elsiz niyə yaşadı,
Ölsün Ələsgər tək qulların, dağlar!

- deyərək, eldən ayrı yaşamaq istəməmişdir.

Məlumdur ki, XIX əsrin ikinci yarısında ictimai quruluşdakı ədalətsizliyə, çar çinovnikləri və onların əlaltıları olan yerli feodalların xalqa amansızcasına divan tutmalarına qarşı ciddi bir mübarizə hərəkatı başlanmışdı. Xalqın bir çox igid oğulları silaha sarılaraq, dəstələr düzəldib, dağlara çəkilmiş, “qaçaq” adı ilə milli qəhrəman kimi şöhrət qazanmışdılar. Belə silahlı dəstələrin birinin başında Goranboyun Qarasuçu kəndindən olan Dəli Alı dururdu. Aşiq xalqın bu mərd, yenilməz oğluna “Dəli Alı” rədifli bir qoşma, “Kimi” və “Deyin” rədifli iki müxəmməs həsr eləmişdir.

Səs-sorağı hər yana yayılan elin bu qəhrəman oğlu nəyə çəkib, düşmən üzərinə hücumla keçəndə, “saldat”ın qanını “sel kimi” axıdır. O, heç kəsdən və heç nədən qorxmur, çünki “Əliyyə-Əladan” dərs alıbdı. Aşiq onun xata-bəladan uzaq olması üçün ulu Tanrıya yalvarır və belə bir igidin yolunda canını qurban deyir.

Dağlarda qaçaq yaşayan Dəli Alı heç də qaçağa oxşamır; onun sürü ilə qoyunu, naxırla malı, ilxı ilə atı vardır. Bacısı oğluna böyük təntənə ilə toy eləyir, hər yerdən qonaq çağırır. Qonaqlar arasında onun dəvətini qorxa-qorxa qəbul edən çar çinovnikləri də var.

Aşıq deyir ki, “İyidliyin səbəbinə ona deyirlər “Dəli Alı”. “Şücaətdə qəhrəman” Dəli Alının “Loğmana bənzər kamalı”. Dəli Alını çox böyük ilhamla tərifləyən aşıq onun dəstəsinə “Koroğlu tək nərə çəkib ordu pozan” qardaşı Aslanı, “şimşək kimi yalvarıb, al qana bələnən” Cəfər ağanı, “nər oğlu nər” Məşədi Məhəmmədi, Maliki-Əjdərə bənzəyən Qızılhacılı Allahverдини, “mələk əl-mot tək candan can üzən” İsmayılı, Orucu, Qəfəri, Qasımı, Tatoğlunu, Bala Məşədini və başqalarını da sevə-sevə öyür.

Aşıq Ələsgər Dəli Alıdan danışarkən, “Ata-baba iyiddilər, bəyənmişəm əsli-zatın” misrası ilə qəti bir fikir söyləmişdir. Dəli Alının oğlu Məmməd Məhərrəmovun 1941-1945-ci illər müharibəsi zamanı “Sovet İttifaqı Qəhrəmanı” kimi şərəfli bir ad qazanması Dəli Alının əsli-zatı barədə aşığın dediyini bir daha təsdiq elədi.

Aşıq Ələsgəri dünyada baş verən çaxnaşmalar, xüsusən birinci dünya müharibəsi zamanı xalqların məruz qaldığı ağır məhrumiyyətlər çox narahat eləmişdir. Bu münasibətlə yaratmış olduğu “Qalmadı” rədifli qoşmasından aydın görünür ki, onu kədərləndirən əsas məsələ insan qırğınidir.

German bir bom atdı, qan oldu dərya,
Qırıldı, dünyada insan qalmadı.

Dəli Alının və onun silah yoldaşlarının “nərə çəkib, təpinəndə soldata, sel kimi qan axıtdıqlarını” təqdir eləyən, beləcə xalq intiqamçıları olan qaçaqlarla dostluq eləyib onların şəninə gözəl əsərlər yaradan aşıq eyni zamanda Vətəndən çox uzaqlarda baş vermiş müharibələrdə axıdılan qanlara da göz yaş axıtmışdır.

Qüdrətli el sənətkarının ölməz şeirləri yalnız müasirlərinin deyil, bütün sonrakı nəsillərin, hamımızın sərvətinə çevrilmişdir.

Aşıq Ələsgər böyük bir nasehdir. Onun yaradıcılığının əksər hissəsi oxucuya (dinləyiciyə) tərbiyəvi fikirlər aşılayır. Aşığın neçə-neçə bəndi, onlarla beyti və misrası xalqın dilində atalar sözü və zərb-məsəl olmuşdur: “Qarı düşman bir də gəlib dost olmaz”, “Haqdan yana çıraq bad ilə sönməz”, “Haqq-nahaq seçilə haqq divanında”, “Dövlətdən qismətin beş arşın ağdı”, “Can deməklə candan can əskik olmaz”, “Qaytarmazlar pirə gələn qurbanı”, “Qiyamət odundan pisdi tənə söz”, “Dost uzaq olmaqla könül yad olmaz”, “Muşlar pələng olmaz, tülkülər - aslan”, “Dərd tüğyan eyləsə, mey içmək olar”, “Sayğısız iyidi düşman aldadar”, “Kişi gərək dediyindən dönməsin”, “Qonşuya kəc baxan özü ac olur”, “Güzəran xoş olub, gün xoş keçəndə, ağ otaqdan tövləxana yaxsıdı” və s.

Aşıq Ələsgər böyükdür, ona görə böyükdür ki, min illik bir ənənənin axarında öz sözünü demiş, heç kəsi təkrar eləməmiş, qeyri-adi bir söz sənəti yaratmışdır.

(Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, s. 4-20).

MƏHƏRRƏM QASIMLI
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: mqasimli@gmail.com

“ƏLƏSGƏRƏM, HƏR ELMİDƏN HALİYAM...”

Aşıq Ələsgər Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının görkəmli simasıdır. Məktəb yaratmış bu şəxsiyyət yaradıcılığı ilə Azərbaycan aşıq ədəbiyyatına zəngin töhfələr bəxş etmişdir. Aşıq Ələsgər möhürlü hər bir şeirdən xalqın uzun zamanlardan bəri süzülüb gələn həyat təcrübəsi, dünyagörüşü, el müdrikliyini əks etdirən fəlsəfi ümumiləşdirmələri, gözəlliyin və mənəvi kamilliyin üzvi vəhdət təşkil etməsi istəyi aydınca görünür. Dədə Ələsgərin poetik irsi aşıq şeiri şəkillərinin böyük əksəriyyətini çevrəlayir. Onun qoşmaları, təcnisləri, gəraylıları, müxəmməsləri, divaniləri ən mükəmməl xəzinələrdəndir. Ələsgər onları elə qələmə almışdır ki, bu şeirlər saz havaları ilə də asanlıqla uzlaşır. Məqalədə Aşıq Ələsgər yaradıcılığına məxsus bir çox şeirlər incələnməmiş, Ələsgərin bu şeirlərə hopdurduğu fəlsəfi yanaşma və dünyagörüşü aşkara çıxarılmışdır.

Açar sözlər: Aşıq Ələsgər, ədəbiyyat, qoşma, şeir, fəlsəfi yaradıcılıq.

Saz-söz dünyasında elə nadir və nəhəng simalar vardır ki, onları mənsub olduqları sənət sahəsinin simvolu hesab etmək ana südü kimi halal görünür. Bu sıradan Azərbaycan aşıqlığının bütün dövrlər üçün sənət pasportu olmaq haqqının əsas daşıyıcılarından biri Dədə Ələsgərdir.

Aşıq Ələsgər 1821-ci ildə qədim oğuz yurdu Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində anadan olmuş və bütün həyatı boyu doğma yurduna və mənsub olduğu millətə saz-söz şöhrəti qazandırmaq kimi ali bir məram yerinə yetirmişdir. Nəsillərində fitrətən şairlik, şeir düzüb qoşmaq qabiliyyəti olduğundan onun ata-babaları hər zaman saza-sözə böyük maraq və həssaslıq göstərmişlər. Atası Aliməmməd kişinin və qardaşlarının diqqətçəkici şairlik təbi olmuşdur. Ələsgər səkkiz uşaqly ailənin böyük övladıdır. Atası bu iri cüssəli, iti hafizəli, çevik və cəsarətli oğlanı uşaqlıqdan zəhmətə alışdırmış, əkinçilik, heyvandarlıqla yanaşı, dülgər-xarrat peşəsini də ona öyrətməmişdir. Ailələri kasıb olduğundan Ələsgər yeniyetmə yaşlarında nisbətən yaxşı imkanı olan bir ailəyə nökrər verilmişdir. O, nökrəri olduğu Kərbəlayı Qurbanın qızı Səhnəbanıya vurulmuş, lakin maddi sıxıntılardan dolayı öz sevdininə qovuşa bilməmişdir. Gənc Ələsgər ilk məhəbbət uğursuzluğunun məyusluğunu heç vaxt unuda bilməmiş və qara sevdə qübarı içərisində meylini aşıqlığa bağlayaraq, sirli-sehrli söz-sənət yolunu tutmuşdur.

On yeddi-on səkkiz yaşlarında həmin dövrün adlı-sanlı aşığı Qızılvəngli Alıdan dərs almağa başlamış, beş il ustadına sədaqətlə qulluq eləyərək ondan sənətin sirlərini mükəmməl şəkildə mənimsəməyə çalışmışdır. Aşıq Alı yetişdirdiyi şagirdin bənzərsiz istedadı malik olmasından onunla getdiyi bütün məclislərdə qürur duyub fəxr etmişdir. Lakin bir məclisdə ara qatanların təhriki ilə ustad öz şagirdini ısrarla deyişmə meydanına çağırmışdır. Ələsgər bu çağırışdan yayınmağa çalışsa da, başqalarının sözünə uyan Aşıq Alı dediyindən dönməmiş və ustad-şagird arasındakı arzuolunmaz deyişmə baş tutmuşdur. Şagirdini söz sınağına çəkən qocaman aşıq gözlənilmədən məğlub olmuş və sazını onu bağlayan gənc Ələsgərin qarşısına qoymuşdur. Ələsgər deyişmə meydanının qanunlarına görə sazını məğlubiyyət işarəsi olaraq onun qabağına qoyan ustadına hörmət və ehtiramını:

Bir şagird ki, ustadına kəm baxa,
 Onun gözlərinə ağ damar-damar

misraları ilə ifadə edərək ustadının əlini və sazını öpmüşdür.

Solaxay olduğu və sazı da sol əllə çaldığı üçün Ələsgər sənət fəaliyyətinin ilk dövründə el-camaat arasında “solaxay aşıq” ünvanı ilə də tanınmışdır. Bununla belə, üstündən

çox keçməmiş gənclik illərindən öz mükəmməl sənəti və qüdrətli poetik istedadı ilə təkcə Göyçə camaatı arasında deyil, Gəncə, Naxçıvan, Qarabağ, Qazax-Şəmşəddin, Borçalı-Tiflis, İrəvan-Dərələyəz, Çıldır-Ağbaba mahallarında da ad çıxaran azman aşığın saz-söz dühası hələ sağlığında ikən dillərə düşüb əfsanələşmişdir.

Ustad sənətkarın şeirlərində ara-sıra bəzi güney mahallarının (Xoy, Səlməs, Təbriz, Mərənd, Marağa və s.) adını çəksə də, Aşıq Ələsgərin Arazın o tayına səfər etməsi barədə dəqiq məlumat yoxdur. Görünür, bunun başlıca səbəbi rusların Qafqazı istilasından sonra Arazın o tayına gediş-gəliş imkanlarının zəifləməsi olmuşdur. Ancaq onun XIX-XX yüzilliyə aid Qafqaz çevrəsinə mənsub olan qüdrətli saz-söz ustaları – Hüseyn Şəmkirli, Hüseyn Bozalqanlı, Ağdabanlı Qurban, Növrəs İman, Sallı Aşıq Cəlil, Ağbabalı Nəsim və başqaları ilə yaxın münasibətləri və sənət əlaqələri barədə el-oba arasında çoxsaylı rəvayətlər gəzib dolaşmaqdadır. Böyük sənətkarın saz-söz aləmindəki və el-camaat içərisindəki xətir-hörməti özünün bir çox şeirində də xoş bir təəssürat kimi məmnun bir əhvalla xatırlanır:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan,
Mən dolaşdım bu Qafqazın elini.
Pirə ata dedim, cavana qardaş,
Ana-bacı bildim qızı-gəlini.

Aşıq Ələsgər məktəb-mədrəsə təhsili almasa da, öz fitri istedadı sayəsində ərəb hürufatı və əbcəd hesabı ilə bağlı incəlikləri, şərq poetikasına məxsus şeiriyyət qanunlarını, Qurani-Kərim və İslam elminin dərinliklərini, təsəvvüf simvolikasını kifayət qədər mükəmməl şəkildə mənimsəmişdir. Yazı-pozu bilməsə də, şeirlərindən savad və dünyagörüşü mükəmməlliyi, fəlsəfi düşüncə tərzı açıq şəkildə görünməkdədir.

“Aşıq olub tərki-vətən olanın” misrası ilə başlayan məşhur şeirində aşıqlığın həm fəlsəfi-ürfani mahiyyətini, həm də sənət statusunu poetik nizamnamə kimi müəyyənləşdirən ustad sənətkar özünün hansı səviyyədə dərin savada və mükəmməl dünyagörüşünə malik olduğunu ortaya qoyur:

Aşıq olub tərki-vətən olanın,
Əzəl başdan pürkamalı gərəkdı.
Oturub durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmindən dolu gərəkdı.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandıra,
Şeytanı öldürə, nəfsin yandıra.
El içində pak otura, pak dura,
Dalısınca xoş sədalı gərəkdı.

Şeirin ümumi mənzərəsindən aydın görünür ki, “Vəhdəti-vücut” fəlsəfəsinin incə bir məqamının – “tərki-vətən”lik (zərrənin külldən, bəndənin Allahdan – Vətəndən qopub qürbətə, fani dünyaya düşməsi) anlayışından tutmuş, “şəriət-təriqət-mərifət-həqiqət” mərhələləri ilə mənəvi kamilləşmə – ilahi eşq aşıqlılığının – Haqq aşıqlığının mahiyyəti kimi səciyyələnən təsəvvüf simvolikasını saz-söz sənətkarının el gözündəki rəmzi obrazı ilə bir qovuşuq halında verilmişdir. Belə xəlqi-fəlsəfi poetikləşdirmə qabiliyyəti hər sənətkara nəsim olan istedad göstəricisi deyildir.

Özünəqədərki haqq aşıqlarından fərqli olaraq, haqqında təsəvvüf simvolikasını əks etdirən rəmzi-məcəzi dastan mövcud olmasa da, başına gələn əhvalatları əks etdirən hekayətlər və dastan-rəvayətlər aşıqların repertuarında yer alan fəal epik mətnlərdəndir. Bu epik

mətnlərdən “Dəli Alının əhvalatı”, “Həcər xanımın hekayəti”, “Ələsgərlə Səhnəbanının hekayəti”, “Qozqara kötüyü ilə deyişmə”, “Aşıq Ələsgərin Gəncə səfəri”, “Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri”, “Aşıq Ələsgərin Qarabağ səfəri” daha geniş yayılmış və dillər əzbərinə çevrilmişdir. Bu folklor mətnlərindən aydın olur ki, onların böyük əksəriyyətini ustad sənətkarın özü deyil, onun yetirmələri, sənət yoldaşları və sonrakı dönmənin yaradıcı aşığıları düzüb qoşmuşdur. Ancaq bütün hallarda əsas istinad mənbəyi Aşıq Ələsgərin başına gələn əhvalatlar, eləcə də onun şeirlərində qərarlaşmış avtobioqrafik hadisə və məqamlardır.

Aşıq Ələsgər halallığı, mərdliyi sevən, gözünü-könlünü gözəlliyə kökləyən, bahadırlığı, igidliyi vəsf edən, doğruluğa, dürüstlüyə, haqq-ədalətə çağıran əzəmətli bir sənətkardır. O, hər zaman könül adamı olmağı bacarmış, sazın-sözün taxtını hər hansı bir təmtəraqlı mərtəbə və məqamdan ucada saxlaya bilmişdir. Yol verdiyi bəzi yanlış dəyərləndirmələri:

Nəfs aldatdı hər yetənə xan dedim,
Bihudə kollara gülüstan dedim...

misraları ilə səmimi şəkildə etiraf etməsi də sözün-sənətin uca mərtəbəsinə sədaqətindən irəli gəlirdi. İnsanı, geniş mənada insanlığı “saat kimi meyli Haqqa dolana” – bilmək meyarı içərisində gördüyündəndir ki, Haqqa-ulu Tanrı dərgahına bağlılığı özünə ən dəyərli mənəvi keyfiyyət sayırdı:

Ölməyincə bu sevdadan
Çətin dönəm, usanam.
Həqiqətdən dərslə almışam,
Təriqətdən söz qanam.
Şahi-mərdan sayəsində
Elm içində ümmanam.
Dəryaların qaydasıdı,
Ümmana baş endirir.

Aşıq Ələsgər möhürlü hər bir şeirdən xalqın yüzillikləri aşib gələn həyat təcrübəsi, dünyaduyumu, el müdrikliyini əks etdirən fəlsəfi ümumiləşdirmələri, gözəlliyin və mənəvi kamilliyin üzvi vəhdət təşkil etməsi istəyi ana axar kimi keçib gedir. Onun poetik mülahizələri təbii olduğu qədər də bədiidir, sadə olduğu qədər də “məcazi danışa, məcazi gülə” səviyyəsində də dərin və mükəmməldir. Bu poetik yanaşmalar vaxt, zaman, məkan sərhədləri tanımır, insanın könül dünyasına məxsus hədudlar hara qədər uzana bilirsə, Aşıq Ələsgərin ustad sözləri –ustadnamələri də həmin üfüqlərə qədər qanad çalmaq gücündədir:

“Can” deməklə candan can əskik olmaz,
Məhəbbət artırır, mehriban eylər.
“Çor” deməyin nəfi nədir dünyada?
Abad könlü yıxar, pərişan eylər.

Gözəlliyin bədii-estetik dəyərini də Aşıq Ələsgər öz bənzərsiz könül meyarları ilə müəyyənləşdirir. Onun poetik tərənnümə cəlb etdiyi el gözəli obrazının ağıl aparan, göz qamaşdıran boyalarla təqdimi, özü də sözün əsl mənasında xəlqi bədii boyalarla təqdimi misilsiz sənətkarlıq örnəyidir:

Nə uzun, nə gödək – münasib gərək,
Ağzı, burnu nazik, dodaq kip gərək.
Əndamı büllür, bədən güldən saf gərək,
Baxtın vura, bu nişanda qız ola.

Belə bir gözəlin yolunda çəkdiyi məşəqqət və müsibətlərdən bədii həzz ala bilmək də

Ələsgər könlünün təkrarsızlığıdır:

İstər dara çəkdir, istər qul eylə,
Qoymuşam əmrinə qol incimərəm...
Əlli yol çapılam, yüz yol talanam,
Bir şey deyil dövlət, mal incimərəm.

Gözəl ədasının, onun cəlvələnərək qaşla-gözlə can almasının aşiq ruhunu rıqqətə gətirərək pərvazlandırması da Ələsgər poeziyasında ürəyə yatan bir axar-baxarla dalğalanır:

Gözəl mənə gözəlliyin bildirdi,
Qaş oynadıb xəstə könlüm güldürdü.
Bir baxmağınan neçə cavan öldürdü –
Qəməzində nahaq qanlar dolanır.

Aşiq Ələsgər şeirində təbiət gözəlliklərinin, dağ-yaylaq mənzərələrinin, qış-yaz lövhələrinin, çay, bulaq, göl təsvir-tərənnümlərinin ünvan konkretliyi var: Şah dağı, Kəpəz, Murov, Murğuz, Qoşqar, Qonur, Sarıpər, Həsənnənə, Həsənbaba, Xaçın, Göyçə gölü, Qarqar, Çayqılınclı, Xoşbulaq...

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,
Xoşbulaq yaylağı xoş tamaşadı...
Kəpəz, Murov, Qonur-gör neçə dağ var,
Üstünə nur yağsın, ay dəli Qoşqar.

Eyni ünvan konkretliyi portretini yaratdığı el gözəlləri ilə də bağlıdır. Belə ki, Aşiq Ələsgər təsvir və tərənnümünə ayrıca şeir həsr etdiyi otuzə yaxın el gözəlinin (Güləndam, Müşgünaz, Telli, Güllü, Gülpəri, Mələk, Gülxanım, Sarıköynək, Nənəpəri, Səhnəbanı, Həcər xanım, Şəkər xanım və s.) camal və kamal vəhdətindəki incəlikləri misilsiz sənətkarlıqla işləmiş və hər şeirində Azərbaycan milli gözəlinə məxsus yeni və bənzərsiz bir portret ortaya çıxarmışdır:

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşdı, Güləndam!
Alma yanağına, bal dodağına
Baxan kimi ağlım çaşdı, Güləndam,
Tovuz kimi şux bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan.
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!

Dədə Ələsgərin poetik irsi aşiq şeiri şəkillərinin böyük əksəriyyətini çevrələyir. Onun qoşmaları, gəraylıları, tənisləri, müxəmməs və divaniləri yüksək sənətkarlıq məziyyətləri ilə zəngin xəzinəni xatırladan poetik incilərdir. Onun əsl sərraf gözüylə ipə-sapa düzdüyü həmin şeirlər saz havaları ilə də çox rahat şəkildə uzlaşır. Ələsgər sözü ilə saz havalarının yaratdığı melopoetik vəhdət o qədər güclüdür ki, hansı şeirin hansı havadan pərvazlandığını asanlıqla müəyyənləşdirmək olur. Bunun bircə səbəbi var: söz duyumu kimi saz duyumunun da yüksək səviyyədə olması böyük sənətkara belə bir sənət imkanı açmışdır:

Yanaqların güldü, solmaz,
Oxladın, yaram sağalmaz.
Qaşın cəllad, gözü almaz,
Bağrımı kəsə tellərin.

Bu misralar gəraylı ölçüsündəki saz havalarının, xüsusən də gözəlləmə ritmli havaların

demək olar ki, hamısının boyuna biçilibdir. Qoşma qəlibi üzərindəki gözəlləmə ovqatlı saz havaları da Ələsgər qoşmaları ilə çox rahat dil tapa bilir:

Cilvələninib nə qarşımda durubsan,
Anam sənə qurban, ay Sarıköynək!
Mələksən, çıxıbsan cənnət bağından,
Heç kəs olmaz sənə tay, Sarıköynək!

Bəzən böyük söz ustadının bir çox saz havalarını bəstələməsi barədə gümanlar irəli sürülür. Dədə Ələsgərin saz bəstəsi, eləcə də aşiq mahnısı yaratması barədə oğlu və şagirdi olan, özü də XX əsrin yetmişinci illərinə qədər yaşayan Aşıq Talib heç bir bilgi verməmişdir. Şagirdi olan doğma övladının Aşıq Ələsgərin saz bəstəçiliyi ilə bağlı bilgiyə malik olmaması belə bir məsələnin əsassızlığını göstərir.

Aşıq Ələsgərin söz, misra və bənd üzərində zərgər dəqiqliyi ilə poetik cilalama işi apardığını onun tənislərinin hər birindən görmək olur. Təcnisin çıxalı, dodaqdəyməz, dildönməz və başqa çeşidlərində Azərbaycan türkcəsinə məxsus linqvistik və bədii-üslubi imkanları böyük məharətlə gerçəkləşdirən ustadın həmin şeir şəkillərində ortaya qoyduğu rədif və cinas qafiyə sistemi heyranəmiz bir cazibəyə bürünmüşdür:

Nə əysik din, nə artıq gül, nə dannan,
Müxənnətə zəhər olmur, nədən, nə?!
Dərd bilməzdən, dil qanmazdan, nadannan
Nə qandım əzəldə, nə qanam indi.

Dodaqdəyməz təcnisin Ələsgər örnəyi:

Qışda dağlar ağ geyinər, yaz qara,
Sağ dəstinlə ağ kağıza yaz qara.
Əsər yellər, qəhr eləyər yaz qara,
Daşar çaylar, gələr daşlar çataçat.

Ömrünün təqribən səksən ilini xoş güzəran və çal-çağır içərisində keçirən Dədə Ələsgər 1905-1918-ci illər arasında həyatın ağır sınaqları ilə üzbəüz qalmışdır. Bir tərəfdən erməni-daşnak millətçilərinin yaratdığı silahlı dəstələrin tez-tez Göyçə camaatını doğma yurdundan didərgin salmaları, bir tərəfdən də şəxsi həyatında baş verən acınacaqlı hadisələr (oğlu Bəşirin aşığın xalası oğlu Molla Rəhimi bilmədən güllə ilə vurub öldürməsi, qızının cavan ərinin qəfil dünyadan köçməsi, təbii fəlakət nəticəsində ev təsərrüfatının dağılması və s.) onu dərindən sarsıtmış və bu münasibətlə çox sayda kədərli şeirlər söyləmişdir:

Özüm aşiq oldum, oğlum gülləçi...
Daha köç təblimi çal, qoca baxtım.
...Öz əlimlə xəta dəydi özümə,
Bədəndən qolumun sağı kəsildi.
...Əzizlikdən saxladığım aşığı
Zəlillikdən imtahana çəkirsən.

İyirmiə yaxın şagirdə sənət xeyir-duası verən Dədə Ələsgərin Növrəs İman, Aşıq Əsəd, Aşıq Nəcəf, Aşıq Mikayıl, Aşıq Qurban kimi istedadlı davamçıları olmuşdur. Ustad sənətkarın ailə ocağından qardaşı Çoban Məhəmməd, qardaşı oğlu Növrəs İman, oğlanları Bəşir, Əbdül-əziz və Talib kimi istedadlı saz-söz adamları çıxmışdır.

1915-ci ildən sonra Aşıq Ələsgər bir daha əlinə saz almamış, sazını da Kəlbəcərdən olan sonuncu şagirdi aşiq Hüseynə bağışlamışdır. Böyük söz ustadı Sovet dönməsinin ilk illərini görsə də, bu quruluşa həsr edilmiş şeirləri yoxdur. O, 1926-cı ildə 105 yaşında dünyası-

nı dəyişmişdir. Məzarının üz qoyduğu ulu Göyçə torpağı 1989-cu ildən mənfur yağların tapdığı altındadır.

...Azərbaycan türkcəsinin gözəlliklərini, poetik-üslubi imkanlarını, canlı danışığ şirini, xəlqi kolorit zənginliyini, səs-ahəng axar-baxarını hər şeirində, hər misrasında uğurla və qürurla daşıyan Aşıq Ələsgər poeziyası dilimizin və ruhumuzun qərarlaşdığı möhtəşəm sənət abidəsidir. Onun diqqət çəkən və heyran doğuran ən birinci keyfiyyəti vaxtdan-zamandan asılı olmayaraq həmişə dumduru və dimdiri olmasıdır.

Maharram Gasymlı

ALASGAR, AN EXPERT IN ALL SCIENCES

Ashug Alasgar is a prominent figure in Azerbaijani ashug literature. This personality, who created the school, contributed to Azerbaijani ashug literature with his creativity. In each poem with the seal of ashug Alasgar, the life experience of the people, filtered from ancient times, their worldview, philosophical generalizations reflecting folk wisdom, the desire for beauty, and spiritual perfection to be an organic unity are visible. The poetic legacy of grandfather Alasgar covers the vast majority of images of love poetry. His goshmas, tejnissas, geraylys, muhannassas, divans are one of the perfect treasures. Alasgar wrote them in such a way that these poems are easily combined with the saz melody. The paper examines many verses related to the work of ashug Alasgar, reveals the philosophical approach and worldview of Alasgar, which permeated these poems.

Keywords: *ashug Alasgar, literature, goshma, poem, philosophic creativity, poem.*

Маггеррам Гасымлы

АЛЕСКЕР – ЗНАТОК ВСЕХ НАУК

Ашуг Алескер – видный деятель азербайджанской ашугской литературы. Эта личность, создавшая школу, внесла своим творчеством большой вклад в ашугскую литературу Азербайджана. В каждом стихотворении с печатью ашуга Алескера отчетливо просматривается отфильтрованный с давних времен жизненный опыт народа, его мировоззрение, философские обобщения, отражающие народную мудрость, стремление к тому, чтобы красота и духовное совершенство составляли органическое единство. Поэтическое наследие деда Алескера охватывает подавляющее большинство образов любовной поэзии. Его гошма, тежнисы, герайлы, муханнасы, диваны – одна из самых совершенных сокровищниц. Алескер написал их таким образом, что эти стихи легко сочетаются с мелодией саза. В статье исследуются многие стихотворения, относящиеся к творчеству Ашуга Алескера, раскрывается философский подход и мировоззрение Алескера, пропитавшие эти стихотворения.

Ключевые слова: *Ашуг Алескер, литература, гошма, стих, философское творчество.*

YUSİF SƏFƏROV
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
E-mail: seferovyusif3@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏRİN GÖZƏLLƏMƏLƏRİ

Məqalədə deyilir ki, Ələsgər poeziyasındakı gözəlləmələr milli Azərbaycan gözəllərinin vəsfinə həsr edilmiş dəyərli sənət inciləridir. Belə şeirlərdə gözəllərin təsviri mücərrəd deyil, real gözəlliyin tərənnümüdür. Ələsgərə görə gözəl həm zahirən, həm də daxilən gözəl olmalıdır. O, gözəllik nəğməkarı kimi gözəlləmələrdə bənzətmələrdən, məcazlardan çox istifadə edirdi. Çox şeirində, o sıradan "Sarıköynək", "Telli", "Güllü", "Güləndam", "Müşkünaz", "İncimərəm", "Amandı" rədifli gəraylı və qoşmalarında milli gözəllərin bənzərsiz portretlərini yaradıb.

Məqalədə o da qeyd olunur ki, Ələsgər hər gözələ gözəl, hər gözələ də tərif deməyib. Sənətkarın meyarına görə, əsl gözəl milli-mənəvi, əxlaqi dəyərlərə malik olmalıdır. Aşığın gözəlləmələri tək gözəllərin tərfi ilə məhdudlaşmur. O, təbiət gözəlliklərini, sərin bulaqları, səfalı yaylaqları, güllü-ciçəkli dağları, ceyranlı-cüyrülü düzləri də tərif edir.

Açar sözlər: *aşıq, ustad, gözəl, gözəllik, portret, milli dəyərlər.*

Azərbaycan aşiq poeziyasında insan və təbiət gözəlliyinə həsr olunmuş dəyərli şeir nümunələri çox yaradılmışdır. Bu şux, oynaq ritmli şeir şəkilləri Qurbaninin, Abbas Tufarqanlının, Xəyyat Mirzənin, Hüseyn Şəmkirolinin yaradıcılığında olduğu kimi Ələsgər poeziyasında da xüsusi yer tutur [5, s. 352]. Dədə Ələsgər poeziyasında məhəbbət mövzusunda yaratdığı onlarla gözəlləmələr var ki, milli Azərbaycan gözəllərinin təsvir və tərənnümünə həsr edilmiş dəyərli sənətkarlıq nümunələridir. Bu şeirlərdə gözəllərin və gözəlliyin təsviri mücərrəd, xəyali yox, reallığa söykənən həqiqi gözəlliyin tərənnümüdür. Ustad aşığın yaratdığı "Qadan alım", "Züflərin", "İncimərəm", "Oynamasın", "Öldürür", "Sarıköynək", "Güləndam", "Müşkünaz", "Düşdü", "Gözəllər", "Amandı", "Telli", "Maral", "Güllü" və digər şeirləri əsl gözəllik poeziyasıdır. Bu qüdrətli poeziya XIX-XX əsrlərdə Naxçıvan aşiq mühitinə də öz təsirini göstərmişdir. Bunu Şıxmahmudda yaşamış çobankərəli Aşıq Cəfərin, Aşıq Fətullanın, Aşıq Əzim və Aşıq Nəbatın şeirlərində də görmək mümkündür [7, s. 37-39, 47-49, 118]. Vaxtilə xalq şairi Osman Sarıvəlli yazırdı ki, qılıncların, nizələrin qapısını açma bilmədiyini ürəkləri Ələsgər sazın-sözün, müdrik ustadnamələrin, könül açan gözəlləmələrin ecəzkar qüdrətilə açdı [6, s. 81]. Professor Mirzəğa Quluzadə isə Azərbaycan aşiq şeirinin Homeri sayılan Dədə Ələsgərin Türkiyədə də sevilməsinin əsl səbəbini milli ruhlu gözəlləmələrində və əvəzsiz poetik qüdrətində görürdü [4, s. 190]. Bu qüdrətli saz-söz sənətkarının 200 illik yubileyinin ölkə Prezidenti İlham Əliyevin 2021-ci il 18 fevral tarixli Sərəncamı ilə qeyd edilməsi Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətinə göstərilən yüksək dövlət qayğısının nəticəsidir. Eləcə də Sərəncamın icrası məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 2021-ci il 22 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Tədbirlər Planının həyata keçirilməsi də mühüm elmi əhəmiyyətə malikdir.

Ələsgərə görə Azərbaycan gözəlləri yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, təmiz ürəyə, incə duyğulara malik olmalıdır. Gözəl həm də sədaqətli, vəfalı, eyhamdan söz anlayan olmalıdır.

Arif ola, eyhamınan söz qana,

Namərhəmdən sərm eliyə, utana.

Meyli saat kimi haqqa dolana,

Doğru qəlbi, doğru yolu gərəkdir [1, s. 110].

Eləcə də gözəlin hər şeyi, davranışı, danışığı, hətta geyimi belə gözəl olmalı, "libası ən-

damına, əndamı da libasına uymalıdır” [8, s. 14]. Belə gözələ Ələsgər canını qurban verməyə hazırdır:

Canımı qurban eləmə,
Bir belə tərən gözəl.
Hal bilən, şirin gülən,
Dosta mehriban gözəl.
Boy uca, gərdən mina,
Zülfü pərişan gözəl [1, s. 249].

Ələsgərin meyarına görə gözəlliyin mühüm şərtlərindən biri də zahiri gözəllikdir. Lakin bu, həlledici deyil. Gözəllik ancaq onun hətta qiblə bilib səcdə etdiyi qaşların, ala gözlərin yerində olması da deyil, gözəl daxilən də gözəl olmalıdır [8, s. 15].

Ələsgər hər gözələ tərif, hər gözəl də gözəl demir. O, aşağıdakı şeir nümunələrində bu fikri çox aydın şəkildə ifadə edir:

Ələsgərəm, doğru yoldan azmaram,
Hərcayı gözələ tərif yazmaram.
Hər yetən gözələ gözəl demərəm,
Gözəldə gərəkdi işvə, naz ola.
Buxağından ətri-bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola.

Birinci iki misrada Ələsgər, əslində, özünün əxlaq meyarını bəyan edir. O, dövrünün mahir saz-söz ustası kimi ölkələr, ellər, obalar gəzmiş, gözəl məclislər keçirmiş, adlı-sanlı insanlara, o sıradan ağıllı-kamallı gözəllərə təriflər demişdir. Amma bütün hallarda o, ədəb-ərkan dairəsindən, nizamından kənara çıxmamışdır. Özünün dediyi kimi, qadını, qızı özünə ana-bacı bilmişdir:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan,
Mən dolandım bütün Qafqaz elini,
Pirə ata dedim, cavana qardaş,
Ana-bacı bildim qızı, gəlini.

Bir sözlə, şeirlərindən göründüyü kimi, əxlaq gözəlliyi Ələsgər üçün ən pak, ən ülvi gözəllikdir. Ələsgər ağıl-kamalı və mərifəti gözəlliyin vacib amillərindən hesab edir [2, s. 204]. Görkəmli folklorşünas M. Təhmasib yazırdı ki, Aşıq Ələsgərin təcnisləri, dodaqdəyməzləri, ustadnamələri içərisində də gözələ toxunmadığı şeir demək olar ki, yoxdur. Sənətkarın gözəlin təsvirinə həsr etdiyi gözəlləmələr gəraylı, qoşma, divanı, müxəmməs və digər şeir formalarından ibarətdir ki, bunlar formaca müxtəlif olduqları kimi, mövzu cəhətdən də rəngarəngdir. Amma bunları ümumi bir cəhət birləşdirir. Ələsgərə görə gözəlin təsvirinə həsr edilmiş gözəlləmə də hər cəhətdən gözəl olmalıdır. Çünki “gözəlləmə gözəl olmasa tərənnüm etdiyi gözəllik də gözəl ola bilməz. Hətta gözəl, eləcə də təsvir edənin özünün təsviri, duyğuları, sevinci, kədəri də gözəl görünməz” [8, s. 36, 37]. Deməli, aşıq gözəlləmələri sözün əsl mənasında gözəl bədii əsər olmalıdır.

Aşıq Ələsgər gözəlləmələrində təşbehlər, müqayisələr və bənzətmələr çox işlədilir. Bəzən sənətkar bunları şəxs adları ilə əlaqələndirir. Belə bədii ifadə tərzinə nümunə çox göstərmək olar ki, bunlardan biri “Kimi” rədifli gözəlləmədir.

Adı Tərən, özü tərən balası,
Cilvələlib tərən tavarı kimi.

Bu beytdə gözəlin adı Tərən, özü də tərən balasıdır. Yəni anası da Tərən kimi

gözəldir. Şeir in aşağıdakı ikinci bəndində isə bu gözəlliyi tamamlayan əlamətlər elə ustalıqla incələnir ki, insanın gözləri önündə təkrarsız bir gözəlin portreti yaranır:

Tökülüb zülfləri ayna qabağa,
Dodaq qaymaq, gül yapışib yanağa,
Dolanır gözləri canlar almağa,
Şölə çəkir şahlıq fanarı kimi.

Ələsgərin Azərbaycan gözəllərinin vəsfinə həsr etdiyi gözəlləmələr ayrıca bir silsilə təşkil edir. Bu şeirlərin hər birində Azərbaycan gözəlinin özünəməxsus, bənzərsiz surəti böyük ustalıqla yaradılır.

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşlı, Güləndam!
Alma yanağına, bal dodağına,
Baxan kimi ağlım çaşdı, Güləndam!

Tovuz kimi şux bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan,
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!

Eləcə də ustad sənətkarın “Sarıköynək”, “Güllü”, “Telli”, “Qadan alım” rədifli qoşmaları milli gözəllərimizin bənzərsiz portretini canlandıran nadir sənət inciləridir. Ələsgərin gözəlliyə nə qədər yüksək dəyər verdiyinin bariz nümunəsi, yüksək estetik duyğularının poetik ifadəsidir. Daha çox qoşma, gəraylı ölçüsündəki belə şeirlər gözəlləmə ritmli saz havaları ilə çox gözəl ifa olunur. Məsələn, “Sarıköynək” gözəlləməsinin mətni “Orta şəşəngi” saz musiqisi ilə elə qaynayıb-qovuşur ki, havanın melodik ahəngi səslənən kimi hər kəs “Sarıköynək” qoşmasını xatırlayır” [3, s. 4].

Cilvələlib nə qarşımda durubsan,
Anam sənə qurban, ay Sarıköynək!
Mələksən, çıxıbsan cənnət bağından,
Heç kim olmaz sənə tay, Sarıköynək!

Yaxud:

Səhər-səhər bağda gəzən nazənin,
Dəstinlə qönçəni üz qadan alım.
Süsəndən, sünbüldən, lələ, nərgizdən,
Siyah tellərinə düz qadan alım.

Ağ buxağın işıqlıdı büllurdan,
Ləblərin innabı, dəhanın dürdən,
Yaradan xəlq edib bir qətrə nurdan,
Düşübsən ellərə nişana, Telli!

Tovuz kimi qalxdı çeşmə başından,
Bütün gözəllərin gözəli, Güllü!
Almadı yanağın, büllur buxağın,
Dodaqların meyli, məzəli, Güllü!

Ələsgər gözəlləri ilahi bir məxluq, həyalı, ifalı bir sənəm kimi tərənnüm edir. Bu şux gözəllər nazlıdı, ədalıdı, ilqarlıdı, əhdə vəfalıdır [10, s. 152].

Ələsgər gözəl bənzətmələr ustasıdır. Onda bənzətmənin rəngarəng növlərinə, müxtəlif çeşidlərinə rast gəlinir. O, məcazın formalarından, növlərindən, hətta çalarlarından məharətlə istifadə edir. “Onun bütün təsvirlərində bədii icad əsas rol oynayır ki, bu da Ələsgər şeiri üçün xarakter məziyyətdir” [8, s. 40].

Gözəl sənət inciləri olan gözəlləmələrdə gözəlin tərənnümü, obrazının xəlqi bədii boyalarla təsviri yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətidir. Belə gözəlin yolunda dara çəkilmək, mal-dövləti talanmaq belə aşıq üçün xoşdur.

İstər dara çəkdir, istər qul eylə,
Qoymuşam əmrinə qol incimərəm.
Əlli yol çapılam, yüz yol talanam,
Bir şey deyil dövlət, mal incimərəm.

“Yandırır” rədifli qoşmasında Ələsgər “eşq atəşinə” yandığından şikayətlənir, gözəlin qaş oynadıb göz vurması ilə aşıqı odlandırmasından söhbət açır və şeiri müəmmalı bir aforizmlə bitirir:

Vaxtın kecdi, xəttin çaldı Ələsgər!
Sərf edirsən nə kamaldı, Ələsgər?!
Bir sirr gördü, heyran qaldı Ələsgər.
Ayaq oda yanmır, başı yandırır.

Buradakı “ayaq” və “baş” sözləri təzaddır. Ələsgər şeirdə bundan istifadə edir. Ələsgərin gördüyü sirr, eşq şərabının ayağa, yəni qədəhə təsir etməyib başı yaxıb yandırıdığıdır.

Ələsgər yaradıcılığının zirvəsi sayılan təcislər də gözəlliyi tərənnüm edən kamil sənət nümunələridir. “Narın üz” təcisi də belə örnəklərdən biridir.

Könül, sən ki, düşdün eşqin bəhrinə,
Narın çalxan, narın silkin, narın üz.
Dost səni bağına mehman eyləsə,
Almasın dər, gülün iylə, narın üz.

Aşıq olan sözün deməz tərsinə,
Tər gəzən dünyadan gedər tər sinə,
Tər sinəyə qismət olsun tər sinə
Narın üzə qoy söykənsin narın üz.

Bu bəndlərdə “narın üz” söz birləşməsi cinasdır. Birinci bənddə yavaş-yavaş, ikinci bənddə isə yumşaq mənalarında işlədilmişdir. Burada adı çəkilən “Narın üz” təcisi ilə bağlı aşıqlar arasında belə bir rəvayət də danışılırmış ki, Ələsgər bu təcisi dörd bənddən ibarət yaradıb. O, təcisdə “narın üz” cinasını beş mənada işlədib. İfadənin altıncı mənə çalarını tapma bilmirmiş. Günlərin birində o, dağda bir tanışının qonağı olur. Tanışı ona çörək yeyərkən süfrəyə xüsusi sifarişlə “narın üz” gətirir. Beləliklə, aşıq “narın üz”ün son mənasını da burada tapmışdır. Demə bu, südün qalınlaşmamış narın üzü imiş.

Bu rəvayət tam həqiqət kimi görünməsə də hər halda aşığın sözlərə, ifadələrə neçə dəqiqliklə yanaşdığını, sözlərin mənə çalarını tapmaq üçün səbirli axtarışlar apardığını, nəhayət, xalq dilində tapdığını göstərən yaxşı bir dəlildir [9, s. 108].

Gözəlliğin tərənnümü Ələsgər poeziyasında gözəllərin tərifi ilə məhdudlaşmır, təbiətin, səfəli yaylaqların, güllü-çiçəkli dağların, sərin bulaqların, şlaləli çayların, ceyranlı-cüyürlü

düzlərin tərənnümü ilə çox geniş məkanı əhatə edir. Bu geniş miqyaslı məkanın əsas mərkəzi isə saz-söz məclisləri, səfalı yaylaqlar, çeşmə başlarıdır.

Axşam-səhər çeşmə sənin başına,
Bilirsənmi necə canlar dolanır?

Yaxud:

Çərşənbə günündə çeşmə başında,
Gözüm bir ala göz xanıma düşdü.
Atdı müjgan oxun, keçdi sinəmdən,
Cadu qəməzləri canıma düşdü.

Çeşmə, bulaq başlarını gözəllərin məkanı kimi tərənnüm edən Ələsgər hətta məzarının çeşmə bağında qazılmasını istəmişdir:

Ələsgərəm, yandım eşq ataşında,
Gözüm qaldı kirpiyində, qaşında,
Qazdır məzarımı çeşmə başında
Sal sinəm üstündən yol, incimərəm.

Ələsgər gözəllik aşiqi, gözəllik vurğunu idi. Bu vurğunluq həm də vətənə, onun gözəl təbiətinə, dağlarına, yaylaqlarına olan vurğunluqdur.

Bahar fəslə, yaz ayları gələndə,
Süsənli, sünbüllü, lələli dağlar.

Yaxud:

Könlüm qaranquş tək uçub qoynuna,
Gəzir hər yamacı, hər yanı, yaylaq.
Ruhum təzələnir, məst olur ürək,
Görəndə bu çağır, bu halı yaylaq.

Ümumiyyətlə, Aşıq Ələsgər yeni məcazlar, yeni aforizmlər yaratmaq məharətilə həm sələflərindən, həm xələflərindən fərqlənmiş, müasirləri də onunla ayaqlaşa bilməmişdir. Qətiyyətlə demək olar ki, ana dilimizin saflığı, gözəlliyi, poetik imkanları ustad sənətkarın poeziyasında, o sıradan gözəlləmələrində bütün vüsətilə nümayiş etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşr., 1963.
2. Axundov Ə. XIX əsrdə yaşamış Azərbaycan aşıqları – Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqatlar. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşr., 1961.
3. Qasımlı M., Allahmanlı M. Saz havalı gözəlləmələr // Folklor və etnoqrafiya, Bakı, 2020, № 01-02, s. 3-12.
4. Quluzadə M. Aşıq Ələsgərin Türkiyədə nəşr olunmuş şeirlərinə dair // Azərbaycan, 1978, № 11, s. 190-194.
5. Ozan-Aşıq Ensiklopediyası: 2 cildə, I c., Bakı: Gənclik, 2019.
6. Sarıvəlli O. Qüdrətli şair, ustad sənətkar. Bakı: Avropa, 2011.
7. Səfərov Y. Əsərləri. 5 cildə, III c., Naxçıvan: Əcəmi, 2017.
8. Təhmasib M. Gözəllik nəğməkarı, Aşıq Ələsgər. Bakı: Elm, 1973, s. 5-52.
9. Təhmasib M. Məqalələr. Bakı: Elm, 2005.
10. Bünyadov T. Əsrlərdən gələn səslər. Bakı: Azərnəşr, 1993.

Yusif Safarov

GEZELLEME (EULOGY FOR BEAUTIFUL WOMEN) OF ASHUG ALASGAR

The paper says that gesellemes (praise to beauties) in Alasgar's poetry are valuable pearls of art dedicated to glorifying Azerbaijani national beauties. The description of beauties in such verses is not abstract; it is a hymn to natural beauty. According to Alasgar, a beautiful woman should be beautiful both externally and internally. As a singer of beauty, he often uses metaphors and comparisons in his praises. In many of his poems, he created unique portraits of national beauties, including geraylys and goshmas under the name "Sarykoynek", "Telli", "Gullu", "Gulendam", "Mushkunaz", "Injimerem", "Amandy".

The paper also notes that Alasgar did not praise every beauty. According to the artist's criteria, she must have genuine national moral and ethical values. However, Geseleme ashugs are not limited to praising beauties. He also berhymes the beauty of nature, cool springs, picturesque meadows, flowered mountains, and plains full of gazelles and roe deer.

Keywords: *ashug, craftsman, beautiful woman, beauty, portrait, national values.*

Юсиф Сафаров

ГЕЗЕЛЛЕМЕ (ВОСХВАЛЕНИЕ КРАСАВИЦ) АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье говорится, что гезеллеме (похвала красавицам) в поэзии Алескера являются ценными жемчужинами искусства, посвященными воспеванию национальных азербайджанских красавиц. Описание красавиц в таких стихах является не абстрактным, это гимн настоящей красоте. По мнению Алескера, красавица должна быть красивой как внешне, так и внутренне. Как певец красоты, он часто использует метафоры и сравнения в своих похвалах. Во множестве своих стихотворений он создал уникальные портреты национальных красавиц, в том числе в герайлы и гошмах под названием «Сарыкойнек», «Телли», «Гюллю», «Гулендам», «Мушкуназ», «Инчимерем», «Аманды».

В статье также отмечается, что Алескер хвалил далеко не каждую красавицу. По критериям художника, она должна обладать подлинными национально-нравственными и этическими ценностями. Гезеллеме ашуга не ограничиваются одним лишь восхвалением красавиц. Он также восхваляет красоту природы, прохладные источники, живописные луга, покрытые цветами горы и равнины, полные газелей и косуль.

Ключевые слова: *ашуг, мастер, красавица, красота, портрет, национальные ценности.*

MƏTANƏT MƏMMƏDOVA*Naxçıvan Mətbuat Şurası**E-mail: mammadovamatanat@inbox.ru***AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ NAXÇIVAN**

Böyük saz və söz ustadı Aşiq Ələsgərin ədəbi-bədii irsi qədirbilən xalqımız, müstəqil dövlətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Təsadüfi deyildir ki, ölkə Prezidenti bu böyük sənətkarın anadan olmasının 200 illiyinin qeyd edilməsi, Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri isə Tədbirlər Planının təsdiq olunması ilə əlaqədar sərəncamlar imzalamışlar. Görkəmli aşığın yaradıcılığı Naxçıvan bölgəsi ilə də sıx bağlı olmuşdur. Bu baxımdan aşığın Naxçıvan səfəri diqqəti cəlb edir. Məqalədə bu mövzu ətrafı şəkildə təhlil və tədqiq olunmuşdur.

Açar sözlər: *Aşiq Ələsgər, xalq ədəbiyyatı, poeziya, Naxçıvan.*

Bəlkə də, adı çəkiləndə mənim kimi yüzlərlə Ələsgərsevərin qulaqlarında ilk çığnayan aşığın “Çərşənbə günündə, çeşmə başında, gözüm bir alagöz xanıma düşdü” sevdalı misraları olur. O sevdə ki, az sonra həmin gözəl xanımın “nişanlıyam, özgə malıyam” deməsi ilə Ələsgərin qol-qanadının sınıb yanına düşməsi, xəyallarının çeşmə sularında qərq olması bir olur. Şair üçün bu bir təsadüf, yoxsa bəxtsizlikmidir, bilmirəm, bizim üçün hələ məktəb illərindən əzbərlədiyimiz ən gözəl qoşma idi. Lakin sonralar öyrənəndə ki, Ələsgər 40 yaşında ailə qurub, onda anladım ki, bəli, “Güllü”, “Gülpəri”, “Güləndam”, “Telli”, “Ceyran”, “Xurşid”, “Müşkinaz”, “Maral”-ın hər səfası xoş olsa da, onun aqlını başından alsalar da, “Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan”, – deyən aşığın qisməti, alın yazısı olmayıblar.

Bəlkə, elə buna görə “Gözü yaşlı, ey füqərə Ələsgər, işi əysik, baxtı qara Ələsgər, olmadı dərindən çara, Ələsgər, həsrət əlin o dildara yetmədi”, – deyib gileyləndi həyata... Bəlkə, elə buna görə divanəyə çevrildi, aşıq aşığı oldu, sözü cilalayıb, düzüb-qoşub qoşma, dodaqdəyməz, cığalı, müstəzad təcnis, müxəmməs, divani, gəraylı, bağlama, həcv və hərbə-zorba, deyişmə, qəzəl, mərsiyə, dastan-rəvayət adlı lələ çevirib bir xəzinə yaratdı Aşiq Ələsgər. Bütün bunlar bəs etməyəndə isə el-el gəzdi, sazını sinəsinə sıxıb həyatının mənasını söyləmələrində, deyişmələrində, bağlamalarında tapdı. Bu yolda müdrikləşdi, aqilləşdi, ağsaqqallaşdı, hər kəsin həsəd, eyni zamanda hörmət etdiyi insan oldu. Məclislər, toylar bəzəyinə çevrildi. Sorağı Azərbaycana, hətta ölkəmizdən kənara yayıldı. Onu görmək, tanımaq, dinləmək üçün insanlar məqam axtarmağa başladılar. Bu da hər kəsə nəsib olmayan bir qismət idi ki, Aşiq Ələsgərlə bir məclisdə ola, onu dinləyə, qarşısındakı aşıqların əlindən sazını almasını izləyə. Çünki Aşiq Ələsgər sıradan aşıqlardan deyildi, “Aşiq olub, diyar-diyar gəzənin, əvvəl başda pür kamalı gərəkdi, oturub-durmaqla ədəbin bilə, mərifət elmində dolu gərəkdi” mərifətlərinə malik, “Danışdığı sözün qiymətin bilə, kəlməsindən ləli-gövhər süzülə, məcazi danışa, məcazi gülə, tamam sözü müəmmalı gərəkdi”, – dəyərində qadir aşıqdı. Haqq aşıqi və haqq aşığı olduğu üçün özü haqqında dediyi “Ələsgər haqq sözün isbatın verə, əməlin mələklər yazı dəftərə, hər yanı istəsə, baxanda görə, təriqətdə bu sevdalı gərəkdi” sözlərini tamamilə haqq edirdi. Özünəməxsus təbii gözəllikləri ilə seçilən, qədim yurd yerlərimizdən olan Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində dünyaya göz açmışdı. Bu gözəlliklər məskəni, bəlkə, Ələsgəri Ələsgər etmişdi? Dağından-dərəsindən, yaylasından-düzündən, çayından-bulağından, gülündən-çiçəyindən ilham alıb, bəlkə, aşıq olmuşdu Ələsgər?.. Sözsüz...

Adım Ələsgərdir, Göyçə mahalım,

Dolanım başına, mən dərdin alım,

Hüsnün şöləsinə xəstə xəyalım
Pərvanədi, şəmistanlar dolanır.

Göycə Ələsgəri bir təbiət sevdalısı, vurğunu etmişdi. “Bahar fəslı, yaz ayları gələndə, süsənli-sünbüllü, lalalı dağlar”, “Gözəllər seyrangahısan, görüm səni var ol, yaylaq!”, “Yazın bir ayıdır – çox yaxşı çağın, kəsilməz çeşməndən gözəl yığnağın”, “Köçər ellər, düşər səndən aralı, firqətindən gül-nərgizin saralı” deyir, vəsf edirdi ana yurdunu şair. Bu təbiətə məxsus hər şey Ələsgər üçün qiymətli, əvəzolunmaz idi. Mahalının təbiəti qədər oradakı bütün varlıqlar da onun üçün dəyərli idi. Elə buna görə də “Gedirdim güzarım düşdü bulağa, ovçu bərəsində maralı gördüm, yatır, inildəyir, durub boylanır, bir neçə yerindən yaralı gördüm”, – deyən şairin insanpərvərliyi belə misralanır:

Təbib olsam, yaraların bağlaram,
Sınəm üstün düyünləmə, dağlaram,
Ələsgərəm, o səbəbdən ağlaram,
Ananı baladan aralı gördüm.

Ələsgərin Aşıq Ələsgər olmasında söz yox ki, İlahidən gələn istedadla, Göycədən aldığı ilhamla bərabər, müəllimi aşıqlar aşığı Aşıq Alının da əvəzsiz xidmətləri danılmazdır. Onun yanında şeyirdlik edən Ələsgər aşılıq sənətinin sirləri ilə yanaşı, ədəb və mərifət qaydalarını da öyrənmişdir. Aşıq Alı Ələsgəri ürəyincə yetişdirəndən sonra günlərin birində toy məclisində şeyirdinin şöhrətini qaldırmaq, onu el içində ucaltmaq üçün özünü qəsdən məğlub edərək sazını qalib tərəfə – Ələsgərə təslim etmişdir. Ələsgər isə böyük təvazökarlıq hissi ilə ustadının qarşısında baş əyib, ona öz ehtiramını vicdanının səsi olaraq bədahətən belə ifadə etmişdir:

Bir şeyird ki, ustadına kəm baxa,
Onun gözlərinə qan damar, damar.

Elə bu məqamda Aşıq Ələsgərin ustadına verdiyi cavab onun şeyirdi Nağı ilə birlikdə Naxçıvan səfərini xatırlatdı mənə. Öncə vurğulayım ki, Ələsgər şeyirdlik dövrünü başa vurduqdan sonra şöhrəti qısa zamanda qonşu mahallara yayılmış, əvvəlcə Göycədə aşılıq etmiş, ağır toy məclisləri aparmış, daha sonra gözəl bir sənətkar kimi İrəvana, Naxçıvana, Qazağa, Qarabağa, Cavanşir ellərinə, Gəncəyə, Kəlbəcərə çağırılmış, harada olmuşsa, orada ədəbi, gözəl səsi, bənərsiz ifası ilə hər kəsi heyran qoymuşdur. Bəli, Aşıq Ələsgər Naxçıvana da tez-tez gələr, burada məclislərdə iştirak edər, məharəti ilə insanları heyran edərmiş. Ələsgərin yadda qalan Naxçıvan səfərlərindən biri şeyirdi Nağı ilə birlikdə olur. Məncə, bu hadisə onun Naxçıvana yenidən gəlməyə başladığı dövrlərdə baş vermişdir. Beləliklə, keçək mətləbə. Belə rəvayət edirlər ki...

Aşıq Ələsgər və şeyirdi Nağı bir günləri İrəvan çuxuruna çıxırlar səfərə. Bu halda bunlara bir neçə əhli-hal cavan, qoca rast gəlir. Bunlar salamlşırlar.

– Salam, ay usta, bu yanınızda kimdir? Halınız, bəyanınız nədi?

– Siz ki, xəbər alırsınız deyim, oğul. Mənim adım Ələsgərdir, bu yanımdakı da şair Nağıdır, şeyirdimdir.

Bunnan şair Nağı bir qədər özünü dartdı, öz-özünə deyindi: “Əşi, mən şair Nağı olam, bə özüm də Ələsgərə şeyird olam?” Bunu ətrafdakı hamı hiss elədi ki, Nağı özünü ustadından üstün tutdu.

Hamı Ələsgərin zəhmətinə hayıfılanıb dedilər ki:

– Gəlin, bu sarsağı bir kələynən bu kişinin yanından aralıyax.

Nağını çağırıdılar öz yanlarına, dedilər:

– Ədə, sənin Ələsgərdən nəyin əksiydi? Çıx get aşılığını elə! Özü də sən onnan yaxşısan, o nədi ki, sən onunla hərrənirsən?

Nağı inanıb öz ustadı Ələsgərdən ayrıldı ki, bə mən özüm kamil aşığam. Bunu eşidən Ələsgər dedi:

– Oğul, sən heç yarımçıx da döyülsən. Getmə peşman olarsan!

Nağı:

– Peşman özün olarsan. Sən tərs, mən də ovand, – deyib, sazını götürüb, Ələsgərdən aralandı. Bəli, görək Nağı hara getdi?

Nağı fikirləşdi ki, çox da məni təriflədilər, əmə mən axı aşılıq edə bilmərəm. Fikirləşib, öz-özünə: “Gedim şərilli Məhəmməd bəyin yanında qalım. O məni öz himayəsində saxlar. Onun adına heç kəs mənə dəyməz, əl vura bilməz. Mən də öz aşılığımı eliyərəm,” – deyib, birbaşa Şərilə tərəf üz qoydu. Axşam gün batandan sonra yatsı vədəsi Məhəmməd bəyin qapısını təklifsiz-zadsız açıb, içəri girdi, dedi:

– Salam, Məhəmməd bəy!

Məhəmməd yerdəydi, dönüb baxdı, gördü, əyə, bir oğlan, əlində saz. Dedi:

– Salam, oğul, xoş gəlmisən, səfa gətirmisən! Oğul, adın nədi?

– Bəy, adım şair Nağıdı, özüm də Ələsgərin şeyirdi olmuşam. Ənma indi Ələsgər məndən dərslərsən.

– Oğul, bu sözdə fikrin nədi?

– Bəy sağ olsun, Ələsgər mənə dedi ki, özün ki mənən üstünsən, get qardaşdığım Məhəmməd bəyin könlün aç, şad elə!

– Bıy, oğul, çox yaxşı, əyləş, xoş gəlmisən, gözüm üstə gəlmisən. Bu yaxşı oldu, çox yaxşı oldu!

Məhəmməd bəy öz gəlininə dedi ki:

– Dur, şairə hörmət elə! Əyağını yu, çay qoy.

Gəlin hazırlıq eləsin, görək Məhəmməd bəy nə dedi:

– Oğul, doğrudan keşim qarışmışdı. Bəylər it boğuşdurmuşdu, onların aşılıqları da var idi, söz dedi, əmə mənim aşığım yox idi. Bu yaxşı oldu, qoy sabax açılsın, məclisimizi qurax, görək mənim aşığım necə fəğan eyləyir.

Bəli, səhər açıldı, üzünüxə xeyir açılsın. Məhəmməd bəy qasid göndərdi o biri bəylərə ki, aşığınızı götürün, özünüxə barabər bu axşam mənim məclisimə gəlin!

Oydu ku, bəylər öz aşılıqlarını da götürüb, özləriylə barabar Məhəmməd bəyin məclisinə gəldilər. Əmə orasını da deyim ki, gələn aşılıqların biri şərilli Aşiq Əsədullah, biri də Aşiq Cəfərullahıydı.

Aşiq Əsədullah dedi:

– Ədə, Cəfərullah, sazı götür düş meydana, bu aşığı elə günə sal ki, Məhəmməd bəy bizi çağırırdığına peşman olsun!

Bəli, məclis quruldu, sazlar köynəyinnən çıxdı. Məclis əhli yerbəyer əyləşdilər, söz verildi əvvəlcə şərilli Aşiq Cəfərullah.

Aldı Cəfərullah:

Əzəldən can deyib, can eşidən yar,
İndi beybafalıx ay nədən oldu?
Deyirdin, ölüncə dönmərəm səndən,
Yadınan aşılıq ay nədən oldu?

Məhəmməd bəy:

– Ə mənim aşığım, bir onun cavabın ver görək!

Nağı heç bir cavab verə bilməyib, yerində mat-məhətdəl qaldı, çiyinini çəkif, “bilmirəm”

işarətini elədi, sazı əlindən yerə qoydu. Bunu görən Məhəmməd bəy Nağıya dedi:

– Ədə, bə sən deyirdin mən şairəm, sən heç yarımçıx da döysən! Qaç bu saat ustan Ələsgəri gəti, mənim gözümlə qabağında o aşuqların gərək sazın alsın, yoxsa səni öldürəcəm. Nağı kor-peşman üz çöyürdü Göyçüyə.

Bir neçə gün yol gəldikdən sonra gəlib Ələsgər babanın əvinə çatdı. Qapını açıb gördü kü, Ələsgər öydə yoxdu, əmə arvadı öydədi. Salam verdi:

– Salam, ay xala!

Xala cavab verdi:

– Əleyküməsalam, oğul, xoş gəldin, adın nədi, bala?

– Adım Nağıdı, xala!

– Hə, oğul, o yarımçıx qaçansanmı? Oğul, sazın-zadın hanı, yəqin bağlıyıb alıblar?

Arvad işi bilib, Nağıya yol göstərdi:

– Oğul, Ələsgər Daşkənddədi, get ustanın yanına, dərini ona de.

Nağı əvdən çıxıb, qoca-cavan, bir dəstə də özünən götürüb, Ələsgərə minnətçi gəldi. Bir təhər Ələsgərnən Nağını barışdırdılar. Ələsgər elin hörmətini yerə salmayıb, Nağıyan barışdı. Ələsgər dedi:

– Oğul, bə sazın hanı?

– Usta, elə yadıma düşmüşdün, gəldim, sazı gətirmədim.

– Oğul, nə yaxşı məni yada salıf gəlifsən, düzünü de?

Nağı dedi:

– Usta, düzünü kü, bilmək istəyirsən, Məhəmməd bəy məni göndərüb sənə yanma. Əlin də toyu var, deyir gərək gedif Ələsgəri gətirəsən.

Ələsgər dedi:

– Oğul, sən hara, Naxçıvan hara, Şəril hara, Məhəmməd bəy hara? Sən hardan gedif o kişiye tuş olmusan?

Nağı dedi:

– Usta, onu soruşma! Əhvalat uzundu, özün gedif görərsən.

Ələsgər dedi:

– Yaxşı, oğul, bə axı mən qocalmışam. Əyağım da çarix, bağı yox; köşəsi var, altı yox; altı var, köşəsi yox.

Nağı dedi:

– Usta, sənə bir xrom sapox mənim boynuma. Əmə gedəjiyik.

Ələsgər razılaşıdı, dedi:

– Oğul, bəylərdə belə adət olmazdı, nə yaxşı, məni yad eliyif? Nəysə, burda bir iş var, dur gedək.

Oydu ki, yola rəvan olub, günə bir mənzil, teyyi-mənazil, gəlif Vədiyə çıxdılar.

Ələsgər burda dedi:

– Oğul, çarix əyağımdan düşdü, mənim sapoğumu burada alajaxsan, yoxsa başqa yerdə? Gəl, elə gedək burda mənə bir sapox tikdirək. Bəli, Nağı padoşu, tumaşı aldı, əmə tikdirif danışmağını Ələsgər özü elədi. Çəkməciylə deyib danışdılar. Bir neçə günən sonra gəlib çəkməcidən sapoğu aldılar. Ələsgər gördü verdiyi tumaşa görə sapoq deyil, dedi:

– Oğul, bə sən bilmirsən ki, mən aşığam?

Çəkməci dedi:

– Əşi, aşıq nədi? Yəni o qoyunun qıçasındakından?

– Xeyr, oğul, oxuyuram, çalıram, deyirəm, bir mətləb qandırırım.

Çəkməçi dedi:

– Al, birin çal görüm.

Ələsgər Nağıya dedi:

– Qaç, sazı gətir, bu çəkməçini başa salım.

Nağı tez sazı gətirib, Aşıq Ələsgərə verdi, Aşıq Ələsgər, görək, sazı götürüb, çəkməçiyə nə dedi. Biz deyək, siz də şad olun.

Aldı Aşıq Ələsgər:

Danışdın, barışdın mərhəmət eylə,

İnciklik araya qatma, hayıfsan!

Sən tacir olmazsan bir manat ilə,

Namusu, qeyrəti satma, hayıfsan!

Bu sözü eşidən çəkməçi gördü kü, qoca başa düşüb, tez qocaya dedi:

– Qoca deyəsən yayıllıyıbsan.

Ələsgər dedi:

– Oğul, qulaq as!

Aldı Ələsgər:

Ellər məni nəzərinən salmayıb,

Huşum cəmdi, ağılım heç azalmayıb.

Fani dünya Süleymana qalmayıb,

Oyan, bu qəflətdə yatma, hayıfsan!

Boylum, bu sözü eşidən çəkməçi, gördü işin üstü açılıb, dedi:

– Ə, peşə tapmamusuz, bu nə peşədi? Tulla o yana. Mən də elə bildim mənə bir yaxşı söz deyəcəksən.

Ələsgər dedi:

– Oğul, qulaq as deyim.

Aldı Ələsgər:

Siz talaş eylərsiz iynə, biz iylə,

Bizimki də gələr, gedər söz iylə.

Əyri ol əyriylə, düz ol düz iylə,

Hər yetəni sən aldatma, hayıfsan!

Bu sözü eşidən çəkməçi yenə dedi:

– A kişi, çıx get işinə-peşənə, qoca kişisən, işimiz-gücümüz var, indi yaxşı müştərilərimiz gələcək.

Ələsgər bunu eşidən kimi, gördü çəkməçi bunu lap avam yerinə qoyub, aldı gerisini:

Qəsəm olsun xutkeşlərin sərinə,

Yalan söz iyidi salar dərinə.

Köhnə dağarcığı tumaş yerinə

Aşıq Ələsgərə satma, hayıfsan!

Ələsgər adını eşidən çəkməçi dedi:

– Paho, əmi, sən Ələsgər imişsən? Bağışla, bu sənin sapoğun! Atam həmişə səni arzuladı.

Ustad dili yüyürəy olar. Aşıq Ələsgərin sapoğunu qaydasıyla tikib verdilər. Aşıq Ələsgər sazı da, sapoğu da, Nağıyı da götürüb gəldilər Şərilə, iki yol ayrımına. Ələsgər gördü, axı, Nağı həmişə irəlidə gələrdi, indi nədənsə geridən gəlir. Üz tutdu Nağıya dedi:

– Nağı, bəlkə, Məhəmməd bəy səni hədələyif, gec gəlməyimizə qorxursan?

Nağı başını ayağının altına salıb dedi:

– Usta, düzünə qalsa, məni bağlıyif, sazımı alıflar, özümü də kötəynən yola salıblar. Məhəmməd bəy də deyif, get, uştan aşiq Ələsgəri gətir.

Ələsgər dedi:

– Ədə, əskih, bə mən deyəndə ki, sən yarımçıx da döyülsən, getmə, sən mənə deyirdin sən tərs, mən avand. Di get!

Ələsgər bir az fıkirləşəndən sonra dedi:

– Oğul, indi ki, belədi, gəti xərc qoyax, mənə balax dərisindən bir kürk tikdirək, bir də bir çıxax. Erkəc dərisindən də bir papax. Orda da kim mənim adımı soruşsa, deyərsən adı Solaxqəydi. Özü də qoca aşıxdı, mənim şəyirdimdi. İndi de görək, oğul, Məhəmməd bəygilə gedəçiyik, yoxsa hara?

Nağı dedi:

– Xeyr, Müşkünaz bacımgilə.

Ustad dili yügrəy olar. Tez libası tikdirib, Müşkünazgilə üz qoydular. Göy üzün duman bürüdü, bu halda yağış yağdı, palçıx dizə çıxdı. Ələsgər babanın hər ayağında bir duvaxlıx palçıx, Müşkünaz xanımın qapısını döydülər.

Müşkünaz qapını açıb, Nağını tanıdı, əmə yanındakın kim olacağın bilmədi, fikir elədi ki, qardaşım Məhəmməd bəy qardaşdığı Ələsgərin dalınca Nağını göndərüb, bəlkə bu odu, yox, əmə Ələsgər deyilən kimi alim təhər bir insandı, axı bu insana da oxşamır. Müşkünaz xanım Nağını içəri qoydu, Ələsgəri yox. Nağı ayağın çıxardıb, döşəyin üstə bardaş qurdu. Müşkünaz xanım dedi:

– A Nağı, o kimdi? Adı nədi?

Nağı dedi:

– Adı Solaxqəydi, özü də qoca aşix, mənim də şəyirdimdi.

– De buyursun o da içəri. Ancax qapının ağzınnan əyləşsin, paltarın üstə keçməsin.

Müşkünaz xanım çayı, çörəyi hazırlayıf, qabağa gətirdi. Qonaxlar başladılar çörək yeməyə. Müşkünaz xanım qocanın adam kimi çörək yediyin görüb təəccübləndi, dedi:

– A Nağı, gör bu qoca necə də adam kimi çörəh yeyir.

Nağı dedi:

– Bacı, bu qocanı çox tənqid eləmə, sənə dedim, ağıl kəsəndə yaxşı söz də danışır.

Bunlar burada qalsınlar, indi sizə kimnən deyim, Məhəmməd bəydən, Aşiq Cəfərullahdan, Aşiq Əsədullahdan. Aşiq Əsədullah eşitdi ki, Nağı bir aşix gətirib, özü də tərsinə. Ancax əlində bir sazı var ki, özündən qiymətdidi. Əsədullah dedi:

– Ədə, Cəfər, qızıl, mal, mülk nə qədər alsax, bələrik, əmə saz mənimkidi.

Bəylərnən danışib, aşxama məclis qurdurdular. Məclis quruldu. Aşixlar hamısı gəlib məclisdə əyləşdi. Bu məclisə Qazaxdan İsrafil ağa da öz dəstəsiylə dəvət olunmuşdu. Hamı öz yerində əyləşdi, Məhəmməd bəy dedi:

– Gedin, Nağıya deyən şəyirdini də götürüb gəlsin.

Qasid gəlib xəbəri Nağıya yetirdi. Nağı qocaya dedi:

– Qoca, dur gedək!

Müşkünaz xanım dedi:

– A Nağı, bu qojuyu hara aparırsan? Qoy bu uşaxları saxlasın biz gedək.

Nağı:

– Yox, Müşkünaz, bu mənim şəyirdimdi, bunsuz mən məclisə getmərəm, – deyə, qocanı da götürüb məclisə gəldi. Hamı Nağıya yol görsətdi. Qocanı isə “çölə qovun” işarəsi elədilər.

Qocanı görən kimi, İsrafil ağa yaxınlaşıb, yavaşca dedi:

– Qardaşım, xoş gördük!

Qoca dedi:

– Qardaş, üstünü vurma. Məsələ ayırdı. İsrafil ağa arif adamıydı, tez başa düşüb, üstünü vurmadı. İsrafil ağa öz yerində əyləşib, qəlyanı doldurdu, çəkməyə başladı. Qoca isə heç salam da verməyib, düz başa keçdi. Bəyin birin o tərəfə itələdi, birin bu tərəfə dirsəyilə, aralarında oturdu.

Qəzəblənmiş bəy tez tapançaya əl atdı, İsrafil ağa bəyin əlin tutub dedi:

– Bu pis olsa, qanmaz olsa, nə xərci olsa, mənim boynuma. Mənə bağışlayın, vurmayın!

Bundan sonra hamı öz yerində əyləşdi. Ancax Aşıq Cəfərullah əyləşmədi, sazın alıb, meydana girdi, İsrafil ağa dedi:

– Məhəmməd bəy, bu nə işdi, məclis bir cür görünür.

Məhəmməd bəy işarə elədi Aşıq Əsədullaha ki, di cavab ver.

Əsədullah dedi:

– Heç bir şey, bu Nağıynan Aşıq Cəfərullahın bi az çəkilməmiş yarması var, çəkib qurtarsınlar, sonra söhbət elərik.

Nağıya dedilər:

– Ay abırsız, səni bağlayıb, özünün də sazını almışsıq, özün nə bilirdin ki, indi də gedib bu qanmazı gətirmisən, hələ bir bəyi xərcə saldığın da bəs deyil?!

Solaxqəy dilləndi:

– Ustalar, siz deyişirsiniz, ya döyüşürsünüz?

Cəfərullah dedi:

– Yox, deyişirik,

Solaxqəy dedi:

– Onda gəlin deyişək, əmə deyin görək nə təhər deyişək.

Cəfərullah dedi:

– Elə söz deyək ki, “Ay nədən oldu” olsun. Özü də kim bağlasa, ustasıynan da deyişəcək. Sazlar, köynəhdən çıxdı. Birinci söz çatdı Aşıq Cəfərullah. Aldı Cəfərullah görəh nə dedi:

Əzəldən can deyib, can eşidən yar,

İndi beybafalix ay nədən oldu?

Deyirdin ölüncə dönməyəm səndən,

Yadınan aşnalıq ay nədən oldu?

Solaxqəy dedi:

– Oğul, bir kəs ki, bağ becərə, zəhmətini çəkə, saxlaya, meyvənin yetişən vədəsi ola, bağbandan ixtiyarsız bar qopardasan, bə bağ sahibi deməzmi mənim barımı niyə qopardırsan? Yəni bu söz sənin döy, özgənin sözün öz adına niyə deyirsən?

Aşıq Ələsgər bunu deyib, aldı görəh necə cavab verdi:

Yerin, göyün, ərşin, kürşün, asmanın

Günhü, bünövrəsi ay nədən oldu?

Yeri göydən, göyü yerdən kim seçdi,

Hikmətin dəryası ay nədən oldu?

Hamı bir ağızdan dedi:

– Əy, bu nə mərifətli qoca imiş...

Cəfərullah əlavə elədi:

– Qoca, adın nədi? İndiyəcən soruşmamışam.

– Oğul, adım Solaxqəydi. Ancaq qulaq as, sözünün cavabın verim, sonra bilərsən.

Aldı Ələsgər:

Neçə sütun, neçə qəndil vuruldu?
Sən kimsən, mən kiməm, kimdən soruldu?
Elmin müəmması harda duruldu,
Ustadlar ustadı ay nədən oldu?

Aldı Cəfərullah:

Gözəl şahım bizi saldı bir saya,
Rəhm elə sən mənim tək beynəvaya,
Abbas deyər, sirr qaldım xudaya,
Pərim bir bəşərdi, ay nədən oldu?

Ələsgər dedi:

– Oğul, o sözü Abbas açmayıb, bə mən necə açım?

Aşıq Cəfərullah dedi:

– Abbas mənəm, söz də mənimdi. Elə biz də bunu gəzirdik, açma bilmədin, sazı qoy yerə!

Qoca dedi:

– Oğul, sən ki, alimsən, qulaq as deyim.

Bir qoca aşığı, intizarım var,
Alim sənsən, məni eylə xəbərdar,
Elmi hardan tapdı cümlə aşıqlar,
Şeir müəmması ay nədən oldu?

Aşıq Cəfərullahla Aşıq Əsədullah belə qərara gəldilər ki, göyçəli Aşıq Ələsgərin bağlı bəndini bu qocaya desinlər. Bəlkə onunla bu qocanı bağliya bilsinlər. Usta Əsədullah dedi:

– Cəfərullah, götür o sözü de!

Aldı Cəfərullah:

Altı gündə dünya neçə don geydi,
Nə üstə əyləşdi bərqərar oldu?
Əzəl kimlər oldu Turun bənnası,
Ulduzlar nə təhər yerbəyer oldu?

Solaxqəy dedi:

– Oğul, o söz ki, deyirsən, bə demirsən birdən söz sahibi böyürdən çıxar, onda neynərsən?

Cəfərullah dedi:

– Nəhlət sana şeytan, tərs ki, tərs. Nə tərsinə aşığımı. A qoca, fikrin var bunu da açasan?

Sazı bəri ver!

Solaxqəy dedi:

– Qulaq as, oğul!

Aldı Solaxqəy:

Altı gündə dünya iki don geydi,
Gavi-mah üstündə bərqərar oldu.
Haqq özü olubdu Turun bənnası,
Ulduzlar göy üstə yerbəyer oldu.

Aşıq Cəfərullah:

Ələsgər agahdı etiqadından,
Yer də xəbərdardı göy büsatından,
Haqq ilə peyğəmbər əhvalatından
İslamam deyənə nə xəbər oldu?

Solaxqəy dedi:

– Oğul, o sözü Ələsgər açmayıb, mən necə açım, özü də Ələsgər kimdi, onu camaatnan tanış eliyə bilərsənmi?

Aşıq Cəfərullah öz ustadı Aşıq Əsədullahı Ələsgər yerinə camaata tanış elədi və dedi:

– Çox bizim başımızı ağrıtmı, uzun-gödək danışma, biz bildik sən bunu açan deyilsən, sazı ver bura!

Aldı Solaxqəy, görək bu cavabda necə dedi:

Ələsgər agahdı ehtiqadından,
Yerdə xəbər verər göy büsatından,
Tut oruc, qıl namaz, ibadətindən
İslamam deyənə bu xəbər oldu.

Aşıq Cəfərullah sazı ortaya qoyub əyləşdi. Müşkünaz xanım dedi:

– Bu qoca döyülmüş ha... Çox ola qırx yaşı ancaq olarmış. Bilseydim belədi, mən bu aşığa başqa cür hörmət elərdim. Müşkünaz xanım öz yerində corab bəzəməkdə olsun, aldı görək ustadlar ustadı Aşıq Əsədullah Solaxqəyə nə dedi.

Əsədullah:

Solaxqəy aşıqsan, az düşünürsən,
Qeyli-qallı bir bazara düşərsən,
Altmış yaşda təzə şəyird olmusan,
Çovğuna, borana, qara düşərsən!

Aldı Solaxqəy:

Məğrurluq eləyib, ustadam demə,
Bir gün olar sən də dara düşərsən,
Baş tiilək deyilsən, çolpa balasan,
Süribədən ayrılıb, tora düşərsən.

Aldı Əsədullah:

Əsədullahla sən girmə meydana,
Mərd iyidi gərək tək doğsun ana,
Şagirdli, ustalı sallam zindana,
Gözü yolda intizara düşərsən!

Aldı Solaxqəy:

Sən çəkmə Nağının işvə-nazını,
Zimistana döndərərəm yazını,
Soyaram libasın, allam sazını,
Yal, quyuğu qırxıx, yola düşərsən!

Əsədullah söz tapmayıb, sazı yerə qoydu.

Solaxqəy dedi:

– Oğul, deyirdin Ələsgər mənəm, indi qulaq as, gör Ələsgər kimdi?

Aldı Solaxqəy:

Saxla dilin, özün üçün yağdı,
 Aşıq Ələsgərin odlu çağdı,
 Alar caynağına, səni dağıdı,
 Göydən yerə parça-para düşərsən!

Xalq, hamı Ələsgəri tanıyandan sonra, xələt üstündən töküldü. Aşıq Ələsgər dönüb baxanda gözləri Müşkünaz xanımı gördü. Aldı, Müşkünaz xanımın tərifini görək necə dedi:

Səhər vaxtı mah camalın görəndə
 Xəstə könlüm gəldi saza, Müşkünaz!
 Sona tək silkinib göldən çıxanda
 Bənzəyərsən quba, qaza, Müşkünaz!

Könül gördü, ürək dərdü vərəmli,
 Səni gördüm səxavətli, kərəmli,
 Bir mirzə lazımdı əli qələmli,
 Mən deyəm, vəsfini yazı, Müşkünaz!

Hər tərəfin bənövşəli bağ olsun,
 Həmişə yediyin bal, qaymaq olsun,
 Sağ-solunda qardaşların sağ olsun!
 Corabları yaxşı bəzə, Müşkünaz!

Ötkün sözüm, kəskin bəxtim olaydı,
 Ağ otaxda zərri taxtım olaydı,
 Ələsgərəm cavan vaxtım olaydı,
 Qəddim, əyib qədri-qəza, Müşkünaz! [1, s. 65-66]

Bununla söz tamam oldu. Ələsgər Əsədullahnan Cəfərullahın sazını alıb, Müşkünaz xanımın peçinə odunlux verdi.

Üzqarası, qonşuluqdan kənar qonşumuz ermənilərin insanlıqdan bixəbər xislətləri bu gözəl el sənətkarının da həyatını alt-üst edir. 1918-1919-cu illərdə daşnakların türklərə qarşı törətdiyi qırğın nəticəsində Göyçə mahalı talanır, əhali öz dədə-baba yurdunu tərk edib başqa yerlərə köçməyə məcbur olur. İki ilə qədər Yanşaqda yaşayan aşıq-şair sonra Tərtərə köçür, bir neçə ay da orada qalır. Bu yerlərin hər birində aşıq hörmətlə qarşılasalar da, onun ürəyi-gözü Göyçədə idi. Qəlbi tez-tez qubarlanır, gözünü açıb gördüyü doğma yerlər – Sarınər, Muşrov, Muşoy dağları, Xaçbulaq yaylaqları üçün darıxırdı. Ürəyinin dağını-düyününü “Hanı mən gördüyüm qurğu-büsatlar!? Dərdməndlər görsə, tez bağı çatlar; Mələşmir sürülər, kişnəşmir atlar, niyə pərişandı halların, dağlar!?”; “Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər!?”; “Hanı mərd iyidlər, boş qalıb yurdu!?”; “Gözəllər çeşməndən götürmür abı” kimi misralara çevirib sonda bu acıları, sanki öz canından çıxararaq deyirdi:

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,
 Xaçbulaq yaylağı xoş tamaşadı.
 Arsız aşıq elsiz niyə yaşadı,
 Ölsün Ələsgərtək qulların, dağlar!

Türkiyədə, İranda və Dağıstanda da ustad bir sənətkar kimi tanınan aşıq, nəhayət, 1921-ci ildə Ağkilsəyə qayıtmış, ömrünün son illərini doğma kəndində yaşamışdır. Lakin Ələsgər özündə əvvəlki güc-qüvvəti daha hiss etmirdi. Şəxsi həyatında baş verən bəzi problemlər,

yurd həsrəti bu söz sərrafının gücünü əlindən almışdı zaman-zaman. Ona görə də, sanki özünü günahlandırır, ittiham edirdi:

Səksəni, doxsanı keçibdir yaşıım,
Əzrayıl həmdənim, məzar yoldaşım.
Gor deyə tərənir bəlalı başım,
Daha köç təbilin çal, qoca baxtım.

Lakin həyat belədir ki, insana onun arzuladıqlarını deyil, özünün rəva bildiklərini nəşib edir. Aşıq Ələsgər də ömrünün 80-90-cı illərində özünə məzar daşını həmdəm bilsə də, hələ onun qarşıda yaşayacağı neçə-neçə illər var imiş. O, bir əsrdən artıq yaşadı. Torpaq onu zamanı çatanda aldı qoynuna. Sınəsində əbədi bir Aşıq Ələsgər abidəsi ucaldı. İllərdir ki, bu abidə leytmotivini vətənpərvərlik, yurd sevgisi, nadanlığa hayqırtı, məhəbbətin tərənnümü, gözəllərin tərif, təbiətin təsviri, əxlaqi-tərbiyəvi fikirlərin təbliği, ictimai eyiblərin tənqidi tutan şair-aşığın dəyərli irsi, folklorşünaslığa qiymətli töhfə olan əsərləri xalqımız tərəfindən göz bəbəyi kimi qorunur. Aşığın vəfatından sonra Azərbaycan folklorçuları onun əsərlərini toplayıb yazıya almış və nəşr etmişlər. 1972-ci ildə Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 150 illiyi Azərbaycanın hər yerində böyük təntənə ilə qeyd olunmuş, bu münasibətlə Azərbaycan Elmlər Akademiyası tərəfindən onun əsərlərinin ikicildlik elmi nəşri hazırlanmış və çap edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd olunması haqqında” 2021-ci il 18 fevral tarixli Sərəncamı ilə bu il görkəmli söz ustasının yubileyi ölkəmizdə təntənəli şəkildə qeyd olunacaqdır. Sərəncamda deyilir: “Aşıq Ələsgər çoxəsrlik keçmişə malik aşıq sənəti ənənələrinə ən yüksək bədii-estetik meyarlarla yeni məzmun qazandırmış, xalq ruhuyla həmahəng əsərləri ilə Azərbaycanın mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmişdir... Aşıq Ələsgərin zəngin poetik irsinin geniş tədqiqi, nəşri və təbliğinin mühüm mərhələsi mədəni-mənəvi dəyərlərimizin bütün daşıyıcılarına həmişə qədirlənliklə yanaşan ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Sənətkarın yubileyləri məhz ulu öndərin təşəbbüsü ilə dövlət səviyyəsində qeyd edilmişdir”. Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin Naxçıvanda da geniş şəkildə qeyd olunması məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talibovun Sərəncamı ilə Tədbirlər Planı təsdiq edilmişdir ki, bu da görkəmli söz ustasının ədəbi irsinin təbliği istiqamətində böyük əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Aşıq Ələsgər-190. Bibliografiya. Aşıq Ələsgər – 190: bibliografiya / Tərt. ed.: S.Əsədova, G.Misirova; ixt. red. və burax. məsul K.Tahirov; red. M.Vəliyeva. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası. Bakı, 2011, 149 s.
3. Zimistanlı Q. Bütün əsərləri. Bakı: OL MMC, 2014, 504 s.
4. Qasımlı M., Allahamanlı M. Aşıq şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 220 s.
5. Səfərov Y. Naxçıvan aşıqları və el şairləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2011, 152 s.

Matanat Mammadova

ASHUG ALASGAR AND NAKHCHIVAN

The literary and artistic heritage of the great master of music and words, ashug Alesker has always been highly appreciated by our grateful people and independent state. It is no coincidence that the President of the country signed decrees on the celebration of the 200th anniversary of this great artist's birth, and the Chairman of the Supreme Assembly of Nakhchivan approved the Action Plan. The prominent ashug's creativity was associated with the Nakhchivan region. From this point of view, the visit of the ashug to Nakhchivan attracts attention. This topic is analyzed and studied in detail in the paper.

Keywords: *ashug Alasgar, folk literature, poetry, Nakhchivan.*

Метанет Мамедова

АШУГ АЛЕСКЕР И НАХЧЫВАН

Литературное и художественное наследие великого мастера музыки и слова ашуга Алескера всегда высоко ценилось нашим благодарным народом и независимым государством. Не случайно Президент страны подписал указы о праздновании 200-летия со дня рождения этого великого артиста, а Председатель Верховного Собрания Нахчывана одобрил План действий. Творчество выдающегося ашуга было тесно связано с Нахчыванским краем. С этой точки зрения обращает на себя внимание приезд ашуга в Нахчыван. Эта тема подробно анализируется и исследуется в статье.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, народная литература, поэзия, Нахчыван.*

RAMİZ QASIMOV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ramizqasimli44@gmail.com

AŞIĞ ƏLƏSGƏRİN SƏNƏTKARLIĞI

Məqalədə görkəmli saz-söz ustadı Aşıq Ələsgərin yaradıcılıq dili və sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs olunur. Müəllif bəhs edir ki, Aşıq Ələsgər Azərbaycan aşıq sənətinin nadir istedad sahiblərindən biri kimi ana dilindən çox məharətlə istifadə edərək qeyri-adi məcazlar sistemi, üslubi fiqurlar yaratmışdır. Onun yaradıcılığında həm qəlib məcazlardan məharətlə istifadə edilmiş, həm də böyük sənətkar özü yüksək ustalığ və istedadla yaradılmış məcazlar ortaya qoymuşdur. Çox böyük ustalığ və poetik məharətlə yaradılmış məcazlar – epitet, təşbeh və metaforalar, o cümlədən çox böyük ustalıqla istifadə edilmiş təzadlar, mübaligələr, təkrirlər və sair ustad Aşıq Ələsgərin sənətkarlığından xəbər verir.

Sənətkar həm də ana dilini mükəmməl bilən bir sənətkar olmuşdur. Çünki ana dilini elmi cəhətdən bilmədən belə praktik mükəmməl nümunələr, məcazlar və üslubi fiqurlar ortaya qoymaq olmazdı. Aşıq Ələsgər ana dilini və onun bir sıra vacib məsələlərini dərinlən bildiyinə görə ki, aşığın yaradıcılığında ana dilinin ahəng qanunu və fonetik hadisələri özünü çox ciddi təzahür etdirir. Omofonlardan məharətlə istifadə, mürəkkəb məcazlar və üslubi fiqurlar yaratmaq, alınma sözləri ahəng qanununa tabe etdirmək və başqa nadir keyfiyyətlər onun yaradıcılığının başlıca məziyyətlərini və sənətkarlıq keyfiyyətlərini ehtiva edir.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, sənətkarlıq, məcazlar sistemi, üslubi fiqurlar, məharətlə istifadə.*

Azərbaycan və ümumən türk dünyasının ən görkəmli saz-söz sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri Aşıq Ələsgərdir. Aşıq Ələsgər (1821-1926) aşıqlıq sənətinə yeni forma və məzmun gözəllikləri qazandıran çox görkəmli, ustad bir sənətkardır. “Ona nəinki Azərbaycanda, bütün türk dünyasında Dədə Ələsgər deyə müraciət etmişlər. Qeyri-adi istedad sahibi olan Dədə Ələsgər aşıq sənətinin sirlərini dərinlən bilərək ona həm də öz yaradıcılığı ilə yeniliklər qatmış, forma və məzmun etibarilə zənginləşdirmişdir” [11].

Onun zəngin yaradıcılığı böyük ustalığ və dərin istedadla yaradılmış lirikadan ibarətdir. Aşıq Ələsgər həm də Göyçə aşıq mühitinə mənsub bir şəxsiyyət, nadir istedad sahibidir. “Göyçə aşıq mühiti Azərbaycan aşıq sənətinin təkkə ocağı əsasında inkişaf tapan qanadına daxildir” [7, s. 178].

Ələsgər sazın və sözün zirvəsində qərar tutan bir sənətkardır. Bu ustad sənətkarın qoşma, gəraylı, tənris və başqa digər nümunələrində böyük bir sənətkarlıq təzahürünü tapır. Ustad sənətkar təkcə özünəqədərki ustadənə qəlibləşdirilmiş obrazlılıq nümunələri və məcazları məharətlə istifadə etmir, həm də öz məcazlarının ən mükəmməl örnəklərini nümunə yaradır və yüksək obrazlılıq nümayiş etdirir. Sənətkarın yaradıcılıq dili, şeirlərinin leksik tərkibi, sözlərdən istifadə məharəti, mükəmməl, tam qafiyə sistemi, şeirlərinin vəznı, bölgü sistemi və sair Azərbaycan poeziyasına böyük bir sənətkarlıq qazandırmış, poetik cəhətdən zənginləşdirmişdir.

Ustad Aşıq Ələsgərin sənətində böyük təb, istedad ehtiva edən nadir bir poetika ucalmaqdır. Ustad Ələsgərin yaradıcılığında zəngin və mükəmməl poetik ustalığa malik olan məcazlar da yer almışdır. Ümumiyyətlə, Aşıq Ələsgərin mükəmməl məcazlar sistemi vardır. Ustad sənətkar həm qəlibləşmiş məcazlardan məharətlə istifadə etmiş, həm də özü məcazların ən kamil örnəklərini ortaya qoymuşdur. Bu mənada ustad sənətkarın yaradıcılığında mükəmməl epitetlər, təşbehlər, metaforalar, üslubi bədii fiqurlar istifadə edilmişdir. Ən əsası, ustadın savadsız olması haqda fikirlər səsləndirilsə də, onun təkcə əsərlərinin bədii dili Ələs-

gərin nə qədər dərin bilik və dildən istifadə ustalığına malik olduğunu təsbit etməkdədir. Əgər nəzərə alsaq ki, məcazların yaranması, üslubi fiqurların reallaşdırılması dil faktları üzərində reallaşır, o zaman Aşıq Ələsgərin belə mükəmməl məcazlar sistemi və üslubi fiqurlar ortaya qoymasının sirrini onun ana dilimizin imkanlarına nə qədər yaxından, dərindən bələd olmasında görməliyik.

Aşıq Ələsgərin irsində “dodağın qönçə”, “dişlərin sədəf”, “sərv boylu”, “lələ yanaqlı”, “bal dodaqlı” və sair kimi qəlib məcaz nümunələrinə rast gəlinməklə bərabər böyük ustadın məharətlə ərsəyə gətirdiyi kamil məcaz nümunələri də yer almaqdadır. Aşıq Ələsgər yaradıcılığının sənətkarlığı da məhz bu özünəməxsus, fərdi yaradıcılıq işinin məhsulu olan məcazlar sistemi, üslubi fiqurlarındadır. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında, poetexnikasında çox mükəmməl yaradılmış təsirli, canlı mübaliğələrə, metaforalara, təşbeh və epitetlərə, bədii təzadlara və s. rast gəlinməkdədir.

Sənətkarın fikri təsirli ifadə etmə imkanlarından biri mübaliğədir. Şiirtmə və hiperbola da adlanan bu bədii fiqur mətləbin olduğundan daha təsirli formada bədii əks etdirilməsi yolu ilə ortaya qoyulur. Bu da həmin keyfiyyətin daha təsirli alınmasına səbəb olur. Xüsusilə lirik şeirlərdə aşiqin çəkdiyi hiss və duyğuların, kədər və üzüntülərin, o cümlədən gözəlliklərin, həsrətin, sevginin təsirli ifadə olunmasında mübaliğələr böyük rol oynayaraq sənətkarlara ustalıq göstərmək baxımından əl verir. Məsələn, Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında aşağıdakı kimi mübaliğələrə rast gələ bilirik:

Yüz il keçsə, əlim səndən üzümə,
 Çəksələr dilimdən dara, Bəyistan! [2, s. 33]

Yaralı bağrıma, gözəl, daş döymə,
 Qoyma sinəm üstə köz, qadan alım [4, s. 16].

Üzün gördüm, din-imanı itirdim,
 Çəkdi sinəm üstə dağı qırmızı [4, s. 18].

Ələsgərin qəddi Sinaya yetər [4, s. 19].

Mardan şirə çəkib, daşdan keçərdin,
 Dəryalardan lələ-gövhər seçərdin.
 Pərvazlanıb Qafdan Qafa uçardın,
 Gəlmir tənəkiyə bal, qoca baxtım [2, s. 88].

Naləm istər bu dünyanı dağıtsın [4, s. 21].

Ürəyimdə yüz dərmansız yaram var! [4, s. 26]

Dolanır gözləri canlar almağa,
 Şölə salır xanlıq fanarı kimi [4, s. 39].

Şöləsi aləmi edib münəvvər [4, s. 42].

Camalın şöləsi nuri təcəlla,

Görsə şəfa tapar xəstə, gözəllər! [4, s. 43]

Tərsa üzün görsə, tez gələr dinə,
Alim görsə, gedər saz alı, Güllü! [4, s. 46]

Qəm qalxıb başından aş, dayanmaz [4, s. 23] və s.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında rast gəldiyimiz və çox tez-tez istifadə edilən üslubi fiqurlardan biri də bədii təkrirdir. Məlumdur ki, təkrirlər bədii predmetin diqqətə çatdırılması məqsədilə həyata keçirilən uğurlu fiqurlardandır. Ələsgər də öz yaradıcılığında məhz müəyyən məsələləri daha çox diqqətdə saxlamaq və nəzərləri cəlb etmək məqsədilə təkrirlərdən faydalanmışdır. Onun yaradıcılığında təkrirlərin müxtəlif formalarına – həm anafora, həm də epiforalara rast gəlirik. Bəzi hallarda epiforalar ayrı-ayrı misralarda işlənməklə rədif kimi çıxış edir.

Biz Aşıq Ələsgərin ustalıqı və ustadlığını həm də bədii-üslubi fiqurların ən incəliklərinin istifadə məharətində də müşahidə edirik. Ələsgər təkrirlərin tək cə leksik səviyyədə olanlarından deyil, həm də misraya özünəməxsus tələffüz və qulaq zövqü verən təkrirlərin fonetik səviyyədə təzahürü olan assonans və alliterasiyalardan da uğurla istifadə edir.

Qənd əzilib dilə, dişə, dəhana,

Qaymaq dodaqlara bal bələnbdi [4, s. 45]

misrasının birinci sətirində “d” samitinin, ikinci sətirində “q” və “b” samitlərinin təkrarını müşahidə edirik. Xüsusilə birinci misranın üç sözündə ard-arda sözün başında “d” samitinin işlənməsi fonetik təkrir sayəsində qulaq zövqünü artırır, misraya poetik tərəvət, ifadəlilik və estetik zövq gətirir. Ələsgərin poetikasında daha fərqli təkrir nümayinə də rast gəlirik. Buna müəyyən mənada elliptik təkrir demək daha doğru olar. Burada həm də üslubi sinonimlik baş verdiyini də qeyd edə bilərik ki, belə orijinal nümunələrdən də Aşıq Ələsgər yaradıcılığında məharətlə istifadə etmişdir. Məsələn:

Bülbül gülə yaz, gülü bülbülə [4, s. 50].

Belə nümunələrdə “bülbül və gül” aşıq və məşuqu rəmzləşdirən obrazlar olaraq klassik ədəbiyyatda daha tez-tez işlədilən üslubi sinonimlik kimi rast gəlinir, eyni zamanda eyni misra daxilində bir neçə yerdə elliptik şəkildə işlədilməklə həm təkrir və həm də eyni sinonimik cərgənin fərqli-elliptik şəkildə istifadəsiylə, yəni qarşılıqlı münasibət mənası daşıyan üslubi təzad yaradılmasına müvəffəq olunmuşdur. Bundan başqa ustad aşığın:

İqbalına bax, bax, baxına bax, bax

və ya:

Tarixinə bax, bax, vaxtına bax, bax [4, s. 10-11]

kimi misralarında uğurlu alliterasiya nümunələri yaratmışdır. Samit səslərin təkrarından məharətlə istifadə edən ustad sənətkar yüksək estetik təsirə və qulağa yatımlı ifadəliliyə malik olan fonetik təkrir – alliterasiya nümunəsi ortaya qoymuş, həm də leksik səviyyədə müşahidə olunan təkririn dərin mənalılıq kəsb edən nümayini yaratmışdır. Hər iki misrada həm leksik səviyyə və fonetik tərkibdə “bax” sözlərinin təkririnə rast gəldiyimiz kimi, “x” samitlərinin də təkririni müşahidə edirik.

Ustad sənətkarın poetikasında fikrin qüvvətli, özünəməxsus və mənalı ifadə olunmasında mühüm funksionallıq daşıyan üslubi fiqurlardan digəri bədii təzaddır. Ustad sənətkarın yaradıcılığında biz təzadların da çox məharətlə yaradılmış nümunələrini görürük.

Əgər diqqətlə təhlil edəsi olsaq, aydın müşahidə edərik ki, böyük ustad sənətkarın təzadla bağlı nümunələrində üslubi antitezalardan da məharətlə istifadə edilmişdir. Bu maraqlı və

ustadanə örnəkləri öz sənətkarlığı ilə yaradan Aşıq Ələsgər onun ən orijinal nümunələrini ortaya qoymağa müvəffəq olmuşdur.

Aşıq Ələsgərin sənətkarlıq qüdrətini onun yaradıcılığında müşahidə etdiyimiz müxtəlif sadə və mürəkkəb məcazlar sistemində də görmək mümkündür. Məmmədhüseyn Təhmasib böyük ustad sənətkar haqqında bəhs edərkən yazırdı ki: “Ələsgər geniş mənalı məcazların bütün formalarından, çeşidlərindən, hətta çalarlarından məharətlə istifadə edən sənətkarlardandır. ...Onun bütün təsvirlərində bədii icad əsas rol oynayır ki, Ələsgərdə bədii icad olmayan şeir yoxdur. Bu, onda çoxlarına müyəsər olmayan bir qabiliyyətdir” [8, s. 103]. Ustad sənətkar nəinki sadə, hətta elə mürəkkəb məcazlar yaradıb ortaya qoymağa müvəffəq olmuşdur ki, obrazlı fikrin ifadəsində sonradan bu örnəklər də ənənəviləşərək qəlib məcazlar kimi istifadəyə düşmüşdür. Onun olduqca maraqlı, məzmunlu epitetləri, təşbəhləri, metaforaları və b. nəzər diqqəti cəlb edir.

Məlumdur ki, müxtəlif hiss və duyğuların tərənnümündə məcazlardan daha çox istifadə edilir. Gözəlliklərin təsviri, təbiətin tərənnümü, kədər, sevincin dilə gətirilməsi və s. üçün epitetlər, təşbəhlər, metaforalar daha çox işə yararır. Bu qüdrətli sənətkar da bədii təsvir və ifadə vasitələrindən çox məharətlə yararlanır, canlı, ecazkar təbiət mənzərələri, təsirli, yaddaqalan obrazlar, qəlbləri rıqqətə gətirən hiss və duyğuları təsvir və tərənnüm edir. Aşıq Ələsgər sevgi motivli şeirlərində, gözəlləmə nümunələrində məcazların ən kamil nümunələrini yaradır.

Maraqlı və orijinal epitetlər yaradan ustad sənətkar həm qəlib məcazlar, həm də özünə-məxsus yaradıcılıq nümunələri olan orijinal epitetlər ortaya qoyur. Bu epitetlərin həm orijinallığı, həm də mürəkkəbliyi nümunələrdə aydın ehtiva olunur:

Epitet:

Büllur buxaq, lalə yanaq, ay qabaq,
Şahmar zülfü pərişanlar dolanır [2, s. 47];

Yüz sənintək ahu gözən şahmarı
Fələk kəməndinə saldı dünyada [3, s. 43];

İnnabı ləbləri can dərmanıdı [3, s. 44];

Almadı yanağın, büllur buxağın,
Dodaqların meyli-məzəli, Güllü! [3, s. 53];

Ləb qönçə, diş inci, yanağın lala [4, s. 57];

Tuti dilli, sərv boylu Salatın [4, s. 57];

Gül əndamı, tər libası seçilmiş [4, s. 57];

Ləblərin innabı, dəhanın dürdan [4, s. 58];

Zəməzəm zümzüməli göllərin, dağlar! [4, s. 22].

Nümunələrdəki “şahmar zülfü pərişan”, “ahu gözən şahmar”, “meyli-məzəli dodaqlar”, “innabı ləblər” və sair kimi nümunələrdə ustad aşığın böyük istedad və nadir məharəti özünü nümayiş etdirir. Əlbəttə, asan müqayisə olunan bənzətmə və ya epitet yaratmaq çətin deyil

və hər bir şairin, ədibin yaradıcılığında rast gəlmək olar. Lakin heç ağla gəlməyən, qeyri-adi münasibətlərə, məntiqi bağlılığa dayanan nümunələr üzərində məcazlar yaratmaq Aşıq Ələsgər kimi istedadlı sənətkarların payına düşür. Bunu epitetlərdən başqa Aşıq Ələsgərin yaradıcılığından topladığımız çoxsaylı təşbeh, metafora nümunələrində də aydın müşahidə etmək mümkündür:

Təşbeh:

Sona kimi cumub eşqin gölünə [4, s. 45];

Tovuz kimi şux bəzənib durubsan [4, s. 45];

Tovuz kimi qalxdın çeşmə başından [4, s. 45];

Sonatək silkinib gərdən çəkəndə [4, s. 48];

Fərə kəklik kimi xoş avazından [4, s. 57];

Metafora:

Gahdan qeyzə gələr, nahaq qan eylər,

Dinşəmən haramı, halalı dağlar! [2, s. 41];

Ağ xələt bürünər, zərnişan geyməz,

Heç kəsi dindirib xətrinə dəyməz.

Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz,

Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar! [2, s. 41];

Çalxalanır sonalar, çıxırışır qazlar [2, s. 42].

Bütün bu kimi istedadla yaradılmış nümunələrin və aparılan təhlillərin fəvqündə qətiyyətlə demək olar ki, Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı bütün vüsəti və sənətkarlığı ilə Azərbaycan dilinin qüdrətini təzahür etdirir.

Böyük sənətkarın yaradıcılığında müşahidə edilən belə dil faktları həm də ana dilinin daxilində gedən dilçilik hadisələrinə qarşı daha çox xəlqi və milli mövqedən yanaşmaq zərurətini ortaya çıxarır. Çünki onun praktik olaraq ortaya qoyduğu və nümunəsini yaratdığı ana dilindəki poeziya örnəkləri öz dilinin şirinliyi, axıcılığı, melodikliyi, ovsunlayıcı təsiri və bir sıra məziyyətlərlə diqqət mərkəzinə gəlir. Bu mənada onun dilindəki dil təzahürü ana dilimizin üslubi imkanları və poetik istifadəliliyini kamilliklə təzahür etdirir. Aşıq Ələsgər Azərbaycan dilinin fonetik imkanlarına dərinlən bələdliyi sayəsində aşiq şeiri tərzində cinaslardan istifadənin yeni mükəmməl faktlarını ortaya çıxara bilmişdir. Əlbəttə, omonimliyin müxtəlif səviyyələrdəki təzahürünə praktik olaraq bələdliyin verdiyi imkanlardan yararlanaraq ustad Ələsgər ən maraqlı cinaslar və cinaslı qafiyələr, rədiflər müəyyənləşdirə bilmiş, olduqca sanballı örnəklərin yaratmışdır. Daha çox omofon adlanan, xalq ədəbiyyatında qulaq cinası, qulaq qafiyəsi adı altında işlədilən yalnız deyilişinə görə səsusuyğunluğu daşıyan qafiyə və ya rədiflərdən istifadə ilə cinas yaratmaq Aşıq Ələsgərin məharətli dilində qabarıq nəzərə çarpır. Aşıq Ələsgər həm də bu imkanlardan faydalanma sayəsində dodaqdəyməz və dildönməz kimi yeni şeir şəkillərini yaratmışdır. Adı belə çox da asan təsir bağışlamayan bu janrlarda şeir nümunələri yaratmağın nə qədər çətin, həm də təcrübə və bilik tələb etdiyini aydın başa düşmək mümkündür. Buna görə də Aşıq Ələsgərin bu sahədə nə qədər ustad, bilici və məharətli

olduğu dəqiq aydınlaşır. Bu mənada Aşıq Ələsgər özü bir müəllim, ustad, yaradıcılığı isə bir məktəb, bir təlim dərslidir.

Ustad olaraq Aşıq Ələsgər təkcə xalq düşüncə tərzini, xalq müdrikliyini, xalqın dərin təcrübəsindən irəli gələn hikmət və nəsihət dolu qanadlı sözlərini yaxşıdan yaxşı bilmirdi, həm də onun ustalığı və məharətli təbiiqləri sayəsində müəllifin özünəməxsus hikmətli sözləri ortaya gəlmişdi. Həmid Araslı haqlı olaraq bu haqda yazırdı: “Aşıq Ələsgər klassik aşıq şeirimizi mükəmməl bilən, yazılı ədəbiyyatımıza yaxından bələd olan, aşıq şeirinin incəliklərini gözəl mənimsəmiş, dərin müşahidəli, xalq dilini bütün zənginliyi ilə öz əsərlərində məharətlə işlətməyi bacaran nadir bir istedad olmuşdur. Məlumdur ki, Azərbaycan dili öz idiomatik ifadələri və ibarələri ilə son dərəcə zəngindir. Bu ibarələrdən yerli-yerində ustalılıqla faydalanan sənətkar özü də dillər əzbəri ola biləcək atalar sözü kimi hikmətli, dərin mənalı misralar yarada bilir” [1, s. 63]. Aşıq Ələsgərin “Haqq-nahaq seçilər haqq divanında” kimi onlarla, yüzlərlə xalq hikməti tərzində deyilmiş fikirləri özündən sonra dillər əzbərinə çevrilərək işlədilmiş, həm də qəlibləşmiş ustad fikirlərə çevrilmişdir. Ustadın “Aşıq olub” başlıqlı şeiri başdan-ayağa hikmət və nəsihət üzərində qurulan bir əsər kimi bütövlükdə aşıqlıq sənəti və aşıq əxlaqı barədə konsepsiyanı özündə ehtiva edir.

Beləliklə, Azərbaycan torpaqlarında xüsusi inkişaf yolu keçən aşıq sənəti onlarla ustad sənətkar bəxş etmişdir. Aşıq Ələsgər də özünün istedad üzərində qurulan yaradıcılığı ilə aşıq sənətinə və yaradıcılığına zənginlik qatmış və bir sıra yeniliklər gətirmişdir. Onun yaradıcılığı dillər əzbərinə çevrilməkdən başqa mənəvi sərvət və xəzinəmizin də ən qiymətli hissəsini təşkil etmişdir. Nümunələrindən birində “Özün getdin sözün qaldı dünyada!” [4, s. 28] dediyi kimi də, Aşıq Ələsgər özünün hikmət təamlı, şirinlik və gözəllik geyinmiş sözlərilə əbədi-yaşarlıq qazanaraq yaddaşlara əbədi yer tutur.

ƏDƏBİYYAT

1. Araslı H. Həmişəyaşar sənətkar / Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı: Gənclik, 1998, 732 s.
2. Aşıq Ələsgər / Tərtib edəni, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgər. Bakı: Çapıoğlu, 2004, 488 s.
3. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / tərtib edəni, öz sözün və qeydlərin müəllifi İ.Ələsgər. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
4. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri / tərtib edəni, öz sözün və qeydlərin müəllifi İ.Ələsgərov. Bakı: Yazıçı, 1988, 184 s.
5. Hüseynov M. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 312 s.
6. Ələsgər İ. Haqq aşığı / Aşıq Ələsgər / Tərtib edəni, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgər. Bakı: Çapıoğlu, 2004, 488 s.
7. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011, 304 s.
8. Təhmasib M. Məqalələr. Bakı: Elm, 2005, 220 s.
9. Qasimov R. Saz-söz sənətinin Dədə Ələsgəri. “Şərqi səhəri” qəz., 2021, 24 aprel.
10. İsmayıl Z. Saz ömrü qədərdir Ələsgər ömrü.
11. Qasimov R. Hər elmdən halı (Aşıq Ələsgər 200). 26 aprel 2021.

Ramiz Gasimov

ART SKILLS OF ASHUG ALASGAR

The paper discusses the creative language and artistic features of the famous master of rhetoric Ashug Alasgar. The author says that Ashug Alasgar, as one of the unique talents of the Azerbaijani ashug art, skillfully used his native language and used an unusual system of metaphors and stylistic figures. In his work, both metaphors were skillfully used, and the great artist himself created metaphors created with high skill and talent. Parables created with great skill and poetic skill – epithets, similes and metaphors, as well as contrasts, exaggerations, repetitions and other masterfully used masterpieces tell about the mastery of Ashug Alasgar.

The artist was also an artist who knew his native language perfectly. Because even without knowing the native language scientifically, it would be impossible to present perfect examples, metaphors and stylistic figures. Ashug Alasgar has a deep knowledge of the native language and a number of important issues, so the law of harmony and phonetic phenomena of the native language are very serious in the work of the ashug. The skillful use of homophones, the creation of intricate metaphors and stylistic figures, the subordination of derived words to the law of harmony, and other rare qualities are the main merits and artistic qualities of his work.

Keywords: *ashug Alasgar, craftsmanship, system of metaphors, stylistic figures, skillful use.*

Рамиз Гасимов

МАСТЕРСТВО АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье рассматриваются творческий язык и художественные особенности известного мастера риторики ашуга Алескера. Автор считает, что ашуг Алескер, как один из уникальных талантов азербайджанского ашугского искусства, умело использовал родной язык и создал необычную систему метафор и стилистических образов. В его творчестве умело использованы как существующие, так и собственные метафоры, созданные с большим мастерством и талантом. Созданные с большим поэтическим мастерством притчи – эпитеты, сравнения и метафоры, а также контрасты, преувеличения, повторы и другие мастерски использованные шедевры рассказывают о мастерстве ашуга Алескера.

Художник также прекрасно владел родным языком. Ведь не зная родного языка с научной точки зрения, невозможно представить такие идеальные примеры, метафоры и стилистические образы. Именно потому, что ашуг Алескер обладает глубоким знанием родного языка и ряда его актуальных проблем, закон гармонии и фонетические явления родного языка серьезно проявляются в творчестве мастера. Умелое использование омофонов, создание замысловатых метафор и стилистических фигур, подчинение производных слов закону гармонии и другие уникальные качества – главные художественные достоинства его творчества.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, мастерство, система метафор, стилистические фигуры, умелое использование.*

ELXAN MƏMMƏDOV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: elxan.yurdoglu@yahoo.com

DƏDƏ ƏLƏSGƏR VƏ HAQQ AŞIĞI OBRAZI

Azərbaycan aşığı ədəbiyyatının ən məşhur simalarından biri, heç şübhəsiz, bir əsrdən artıq ömür yaşamış Aşıq Ələsgərdir. Heç bir təhsili olmayan, yazıb-oxuma bilməyən aşığın ötən əsrin əvvəllərindən etibarən toplanıb nəşr edilən ədəbi irsi onun kifayət qədər zəngin məlumata sahib bir şəxsiyyət, hədsiz dərəcədə bilikli aşıq olduğunu deməyə əsas verir. İstər qoşma və gəraylılarında, istər tənris və divanilərində, istərsə də aşıq yaradıcılığının ən çətin janrları sayılan cığalı tənris, dodaqdəyməz tənris və Azərbaycan ədəbiyyatında sadəcə Aşıq Ələsgərə məxsus olan dildönməz gəraylı bu söz sərrafının istedad və qabiliyyətinin ilahi vergi olduğunu əminliklə deməyə əsas verir.

İstər yaradıcılığı, istərsə də aşığın ayrı-ayrı şeirlərindən yola çıxaraq həm yetirmələri (şəyirdləri), həm də ayrı-ayrı ozan-aşıqlar tərəfindən yaradılan dastanlar Aşıq Ələsgərin koloritli aşıq obrazı haqqında danışmaq üçün kifayətdir. Oturuşuğu-duruşuğunu bilən, el içində ağsaqqal olaraq qəbul edilən, məclislərdə hər zaman başda əyləşən, ustad yanında yetişən və sonra özü də ustad səviyyəsinə yüksələn, hətta haqqında danışılan məlumatlardan göründüyü kimi ilahi vergi ilə mükaflatlandırılan Aşıq Ələsgər sözün əsl mənasında haqq aşığıdır. Məqalədə də məhz Dədə Ələsgərin haqq aşığı kimi obrazının açılmasına çalışılmış, bunun üçün aşığın bədii yaradıcılığına, haqqında söylənilən dastanlar və məlumatlara daha çox üz tutulmuşdur.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, aşıq, saz, Göyçə, obraz, tənris, dastan.*

Azərbaycan aşığı yaradıcılığının ən azı ulu ozan Dədə Qorquda qədər gedib çıxan zəngin bir tarixi vardır. Bu tarixi mərhələdə günümüze qədər inkişaf edərək varlığını qoruyan və davam etdirən aşığı sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biri də bu günlərdə 200 illik yubileyini qeyd etdiyimiz Dədə Ələsgərdir. Bildiyimiz kimi, bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 18 fevral 2021-ci il tarixdə “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Sərəncam imzalayıb. “Çoxəsrlik keçmişə malik aşığı sənəti ənənələrinə ən yüksək bədii-estetik meyarlarla yeni məzmun qazandırmış, xalq ruhuyla həmahəng əsərləri ilə Azərbaycan mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmiş” [2, s. 2] Aşıq Ələsgər bir çox tədqiqatçılar tərəfindən sadəcə gözəllik nəğməkarı, bəziləri tərəfindən isə sözün həqiqi mənasında haqq aşığı kimi səciyyələndirilmişdir. Fenomenal istedad sahibi olan aşığı haqqında söylənən bu fikir onun yaradıcı şəxsiyyəti haqqında dolğun təsəvvür yaradır: “Özündən əvvəlki ustad aşıqların ədəbi-bədii irsini dərinlən-dərinə mənimsəyən Aşıq Ələsgər bu sahədə elə bir səviyyəyə yüksəlmişdir ki, istər xələfləri, istərsə də sələfləri haradan baxsalar onu görürlər” [5, s. 3].

Aşıq Dədə Ələsgər kimi daha çox xatırlanır. Onun bütöv obrazının açılmasında “Dədə” titulu sadəcə qohumluq dərəcəsi bildirən, bəzi dialektlərdəki “baba” sözünün ekvivalenti kimi ortaya çıxsada, sonradan bu titul irfan-sufi düşüncəsinin ali mərtəbəsi olaraq layiqli müraciət kimi özünü doğrultmuşdur. Düşünsək ki, “Dədə Qorqud köksündəki qopuz zaman-zaman cilalanmış, sədəflənmiş, pərdə üstə pərdə gəlmiş, tel üstünə tel gəlmiş, Ələsgərin köksündə on bir telli Ana saz olmuş... Ana saz, ana laylası kimi nəsilərə layla çalmış, könülləri oxşamış, yurdu dar günündə haray salmış, el igidlərini döyüşə çağırmışdır” [9, s. 3]. O zaman Aşıq Ələsgərin “Dədə” mərtəbəsinə necə yüksəlməsi zərurəti ortaya çıxır. Amma əvvəlcə “Dədə”liyə gedən yoldakı Aşıq Ələsgər obrazını gözədən keçirmək lazımdır. Aşıq Hüseyn

Cavanın bir şeirində dedi ki:

Aşıqlıq həvəsinə düşən kəs,
Əvvəla mərifət, sonra saz öyrən!

Aşıq Ələsgər mərifəti ailəsindən, Göyçə mühitindən, yanında işlədiyi, onu nökrə yox, oğlu kimi görən Kərbəlayi Qurbandan, sazı isə Göyçə havasından, doğulduğu yerin suyundan, dağından, otundan, gül-çiçəyindən, Səhnəbanıya olan eşqindən, ən kamil şəkildə isə ustadı Aşıq Alıdan öyrənmişdi. Şeyirdlikdən ustadlığa qədər yol qət etsə də, qətiyyənlə lovğalanmamış, əksinə təvazökar kimliyini qoruyub saxlamışdır. “Dünyada” divanisində dedi ki:

Şeyirdlikdə can çürütdüm,
Hərgiz ustad olmadım [1, s. 171],

yaxud da, “Düşərsən” rədifli hərbə-zorbada qarşısındakına dedi ki bunu görürük:

Məğrurluq eyləyib “ustadam demə,
Vaxt olar, bir yerdə dara düşərsən [1, s. 239].

Ustadlıq məsələsinə də qayıdacağıq. İlk olaraq aşıqlıq tərəfinə nəzər salmaq lazım gəlir. Bir az da əvvəle gedib “Aşıq” sözünə pərçimləyir düşüncələr. Aşıq-eşq-aşıq-ışıq-şıq-aşı və bu kimi sözlər özlüyündə yan-yana düzülür. Hansı tərəfdən baxsan hər birində Aşıq Ələsgər obrazını görə bilərsən. Aşıq yaradıcılığı ilə bağlı çoxsaylı tədqiqatlar aparmış Qara Namazovun bu mövzuda fikirləri maraqlıdır: “Aşıq” sözü türkdilli xalqların ışıq sözündəndir. V.Çələbi “eşq” və “aşiq” sözlərinin türkcə “ışiq” sözündən əmələ gəldiyini xatırlatmaqla bərabər, aşıqı “ürəyi eşq ilə yanan, qəlbi məhəbbətlə nurlanan kimsə” adlandırmışdır. F.Köprülü də aşıq sözünün türk dillərində işləndiyi “ışiq” sözündən olduğunu söyləyir və belə hesab edir ki, ışıq, nur, haqq, “Haqq aşiqi” orta əsr təriqətlərinin rəmzi mənası və əqidəsidir [9, s. 31].

Görkəmli folklorşünas M.Təhmasib isə bir məqaləsində V. Qordlevskidən sitat gətirir: “Qələndərləri XVI əsrdə çox geniş yayılmış istilahlı olan “ışiq” adlandırılır. Burada bəlkə də türkcə “od” demək olan “ışiq” sözü ilə ərəbcə “Allaha məhəbbətlə yanan” demək olan aşiq sözünün kontaminasiyası baş vermişdir” [10, s. 49].

Təhmasib özü Qordlevskidən fərqli olaraq “aşiq” sözünü belə izah edir: “Aşıq”ın kökü ərəbcənin “eşq”i, “aşiq”ın kökü isə bizcə, türkcənin indi artıq tamamilə arxaıqlaşmış olan qədim “aş”dır. Bu sözün öz fikrini, məqsədini, istəyini başqalarına təlqin etmək mənasında işlədilən “aşılamaq” forması bu saat da dilimizdə işlənməkdədir. Lakin görünür ki, bu “aş” sözü çox da uzaq olmayan keçmişdə həm də “nəğmə” mənasında işlənməmiş, buradan “aşılamaq”, yaxud “aşulamaq” – nəğmə demək mənasını daşımış, buradan da “aşula-aşıla” şəklində yenə də “nəğmə” mənasında işlədilmiş, indi isə özbəklərdə “aşu-la-çı” şəklində nəğməçi, müğənni mənasında işlənməkdədir” [10, s. 45]. Müxtəlif dünya alimlərinin fikirlərinin təhlil olunduğu yuxarıdakı fikirlərdə hansı sözə tərəf yönəlsək Aşıq Ələsgəri görə biləcəyik. Türkdilli xalqların “ışiq” sözü – ışıqlı Ələsgər, aşiq – istər yurduna, yuvasına, sazına, sözünə aşiq Ələsgər, istərsə də Səhnəbanı ilə başlayan aşiq Ələsgər, aşılamaq – söyləmək, təlqin etmək, fikrini çatdırmaq – davamlı məclislərdə söz söyləyən, eşitdiklərini xalqa təlqin edən, xalqın arzu və istəklərini sazın telləri ilə avazlandıraraq başqalarına çatdıran, aşılaman Ələsgər, istərsə də onu görənlərin haqqında danışdıqları kimi boy-buxunlu, görkəmli, aşiq Ələsgər və digər təyidlər Aşıq Ələsgərin boyuna biçilib sanki. Bəlkə elə ona görə Mürsəl Həkimov aşiq sənəti ilə bağlı danışarkən bu qənaətdə gəlir ki, “heç bir sənət öz ölməzliyini, bəşəriyyətini atalar sözü və zərb-məsəllərdə bu qədər müdriklə təsdiqləməmişdir: “Aşığınkı hayla, mollaınkı vayla”, “Aşıqdan qonaq olmaz”, “Aşığa hər yer məhrəmdir”, “Aşıq özümüzünküdür”, “Aşıq gördüyünü çağırar”, “Sazı Pir baba, sözü Nur baba”, “Aşığın sazını aldın, ya canını”, “Ustadı

tökəni şəyirdi döşürər”, “Aşıq ilqarlı olar, gözəl idbarlı”, “Aşıq dəm gətirər, molla qəm”, “Aşıq el anasıdır” və s. [6, s. 9].

Bu fikirlərə dayanaraq M.Həkimov aşığı iki yerə ayıran qənaətini dilə gətirir: “Aşıqları sənətkarlıq, istedad və yaradıcılıq nöqteyi-nəzərindən iki qrupa bölmək olar: birinci qrup aşıqlar dolğun məzmunlu əsərləri, gözəl saz havaları, şirin ləfzləri və hazırcavablığı ilə xalqın rəğbətini qazanmış yaradıcı-ustad aşıqlardır, dədələrdir. İkinci qrup aşıqlar isə ustad aşıqların yaratdığı poeziyanı, dastanı, həmçinin yazılı ədəbiyyat nümunələrini xalq şənliklərində, mərasimlərində məlahətli səsləri ilə tamaşaçılara, dinləyicilərə çatdıran peşəkar-ifaçı aşıqlardır” [6, s. 24-25]. Elə buradaca əmin şəkildə ifadə etmək olar ki, Aşıq Ələsgər bu bölgünün birinci qrupuna daxil olan yaradıcı ustad aşıq, dədədir. “Peyğəmbərin meracı”nda Aşıq Ələsgərin sözləri də bunu təsdiq edir:

Şairin sinəsi haqq bazarıdır,
Satdığı kəlmələr ləl-mirvarıdır.
Alimin elmiylə helmi yaradı,
Həcvü-hədyan demək nahaq söhbətdi.

Yazıq Ələsgərəm, azdı kamalım,
Vacibdir ki, bir ustadın dərslər alım.
Dərs aldım, öyrəndim, oldu öz malım,
Bizdən də ustadın nəfi – rəhmətdi [1, s. 27].

Yuxarıda “dədə” mövzusunda təkrar qayıdacağımızı bildirmişdik. Əvvəlcə “dədə” yozumunun izahı barədə söylənilən fikirlərə diqqət edək. Qara Namazov yazır ki, “Dədə” sözü ulu ata, böyük ata mənası daşıyırdı və indi də ata mənasında işlənməkdədir. Dədə həm də ən hörmətli və nüfuzlu sənətkarlara verilən fəxri titul olmuşdur” [9, s. 17]. Digər folklorşünas alim Paşa Əfəndiyev də məsələyə oxşar prizmadan yanaşır: “Xalq içərisində böyük hörmətə malik olan ozanlar əlində qopuz el-el gəzər, çalar, oxuyar, igidlərə dastanlar qoşardı. Dədə isə, ozanlıq ilə bərabər, həm də müdrik, bilici, müşkül işləri yoluna qoyan bir el ağsaq-qalı olmuşdur. Başqa sözlə, əgər ozanlar ən çox qopuzla çalır-oxuma, ifa ilə bağlı idilsə, dədələr həm də yaradan sənətkarlar, məşhur oğuznamələrin əsl yaradıcıları olmuşlar” [3, s. 175]. Professor Hüseyn İsmayılov isə həm “dədə”lik, həm də Aşıq Ələsgər – Dədə Ələsgər paralelliyində qətiyyətli mövqe ortaya qoyur: “Türk dünyasının Oğuz mədəni arealında, Türk coğrafiyasının məkan əcdadı Göyçədən qopan Sazın və Sözüün sehrində sintezləşən və Tanrı dərğahına doğru ucalan musiqinin, səsin, sözün və dünyanı estetik bəzəyə dərk və ifadə edən fikrin ən möhtəşəm daşıyıcısı Aşıq Ələsgərin adının önündə işləmə biləcək epitetlərin ən uğurlusu Dədədir. Zaman anaxronizmini nəzərə almasaq, orta çağ Oğuzu Ələsgərin adına kitab bağlasaydı, hökmən “Dədə Ələsgərin kitabı” yazardı; eynilə “Kitabi-Dədə Qorqud” kimi. Xüsusi kultür vahidinin işarəsi kimi “dədə” sözünün semantik məzmununa bələd olmadan kökləri və qaynaqları təəvvüfdən və ürfan fəlsəfəsindən gələn Ələsgər poeziyasının və Ələsgər fenomeninin sehr və möcüzə pərdəsini qaldırmaq mümkün deyil” [7, s. 277]. H.İsmayılov “Dədə” statusunu Aşıq Ələsgərlə yekunlaşdırır: “Dədənin ədəbi irsinə Dədə Qorquddan Dədə Ələsgərə qədər bütün dədə sənətkarların yaradıcı nümunələri daxildir” [8, s. 163]. Eyni zamanda, aşıq sufiliklə iç-içə görür: “Dədə” Aşıq Ələsgərin mənsub olduğu ali sufi mərtəbənin göstəricisidir. Bu, haqq aşıqlığının zirvə məqamıdır. Ələsgərlə bağlı çoxsaylı araşdırmalar onu şəxsiyyət kimi, ustad sənətkar kimi, gözəl şair kimi təqdim edir. Bunlar doğrudur, amma Ələsgər kimi fenomenin müəyyənləşdirilməsi üçün kifayət deyildir. Poeziyasından

göründüyü kimi Ələsgər Haqq Aşığıdır, Sufi Mürşididir, Övliyadır, Dədədir” [7, s. 281; 287].

“Əhli-irfan məclisində yükü gövhərmisal olan” və “Sözünün bir parasını xəlvətdə saxlayan” aşığın özü də alimin sufi mürşidi, övliya təyinlərinə yaradıcılığı ilə dəstək olur.

Sufi mürşidi olmağın, övliya məqamına yüksəlməyin şərtlərindən biri də aşığın “Biləsən” rədifli bağlamasında diqqəti cəlb edir:

Təriqətlə mərifətə qulaq ver,
Şəriətdə yol-ərkanı biləsən.
Həqiqətdə nədən xəlvətə haqq,
Ərşi, kürsü, asimanı, biləsən [1, s. 226].

Haqq aşığı olmağın təsdiqi həm də o deməkdir ki, aşıq vergilidir. Yəni ona ilahi vergi verilmiş, folklor mətnlərinin dili ilə desək bədə içilmiş, buta verilmişdir. Bunu təsdiq edən məqamlar həm Dədə Ələsgərin şeirlərində özünü göstərirdi, həm bədahətən şeir qoşmasında üzə çıxırdı, həm də aşığın həyatının ayrı-ayrı məqamlarında öncəgörüclüyü bunu deməyə əsas verirdi. Aşıqla bağlı xatirələr bu mənada qeyd olunmalıdır. Belə xatirələrdən yola çıxaraq yaradılmış dastanlarda da Dədə Ələsgərin hadisələri qabaqlamasını müşahidə edirik. “Aşıq Ələsgərlə Şəmki Aşıq Hüseynin görüşü” adlı dastanda oxuyuruq:

“Aşıq Ələsgər qardaşı Məhəmmədi yanına çağırır dedi:

– Məhəmməd, durma, get yaylaqdan heyvan gətir.

– Ay qağa, xeyirdimi?

– Bu gün Şəmki Aşıq Hüseyn bizə qonaq gələcək.

– Ay qağa, kim dedi?

– Yuxuda görmüşəm. Sən durma, get heyvan gətir. Gerçək olar, qonağımıza kəsərik, qonaq gəlməsə, özümüzə kəsərik [1, s. 300]. Həmin dastanda bir maraqlı məqam da var. Aşıq Hüseyn Şəmki Aşıq Hüseynin hansı qafiyədə şeir oxuyursa Aşıq Ələsgər “mənə də o qafiyədə şeirim var”, – deyib oxuyur. Bu da qonağın diqqətini cəlb edir. Hiss edir ki, Aşıq Ələsgərin əslində elə qafiyədə şeiri yoxdur, sadəcə ilahi vergi sayəsində məclisdə elə bir şeir qoşur və saz çalır oxuyur. Bunun nəticəsində də görüşdən qayıdanda Ağbulaq kəndində onu gözləyən camaatın Aşıq Ələsgəri soruşması üzərinə Şəmki Aşıq Hüseyn deyir ki, “Aşıq Ələsgər kimi aşıq hələ dünyaya gəlməyib, o haqq aşığıdır” [1, s. 307].

Bundan əlavə qardaşı oğlu Aşıq Nəcəfin xatirələrində göstərilir ki, Aşıq Ələsgər ölümünü belə hiss edib. Bu zaman xəbər göndərərək oğlu Bəşiri yanına çağırtdırır və ehtiyatınızı görün, mən ölürəm deyib. Sapsağlam birinin belə deməsi oradakılara qərribə gəlsə də, Aşıq Ələsgər “Öləcəyimi bilməsəm bu sözü deməzdim”, sözləriylə oğluna ehtiyat görməyə başlamasını tapşırır. Nəticədə dediyi kimi də olur [1, s. 446-447].

Bu öncəgörməni, ilahi vergini, bir çox mətləblərdən xəbərdar olmasını Aşıq Ələsgər şeirlərində də dilə gətirmişdir. Çoxları bəlkə də aşığın şeirin qafiyəsinə uyğun sözgəlişi misra kimi düşündükləri halda, belə bir yüksək mövqeyə sahib olan aşıq nə dediyini mütləq ki, bilirdi. Yaradana ünvanlı olaraq söylənən “Ələsgər qəlbinə saldın işığı” [1, s. 38] fikrində də ilahinin aşığın qəlbinə nur-ışığı verdiyini anlamaq olar. Yaxud “Ələsgərəm hər elmdən halıyam” [1, s. 54], “Əlif”dən dərs aldım, əbcəd oxudum” [1, s. 155], “Mövladan dərs alan heç düşməz ləngə”, [1, s. 238] misralarının məna yükü Aşıq Ələsgərin açıq bəyanları kimi diqqət çəkməyə bilməz. Eyni zamanda “Ay nədən oldu?” bağlamasındakı tapşırma bəndi bu mənada bir çox sualın cavabı olmaqla yanaşı, bir çox cavabın da sualı mahiyyətindədir:

Yazıq Ələsgərəm, intizarım var,
Alımsənsə, mənə eylə xəbərdar:

Elmi hardan tapdı cümlə aşıqlar?
Şeiri-müəmması ay nədən oldu? [1, s. 225].

Haqqı aşığı olmasını “Danışaq” bağlamasında da bəyan edir:

Əgər haqq aşıqsan, “meydana gəl” de!
Arıfsənsə, bu sözlərə “gözəl” de!
Farsiyyət bilirsən, şeiri-qəzəl de!
Ərəbxansan, gəl, Qurandan danışaq [1, s. 229].

Aşıq Ələsgərin Həcər xanım ilə dəyişməsində də iki misra cəlbedicidir:

Ələsgər də hər elmdən halıdı,
Mövlə baratıdı, öz kamalıdı

[*Aşıq Ələsgər, Həcər xanım ilə dəyişmə, s. 258*].

Ələsgərin hər elmdən halı – aqah olması mənə olaraq aydındır. “Mövlə baratı” ifadəsi isə maraqlı kodların gizləndiyi fikir kimi izah tələb edir. “Barat” sözünün bir neçə mənası var. Göndərilən hər hansı bir şey (burda Aşıq Ələsgəri Mövlanın göndərdiyi kimi anlamaq bilərik), səlahiyyətli (Mövlanın səlahiyyətli şəxsi olması), yaradıcı (bu ifadəyə artıq əlavə izaha gerek yoxdur), şanslı, uğurlu (aşiq sənəti sahəsindəki uğurlarını düşünə bilərik). Mövlə baratı və öz kamalı. Təbii ki, Allahın göndərdiyi səlahiyyətli, uğurlu, yaradıcı şəxs həm də öz kamalı ilə, ağı ilə, iradəsi ilə hər elmdən halı olandır və beləcə haqq aşığıdır.

İlahi vergili haqq aşığı olması barədə daha bir xatirəni yenə də aşığın qardaşı oğlu Aşıq Nəcəfdən dinləyək: “Düzdü, biz də yazırıq, amma elə olur ki, dörd misra yazanda, bəzən ikisi xoşumuza gəlmir, pozub özgə misra yazırıq. İndiki şairlər nə yazsa, elmin gücünə yazır. Bizim şairlərimizin yazdıqları yerin dərin qatlarından çıxarılmış artezian suyuna, yazı-pozu bilməyən Ələsgərin şeirləri isə o dağların sinəsindən təbii qaydada axıb gələn bulaqlara bənzəyir. Mən onun belə qoşmalarının bədhəştən yaradıldığına şübhə etmirəm. Onunku haqq vergisidir [1, s. 450].

Aşıq Ələsgərin haqq aşığı obrazının maraqlı tərəflərindən biri də el-obada, ayrı-ayrı bölgələrdə hörmət-izzət sahibi olması idi. Onu tanımayanlar belə sözlərindəki mənaya vurğun olur, sadə xalq danışığı ilə sirli mənalar yaratması qarşısında heyranlıqlarını sevgiləri ilə ifadə edirdilər. Bunun bir səbəbi də aşiq sənətinin xalq həyatı ilə bağlı olmasında gizli idi. Təbii ki, “aşıqlar öz “təhsilini” xalqdan almış, onların “məktəbi” xalqın həyatı olmuşdur” [9, s. 87].

Aşıq Ələsgər timsalında haqq aşığı obrazını nəzərdən keçirərkən aşığın misraları da köməyə çatır: “Ələsgərəm doğru yoldan azmaram” [1, s. 33], “Mən aşığam, yasaq yoxdu dilimə” [1, s. 63], “Mənim sözüm yoldan çıxan molla, inşallah, qaytarar, müsəlman eylər” [1, s. 59] kimi misralarla yanaşı ayrı-ayrı şeirlərindən seçdiyimiz aşağıdakı bəndlər də diqqəti cəlb edir:

Ələsgər söyləyər söz müxtəsərin,
Ağıl kamil ola, kamalı dərin.
Eşidənlər deyər “əhsən”, “afərin”,
Əgər məclisində yüz qanan ola [1, s. 85],

yaxud:

Əgər şairsənsə gəl eyləyək bəhs,
Bir sözünə min söz deyim dəsbədəs [1, s. 238].

Bu kimi fikirlər haqqında ətraflı düşündükcə Dədə Ələsgərin nəvəsi İslam Ələsgərin söylədikləri ilə birəbir razılaşmalı olursan: Aşıq Ələsgər elə bir qüdrətli söz sənətkarıdır ki, onun dönə-dönə eşitdiyimiz, hətta əzbər bildiyimiz bəndlərinə fikir verəndə orada ağılımıza gəlməyən daha yeni, daha maraqlı estetik və didaktik məzmunlu, bəzən də dərin fəlsəfi mənə daşıyan bədii ifadələr tapırıq. Aşığın yaradıcılığında üzə çıxan belə keyfiyyətlər onu bizə daha

da yaxınlaşdırır” [4, s. 238].

Aşıq şeirinə, bizim fikrimizcə, ustalıq göstəricilərindən biri də dodaqdəyməz tənislər, dodaqdəyməz divanilər, müstəzad tənislər, hətta hərbə-zorbalardır. Bu zaman nə qədər təvazökar olursan ol, şeir şəklinin tələbinə uyğun olaraq qarşındakına üstünlük gəlmək istəyi ilə hərbə-zorba söyləməli, xalqın dili ilə ifadə etsək, özündən deməli, boy göstərməlisən. Amma bu zaman dilinə görə dilçəyinə də olması şərtidir. Aşıq Ələsgər məhz bu janrlarda dediyi şeirlərində də sözünün sahibidir, dediyinin yiyəsidir. “Bismillahir-rəhmanir-rəhim” deyib” müstəzad tənisiində sanki sözü ilə döyüşə girir:

Aşıq gərək bu meydanda bir qala,
Eşq ocağın bir ətəklə, bir qala.
Ələsgərdi Xeybər kimi bir qala,
Bacara bilməzsən, danışma əbəs,
Dur yerində pəs [1, s. 166].

Təkcə nümunə gətirdiyimiz sözlərindən yola çıxaraq xalqımızın Ələsgər kimi bir ustad yetirdiyi ilə qürur duymalı olursan. Bu xalqın nümayəndəsi kimi Ələsgərlə eyni xalqdan, eyni millətdən, eyni kökdən, eyni coğrafiyadan olmağın fəxrini hiss edirsən. Bu qürur, bu fəxr özlüyündə belə bir fikir formalaşdırır ki, heç bir təhsili olmamasına baxmayaraq Ələsgər “el məktəb”inin ən istedadlı şagirdi, “xalq universiteti”nin ən əlaçı məzunudur. Aşıq Ələsgərin “Bəylərin” şeirinə cavab olaraq Mirzə Bəylərin Aşıq Ələsgərə cavabında dediyi bu bəndi təkrarlamaq istəyirsən:

Gərçi müləbbəsən ev libasında,
Şahidəm, şairsən haqqın tasında.
Azərbaycanda, türk arasında
Sənin kimi şair, hanı, Ələsgər?! [1, s. 472].

Nizamilər, Nəsimilər, Füzulilər, Xətəilər, Vəqiflər yetirən xalqın Qurbani, Tufarqanlı, Aşıq Alı məktəbi Aşıq Ələsgərlə ən böyük zirvəsini fəth edib. Elə bunun nəticəsidir ki, professor Kamil Vəliyev “Füzulidən görünən Ələsgər – Ələsgərdən görünən Füzuli qədərdir, o qədər də ucalıqdadır. Sözündə Füzuli təcrübəsi olmayan xalq çətin ki, Ələsgər kimi ustadı yarada bilərdi” [11, s. 157] qənaətinə gəlir.

Məqalə boyu istər Aşıq Ələsgərin şeirlərindən, həyatından, haqqında deyilən xatirələrdən, yaradılan dastanlardan, istərsə də Aşıq Ələsgər haqqında aparılmış araşdırmalardan onun irfan yüklü Dədə aşıq, elm yüklü ustad aşıq, xalq ruhlu el ağsaqqalı obrazını görmək çətin deyil. Bütün bunların hamısını ümumiləşdirəndə Ələsgərdə “dədə” və “haqq” sözlərinin sintezindən dədə ruhlu haqq aşığı, haqq aşıqlı dədə aşıq obrazı gözlərimiz qarşısında canlanır. Aşıq Ələsgər obrazında xalqın folkloru, etnoqrafiyası, məişəti, sazı, sözü, inamı, inancı, tarixi keçmişi, yaradıcı potensialı cəmlənmişdir. Haqqında nə qədər yazılmasına, araşdırmalar aparılmasına, tədqiqatlar ortaya qoyulmasına baxmayaraq, bundan sonrakı mərhələdə də Aşıq Ələsgər təkrar-təkrar, yeni baxışlar, yeni istiqamətlər işığında öyrənilməli, yaradıcılığı və şəxsiyyəti haqqında araşdırmalar davam etdirilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Bakı: Çarşıoğlu, 2004, 488 s.
2. Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. “Ədəbiyyat” qəz., Bakı, 2021, 20 fevral, № 7, s. 2.

3. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1981, 404 s.
4. Ələsgər İ. Haqq aşığı Ələsgər. Bakı: Maarif, 1999, 264 s.
5. Ələsgər ocağı. Bakı: Yazıçı, 1991, 304 s.
6. Həkimov M. Azərbaycan aşığı ədəbiyyatı. Bakı: Yazıçı, 1983, 240 s.
7. İsmayılov H. Aşığı yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm, 2002, 311 s.
8. İsmayılov H. Azərbaycan aşığı sənətinin ata, baba, dədə mərhələləri // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. XII kitab, Bakı: Səda, 2002, 166 s., s. 156-164.
9. Namazov Q. Aşığın sazı və sözü. Bakı: Yazıçı, 1980, 256 s.
10. Məmmədhusəyn T. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə. II c., Bakı: Kitab aləmi NPB, 2011, 440 s.
11. Vəliyev K. Aşığı Ələsgər // Azərbaycan, 1986, № 9, s. 153-158.

Elkhan Mammadov

DADA ALASGAR AND THE IMAGE OF A REAL ASHUG

One of the most famous figures of Azerbaijani ashug literature is undoubtedly Ashug Alasgar, who lived more than a century. The literary heritage of Ashig, who had no education and could not read and write, collected and published since the beginning of the last century, gives grounds to say that he is a relatively well-informed and knowledgeable person. Whether it is in the goshmas and geraylys, or in the tajnises and divans, or in the most challenging genres of ashug creativity, such as jigali tajnis, dodagdeimez tajnis, and in Azerbaijani literature, the dildonmez gerayly, which belongs only to Ashig Alasgar, gives grounds to say with confidence that this talent is divine grace.

The epics created by both his students and individual troubadours-ashugs are sufficient to talk about the colorful image of Ashig Alasgar, based on his poems and works. Ashug Alasgar, accepted as an adviser by the people, grew up with a master, rose to the master level, and was even rewarded with divine grace, was the real ashug as it can be seen from the information about him. The article also tries to talk about the image of Dada Alasgar as an ashig of truth, for which more attention is paid to the artistic creativity of the ashig, the epics and information about him.

Keywords: *ashug Alasgar, real ashug, saz, Goycha, image, tajnis, epic.*

Эльхан Мамедов

ДЕДЕ АЛЕСКЕР И ОБРАЗ ИСТИННОГО АШУГА

Несомненно, одним из самых известных деятелей ашугской литературы Азербайджана является ашуг Алескер, проживший более века. Литературное наследие не получившего образования, не умевшего читать и писать ашуга, собранное и опубликованное с начала прошлого века, дает основание говорить о том, что это был человек с достаточно богатыми знаниями и чрезвычайно одаренный мастер. Такие жанры, как гошма и герайлы, таджнисы и диваны, а также считающиеся сложнейшими жанрами ашугского творчества джигали таджнис, додагдеймез таджнис и дилдонмез герайлы, жанр, который в азербайджанской литературе принадлежал только ашугу Алескеру,

дают основание с уверенностью сказать, что его талант и способности являлись божественным даром.

О красочном образе ашуга Аласгара достаточно говорится в его произведениях, в дастанах, созданных как его учениками (поэтами), так и отдельными поэтами-ашугами. Ашуг Аласгар, знающий, как надо себя вести в обществе, принимается всеми как старейшина, всегда сидит во главе собраний, воспитан своим учителем и сам в свою очередь поднимается до уровня мастера и даже награжден божественным талантом, он в настоящем смысле слова является истинным ашугом.

В статье также была предпринята попытка раскрыть образ Деде Алескера как истинного ашуга, для чего больше внимания было уделено художественному творчеству ашуга, дастанам и сведениям о нем.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, истинный ашуг, саз, Гейча, образ, теджнис, дастан.*

ƏKRƏM HÜSEYNZADƏ
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ekrem.h@mail.ru

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA MƏKAN ADLARI

Məqalədə aşıq sənətinin tarixindən bəhs olunur. Aşıq sənəti özündən yüz illər əvvəl türk-oğuz boyları arasında mövcud olmuş və ozan sənətini meydana gətirmişdir. Azərbaycan folklorunda müxtəlif aşıq məktəbləri mövcud olmuşdur. Bunlardan ən böyüyü Göyçə aşıq məktəbidir.

Naxçıvanda da qədimdən bəri aşıq yaradıcılığı inkişaf etmişdir. Aşıq Ələsgərin və Göyçə aşıq məktəbinin Naxçıvan aşıq mühitinə birbaşa təsiri olmuşdur. Mənbələrə görə Aşıq Ələsgər tez-tez Naxçıvanda toy məclislərində olmuşdur.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında Naxçıvanın müqəddəs məkanlarından olan Əshabi-Kəhfın, Ağrı dağının və Nuh tufanının adları çəkilir. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında ilk növbədə aşığın anadan olduğu Göyçə mühitinə yer adlarının da adları diqqəti cəlb edir. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənmiş məkan adları onun gəzib-dolandığı, həyatının bağlı olduğu yerlər, ən çox və ən tez-tez işlənən isə onun doğulub boya-başə çatdığı Göyçə mahalının adıdır.

Açar sözlər: *Göyçə mahalı, aşıq sənəti, oğuz-türk boyları, ozan sənəti, aşıq məktəbi.*

Azərbaycan folklorunun ən qədim qollarından birini aşıq yaradıcılığı təşkil edir. Aşıq sənətinin tarixi xalqımızın tarixi qədər qədimdir. Belə ki, aşıq sənəti özündən yüz illər əvvəl türk-oğuz boyları arasında mövcud olmuş ozan sənətinin davamı olaraq meydana gəlmiş və ozan sənətindən transformasiya olunduğu qeyd edilmişdir. “Sinkretik səciyyə daşıyan aşıq sənətinin və onun ayrılmaz tərkib hissəsi kimi təzahür edən aşıq ədəbiyyatının ilkin təşəkkül və biçimlənmə prosesi əsasən XIII-XV əsrlər boyunu əhatə edir” [4, s. 3].

Azərbaycan folklorunda müxtəlif aşıq məktəbləri mövcud olmuşdur. Bizim fikrimizcə, bunlardan ən böyüyü, öz dəsti-xətti, üslubu olan, aşıqlıqda avanqard rolu ilə seçiləni Göyçə aşıq məktəbidir. Göyçə aşıq məktəbi dedikdə ilk növbədə Aşıq Ələsgər yada düşür. Bu onunla əlaqədardır ki, Aşıq Ələsgər öz istedadı, yaradıcılığı və sənətkarlığı ilə gəlib-keçmiş aşıqlar arasında ən nəhəng olan sənətkarlardandır. Təsədüfi deyil ki, aşıq ədəbiyyatı tarixində oynadığı rola və tutduğu mövqeyə görə ona həm də Dədə Ələsgər deyilmiş, aşıqlıq sənətinin ən üst mərtəbəsinə layiq görülmüşdür. Aşıq Ələsgərin həyat və yaradıcılığı, qoşma və təcnislərinin poetikası, üslubu və dil xüsusiyyətləri istər ədəbiyyatşünaslar, istərsə dilçilər və folklorşünaslar tərəfindən illərlə tədqiq olunmasına baxmayaraq, bu böyük sənətkarın yaradıcılığında hələ öyrənilməmiş məqamlar da çoxdur.

Aşıq yaradıcılığı Naxçıvanda da qədimdən bəri inkişaf etmişdir. Təbii ki, Aşıq Ələsgərin və Göyçə aşıq məktəbinin Naxçıvan aşıq mühitinə birbaşa təsiri olmuşdur. Hətta bunu da unutmamaq olmasın ki, Aşıq Ələsgərin böyük ustadı Aşıq Alının ustadı olmuş Ağ Aşıq ömrünün son çağlarını məhz Naxçıvanda keçirmiş, digər sənətkarlarla birlikdə Naxçıvanda aşıq sənətinin inkişafına təkan vermişdir. Bundan başqa mənbələrə görə Aşıq Ələsgər tez-tez Naxçıvanda toy məclislərində olmuş, onun qoşma və təcnisləri daima Naxçıvan aşıqlarının repertuarında səslənmişdir. Şəhər mədəniyyətinin varlığı, Naxçıvan əhalisinin şeir və sənətə olan həvəs və məhəbbəti bu qədim torpaqda aşıq sənətinin fəaliyyətinə şərait yaratmışdır. Naxçıvan aşıq məktəbi Göyçə aşıq mühiti ilə yaxın sənət əlaqəsində olmuşdur. Aşıq Ələsgərlə Naxçıvan aşıq mühitinə yaxın əlaqəsi olduğunu “Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri”ndən açıq-aydın görürük. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında Naxçıvanın müqəddəs məkanlarından olan Əshabi-Kəhfın, o cümlədən məşhur Ağrı dağının adlarının çəkilməsi onu Naxçıvanda geniş

yayılmış Nuh tufanı haqda mif və əfsanələrlə, Əshabi-kəhf və yeddi kimsənə barədəki əfsanə və rəvayətlərlə bağlayır və əlaqələndirir:

Onları xəlp edən xudam qənidi,
Səxavət əhlidi, kərəm kanıdı.
Əshabi-Kəhf neçə nəfər can idi?
Adları nə idi onu biləsən? [1, s. 123]
Durur nişanası Ağrı dağında,
Nuhun qiyaməti qaldı ki, qaldı [1, s. 64].

“Ümumiyyətlə, aparılmış araşdırmalar, “Aşıq Ələsgərin Naxçıvan səfəri” və ustadın bir çox şeirləri XIX-XX əsrlər Göyçə aşıq mühitinin Naxçıvan aşıq mühiti ilə sıx sənət və yaradıcılıq ənənələrinə malik olduğunu bir daha göstərir. Göyçə aşıq mühiti, xüsusən də Dədə Ələsgər yaradıcılığı və məktəbi Şərur-Naxçıvan-Şahbuz aşıqlarının yaradıcılığına, sənətdə inkişaf edib təşəkkül tapmalarına güclü təsir edibdir”.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığına nəzər saldıqda görürük ki, aşığın toxunmadığı heç bir ictimai-sosial məsələ yoxdur. Aşığın əsərlərini oxuduqca, onun yaradıcılığına bələd olduqca Dədə Ələsgərin – “oxumaq-yazmaq bilməyən” bir aşığın nə qədər böyük dünyagörüşünə, dini biliklərə, vətəninə coğrafiyasına, tarixinə bələd olduğunun şahidi oluruq. Bu faktın özü belə Aşıq Ələsgərin nə qədər nəhəng sənətkar olduğunun bariz nümunəsidir.

Xalqın tarixi onun folklorunda əks olunur. Aşıq yaradıcılığı xalqın tarixi, xüsusilə onun mifik tarixi, mövcud dünyagörüşü, düşüncəsi və həyat tərz, adət-ənənələri, əlbəttə ki, dili, müdrikliyi və coğrafiyası barədə əhatəli məlumat verir. Aşıq yaradıcılığında işlənən yer adları tarixi ifadə etmək baxımından olduqca zəngin material verir. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında Azərbaycan xalqının məskən saldığı ərazilər, həyat tərz, poetik şəkildə ifadə olunmuşdur. Aşıq Ələsgər yaşadığı, böyüdüüyü, gəzib-dolaşdığı bütün yerlərin xəritəsini poetik ustalıqla əks etdirmişdir. Hər dağı, dərəni, bulağı, yeri, yurdu və s. xalq necə adlandırmışdırsa, Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında da o cür yer almış, istifadə edilmişdir. Bu mənada Aşıq Ələsgərin müxtəlif yer-yurd adları ilə zəngin olan yaradıcılığı bu gün üçün də milli tarix və coğrafiya baxımından çox böyük əhəmiyyətə sahib mənbə hesab olunur. Belə ki, Azərbaycan toponimləri tariximizin qədimliyini sübuta yetirən faktlardan hesab olunur. Yer-yurd adları olan toponimlərdən Azərbaycan folklorunun hər bir janrında olduğu kimi aşıq yaradıcılığında da intensiv şəkildə ifadə olunmuş və bunlar qorunaraq gələcək nəsillərə ötürülmüşdür. Təbii ki, vətənə, torpağa, yurda, məskənə bağlılıq Aşıq Ələsgər yaradıcılığının özəyini təşkil edir. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında ən çox nəzəri cəlb edən məsələlərdən biri yer-yurd adlarımızın işlənməsidir. Azərbaycan təbiətinə, dağlarına, dərə-təpələrinə, çay və göllərinə, ən kiçik obasına, arxına belə dərin bələd olan, bu yerləri canı, qanı qədər sevən Dədə Ələsgər onların adlarını yaratdığı qoşma və təcnislərdə, dastanlarda əbədiləşdirmişdir. Demək olar ki, Aşıq Ələsgərin hər bir qoşması, gəraylısı, gözəlləməsi, təcnisi və s. Azərbaycan türklərinin yaşadığı ərazilərin tarixi coğrafiyası və milli xəritəsidir. Şifahi xalq ədəbiyyatında, ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyatda işlənən məkan adları ilə bağlı onu deyək ki, bu tip ifadələr toponimlər adlanır. Filoloji mənbələrdə məkan adlarının – toponimlərin, dağ adlarının – oronimlərin, su obyektlərinin – hidronimlərin tədqiqi ilə üç elmin məşğul olduğu bildirilir: dilçilik, coğrafiya və tarix elmlərinin (3). Toponimlərdə dilçilər, tarixçilər, coğrafiyaçılar öz sahələrinə aid elementləri axtarır, onlarda hər üç elm sahələrinə dair xüsusiyyətləri araşdırır. Tarixçilər, coğrafiyaçılar və dilçilər toponimlərin öyrənilməsinə öz töhfələrini vermişlər. Lakin, bizim fikrimizcə, bura folklorşünaslığı da əlavə etmək lazımdır. Çünki yer adları ilk növbədə şifahi

xalq ədəbiyyatı nümunələrində yaranır. Xalqın yaşadığı qədim tarix, var olduğu coğrafiya, məkanlar folklor nümunələrində yaşayır. Hər bir xalq, onun müəyyən ərazidə yaşayan yerli sakinləri bir yerə, bir yurda öz düşüncəsi tərzincə ad qoyur, söz çağırır. Yəni hər bir yer-yurd adı həm də geniş mənada düşüncə tərzidir, onun folklor qatı ilə bağlı olan müəyyən hissəsidir. Hər yerin adını yalnız o ərazinin əhalisinin dil və düşüncəsi ilə izah etmək, aydınlıq gətirmək mümkündür. “Leksik-semantik cəhətdən rəngarəng Azərbaycan toponimlərinin meydana çıxması, şübhəsiz ki, ilk növbədə həm iqlimin, həm maddi nemətlərin, həm də su bolluğunun olması ilk insanların yaşaması üçün şərait yaratmışdır. Azərbaycan qədim ölkə olduğu üçün burada zəngin toponimik sistem əmələ gəlib formalaşmışdır” [3, s. 318].

Azərbaycanın ən böyük şəhər, məkan adlarından tutmuş Şərqi böyük şəhərlərinə qədər Ələsgər yaradıcılığında yer almışdır:

Ələsgər gəlibdi əcəb yığnağa,
Şəki, Şirvan bir telinə sadağa,
Necə zinət verib eyvan, otağa,
Ətri qoxur Bağdad baharı kimi [1, s. 60].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığı ilk növbədə aşığın mənsub olduğu Göyçə mühitinin yer adları ilə qabarıq şəkildə diqqəti cəlb edir. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənmiş məkan adlarının-toponimlərin statistikasını çıxardanda ilk növbədə onun şahidi oluruq ki, aşığın əsərlərində ən çox işlənən yer adları onun yaşadığı, gəzib-dolandığı, həyatının bağlı olduğu yerlər, ən çox və ən tez-tez işlənən isə onun doğulub boya-başa çatdığı Göyçə mahalının adıdır:

Adım Ələsgərdi, Göyçə - mahalım,
Dolanım başına, mən qadan alım [1, s. 29].

Və ya:

Ələsgərin toy işi var əlində,
İşi təhər tapmır Göyçə əlində [1, s. 27].

Aşıq Ələsgər özünün, ata-babasının da Göyçə sakini olmasını fəxarətlə əsərlərində bildirir.

Atam Alməmməddi, Göyçə sakini,
Adım Ələsgərdi, yaxşı bil, tanı! [1, s. 126]

Aşığın “Dağlar” rədifli ikinci şeirində istifadə edilən yer adları Vətənin coğrafiyasını göstərmək və təqdim etmək baxımından çox qiymətli dir:

Sarınərdən top-tüfəngin atılı,
Qısır Murğuz Şah dağına çatılı.

Və ya:

Kəpəz, Murov, Qonur – gör neçə dağ var?
Üstünə nur yağsın, ay dəli Qoğqar!

Eləcə də:

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,
Xaçbulaq yaylağı xoş tamaşadı və s.

Bu baxımdan qətiyyətlə və haqla demək olar ki, Aşıq Ələsgər cızdığı və ifadə etdiyi məharətli poetik çizimli xəritə Azərbaycanın tarixi coğrafiyasını öyrənmək baxımından çox qiymətli dir.

Aşığın əsərlərini oxuduqca sanki nəinki Azərbaycanı, bütün Qafqazı gəzirsən. Hətta Azərbaycandan coğrafi cəhətinə görə xeyli uzaqda yerləşən şəhərlərin, ölkələrin adı belə aşığın qoşma və təcnislərində əbədiləşib.

Camalını görən olur müştəri,
Misirdə Yusifin bazarı kimi [1, s. 58].

Ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyatda, folklorda işlənən toponimlərin çoxluğu əsəri yaradan sənətkarın bilik və dünyagörüşü dairəsinin genişliyi ilə əlaqədardır. Sənətkar yaradıcı gücü, istedadı, həyat təcrübəsinin rəngarəngliyi sənət nümunələrindəki toponimlərdə yer, məkan adlarında təcəssüm olunur. Folklorda işlənən toponimlərə sənətkar xüsusi önəm verir. Bu tip xüsusi adların qoşma və təcnislərdə işlənməsi sənətkarın və əsərin yalnız bədii gücünü və sənətkarlığını artırır. “Əgər əsərin mövzusu həyatdan götürülmüşsə, o zaman coğrafi adlar konkret məzmunla malik olub üslubi çalar daşıyır. Bu zaman hər hansı onomastik vahid artıq öz funksiyasını müəyyən dərəcədə dəyişir, daha çox bədii dilə xidmət edir. Poetik toponimika, poetik hidronimika, poetik oronimika artıq bədii üslubda əsərin süjetinə, kompozisiyasına, quruluşuna, ideyasına və s. xidmət edir” [2, s. 103]. Əsəri yazan sənətkar – Aşıq Ələsgər ilk növbədə hadisələrin cərəyan etdiyi məkanı seçir, qoşma və təcnislərdə məqamında işlənən məkan isimləri bədii dilin təsir gücünü artırmaqla bərabər, əsəri daha poetik və oxunaqlı edir. Məkan isimlərinin işlənməsi Aşıq Ələsgər yaradıcılığına ayrıca bir rəng qatır.

Mənbələrdə Aşıq Ələsgərin savadsız olduğu göstərilir: yəni ki, aşıq oxuma-yazma bilmirdi. Bununla belə, bu el sənətkarının əsərlərində qədim Şərq şəhərlərinin adları işlədilir. Bu şəhər adları, məkan isimləri Ələsgərin şeirlərində müəyyən dini rəvayətlə, hadisəylə bağlı görünür. Deməli, oxuma-yazma bilməsə belə, Aşıq Ələsgər Şərq ədəbiyyatını, xüsusilə İslam dini ilə bağlı rəvayətlərə mükəmməl bələd olmuşdur. “Xüsusi olaraq toponimiyanı bir növ insan tarixinin kodu kimi təsəvvür etmək olar. Burada ənənələr, dil formaları və dilin özü qalır, dünyanı anlamaq səviyyəsi əksini tapır və xalqın həyatına ən mühüm hadisələr hopur” [5, s. 3].

Aşıq Ələsgər ilk növbədə mömin müsəlman idi. Namaz qılıb, oruc tuturdu. İslam dinini gözəl bilirdi. Onun yaradıcılığında İslam dininin müqəddəs şəhərlərinin adına da tez-tez rast gəlinir:

Bu təzə kəlamdı, olsun yəqini,
Kəbə – qibləm, dinim – Məhəmməd dini [1, s. 126].

Bəzən aşıq sanki müqəddəs şəhərə olan sevgisini gözələ olan eşqi ilə eyniləşdirir.

Sinə Kəbə, köynək Kəbə örtüyü,
İzin versən sürətəm üz köynəyinə [1, s. 59].

Vəsf etdiyi gözəl aşığa Kəbə qədər əziz və müqəddəs idi.

Aşıq Ələsgər həm də çox böyük dünyagörüşünə malik sənətkar idi. Onun yaradıcılığında qərribə də olsa, hətta Avropa ölkələrinin adına da rast gəlinir:

Necoldu Serbiya, Çernoqoriya?!
Əl-ayaq altında itdi İtalya,
German bomba atdı, qan oldu dərya,
Qırıldı, dünyada insan qalmadı [1, s. 65].

Bildiyimiz kimi, Aşıq Ələsgərin həyat yoldaşı Anaxanın Kəlbəcərin Yanşaq kəndindən olmuşdur. Ermənilər XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlıları növbəti dəfə dədə-baba yurdlarından – Göyçə mahalından qovduqda Aşıq Ələsgər didərgin kimi Kəlbəcəyə sığınmışdır. Aşığın yaradıcılığında çox işlənmiş toponimlər arasında Kəlbəcərin kənd adları da ön sırada dayanır. Kəlbəcərlə qohumluq əlaqələrinin sıx olması, bu torpaqlara tez-tez toy məclislərinə gəlməsi nəticəsində aşıq əsərlərində intensiv şəkildə Kəlbəcərin kəndlərinin adı işlənir:

Bir gözəl görmüşəm Çayqılıçlıda,

Boy-büsatı, hər növrəği şirindi [1, s. 95];
Və yaxud:

Mərdü mərdana vermədi
Sarıdaşlı Bayramalı [1, s. 135].

Aşıq Ələsgərin əsərlərində nəinki Kəlbəcərin, hətta Tovuzun, Göyçənin kəndlərinin, hər bir dərəsinin, dağının, yaylağının adı çəkilir. Ümumiyyətlə, fikrimizcə, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənmiş, dağ, yaylaq adları-oronimlər ayrıca şəkildə tədqiqata cəlb olunmalıdır.

Tüstülüdən pünhan keçib
Qızılbulaga qaçmağa [1, s. 146].

Aşıq Ələsgər öz şeirlərini məclisdə ifa edə-edə yaradırdı, yarada-yarada ifa edirdi. Hər aşıqda olmayan bu xüsusiyyət Aşıq Ələsgərdə çox güclü idi. Onu virtuoz sənətkar edən də məhz bu xüsusiyyəti idi. Bu, çox sənətkarda olmayan bir qabiliyyət idi.

Aşıq Ələsgərin məharəti, sənətkarlığı hər qoşmasında, təcnisində, bu əsərlərin hər bir misrasında özünü göstərir. Bədahətən söylədiyi qoşma və təcnislərində sanki Qafqazın toponimik mənzərəsini cızır.

Eşidib *Göyçə* mahalı,
Küllü-*İrəvana* deyini!
Addayın *Şahtaxtından*,
Təbrizə, Tehrana deyini!
Üz tutun *Alosmana*,
Qarsa, Qagızmana deyini! [1, s. 148]

“Aşıq ədəbiyyatını yaradan sənətkarlar bədahətən şeir söyləmək qabiliyyətinə, yüksək bədii zövqə, dərin sənət biliyinə, şəriət və təsəvvüf elmi ilə bağlı mükəmməl təsəvvürlərə malik elm və fəzilət sahibləri olmuş, dərin elm və hikmət sahibləri kimi tanınmışlar” [4, s. 5].

Azərbaycanın dilbər guşəsi Qarabağ toponimi də Aşıq Ələsgər yaradıcılığında həmişə intensiv şəkildə işlənib:

Var olsun *Qarabağ*, əcəb səfadi,
Başa Xaçın axar, ayağa – Qarqar [1, s. 242].

Aşıq yaradıcılığında, o cümlədən Aşıq Ələsgərin əsərlərində hifz olunan toponimik adların həm folklorşünaslıq, həm də lingvistik aspektdə təhlili müasir dönməmiz üçün çox aktualdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin müvafiq Sərəncamı ilə Aşıq Ələsgərin ölkəmizdə 200 illik yubileyinin təntənəli şəkildə qeyd olunması qərara alınmışdır. Bununla əlaqədar Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri cənab Vasif Talıbov da müvafiq Sərəncamla Tədbirlər Planını təsdiq etmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Aşıq Ələsgərin yubiley tədbirlərinin keçirilməsi, onun əsərlərinin istər folklor, istər dilçilik, istərsə də ədəbiyyat yönündən tədqiq olunması humanitar elmlərlə məşğul olan alimlərin əsas vəzifələrindən sayılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı: Ol MMC, 2014, 505 s.
2. Mikayılova Ə. Onomastik vahidlərin üslubi imkanları. Bakı: Memar Nəşriyyat-Poliqrafiya MMC, 2008, 310 s.

3. Qurbanov A. Ümumi dilçilik: 3 cildə. I c., Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, 2004, 455 s.
4. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011, 304 s.
5. Архангельский Н.П. Среднеазиатские вопросы географической терминологии. Ташкент, 1935, 515 с.

Akram Huseynzade

PLACE NAMES IN THE CREATIVITY OF ASHUG ALASGAR

The paper is devoted to the history of ashug art. The art of ashugs existed among the Turkic-Oguz tribes hundreds of years and formed the art of singing. Various ashug schools existed in Azerbaijani folklore. The largest of them is the Goyche ashug school.

The art of ashugs has been developed in Nakhchivan since ancient times. Ashug Alaskar and the Goyche ashug school had a direct impact on the ashug environment of Nakhchivan. According to sources, ashug Alasgar often attended weddings in Nakhchivan.

Ashug Alasgar's works mention Askhabı-Kaf, one of the sacred places of Nakhchivan, Mount Agra and the Flood. In the works of ashug Alasgar, first of all, attention is drawn to the names of the toponyms of the Goyche region, where he was born. The names of the places used in the works of ashug Alasgar are the places where he traveled and where he lived, and the most frequently used are the names of the Goyche region, where he was born and raised.

Keywords: *Goycha province, the art of ashig, Oghuz-Turkish tribes, the school of ashig.*

Акрам Гусейнзаде

НАЗВАНИЯ МЕСТНОСТЕЙ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

Статья посвящена истории ашугского искусства. Искусство ашугов существовало у тюрко-огузских племен за сотни лет до нашего времени и сформировало певческое искусство. В азербайджанском фольклоре существовали различные ашугские школы. Самая крупная из них – ашугская школа Гейче.

Искусство ашугов было развито в Нахчыване с древних времен. Ашуг Алескер и ашугская школа Гейче оказали непосредственное влияние на ашугскую среду Нахчывана. Согласно источникам, ашуг Алескер часто бывал на свадьбах в Нахчыване.

В произведениях ашуга Алескера упоминаются Асхаби-Каф, одно из священных мест Нахчывана, гора Агры и Всемирный потоп. В произведениях ашуга Алескера, прежде всего, обращают на себя внимание названия топонимов района Гейче, где он родился. Названия мест, использованные в произведениях ашуга Алескера, – это места, где он путешествовал и где проходила его жизнь, а наиболее часто употребляемыми являются названия района Гейче, где он родился и вырос.

Ключевые слова: *область Гейче, ашугское искусство, тюрко-огузские племена, искусство озанов, школа ашигов.*

AYGÜN ORUCOVA

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: orujovaaygun82@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR ŞEİRİNDƏ YUMOR VƏ SATİRA

Azərbaycan aşıq sənətində xüsusi məharət və istedad tələb edən bir sıra janrların yaranmasında və təcnis janrının yeni çalarlarla zənginləşməsində xidmətləri böyük olan Göyçə aşıq mühitinin XIX yüzillikdə ən məşhur nümayəndəsi, haqq aşığı, bənzərsiz istedad və mənəviyyət sahibi Aşıq Ələsgərdir. Məqalədə ustad aşığın yaradıcılığında dövrünün müxtəlif hadisələrinə, reallıqlarına istehsalı münasibət ifadə edən satirik şeirləri tədqiqatə cəlb olunmuşdur. Bu şeirlərdən həm ictimai-siyasi məzmun daşıyanları, həm yalançı din xadimlərinin ifşasını hədəf alanları, həm də ailə-məişət mövzusunda yazılanları diqqətə cəlb edir. XIX əsr və XX əsr Azərbaycan satirik şeirinin qaynaqlandığı mənbələrdən biri olan aşıq ədəbiyyatının bu məşhur nümayəndəsinin şeirlərinin bu baxımdan araşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: gülüş, həcv, ictimai məzmun, ailə-məişət mövzusu, problem.

Azərbaycan aşıq sənətində xüsusi məharət və istedad tələb edən bağlama, qıfılbaş, müəmma və deyişmə kimi janrların yaranmasında və təcnis janrının yeni çalarlarla zənginləşməsində xidmətləri böyük olan və Ağ Aşıq, Aşıq Alı, Aşıq Məhərrəm, Aşıq Musa, Şişqayalı Aşıq Aydın, Aşıq Əziz, Usta Abdulla, Əbdüləzim, Növrəs İman və başqa onlarla nəhəng nümayəndələri olan Göyçə aşıq mühitinin XIX yüzillikdə ən məşhur siması el aşığı, haqq aşığı, bənzərsiz istedad və mənəviyyət sahibi Aşıq Ələsgər olmuşdur. “Bütövlükdə Azərbaycan aşıq sənətini təmsil etmək haqqına sahib olan Aşıq Ələsgər istedadı bu mühitin poetik ab-havasında yetişmişdir” [6, s. 185]. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” 18 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 22 fevral 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi ustad aşığa dövlət tərəfindən göstərilən diqqət və qayğının bariz bir ifadəsidir. Gənclik illərində maddi durumu səbəbindən sevdili qızın – Səhnəbanunun Ələsgərdən zorla ayıraraq Pullu Məhərrəmin oğluna verilməsi hadisəsi ona ilk ağır mənəvi zərbə olmuş, onu odsuz-alovsuz yandırmış və ürəyindəkiləri boşaltmaq üçün sözə, şeirə qurşanmaqdan başqa çarəsi qalmamışdır. Ustadın eyniadlı təcnisi ilə [2, s. 69] adlandırılan Azərbaycanın Xalq yazıçısı Gülhüseyn Hüseynoğlunun Dədə Ələsgər haqqındakı povestində ifadə olunduğu kimi, özü “yana-yana yandırmaq üçün söz deməyə” [5, s. 247], maddi bərabərsizlikdən doğan misilsiz kədərini yüngülləşdirməyə çalışmışdır. XIII-XIV əsrlərdə yaşayıb-yaratmış, Azərbaycan və farsca şeirlər yazmış sufi şair İzzəddin Həsənoğlunun məşhur qəzəlində deyildiyi kimi:

Tutuşmayınca dər atəş bəliməz xisləti-ənbər,

Nə ənbər? Ənbəri-suziş. Nə suziş? Suzişi-məcmər.

Yəni bu kədərli hadisə gənc Ələsgərin içindəki bənzərsiz istedadı da üzə çıxarmış, onun dediyi sözü daha təsirli, daha səmimi, daha ürəyə yaxın etmişdir.

Ümumən aşıq poeziyasında olduğu kimi, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da əsas, aparıcı mövqeni məhəbbət mövzusunda yazılmış qoşma və gəraylılar, gözəlləmələr tutur. Lakin gözəlin xarici görünüşünün tərənnümü onun zəngin mənəviyyətinin açılmasında körpü rolunu oynayır. Təsədüfi deyil ki, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Osman Əfəndiyev “aşiq poeziyasında estetik duyğu ilə əxlaq duyğusunun vəhdətindən, aşığın zəngin çalarlı gözəllik anlayışının, əslində, əxlaq gözəlliyini ucaltmağa xidmət etdiyindən” [3, s. 5] bəhs edərkən digər

ustad aşıqlarla yanaşı, Aşıq Ələsgər söz xəzinəsinə daha çox müraciət etmişdir. Ustad aşığın yaradıcılığı mövzu-məzmun, yeni janrlar baxımından o qədər rəngarəngdir ki, XIX əsr Azərbaycan həyatının mühüm ictimai-siyasi hadisələrinin bədii əksini də burada görə bilirik. Filologiya elmləri doktoru, professor Kamran Məmmədov “XIX əsr Azərbaycan şeirində satira” monoqrafiyasında XIX əsr və eləcə də XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında satira və yumorun mövqeyini düzgün qiymətləndirmək üçün zəngin folklor nümunələrində, aşıq ədəbiyyatında və bu dövrə qədərki klassik ədəbiyyatda gülüşün hansı şəkildə təzahür etdiyinə nəzər salmışdır. Xalqın hikmət xəzinəsinin atalar sözü və məsəllər, nağıl və qaravəllilər, təmsil, bayatı, lətifə, atmaca və s. janrları yazılı ədəbiyyatda satiranın yaranması və inkişafında əhəmiyyətli təsirə malikdir. Müəllif eyni zamanda ozan-aşıq Dədə Qorqudun dilindən söylənmiş boy və rəvayətlərdən başlayaraq “Koroğlu” dastanı, XVII-XVIII əsrlər, nəhayət XIX əsr ustad aşığılarının Aşıq Musa, Şəmki Aşıq Hüseyn, Molla Cümə, Aşıq Muxtar, Qul Mahmud və s. aşıqlarla yanaşı Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında da satiranın müxtəlif janrlarına dair nümunələr verir, maraqlı təhlil və müqayisələr aparır. Professor sonda belə bir nəticəyə gəlir: “Aşıq şeirinə qısaca bir səyahət də, orada satiranın necə zəngin və nə səpkidə olduğunu təyin etməyə imkan verir. Əlbəttə, XIX və XX əsr Azərbaycan satirasının təsirləndiyi mənbələrdən biri olmaq etibarilə, aşıq şeirini daha dərinlən öyrənməyə, tədqiq etməyə ehtiyac vardır. Bu qeydlər göstərir ki, Azərbaycan şifahi ədəbiyyatının müxtəlif janrlarında təzahür edən satiranın özünəməxsus zəngin xüsusiyyətləri vardır” [7, s. 52]. Akademik İsa Həbibbəyli hələ 1980-ci illərdən uzun zamandan bəri apardığı müşahidələrə əsasən, satiranın yüksək səviyyədə inkişafını, rəngarəngliyini nəzərə alaraq ədəbi növ hüququ qazandığını və “Satira ədəbi növ kimi” məqaləsində onun konkret olaraq hansı janrları əhatə etdiyini xüsusi olaraq vurğulamışdır: “Fikrimizcə, satirik ədəbi növ aşağıdakı satirik-yumoristik janrlar qrupunu əhatə edir: təmsil, felyeton, həcv, qaravəlli, taziyanə, parodiya, şarj, bəhri-təvil, hərbə-zorba, şikayətnamə, kuplet və s.” [4, s. 484]. Ustad aşıqlardan olan Aşıq Ələsgərin yaradıcılığının əsas dövrünün təsadüf etdiyi zaman – XIX əsrin II yarısından sonrakı dövr Azərbaycan, rus və Avropa ədəbiyyatında satira xüsusi bir canlanma ilə inkişafa başlamış, XX əsrin əvvəllərində satirik “Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə isə öz inkişafının zirvəsinə çatmışdır. Satiranın həcv və hərbə-zorba janrlarına ümumən aşıq ədəbiyyatında olduğu kimi, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da rast gəlirik. Qüdrətli söz ustası nə qədər gözəllik, təbiət və vətən aşığı olsa da, bütün bu anlayışları insandan və onun yaşadığı zamanədən ayrı təsəvvür eləmir. Bəzən sırf hansısa real bir gözəlin tərənnümü ilə başlayan şeir sonrakı bəndlərdə tamamilə ictimai-siyasi bir mövzuya keçir, bəzən də müxtəlif mövzulu əsərlərində həm də gözəlin tərif, yüksək mədəniyyəti, zəngin daxili aləmi öz bədii ifadəsini tapır. Həm klassik Azərbaycan ədəbiyyatı, həm də zəngin el ədəbiyyatı ilə yaxından bağlı olan Aşıq Ələsgərin həcvləri də janrın dar çərçivəsinin hüdudlarına sığmır, daha çox ictimai məzmunlu satiralar kimi müəyyənləşir. Aşıq olmaq istəyənlərə “Gərəkdi” rədifli qoşmasında ustadın verdiyi məsləhətlərdən biri də xalqa həqiqətləri anlatmaq, onları baş verən hadisələrdən xəbərdar etməkdir. Bu barədə “Aşıq Ələsgər. Əsərləri” kitabının tərtibçisi, “Aşıq Ələsgər və XIX əsr Göyçə aşığı” dissertasiyası və “Haqq aşığı Ələsgər” monoqrafiyasının müəllifi, aşığın nəvəsi, ələsgərşünas alim İslam Ələsgər yazır: “Aşıq Ələsgəri bütövlükdə Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi hadisələr narahat edirdi. Çar üsulidarəsinin milli azlıqları istismar etməsi, xalqın ağır güzəranı aşığın zamanədən acı-acı şikayətlənməsinə səbəb olurdu” [1, s. 18]. Aşıq Ələsgər yaradıcılığının bir istiqamətini təşkil edən və zəngin həyat təcrübəsinin və mollanəsrəddinçi ədiblər kimi xalqı oyatmaq məqsədi daşımasının nəticəsi olaraq qələmə alınan bu əsərləri daşdığı ideya və mövzu dairəsi baxımından bir neçə qrupa ayırmaq olar:

1. Sırf ictimai və siyasi məzmunu malik olanlar.
2. Ancaq öz şəxsi mənfəəti üçün çalışan bəzi yalançı din xadimlərinin ifşası.
3. Ailə-məişət mövzusunda qələmə alınanlar.
4. Sırf aşılıq sənəti ilə bağlı yazılan həcv və hərbə-zorbalər.

Aşıq Ələsgərin “Bu yerdə tapılmaz”, “Çıxıbdı”, “Düşərsən”, “Dönübdü”, “Gəlsin” və s. ictimai məzmunlu həcvlərində XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan xalqının ağır həyatının, siyasi-tarixi hadisələrinin, ayrı-ayrı zümrələrinin xalqı istismarının real mənzərəsi canlandırılmışdır. Bu şeirlərdə sadə xalqın nümayəndəsi olan aşıq özünü əzilən kütlənin dərd-sərindən, bitib-tükənməyən problemlərindən ayrı təsəvvür belə edə bilməyir və xalqın düşmənləri olan yerli və rus vəzifəliiləri qolçomaqlı, əli qamçılı və beşatanlı quldurlar adlandıraraq lənətləyir. “Çıxıbdı” rədifli qoşmanı aşıq sırf xalqın hüquqları tapdanan, istismara və fiziki zorakılığa məruz qalan aşağı təbəqələrinin dilindən yazmışdır.

Digər bir şeirində bu sıranı daha da genişləndirir, ədalətsiz xanlar, acları doyurmayan zənginlər, oruc tutub namaz qılmamaqla kifayətlənməyib mələkləri dar ağacından asdıran din xadimləri, abır və həyası olmayan kişilər və qadınlar və s. tənqid olunur. Sonda aşıq müqəddəs dinin qaydalarından imtina edən bu kimi “şərməndə”lərin olduğu bir ölkəni viranə adlandıraraq, bu ölkədə onun dərdlərinə dərman, yaralarına məlhəm olmayacağını təəssüflə dilə gətirir:

Ələsgər, viranda xəstə düşgünən,
Eyham anla, sözün üstə düşgünən.
Şahi-Xorasana bəstə düşgünən,
Dərdinə dərman bu yerdə tapılmaz [1, s. 170].

Yalançı din xadimlərinin ifşası yuxarıdakı nümunələrdən göründüyü kimi, ictimai məzmunlu satirələrdə də yer almışdır. Sırf bu mövzuda qələmə alınan həcvlər isə neşətləyici, qamçılayan tənqidi mahiyyəti, kəskinliyi ilə diqqəti cəlb edir. Aşıq Ələsgər təkcə islam dininin mollalarını deyil, həmçinin digər din nümayəndələrini də dini öz mənafeləri naminə saxtalaşdırmaqda, din pərdəsi altında əxlaqa sığmayan hərəkətlər etməkdə, dinin haram buyurduqlarını özləri icra edib başqalarına qadağan etməkdə, yəni, bir sözlə, müqəddəs dinə xəyanətdə, ikiüzlülükdə, yaltaqlıqda, etibarsızlıqda ittiham edir:

İslama haramı halal bilərsiz,
Şəriətdən kənar mətləb dilərsiz.
Əysik danışarsız, artıq gülərsiz,
Namus, qeyrətiniz, arınız olmaz.

Ələsgər ərz eylər, ariflər qana,
Gövhər sözü eyləyirsiz əfsana.
Qəlbədən xainsiz Şahi-Mərdana,
Məhşər günü mədədkarınız olmaz [1, s. 177].

Bu məşhur həcv, aşığın şeyirdlərinin söyləmələrinə görə, mollalar arasında böyük çaxnaşmaya səbəb olmuşdur. Aşıqdan narazı qalan din xadimləri özlərini dəyişdirib tövbə edib günahlarının bağışlanmağını Tanrıdan istəməkdənsə, günahlarını əks etdirən güzgünü sındırmağın yollarını aramağa başlamışlar. Aşıq bir çox məqamda özünü müqəddəs dini dəyərlərə məcburən yox, qəlbən bağlı olan, dinin qayda-qanunlarına, yəni şəriətə və mərifətə yaxından bələd olan bir Allah bəndəsi, Şahi-Mərdan (İmam Əli) bəndəsi hesab edir, dinin tarixinə, Xeybər döyüşü və digər dini-tarixi hadisələrə bələd olduğunu böyük qürurla, fəxrlə ifadə edir:

Dərs almışam o Əliyyül-Əladan,
Xof etmərəm Xeybər kimi qaladan.
Bizə qismət olub qalü-bəladan,
Deyək, gülək, aləm murğuzar olsun [1, s. 178].

Aşıq Ələsgərin ailə-məişət mövzusunda qələmə alınan yumoristik şeirləri daha çox islahedici xarakteri ilə, yüngül istehza və zarafat yolu ilə yazılması ilə diqqəti cəlb edir. Bu şeirlərin bəziləri əməkçi insanların məişət problemlərini bədii ədəbiyyata gətirmək məqsədi daşıyır. Dövrün ziddiyyətli və ağır güzəranı bir yandan, digər yandan da ziyanvericilər kasıbın maddi durumunun daha da pisləşməsinə səbəb olurdular. Aşıq Ələsgərin “Birə”, “Pişik” şeirləri bu problemlərin aradan qaldırılması arzusunə istiqamətlənən nümunələrdir. İnsanların həyatını zindana döndərən, alagöz gəlinlərin zər libasını doğrayan, gen dünyanı insanlara dar edən, insanların canını boğazına yığan siçanların əlindən dad-fəryad edən aşığın sözləri pişiyə görün necə təsir etmiş və bu şikayətin nəticəsi necə də ürəyəyatan olmuşdur:

Bu sözləri eşidəndə,
Pişik bir tufan elədi;
Şeşəltdi bığlarını,
Gözləri rövşan elədi;
Ay qaranlıq gecədə,
Yüz dəfə cövlan elədi;
Qisasa qisas aldı,
Bir qana yüz qan elədi;
Gördüm, on səkkizini
Düzübdü yan-yana pişik [1, s. 151].

Bu qəhrəmanlığından sonra aşıq pişiyi mədh etməyə başlayır və onun ədəbini, kamalını, aslan kimi caynağını tərifləyir və hər yeri və hər bir naz-neməti ona ehsan verir, hətta xanım ona xələt də bağışlayır. Pişiyin bu şücaətini yuxarılara yazıb onun vəzifəsini böyüdəcəyinə söz verir:

Xanım xələt bağışladı,
Ələsgər yazdı dəftərə;
Göndərərəm tüllablara,
Məlum olsun hər şəhərə.
İyiddi, ölməyincə
Arxasını qoymaz yerə.
Pristav, qubernata,
Qoburnat yazsın sərdərə;
İnşallah, nişan verər,
Sana divanxana, pişik! [1, s. 151].

Professor Kamran Məmmədov şeirin bu bəndi haqqında bu fikirdədir: “Burada, heç şübhəsiz ki, çar üsul-idarəsi, orada əyləşənlər də ələ salınır, istehza hədəfinə çevrilir” [7, s. 51]. Bizim fikrimizcə, bu misralarda ifadə olunan fikri həqiqi, yəni müstəqim mənasında da başa düşmək olar. Aşıq Ələsgərin “Xəbərin varmı?”, “Qohum bildik”, “Qız sevən oğlan”, “Düşmüşəm”, “Salamatdı”, “Məhəmməd” şeirləri də ailə, qohum münasibətlərindən bəhs edən yumoristik nümunələrdir. Deyilənlərə görə, məclislərini apardığı evlərdə, düyünlərdə söylədiyi gözəlləmələrlə məşhur olan Aşıq Ələsgərin arvadı Anaxanım ondan tərif istəmiş, aşıq isə onu tərifləmək əvəzinə zarafatla birinci şeiri söyləmişdir. Bundan inciyən Anaxanım

küsüb atası evinə getmiş, aşiq onun könlünü alıb geri qaytarmaq üçün xeyli əziyyət çəkmişdir. Bu hadisə bütün təfəsilatı ilə "Anaxanımın küsməyi" adlı dastan-rəvayətdə öz əksini tapmışdır.

Ustad aşığın sırf aşıqlıq sənəti ilə bağlı yazdığı həcv və hərbə-zorbaları da aşığın bu janrlardakı məharəti və etika qaydalarını gözləməsi, vulqarizmlərə bədii əsərlərində yer verməməsi, məşhur atalar sözü və məsəllərdən istifadə ilə rəqibini sözlə qamçılaması ilə səciyyələnir. "Bir şair çıxdı Yekəallardan", "Danışma", "Düşərsən", "Gəlsin", "Olsun", "Şair Nağı" və s. şeirlər ustad aşığa həcv yazan aşiq və ya "şair"lərə cavab olaraq qələmə alınmış və onların sözün-sənətin sirlərinə bələd olmadan özlərini öyməklərini tənqid etmişdir. Öz xeyrini və şərini anlamayan, elmi, biliyi, istedadı Aşıq Ələsgərlə müqayisəyə belə gəlməyən belə aşıqlara qarşısındakı insanı yaxşı tanımağı, daha sonra deyişməyə qoşulmağı və ya həcv yazıb göndərməyi tövsiyə edir. Əks təqdirdə:

Tökəram hörməti, götürmə sazı,
Şişər başın, bu mahala sığışmaz [1, s. 179].

Digər bir şeirində:

Soyaram libasın, allam sazını,
Yal-quyruğu yoluq yola düşərsən [1, s. 173].

Bilirik ki, deyişməyə qoşulan aşıqlardan hansı qalib olursa, məğlub olanın sazını əlindən alar və o insan bir daha aşıqlıq eyləyə bilməz, el içində də hörmətdən düşərmiş. Bu şeirlərdə ustad özünün, əslində, qovğa, dalaş tərəfdarı olmadığını, yeri gələndə də mübahisə meydanına da igid kimi tək çıxmaq lazım gəldiyini, başqa məsələləri, el-obanı, milli məsələləri şəxsi münasibətlərə qarışdırmaq gərəkmədiyini, ədəb-ərkan qaydalarını hər zaman gözləməyi tövsiyə edir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiklərimizdən aydın olduğu kimi, satira və yumor bu sahənin tədqiqatçılarının da vaxtilə qeyd etdikləri kimi, folklorda olduğu kimi, onun bir qolu olan aşiq ədəbiyyatında da bir-birindən fərqli mövzu və janrlarda təzahür etmişdir. Bunu biz XIX əsr aşiq ədəbiyyatının aparıcı nümayəndəsi Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında da bütün rəngarəngliyi və yeniliyi, zənginliyi, yüksək bədiiiliyi ilə müşahidə edirik. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında tək-cə lirə deyil, həm də satirik məzmunlu şeirlər də həm ideya-məzmunu, həm də sənətkarlığı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / tərtibçi İslam Ələsgər. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Aşıqlar. İkinci çapı. Bakı, 1960, 183 s.
3. Əfəndiyev O. Aşıq poeziyasının estetik problemləri. Bakı: Azərnəşr, 1983, 115 s.
4. Həbibbəyli İ. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007, 696 s.
5. Hüseynoğlu G. Yana-yana (hekayələr, povestlər, mənsur şeirlər, ssenarilər). Bakı: Yazıçı, 1986, 419 s.
6. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011, 304 s.
7. Məmmədov K. XIX əsr Azərbaycan şeirində satira. Bakı: Elm, 1975, 273 s.

Aygun Orujova

HUMOR AND SATIRE IN THE POEMS OF ASHIG ALASGAR

Ashug Alasgar had a great contribution to the creation of a number of genres in the Azerbaijani ashug art that require special skills and talent, and to the enrichment of the genre of *tajnis* with new shades. He was the most famous representative of the Goycha ashug environment in the 19th century, an ashug of truth, possessing unique talent and spirituality. In the article, satiric poems expressing an ironic attitude to various events and realities of his time in ashug works were involved in the research. Of these poems, those with socio-political content, those aimed at exposing false religious figures, and those written on the topic of family and life attract attention. From this point of view, the study of the poems of this famous representative of ashug literature, which is one of the sources of Azerbaijani satiric poetry of 19th and 20th century, is of particular importance.

Keywords: *laugh, satire, social content, the theme of family and life, problem.*

Айгюн Оруджева

ЮМОР И САТИРА В СТИХАХ АШУГА АЛЕСКЕРА

Самым известным представителем Гейчинской ашугской среды в XIX столетии, истинным ашугом, обладающим уникальным талантом и духовностью, является ашуг Алескер, внесший большой вклад в создание ряда жанров, требующих особого мастерства и таланта в ашугском искусстве Азербайджана и обогативший жанр *теджниса* новыми оттенками. В статье к исследованию были привлечены сатирические стихи мастера ашуга, выражающие ироническое отношение к различным событиям, реалиям своего времени в его творчестве. Эти стихи привлекают внимание как тех, кто несет общественно-политическое содержание и нацелен на разоблачение псевдорелигиозных деятелей, так и тех, кто пишет на семейно-бытовые темы. С этой точки зрения изучение стихов этого выдающегося представителя ашугской литературы, являющегося одним из источников Азербайджанской сатирической поэзии XIX и XX веков, имеет особое значение.

Ключевые слова: *смех, горе, общественное содержание, семейно-бытовая тема, проблема.*

AYTƏN CƏFƏROVA
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: ceferli_ayten@mail.ru

SƏRRAF QASIM YARADICILIĞINDA AŞIQ ƏLƏSGƏR ƏNƏNƏSİ

Aşıq yaradıcılığı Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının ən məhsuldar qollarından biri olaraq xalq fəlsəfəsindən tutmuş inkişaf etmiş mədəni müstəviyədək yaranan folklor faktorudur. Aşıqlar “el içində oturub, el içində duran” folklor informasiyasını yaddaşda qoruyub elə xalqa ötürən, xalq təəssübünü qoruyan, onun mənafeyini sidq ürəklə hər şeydən üstün tutan ilahi vergili şəxsiyyətdir. Bu baxımdan aşıq el şənliklərinin əsas aparıcı şəxsi kimi təkcə şənliyi idarə etmək vəzifəsini daşıyırdı, həm də bundan istifadə edərək xalqda mənəvi-əxlaqi dəyərləri qorumaq üçün müxtəlif poetik vasitələrlə bunu həyata keçirirdi. Belə görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də Azərbaycan aşıq yaradıcılığında silinməz və hətta əbədi imza qoyan Aşıq Ələsgər – Dədə Ələsgərdir ki, onun ənənəsini davam etdirmək, onun üslubunda yazıb-yaratmaq sonrakı dövr aşıqlarının da arzusu olub. Bəzi zamanlarda bir çox aşıqlar bu arzularına yetişmiş, Ələsgər ənənəsindən bəhrələnərək yazıb-yaratmışlar. Onlardan biri də çağdaş Naxçıvan aşıq mühitinin dəyərli nümayəndəsi Aşıq Sərraf Qasimov idi. Sərraf Qasım Aşıq Ələsgər irsi ilə ruhlanaraq Aşıq Ələsgər yaradıcılığına xas olan obraz və motivlərdən bəhrələnmiş və onlardan məqsədli şəkildə istifadə etmişdir.

Açar sözlər: *aşıq, folklor, ənənə, yaradıcılıq, xalq, mənəvi-əxlaqi dəyər, üslub, informasiya.*

İstər Aşıq Aliya, Ələsgərə və istərsə də Aşıq Ədalətə, digər söz ustalarına həsr etdiyi şeirləri Sərraf Qasimovun aşıq yaradıcılığına, el sənətinə nə qədər ürəkdən bağlı olduğunu təsdiq edir.

Sərraf Qasım Naxçıvan aşıq mühitinin tanınmış sənətkarlarından biri olub. İstedadı və bacarığı ilə dövrünün tanınmış aşığı olan Sərraf Qasimov yaradıcılığı boyunca özündən əvvəlki məşhur aşıqlarla yanaşı, dövründə fəaliyyət göstərən aşıqların da yaradıcılıqları ilə mükəmməl şəkildə tanış olmuşdur. Odur ki, aşığın yaradıcılığında dövründən əvvəl fəaliyyət göstərən məşhur aşıqların təsiri aydınca duyulmaqdadır. Sərraf Qasımla həmin aşıqların dövrü arasında müəyyən qədər fərq olsa da, çox zaman onların yaradıcılıqlarından bəhrələndiyi üçün həmin aşıqları ustadı hesab etmişdir. Və ustadı hesab etdiyi aşıqlardan biri də hər zaman yaradıcılığına və şəxsiyyətinə heyranlıq duyduğu Dədə Ələsgər olub. Düzdür, Sərraf Qasımın mühiti Naxçıvan aşıq mühiti idi. Bu mühitin Azərbaycan aşıq yaradıcılığında Göyçə aşıq mühiti qədər genişşaxəli yeri olmasa da, müxtəlif dövrlərdə onun yetişdirdiyi, Azərbaycan aşıq yaradıcılığına dəyərli töhfələr bəxş edən yaradıcı şəxsiyyətləri olmuşdur. Elə onların davamçılarından biri kimi Sərraf Qasım da Naxçıvan aşıq mühitinə öz dəsti-xəttini, imzasını şəərəflə həkk edən şəxsiyyətlərdəndir.

Sərraf Qasım aşıqlığın dərin qatlarına enmək, bu müqəddəs sənətin sirlərini öyrənmək üçün digər mühitlərin həm ustad, həm də təzə fəaliyyətə başlamış gənc aşıqları ilə dostluq əlaqələri yaradırdı. Elə Gəncə Kənd Təsərrüfatı İnstitutunda təhsil aldığı illərdə də bu sahədəki geniş fəaliyyəti məlumdur. Bu baxımdan prof. Ə.Qədimov yazır: “Bu mühitdə Aşıq Sərraf Gəncə aşıqları ilə yaxın dostluq etmiş, onlarla birlikdə el şənliklərində iştirak etmişdir. Gəncə mühitində Aşıq Cuma, Aşıq Mayıs, Aşıq Teymur, Aşıq Zeynal, Aşıq Qədir, Aşıq Hümmət, Aşıq Abazər, Aşıq Eldar, Aşıq İsmayıl, Aşıq Qaraçıoğlu və başqaları Sərraf Qasımla yaxın dostluq etmiş, toylarda onun şeirlərini saz üstündə oxumuşlar” [6, s. 8]. Mükəmməl aşıq kimi yetişməyində Gəncə aşıqlarının və mühitinin böyük rolu olmasına baxmayaraq Sərraf Göyçə aşıq mühiti nümayəndələri ilə də mütəmadi olaraq əlaqələr yaratmışdır.

Sərraf Qasımın ədəbi irsi təsdiq edir ki, o, müasiri olduğu Naxçıvan aşıqlarından seçilərək aşıqlıq peşəsinə, saz sənətinə daha çox bağlı olmuş, bu sənət haqqında xeyli şeirlər yazmışdır.

Sərraf Qasımın sazın ilkin variantı olan, qədim türk düşüncəsinin simvolik aləti olan qopuz haqqdakı düşüncələrinin də qaynağı, mənbəyi vardır. Qoşmadan göründüyü kimi, Sərraf Qasım qopuzu “sazın ilki” adlandırır. Dədə Qorqud dünyasından dövrünə ərməğan olan bu müqəddəs alətin türkçülüyə Tanrı tərəfindən böyük töhfə olduğunu fəxrlə vurğulayır. Təbiidir ki, bu dünyagörüşün, qavramanın da səbəbkarı, qaynaq mənbəyi vardır: qopuzu Dədə Qorqud yadigarı adlandırmaq məhz Dədə Ələsgərin aşılıq sənətini əlçatmaz zirvə kimi qəbul etməsindən qaynaqlanan məqam idi. Dədə Ələsgər dünyasına, şəiriyyətinə vurğun olan Sərraf da öz dəyərləndirmələrində məhz Ələsgər məktəbinə istinad edəcəkdi və bu istinadları da Sərrafın mükəmməlliyini birə-beş artırırdı.

Qeyd edək ki, Göyçə aşiq məktəbində öz yenilməz və silinməz imzasını həkk edən, bununla da bütöv Azərbaycan aşiq mühitində nəinki məktəb, hətta mühit səviyyəsində yaradıcılıq imzası qoyan Ələsgər aşığı müqəddəs sənət adlandırmışdır. Məhz belə yanaşması onun məktəbindən dərs alan sonrakı dövr aşıqlarının da şüarına çevrilmişdi. Aşılıq vergisinin “şəriətdən təriqətə” gedən yolda sınılanmış bir sənət olması prinsipi ilə yaşayan və fəaliyyət göstərən Dədə Ələsgərin şüarı sonrakı dövr aşıqların da yetişməsinə çox böyük təkan və töhfə oldu.

Şəriətdən təriqətə doğru şərəfli yolları keçib dərya olmaq istəyənlərin haqqın özündən qopub gələn bir ümman qarşısında baş əyəcəyini, öz mətləblərini yuxuda alan Dədə Ələsgər çox gözəl anlayırdı:

Ölməyincə bu sevdadan,
Çətin dönəm, usanam.
Həqiqətdən dərk almışam,
Təriqətdi söz qanam.
Şahi-mərdan sayəsində,
Elm içində ümmanam.
Dəryaların qaydasıdı,
Ümmana baş endirir [4, s.75].

Dədə Ələsgər aşılığın “şəriət-təriqət-mərifət-həqiqət” mərhələləri ilə sınılanmış möcüzəvi sənət, Tanrı vergisi olmağını yaratdığı əsərlər vasitəsilə təsdiqləyirdi. Eləcə də ustadın şüyürləri, onun “söz bağçasından su içən” Aşiq Sərraf kimi davamçıları da aşılığa, söz aləminə dərin ehtiramla yanaşaraq bir-birindən dəyərli incilər yaratmışlar. Dədə Ələsgərdən sonra onun davamçıları Azərbaycan təbiətinin gözəllikləri, bu gözəlliklər ucbatından Vətən göylərinin, vüqarlı dağlarının başının qılı-qaldan əskik olmamasını Ələsgər təbiri ilə deməyi özlərinə fəxr bilirdilər. Bu baxımdan diqqət edək Aşiq Ələsgər lirikasında sevilən məqama malik olan “Dağlar” rədifli qoşmalara:

Bahar fəsli, yaz ayları gələndə
Süsənli, sünbüllü, lalalı dağlar.
Yoxsulu,ərbabı, şahı, gədanı,
Tutmaz bir-birindən aralı dağlar [1, s. 15]

– deyən Ələsgərin məlum “Dağlar” qoşmasında bahar fəsli zamanı gül-gülüstanə dönən dağların əzəməti, vüqarı aşığın təbini coşdurur, bu gözəllik məcmusunu aşiq həyatın əsrarəngiz möcüzəsi kimi obrazlaşdırır.

Bəli, istər Vətən gözəlliklərinin şövqlü, coşqun təsviri, istərsə də Vətən dağlarının başının qara buludlarla örtülməsindən yaranan qəlb göynərtisi Dədə Ələsgər “Dağlar”ı vasitəsilə o qədər aydın obrazlaşdırılır ki, “Dağlar” artıq tamlaşmış bir obraz kimi milli

yaddaşa həkk olunur: həm gözəlliklərin mücəssəməsi “Dağlar” kimi, həm də yadellilərin tapdağına çevrilərək miskinləşən Vətəni ifadə edən “Dağlar” kimi. Məhz bu qədər həssas duyğular məcmusu olan “dağlar” obrazı Ələsgər məktəbinin bulağından “su içən” aşıqların da yaradıcılığının bəzəyi olmuşdur. Və bu baxımdan Naxçıvan aşiq mühitində də bu mövzuya ara-sıra təsadüf edirik. Bunlardan ən bariz nümunəni məhz Sərraf Qasım yaradıcılığında izləyirik. Qeyd edək ki, Sərraf Qasım təbiət gözəllikləri, Vətənin möcüzəvi, əsrarəngiz məkanları haqqında bir-birindən təbii və yaddaqalan şeirlər ərsəyə gətirmişdir: “Qalasıdır”, “Şahbuzun”, “Araz”, “Yaylaq”, “Dağlar” şeirlərində Vətən gözəlliklərini real boyalarla vəsf edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Aşiq Sərrafın lirikasında təbiət mövzusu da əsas mövzulardandır. “Dağlar” rədifli şeirində Vətən təbiətini, onun əzəmətli dağlarının yaz fəslində al-əlvanlığını aşiq coşqusu ilə nəzmə çəkən aşiq payız vaxtı bu dağların büsatının pozulmasına dözə bilmir. O, Vətən dağlarını hər zaman güllü-çiçəkli el-oba məskəni kimi görmək istəyir. Odur ki, dağlara xitab edərək deyir:

Nədən payız fəslin qəlb sıxan olur?
Düşünürəm özüm-özümə, dağlar.
Mələşməyir ağ, qaragöz quzular,
Düzülmür düzümdən-düzümə, dağlar.

Hər tərəf bülbülsüz, hər çəmənlər gülsüz,
Hər tərəf lal kimi, hər tərəf dilsiz.
Hər tərəf obasız, hər tərəf elsiz,
Qüssədən yaş gəlir gözümə, dağlar.

Hanı səndə laylay deyən analar?
Ayna göllər donub, üzümür sonalar.
Yazda gəlib sinən üstə qonalar
Sözün varsa, söz de sözümə, dağlar.

Hər zaman beləcə arsızsan, arsız,
Yazda ilqarlısan, payız ilqarsız.
Mən səni görəndə yoldaşsınız, yarsız,
Dözmürəm, səndəki dözümə, dağlar [7, s.29].

Diqqət etsək, Sərraf Qasımın “Dağlar”ındakı mövzu elə Ələsgərin ikinci “Dağlar”ındakı mövzudan qaynaqlanır. Müxtəlif tarixi dövrlərdə Vətən dağları qan-qada, ağrı-acı ilə qarşılaşmışdır. Dədə Ələsgərin zamanında başı bəlalər çəkən Vətən dağları Sərrafın zamanında da ağrını-acını yaşamaqdadır. Və bu doğma yurdunun başına gətirilən ağrı-acıdan doğan təəssüfünü, qəlb təlatümünü Ələsgər payız fəslə ilə müqayisə edir. Payızın bağları, dağları viranə qoyduğu kimi yad gəlişi, nəzəri də Vətən dağlarına payız acısı, payız solğunluğu, payız qəm-qüssəsi gətirir. Hər iki qoşmada cəmiyyətin dayağı olan qadının gözəlliyi ilə qoşalaşmış təbiət möcüzələrindən məhrum olan “miskin dağlar”ın halı ürək yangısı ilə təsvir olunur: Ələsgər:

Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər?!
Görəndə gözümdən car oldu sellər.
Seyr etmir köysündə türfə gözəllər,
Sancılmır buxağa güllərin, dağlar! [1, s. 37].

Sərraf Qasım:

Hanı səndə layla deyən analar?
Ayna göllər donub, üzmür sonalar.
İnanmıram bir də sənə qonalar,
Sözün varsa, söz de sözümə, dağlar! [7, s. 29].

Göründüyü kimi, qadın ayağı dəyməyən dağların viranəyə dönməyindən yaranan qəlb göynərtisinin mükəmməl ifadəsi Dədə Ələsgərdən başlayaraq Sərraf Qasım yaradıcılığında da uğurla davam etdirilir.

Və ya igidlər oylağı məğrur dağların viranəyə dönməyi Dədə Ələsgəri nə qədər ağrıdırsa, “Hər tərəf obasız, hər tərəf elsiz, Qüssədən yaş gələr gözümə, dağlar” deyən Sərraf da Vətəninin elsiz-obasız qalmasına qan ağlayır.

Ümumiyyətlə, qeyd edək ki, elə Aşıq Ələsgər yaradıcılığından tanış olan “Dağlar” rədifli qoşmaların kökündəki məhz “Kitabi-Dədə Qorqud”dakı “dağ” kultuna hörmətdir. Bu da öz növbəsində başlanğıcını qədim türk düşüncəsində kultçuluq ənənəsində mövcud olan “dağ” kultundan götürür. Bu barədə professor M.Qasımlı yazır ki: “...Təkcə “dağ” obrazına müraciətin Dədə Qorqud adlı ozanın dilindəki poetik xitab çeşidləri ilə aşıq ədəbiyyatındakı “Dağlar” rədifli yüzrlərlə şeirin tutuşdurulması bu baxımdan yetərlidir” [5, s. 7].

Sərraf Qasım öz yaradıcılığında ustad aşıqların üslubuna böyük hörmət bəsləmişdir. Təkcə yaradıcılıq qaynağı Dədə Ələsgər məktəbi deyil, o cümlədən digər – Qurbani, Xəstə Qasım, Sarı Aşıq və s. kimi görkəmli aşıqların da yaradıcılığına rəğbətlə, sanki bir mürid həssaslığıyla yanaşmışdır. Odur ki, biz aşığın yaradıcılığını incələdikcə bu yanaşmanı aydın müşahidə edirik. Eləcə də Ələsgər yaradıcılığına vurğunluğunu aşıq az qala hər addımda qürurla ifadə edir.

Göründüyü kimi, Sərraf Qasım söz ustaları görkəmli aşıqları görmədiyi, onlarla bir dövrdə yaşamaq nəsihi olmadığı üçün çox heyifsilənir. Amma Ələsgər nəslindən olan insanlarla ünsiyyəti aşığa təsəlli verir: onlardan Ələsgər haqqında aldığı məlumatlar, Ələsgərli xatirələr Sərrafın qəlbini rahatladır. Sanki Ələsgər ətrini onun şəcərəsinə məxsus olan insanlarda, onların Ələsgərli söhbətlərindən alaraq ilhama gəlir.

Dür də mənəm, dürdənə də.
İrsim Ələsgər irsidir,
Söz xəzinəm var sinəmdə
İrsim Ələsgər irsidir [6, s. 326].

Sərraf Qasımın Aşıq Ələsgərə olan sevgisi təkcə onun yaradıcılığını böyük sevgi ilə mütalib etməsi, əzbərləməsi, öz repertuarında ən mötəbər el məclislərində ondan istifadə etməsi və yaratdığı şeirlərində Aşıq Ələsgər ruhunu yaşatması ilə bitmirdi. Sərraf Qasım sanki Ələsgər ruhu ilə yaşayan nəfəs alan bir şəxsiyyət idi. Odur ki, aşıq hər zaman Dədə Ələsgərlə bağlı axtarışlarında davam edirdi: onun haqqında yeni məlumatlar toplamağa, aşığın nəvəsi, sağ qalan qohumları ilə ünsiyyətə var qüvvəsi ilə can atırdı. Bununla da Sərraf hər zaman qəlbini didib-parçalayan “Ələsgərin müasiri olmamağı haqda kəskin təəssüf hissini” söndürməyə, qəlbini ovutmağa çalışırdı. Bu baxımdan Sərraf Qasım mütəmadi olaraq Ələsgərin nəvəsi və qohumları ilə əlaqələr saxlayırdı. Yaradıcılığında Aşıq Ələsgərə həsr etdiyi qoşmaları ilə yanaşı onun şəcərəsinə məxsus insanlara həsr etdiyi şeirləri də vardır. Bununla yanaşı, Aşıq Ələsgərin nəvəsi və qohumları da Sərrafdakı bu böyük sevgini yüksək dəyərləndirmiş, Ələsgərin nəvəsi Aşıq Haqverdi də Sərraf Qasım Göyçəyə gələrkən onu xoş üzlə, sevinclə qarşılamış, maraqlı “Xoş gəldin”lə Sərraf Qasımı salamlamışdır:

Qədəm qoyub ulu bu mahala sən,
 Xoş gəldin Göyçəyə, ay Sərraf Qasım.
 Ürəyində Ələsgərin sevdası,
 Beş gəldin Göyçəyə, ay Sərraf Qasım.
 Xoş gəldin Göyçəyə, ay Sərraf Qasım.

Sərraf Qasım da öz növbəsində Aşıq Haqverdinin bu xoş münasibətini özünəməxsus tərzdə belə cavablandırmışdır:

Qədəm qoyub ulu bu mahala mən
 Xoş gəldim Göyçəyə Ələsgərgilə.
 Ürəyimdə Ələsgərin sevdası,
 Beş gəldim Göyçəyə Ələsgərgilə.
 Qədəm qoyub ulu bu mahala mən
 Xoş gəldim Göyçəyə Ələsgərgilə.

Bənddən göründüyü kimi, Sərraf Qasımın Göyçəyə hər gəlişinin səbəbi Ələsgər ruhunu duymaq, hiss etmək, özünün ifadə etdiyi kimi, “Ələsgər sevdası” olmuşdur. Göyçə mahalı Sərraf Qasım üçün “Ələsgərgil” anlamında obrazlaşmış, Göyçəni “Ələsgərin evi” adlandırmışdır. Şeirdə Sərraf Ələsgər yurdunda kəsdiyi hər tikənin bal şərbəti qədər şirin olduğunu vurğulayır. Çünki bu çörək, bu tikə Ələsgər yurduna məxsusdur. Bu tikəni Sərraf ən əziz tikə hesab edir. Sərraf Qasım özünü yaradıcılığının hər anında “Ələsgərin şəyirdi” adlandırır:

Sərraf Qasım talibdir o talibə,
 Ələsgər şagirdi, fəxri qalibə.
 Cahada, Hacıya, Aşıq Talibə
 Tuş gəldim Göyçəyə Ələsgərgilə.
 Qədəm qoyub ulu bu mahala mən
 Xoş gəldim Göyçəyə Ələsgərgilə [8].

Bu baxımdan biz, Sərraf Qasım yaradıcılığında da Aşıq Ələsgər ənənəsinə xas olan sözə ehtiyat və ehtiramla yanaşma məqamını izləyirik. Sərraf Qasım ifadə olunmuş sözü artıq el malı hesab edir, onu ifadə etməzdən öncə dərin diqqət tələb olunmasını anlayır. Söz nə qədər mənalı olarsa, bir o qədər hörmət qazanar. Buna baxmayaraq, Sərraf Qasım nə qədər söz üzərində diqqətli olsa da, Ələsgər nəfəsi dəymiş hər sözün bütün sözlərdən üstün olduğunu yazır. Öz sözlərinin, söz elminin də Ələsgər sözü yanında heç olduğunu böyük təvazökarlıqla ifadə edir.

Aşıq Sərraf Ələsgərə olan rəğbətini, sevgisini ustad sənətkarın əshabələrinə ünvanladığı şeirlərində də şövqlə ifadə edir, o insanların Ələsgər şəcərəsinə məxsus olduqları üçün böyük bəxt sahibi adlandırır.

Məlum olduğu kimi, Dədə Ələsgər sazın-sözün sehrini özündə saxlamağa çalışmamışdır. Bu sirri öz şəyirdlərinə də aşılmağın vacib olduğunu hər zaman düşünmüşdür. Odur ki, ustad aşığın saysız şəyirdləri – xələfləri olmuşdur. Şəyirdlərin, onu yaxından tanıyan digər qocaların söylədiklərinə görə, Aşıq Ələsgərin evində onun şəyirdlərinin, saza-sözə həvəs göstərənlərin və ocağın şairlərinin iştirakı ilə tez-tez ədəbi-bədii məclislər keçirilirmiş. Bu məclislərdə sazlar işə düşər, çal-çağırdan sonra isə keçmiş ustad aşıqların, el şairlərinin şeirləri ilə yanaşı, yaşamaqda olan söz sənətkarlarının diqqəti cəlb edən əsərlərinə hərə öz münasibətini bildirərmiş... Ələsgər sənətinin hərarətində ərsəyə gələn şairlər: xüsusən, onun oğlanları, qardaşı və qardaşı oğlanları böyük ustadın bir sıra şeirlərinə bənzətmələr qoşduğu

kimi, onun yaratdığı sənət incilərinə oxşar şeir düzəltmək üçün də güclərini sınıamış, hətta bunlardan daha çətin şeir nümunəsi yaratmağa təşəbbüs edənləri də olmuşdur [2, s. 230].

Cismani babandır, bilir el-obam,
Ələsgər mənimsə mənəvi babam.
Onsuz isinməyəm, ona möhtacam,
Qəlb atəşi sönməz közümdür, qoru.

Sərraf Ələsgəri təkcə ustadı, sələfi saymır, onu özünün mənəvi babası adlandırır. Yaratdığı şeirlərindən də görüldüyü kimi, Sərraf Ələsgər ruhu ilə yaşayan aşiq olub. Həm də Sərraf Ələsgəri əbəs yerə “baba” adlandırmır. Folklorşünas, prof. H.İsmayilovun da söylədiyi kimi, baba folklorumuzda geniş funksiya icra edən, sakral daşıyıcılığa malik müqəddəs şəxsiyyətdir. Bu münasibətlə alim yazır ki: “Əski türk inam sistemindən gələn “baba” ortodoksal sufizm mərhələsində “xoca”dır, “pir”dir, “mürşid”dir; sakral dünya ilə mistik təmasda olan müqəddəs şəxsiyyətdir. Bu tipli şəxsiyyətlərin yerləşdiyi məkan “ocaq”dır. O, birbaşa Tanrı savcısı “ata”nın davamıdır. İnəm sistemində (İslam çevrəsində) o, təriqət başçısıdır, övliyadır. Tanrı eşqi ilə yaşayan türkün əski inam daşıyıcısıdır. Ədəbi fəaliyyət sistemində isə o, el şairidir; ilahi türkülər qoşur, Tanrıya qovuşmaq ideyasını tərənnüm edir... [3, s. 160]. Məhz Sərraf Qasım da “ozan”, “dədə”, “baba” kimi titullarının qədim türk dünyagörüşündə hansı mövqedə olduğuna dərindən bələd olan bir şəxsiyyət kimi Dədə Ələsgərə yanaşı olaraq “baba” titulu da ünvanlayır.

Ustad aşığı “Dədə Ələsgər” adı ilə məşhurlaşdıran fəxri titulu onun el arasında ən nüfuzlu şəxsiyyətlərdən olduğunu ifadə edir. Lakin Sərraf Qasım ustada xalq tərəfindən verilmiş “Dədə” titulu ilə yanaşı “Baba” titulu da ünvanlayır və bu münasibətlə də ustadı özünün “mənəvi babası” adlandırır.

Sərraf Qasımın Ələsgər şəxsiyyətinə bağlılığı, tükənməz sevgisi onun şəcərəsindən olan insanlarla bağlı olan münasibətində də öz ifadəsini tapır. Ələsgər ocağından pərvəriş aldıkları üçün onları xoşbəxt bəndələr hesab edirdi və elin, xalqın hər zaman bu nəslə böyük hörməti olduğunu Aşiq Ələsgər haqda yazdığı “Kimi” qoşmasında bir daha vurğulayırdı:

Ələsgər nəslinə el hörməti var,
Telli sazın, sözün Allahı kimi.
Unutmarıq, hər vaxt ulu bilərik,
Onları sənətin bir şahı kimi.

Bu ocaqda od alıbdır hər zaman,
Nəcəfi, Talıbı yetirib haman.
Saz çalıb, söz qoşub təbidar İman,
Hikmət dünyasının sabahı kimi [8].

Göründüyü kimi, Sərraf Qasım Ələsgərin varislərində irsi istedadın olmasını da təbii sayır. Çünki Ələsgər ocağında doğulub, dünyaya qədəm qoyan, Ələsgər ocağının hənirini duyan bir insan bu əbədi irsi istedadından yan keçə bilməz.

Sərraf Qasım Göyçəyə hər gəlişində müqəddəs məkan kimi Aşiq Ələsgərin məzarını mütləq ziyarət edərdi. Hər dəfə ziyarət edəndə yaşadığı hissləri, keçirdiyi Ələsgər həsrətli duyğuları misralara köçürürdi.

Bəli, Azərbaycan aşiq sənətinin ölməz sənətkarı Ələsgərin hər bir yaradıcılıq məhsulunda müxtəlif mövzularla bağlı məqamlar böyük uğurla qələmə alındığından sonrakı dövr aşığı da onun yaradıcılığını özlərinə məktəb bilmiş və Ələsgər məktəbinin yetirmələri olan

neçə-neçə aşiq öz yaradıcılıqları ilə Azərbaycan aşiq yaradıcılığına qiymətli incilər bəxş etmişdilər. Bu baxımdan Naxçıvan aşiq mühitinin nümayəndələrindən də Ələsgər məktəbinin yetirmələri kimi fəaliyyət göstərmiş aşıqlar məlumdur. Onlardan çağdaş Naxçıvan aşiq yaradıcılığında öz dəsti-xətti olan Sərraf Qasımın yaradıcılığı da diqqətçəkəndir. Araşdırdıqca məlum olur ki, Sərraf Qasım ustadı, müəllimi bildiyi Aşiq Ələsgərə sidq ürəklə, bütün varlığı ilə bağlı olduğundan, elə bu baxımdan hər şeirində Dədə Ələsgər ruhu da aydın duyulmaqdadır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşiq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Ələsgər İ. Haqq aşığı Ələsgər: Monoqrafiya. Bakı: Maarif, 1999, 264 s.
3. İsmayılov H. Azərbaycan folklorunun regional xüsusiyyətləri. Bakı: Səda, 2006, 336 s.
4. İsmayılov İ. Azərbaycan aşiq sənətinin ata, baba, dədə mərhələləri / Azərbaycan şifahi xalq Ədəbiyyatına dair tədqiqlər. 12 kitab, Bakı: Səda, 2002, s. 156-164.
6. Qasımlı M. Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı. Bakı: Şərq-Qərb, 2019, 200 s.
7. Qədimov Ə. XVII-XX əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşıqları. II c., Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 446 s.
8. Sərraf Qasım. Bu, Sərraf Qasımın söz qalasıdır. Bakı: Ağrıdağ, 2003, 103 s.

Ayten Jafarova

ASHUG ALASGAR'S TRADITION IN SARRAF QASIM'S CREATIVITY

Ashug art is one of the most productive branches of oral folk literature of Azerbaijan and is a factor of folklore from folk philosophy to advanced cultural level. Ashug is a man of people who preserves the information of folklore in the memory, pass it to the people and sincerely takes people's interests. From this point of view, the ashug, as the main leading figure of the folk festivals, was not only responsible for managing the festivities, but also protected the moral values of the people by various poetic means. One of such prominent personalities is ashug Alasgar – Dada Alasgar, who left an indelible mark in the works of Azerbaijani ashug art. It was the dream of the ashugs of the later period to continue his tradition, to create in his style. At some times, many ashugs achieved these dreams and wrote using the Alasgar tradition. One of them was Ashug Serraf Gasimov, a valuable representative of the modern Nakhchivan ashig environment. Inspired by the legacy of Ashug Alasgar, Serraf Gasim took advantage of the images and objects inherent in Ashug Alasgar's work and used them purposefully.

Keywords: *ashig, folklore, tradition, creativity, people, moral value, style, information.*

Айтен Джафарова

ТРАДИЦИЯ АШУГА АЛЕСКЕРА В ТВОРЧЕСТВЕ СЕРРАФА ГАСЫМА

Ашугское творчество, как одна из самых продуктивных ветвей устной народной литературы Азербайджана, является фактором фольклора от народной философии до развитой культурной плоскости. Ашуг – это божественно одаренная личность, хранящая в памяти фольклорную информацию и передающая ее народу, бережно хранящая память народа, ставящая его интересы превыше всего. В связи с этим ашуг, как главная ведущая личность народных празднеств, не только не ставил перед собой задачу управления праздником, но и, используя его, осуществлял различными поэтическими средствами сохранение в народе духовно-нравственных ценностей. Одной из таких выдающихся личностей является ашуг Алескер – Деде Алескер, который оставил неизгладимый и вечный след в Азербайджанском ашугском творчестве. Временами многие ашуги осуществляли эти мечты и писали, используя традицию ашуга Алескера. Одним из них был ашуг Серраф Гасымов, ценный представитель современной ашугской среды Нахчывана. Вдохновленный наследием ашуга Алескера, Серраф Гасым использовал образы и предметы, присущие творчеству ашуга Алескера, и использовал их целенаправленно.

Ключевые слова: *ашуг, фольклор, традиция, творчество, народ, духовно-нравственные ценности, стиль, информация.*

ÇİNARƏ RZAYEVA

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: cinarerzayeva@yahoo.com.tr

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA XALQ HİKMƏTLƏRİ VƏ AFORİZMLƏR

Məqalədə ustadlar ustadı, görkəmli sənətkar Aşıq Ələsgərin əsərlərində xalq hikmətlərinin işlənmə yeri və xüsusiyyətləri araşdırıldı. Məlum oldu ki, ustad Aşıq Ələsgər yaradıcılığı folklor nümunələrinin işlənməsi baxımından zəngin, dolğun və əhatəlidir. Bu zənginlik içərisində atalar sözləri xüsusi yer tutur. Aşığın yaradıcılığında atalar sözləri ya olduğu kimi, ya da məzmunu saxlanılaraq forma cəhətdən dəyişilmiş şəkildə işlənməmişdir. Aşıq Ələsgər xalq hikmətlərini işlətməklə oxucunun diqqətini daha da cəkməyi bacarmışdır. Böyük sənətkar yaradıcılığında təkcə atalar sözlərini işlətməklə kifayətlənməmiş, özünün də maraqlı fikirlərini ortaya qoya bilmişdir. Nəticə olaraq da illərlə insanların yaddaşına həkk olan əsərlər yaratmışdır. Bütün bu deyilənlər məqalədə tədqiqata cəlb edilərək təhlil edilmişdir. Məqalədə nəzəri fikirlər aşığın əsərlərindən verilən nümunələrlə göstərilmişdir. Tədqiqat zamanı yeni, maraqlı elmi nəticələr əldə olunmuşdur.

Açar sözlər: Aşıq Ələsgər, atalar sözləri, xalq hikməti, folklor, aforizm.

Göyçə mahalının yetirməsi olan ustadlar ustadı, qeyri-adi istedadla malik, zəngin yaradıcılığı dillərə dastan olan, dövrünün aşıqları ilə deyişən, onlara ustad dərsi verən Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı o qədər mükəmməldir ki, sonrakı dövr aşıqlarına da ilham mənbəyi olmuşdur. Demək olar ki, hansı aşığın yaradıcılığını oxusaq, Aşıq Ələsgər təsirini mütləq ki, görürük. Aşıq Ələsgər istedadının izlərini bu gün də görmək biz tədqiqatçıları sevindirir. Görkəmli aşığın zəngin yaradıcılığı mövzu dairəsi baxımından da çox geniş və hərtərəflidir. Bu zənginliyi artıran detallardan biri də yaradıcılığında atalar sözlərinin geniş yer almasıdır. Xalq dilini sevən aşıq xalq yaradıcılığına müraciət etməklə xalqının, oxucusunun sevgisini qazanmış, əsərlərinin axıcılığı ilə onların ürəyinə, zehninə daha tez həkk olmuşdur.

Məlumdur ki, folklorumuzun kiçik həcmli, lakin dərin mənalı janrlarından biri olan atalar sözlərinin tarixi çox qədimdir. Bu janrın özünəməxsus bir çox xüsusiyyətləri var. Əsasən atalar sözlərində hökmlük, nəsihət, təcrübə özünü göstərir. Görkəmli alim Ə.Mirəhmədovun təbirincə desək: “Atalar sözü – şifahi xalq ədəbiyyatının ən çox yayılmış formalarından biri; həyatın bütün sahələrini müşahidə etmək və sınaqdan keçirmək sayəsində yaradılan, şifahi nitqdə və yazılı ədəbiyyatda çox işlədilən, bir və ya bir neçə cümlədən ibarət hikmətli sözlərdir” [6, s. 19]. Həmçinin “atalar sözlərində atalarımızın keçib gəldiyi yol, yaşadıkları həyat, sevincləri və çəkdikləri əziyyətlər, məna dolu nəsihətləri, keçmişdə yaşamış əcdadlarımızın adət və ənənələri əks olunmaqdadır” [5, s. 5]. Bütün bu deyilən xüsusiyyətləri özündə daşıdığına görə bu janr dəyərli və qiymətlidir. Buna görə də dərin mənası olan hikmətli sözlər bir çox şair və yazıçıların, eləcə də, aşıqların ilham mənbəyi olmuşdur. Ustadlar ustadı olan Aşıq Ələsgər yaradıcılığı da bu hikmətli sözlər baxımından zəngindir. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında atalar sözləri və məsəllər istər birbaşa, istərsə də dolaylı yolla öz əksini tapır. Bəzi hikmətli sözləri olduğu kimi şeirlərində işlətməmiş, bəzilərini isə bir az dəyişərək, ya şeirinin qafiyəsinə uyğunlaşdırmış, ya da özünün təfəkkürünə görə əlaqələndirmişdir. Aşığın əsərlərində işlətdiyi hikmətli sözlər formı olaraq bir qədər dəyişsə də, mahiyyət və məna olaraq eyni atalar sözlərini ifadə edir.

Yaradıcılığını təhlil etdikdə görürük ki, hətta, istedadlı aşıq özü belə xeyli sayda hikmətli

sözlər yaratmışdır. Məqalədə zaman-zaman o hikmətli sözlərə müraciət edəcəyik.

İstedadlı aşığın yaradıcılığında qələmə aldığı bir qisim atalar sözlərinə nəzər salaq:

Nütfəsində əyri olan
Tez göstərər isbatın;
Hər ağac kökündən bitər,
Hər meyvə gözlər zatın.
Hərcayı hədyana sayar,
Naşı bilməz qiymatin;
Əhli-irfan məclisində
Gövhərmisəldi yüküm [1, s. 121].

Bu şeir parçasında “Ağac kökü üstə bitər”, “Ot öz kökü üstə bitər” [3, s. 194], “Ağac kökündən su içər” [3, s. 242] və s. bu qəbildən olan atalar sözlərinin mahiyyətini özündə daşıyan “Hər ağac kökündən bitər” ifadəsi kimi qələmə almışdır. Böyük bir mənanı özündə əks etdirən bu atalar sözü bu gün də xalq dilində çox işləkdir. Deməli kökü nədirsə, ağac da odur.

Atalar sözünü işlətdiyi başqa bir şeir nümunəsinə nəzər yetirək:

Qəza tutdu, qədər məni budadı,
Ağlatdı dostları, güldürdü yadı,
Zəhrimara döndü ağzımın dadı,
Əlimdə şərbətim ağı kəsildi [1, s. 57].

Bu nümunədə “Dost ağlar, düşmən gülər” [2, s. 139] atalar sözü “Ağlatdı dostları, güldürdü yadı” misrası ilə əvəzlənmişdir. Eyni mənanı ifadə edən bu misra həqiqətən də çox dəyərli fikirdi. Aşıq burada çox gözəl yanaşmış və yaxşı bir misra ilə böyük fikri ifadə etmişdir. Həqiqətən də həyatda dostunu ağladan düşməninə, yadı sevindirər, onu güldürər. Axı qədim zamanlardan dostun dəyərli varlıq olduğunu hamı yaxşı bilir. Çünki “dostluq sözlərə sığmayan bir münasibətdir” [7, s. 93]. Ustad Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı zəngin olduğu üçün maraqlı və dəyərli fikirlərlə tez-tez rastlaşırıq.

Könlüm yasdan çıxmır, qəlbim qaradan,
Bu dərdü möhnətdən, bu macəradan.
Dövlət getdi, hörmət qalxdı aradan,
Qapımızdan dost ayağı kəsildi [1, s. 57].

Bəli, vaxtı ilə atalarımız yaxşı deyib: “Bağda ərik var idi, salam əleyk var idi, bağda ərik qutardı, salam əleyk qutardı” [2, s. 65]. Bu atalar sözünün məzmunu aşığın yaradıcılığından verdiyimiz nümunədə “Dövlət getdi, hörmət qalxdı aradan” misrası ilə əvəzlənmişdir. Formaca bir-birinin əksi kimi görünən bu dəyərli fikir məna baxımından atalar sözü ilə eynidir. Hər şeyi varda, dövlətdə görünən insandan uzaq durmaq lazımdır. Aşıq Ələsgərin başqa bir şeirində dostla bağlı yenə gileyini görürük:

On bir aydı, mənim üzüm gülmədi,
Qəza qəhri məndən heç üzülmədi,
Yaxşı dostlar yaman gündə gəlmədi,
Dost sarıdan çox mükəddər olmuşam [1, s. 72].

Nümunədən görünür ki, aşığın yaşadığı pis günlərdə dostları onu görməyə gəlməmişlər. Ehtimal edirik ki, “Yaxşı dost yaman gündə məlum olar” [2, s. 409] atalar sözündən yola çıxaraq “Yaxşı dost yaman gündə gəlmədi” misrasını qələmə almışdır. Çünki aşığı da bilir ki, atalarımız “Əsl dost yaman günün dostudu” deyib” [2, s. 178]. Nümunədən görünür ki, Aşıq Ələsgər dərdli günlərində gözü yaxşı bildiyi dostlarını axtarır, xalq dili ilə desək, “gözü qapıda

qalib", onlar da gəlməyincə ürəyini qələmə tökərək "Olmuşam" qoşmasında gileyini, narazılığını bildirmişdir.

Aşıq Ələsgərin cığalı təcnisində də dostla bağlı atalar sözünə rast gəlirik. Həmin nümunədən oxuyuruq:

Mərifət bəhrində qəvvəsəm deyən,
Gir dərin dəryaya, çalxan, üz ha üz.
Mən aşığam, üz ha üz,
Sonam, göldə üz ha üz.
Bivəfadan yar olmaz,
Ömür üzsən, üz, ha üz.
Qarı düşman bir də gəlib dost olmaz,
Əlin tutub yalvarasan üz ha üz [1, s. 107].

İstedadlı aşığın qələmə aldığı bu bəndin üçüncü misrasında qeyd etdiyi fikir "Qarı düşman dost olmaz" [3, s. 252], "Qarı düşman dost olmaz əyridir bir damarı" [3, s. 159], "Əski düşman dost olmaz, eski dost düşman olmaz" [3, s. 109], "Əgri düşmən dost olmaz" [2, s. 167] atalar sözlərini əks etdirir.

Demək olar ki, göstərdiyimiz nümunələrin hamısı eyni mənanı ifadə edir. Aşıq Ələsgərin qələmə aldığı misra "qarı düşmən dost olmaz" hikmətli sözünə "bir də gəlib" ifadəsini əlavə edərək misrasını tamamlamışdır. Bu da onun fikrə yanaşma tərzini göstərir. Belə dəyərli hikmətli sözlərin istər aşıq yaradıcılığında, istərsə digər yazıçı və şairlərin yaradıcılığında işlənməsi ilə həmin əsərlərin sanbalını bir az daha artırmış olur. Həmçinin hikmətli sözlərə ustad aşıq tərəfindən fərqli baxış açısından yanaşmanı da görürük.

Bildiyimiz kimi insan üçün söz önəmlidir. Hələ ta qədim zamanlardan dədələrimiz, babalarımız, atalarımız demişdir ki, "kişinin sözü bir olar" [3, s. 149]. Bu dəyərli fikir də aşığın yaradıcılığında önəmli yer tutur. "Yaxşıdır" adlı qoşmasında bu atalar sözünün mənasını ifadə edən fikri qələmə almışdır:

Arif olan, gəlin sizə söyləyim,
İyid sözü mərd-mərdana yaxşıdı.
Kişi gərək dediyindən dönməsin,
Bilqardan bir zənana yaxşıdı [1, s. 82].

Bu bəndin üçüncü misrasında "kişi gərək dediyindən dönməyə" fikri atalar sözlərindən alınmış və məzmun baxımından "Kişi öz sözünün ağası olar" [3, s. 149], "Kişinin sözü ilə işi bir olar" [2, s. 257] hikmətli sözlərini əhatə edir.

Xalq hikmətinin işləndiyi başqa bir təcnisindən oxuyuruq:

Ələsgər də eşq içində qaladı,
Şirin canın atasına qaladı.
Ər iyidin canı getsə, qala adı,
Nakəslərin dəhr içində nə də adı! [1, s. 103].

Bu şeir parçasının üçüncü misrasını "Ər iyidin canı getsə, qala adı" oxuyanda, "İgid ölər adı qalar", "İgid ölər, adı qalar, müxənnətin nəyi qalar" bu kimi atalar sözünü yada salırıq. Hamıya məlumdur ki, bu xalq hikmətində igidliyin ölməz olduğu vurğulanır. Təbii ki, igidlik burda ümumi mənada götürülmüşdür. Bura bir çox peşə sahibləri də daxildir. Gərək istənilən peşə sahibi-sənətkar, yazıçı, şair, aşıq, alim və bu kimi digər peşə sahibləri öz işlərinə sevgi ilə yanaşmış, bilik, bacarıq, igidlik, mərdlik, cəsarət göstərsin ki, özü olmayanda, yəni dünyasını dəyişəndə adı qala. Aşıq Ələsgərin də bu şeirində deyildiyi kimi "ər iyidin canı getsə, qala adı".

Xalq hikməti ilə yanaşı, xalq deyimlərinin də izlərini aşığın yaradıcılığında görürük. Çünki xalq deyimləri ta qədim zamandan bu günə kimi xalqımızın dillər əzbəri olmuşdur. Buna görə də bir çox yazılı əsərlərdə bunu açıq şəkildə görürük. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında xalq deyimlərini işlətməklə əsərlərinin emosionallığını artırmış, məna çalarını genişlətməmişdir. Ustad sənətkarın yaradıcılığında işlənən həmin məsəllərdən bir neçəsini tədqiqatə cəlb etməyimiz yerinə düşər:

Gəldi yaz ayları, həsrət çəkər xak,
Deyər: – Neysan gələ a yağa-yağa.
“Lənət şeytana!” – de, şər işdən əl çək,
Şeytan səni salar ayaq-ayağa [1, s. 101].

Göstərilən bənddə qələmə alınan “Lənət şeytana!” ifadəsi “Kor şeytana lənət”, “Lənət kor şeytana”, “Lənət şeytana” və s. kimi variantları ilə xalq deyimlərində yer almışdır. Bu deyimlərdən insanı “pis fikirdən daşıdırmaq” [6, s. 325] üçün istifadə olunur. Elə aşıq özü də həmin deyimdən sonra mənasını da qeyd edir ki, şərdən uzaq ol, əl çək, yoxsa, şeytan səni ayaq altına salar. Görünür ki, bu xalq deyimi də istedadlı aşığın diqqətini çəkmiş və şeirlərində qələmə alaraq oxucusuna çatdırmışdır.

İstedadlı aşıq təkcə atalar sözləri və məsəlləri yaradıcılığında əks etməklə kifayətlənməmişdir. O həmçinin özünə məxsus dərin mənalı aforizmlər də yaratmışdır.

Aşıq Ələsgərin işlətdiyi hikmətli sözlər nəsihət xarakterlidir. Bu hikmətli sözlərin təsiri çox böyükdür. Hətta bu dəyərli sözləri eşidən hər bir kəs fikrində yaxşı mənada dəyişikliklər edib, düzgün qərarlar verə bilər. Aşıq Ələsgərin qələmə aldığı bir neçə aforizmlərə nəzər yetirək:

Ahən gəzər, səngə verər mər dana,
Mərd oğulun qəhrin çəkər mərd ana.
Mərd iyid meydanda durar mərdana,
Müxənnət yapışar ayağa, Qarqar [1, s. 89].

Və yaxud:

Bir mərd ilə ülfət qılan
Axır bir gün mərd olu,
Namərd ilə ülfət qılan
Çöl-biyaban dərd olu [1, s. 236].

Aşıq burda nə gözəl ifadə edir. Mərd ilə oturub duran bir gün mərd olar. Namərdlə oturub duran isə namərd olar. Atalar boşuna deməyib ki, “Dostunu mənə de, deyim sən kimsən”. Bu bənddə aşıq bütün gənclərə düzgün və gözəl yol göstərir. Hər kəs gərək münasibət qurduğu adama fikir verə, özünə yaxşı yoldaş seçə. “Çünki dost evini dost yıxar”, “Mərd ilə gəzən mərd olar, namərd ilə gəzən biyaban-gərd”.

“Olmaz” adlı qoşmasında da dərin mənanı özündə cəmləyən aforizminə rast gəlirik:

Bu dünyada mən təcrübə elədim,
Nakəs körpüsündə heç bünyad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz [1, s. 70].

Bu bəndi oxuyanda “İcmə namərd əlindən su, abi-həyat olsa da” [2, s. 225], “Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sel səni, yatma tülkü kölgəsində qoy yesin aslan səni” [2, s. 252] atalar sözlərini xatırlamış oluruq. Bu atalar sözləri xatırlansa da, aşıq burada özünəməxsus tərzdə fikir ortaya qoymuşdur. Və bu fikirlər hər kəs üçün çox önəmlidir.

Yuxarıda verdiyimiz aforizmlərdən aydın görünür ki, Aşıq Ələsgər hər zaman haqq

yolunu seçmişdir. O həm özü heç kimə boyun əyməyir, həm də oxucusunu haqsızlığı qəbul etməməyə, boyun əyməməyə səsləyir. Çünki insan hər zaman ədalətli, mərd olaraq şərəfli ömür yaşamalıdır.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, istedadlı aşığın əsərlərinin tədqiqi göstərdi ki, onun yaradıcılığı bir-birindən təsirli, rəngarəng folklor nümunələri, xüsusən də atalar sözləri və məsəllər ilə zəngindir. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında atalar sözləri və məsəllərdən özünəməxsus ustalılıqla və yerli-yerində istifadə etməsinin nəticəsidir ki, uzun illər keçsə də əsərləri öz dəyərini itirməmiş, əksinə daha da sevilən olmuşdur. Yaradıcılığında müraciət etdiyi hikmətli sözlər, istərsə də özünün yaratdığı dəyərli fikirlər özündə böyük tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Bu da onu göstərir ki, ustad aşıq hər kəs üçün önəmli olan deyimlərə, fikirlərə daha çox üstünlük verərək onları qələmə almışdır. Ustad sənətkarın əsərlərinin təhlili göstərdi ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığı folklor nümunələrinin öyrənilməsində istinad ediləcək mükəmməl mənbələrdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Atalar sözləri. Bakı: Nurlan, 2013, 476 s.
3. Atalar sözləri. Bakı: Öndər, 2004, 264 s.
4. Həqqi B. Türk deyimləri. Bakı: Nurlan, 2005, 535 s.
5. Yoldaşev İ., Gümüş M. Türkçe açıqlamalı özbək ata sözləri. Ankara, 1995, 191 s.
6. Mirəhmədov Ə. Ədəbiyyatşünaslıq: Ensiklopedik lüğət. Bakı: Azərbaycan ensiklopediyası, 1998.
7. Rzayeva Ç. Folklor mətnlərinin uşaqların formalaşmasında rolu. Naxçıvan: Əcəmi, 2021, 136 s.

Chinara Rzayeva

PEOPLE'S WISDOM AND APHORISMS IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

The paper examines the place and features of folk wisdom in the works of master, prominent artist Ashug Alasgar. It turned out that the work of master Ashug Alasgar is rich, full and comprehensive in terms of the folklore examples. Proverbs have a special place in these examples. In the works of the ashug, proverbs had been used either as they were or in a form that had been changed in terms of content. Ashug Alasgar managed to attract the attention of the reader by using folk wisdom. The great artist was not only satisfied with the use of proverbs, but also was able to express his interesting ideas. As a result, he had created works that have been engraved in people's memory for years. All this was analyzed in the article. The article shows the theoretical views with examples from ashug's works. New, interesting scientific results were obtained during the research.

Keywords: *Ashug Alasgar, proverbs, folk wisdom, folklore, aphorism.*

Чинара Рзаева

НАРОДНАЯ МУДРОСТЬ И АФОРИЗМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье было рассмотрено место и особенности обработки народной мудрости в творчестве мастера мастеров, выдающегося художника Ашуга Алескера. Оказалось, что творчество мастера Ашуга Алескера богато, полно и всесторонне с точки зрения обработки образцов фольклора. В этом богатстве пословицы занимают особое место. В творчестве ашуга пословицы обрабатывались либо как есть, либо как измененные по форме с сохранением содержания. Ашуг Алескер сумел еще больше привлечь внимание читателя, используя народные приметы. Великий художник не только использовал в своем творчестве пословицы, но и сумел сам придумать интересные идеи. В результате он создал произведения, которые годами остаются в памяти людей. Все это было проанализировано в статье с привлечением исследований. Теоретические идеи изложены в статье на примерах из произведений ашуга. В ходе исследования были получены новые интересные научные результаты.

Ключевые слова: *Ашуг Алескер, пословицы, народная мудрость, фольклор, афоризмы.*

NƏRGİZ İSMAYILOVA

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: ismayilovanargis@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA AZƏRBAYCAN QADINLARININ TƏRƏNNÜMÜ

Qədim tarixə malik Azərbaycan aşiq ədəbiyyatı Qurbani, Abbas Tufarqanlı, Xəstə Qasım, Aşiq Ələsgər, Şəmkirli Aşiq Hüseyn, Sarı Aşiq, Molla Cuma, Ağdabanlı Qurban, Aşiq Bəsti, Dədə Şəmşir və bu gün də ənənəni davam etdirən neçə-neçə sənətkarlar yetirmişdir. Aşiq Ələsgər Azərbaycan aşiq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. Onun həyatı qədər yaradıcılığı da son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Bir-birindən maraqlı qoşma, gəraylı, təcnis və dodaqdəyməzlərində seçdiyi sərrast qafiyə əlvanlığı, məzmuna uyğun epitet, təşbeh, metafora, mübaliğə, təkrir, təzadlardan istifadə məharəti onu aşiq ədəbiyyatının tanınmış sənətkarlarından birinə çevirir. Aşiq Ələsgərin zəngin poetik irsi ölkəmizin bir çox aşıqları üçün əsl sənətkarlıq məktəbi olmuşdur. Aşığın yaratdığı nümunələrdə Azərbaycan qadını, gözəllərin vəsfi məsələsi son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun şeirlərində biz bir çox qadın obrazları ilə rastlaşırıq.

Qadınlarda daha çox gözəlliyi görən və bunu ictimailəşdirən sənətkar bir-birindən maraqlı nümunələr yaradıb.

Açar sözlər: *Aşiq ədəbiyyatı, Aşiq Ələsgər, qadın, qadınların vəsfi, şeir.*

Gözəllərin təsviri məsələsi bir çox sənətkarın əsərlərinin ana xəttini təşkil edir. Ancaq Aşiq Ələsgər yaradıcılığında qadınların fiziki, mənəvi xüsusiyyətlərinin xüsusi bir ciddiyyət və sərrast ifadələr seçməklə vəsf edilməsi onu digərlərindən fərqləndirir. Yaşadığı ağır həyat şəraiti Ələsgərin bu tərz şeirlərində çox gözə görünür. İctimai mövzularla bağlı yazdığı nümunələrdən fərqli olaraq bu səpkidə qələmə aldıkları pozitiv notlara köklənib.

“O, ilk şeirlərini də yeniyetməlik çağlarında aşıqların, xalq sənətkarlarının təsiri ilə söyləmişdir. Səhnəbanıdan ayrılandan sonra isə ilhamı daha da coşub-çağlamış, çalıb-oxumağa, söz deməyə meyli çoxalmışdır. Bu zaman atası onu qızıləngli Aşiq Alının yanına aparmış, Ələsgər Alının şeyirdi olmuşdur.

Bir müddət ustad yanında şeyirdlik edən Ələsgər aşılıq sənətinin sirləri ilə bərabər, ədəb və mərifət qaydalarını da öyrənmişdir”.

“Aşiq Ələsgər axirətə inanmaqla bərabər nağd dünyadan da imtina etmirdi. Hətta sufilər Qurana istinad edərək belə deyirdilər: “Kim bu dünyada kordursa, o biri dünyada da kor olacaqdır. Aşiq Ələsgər həyat gözəlliklərini, güclü insan məhəbbətini, dünyanı, onun gözəllərini, yaşamaq eşqini tərənnüm edən, yəni həyat eşqini mənasız, fəna hesab edən şair deyildir” [2, s. 312].

Yaradıcılığında bir çox fərqli məqam və mövzunu əks etdirsə də, əsərlərinin mərkəzində qadın obrazları, qadın gözəlliyi xüsusi yer tutur. “Aşiq Ələsgərin şeirlərində Firdovsinin, Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin, Hafizin adlarının çəkilməsi, “Onlar da yazdığı ayə məndədi” deməsi təsadüfi sayılmamalıdır. Aşiq dinləmə yolu ilə onların əsərlərindən çox şey öyrənmişdir”.

Bir sazım var, yox pərdəsi, nə simi,
Onu çalıb kim tərpedər nə simi?
Firdovsi, Füzuli, Hafiz, Nəsimi;
Onlar da yazdığı ayə məndədi [1, s. 7].

Ələsgərin yaradıcılığında qadın obrazlarının tərənnümü müxtəlifdir. Ələsgər gözəli bütün zahiri cizgiləri və gözəlliyinin ən xırda detalları ilə tərənnüm edir. Bu kontekstdən onun yaradıcılığını aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik.

1. Qadınlarda fiziki gözəlliyin tərənnümü.
2. Qadında mənəviyyat və gözəlliyin vəhdəti məsələsi.
3. Klassik mətnlərdəki qadın obrazlarının təsviri.

Səhnəbəninin eşqi Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında xüsusi yerə sahibdir, belə ki, bu eşq aşığa gələcək yaradıcılığında stimül vermişdir. Uğursuz ilk məhəbbətini Ələsgər belə şərh edir:

Gözəllər sultanı, mələklər şahı,
Alagöz cananım, getmə amandı!
Dərdindən xəstəyəm, çəkirəm ahı,
Ölürəm, loğmanım, getmə amandı!..(1, s. 48).

“Aşıq ədəbiyyatı orta çağlardan üzü bəri ədəbi-estetik səciyyə baxımından iki mühüm axar üzərində hərəkət etmişdir. Övvəlki dönmədən ozan ənənəsindən qəbul etdiyi gerçəkliyin təsvir və tərənnüm xətti insan gözəlliyinin təsvir-tərənnümü, mərdlik, igidlik, halallıq kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlərin, ibrətverici tarixi hadisələrin həyatı və fəlsəfi ümumiləşdirmələr yolu ilə təqdimi və məcazi səciyyə daşıyan ürfani təsəvvüf təbliğatına bağlı olan təriqət xətti”. Ələsgər yaradıcılığında gözəllərin və gözəlliyin müstəsna tərifləri vardır:

Hər yetən gözələ “gözəl” deməyəm,
Gözəldə gərəkdi işvə-naz ola.
Buxağından ətri-bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola [1, s. 67].

Bütün ömrü boyu gözəlləri vəsf edən aşığın yaradıcılığının böyük qismi Azərbaycan gözəllərinin söz ilə rəsmindən ibarətdir. “Əsli, Pərzad, Gövhər, Güləndam, Güllü, Müşkünaz, Telli, Gilə, Həcər, Mələk, Şapəri və başqa gözəllər sadə kəndli qızlarıdır. Bunlar sadə olduqları qədər də ürəyi təmiz, ismətli, həyalı, məhəbbətlərinə sədaqətli və mehribandırlar” [1, s. 13].

Züleyxa təmkinli gözəllər hamı,
Siması, libası, qurğu-nizamı;
“Qardaş” deyib, dindirirlər adamı,
Hörmətləri, mərfətləri yaxşıdı.

Görüldüyü kimi, Ələsgər yaradıcılığında Azərbaycan qadını təkcə fiziki deyil, həm də mənəvi keyfiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Buradakı Züleyxa Quran ayələrində bir ibrət olaraq verilmiş Yusif və Züleyxanın hekayəsinə işarədir.

“Bundan başqa “Giləyə” rədifli müxəmməsində “Həm bu dünyada bacımdı, həmi qiyamətin günü”, deyərək, həmin xanıma doğması kimi sahib çıxmışdır. Aşıq Ələsgərdən söylədiyi hər vəsfın müqabilində hədsiz razı qalırdılar. Səbəbi tərifin yüksək sənətkarlıqla deyilməyi ilə yanaşı, aşığın qəlbinin təmizliyinə olan inam, onun qız-gəlinləri ana-bacı gözündə görməyi idi” [8].

Bundan başqa Ələsgər açıqca öz məhəbbətini, hislərini izhar etməkdən də çəkinmir. Onun “Köynəyinə” rədifli qoşmasında Güləbətin adlı xanıma valeh olan kişi obrazı görürük:

Güləbətin qıyı tər sinən üstə,
Nə gözəl yaraşır, qız, köynəyinə.
Sinən Kəbə, köynək Kəbə örtüyü,

İzin versən, sürtəm üz köynəyinə [1, s. 58].

Güləndam, Güllü, Pərzad, Gövhər kimi gözəllərə yazdığı şeirlər gözəlin təsviri ilə yanaşı həm də, sənətkarlıq baxımından da çox əhəmiyyətlidir:

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşlı Güləndam!
Alma yanağını, ay qabağını
Görən kimi ağlım çaşdı, Güləndam! [1, s. 53].

Yaxud:

Qıya baxdın, məni saldın zillətə,
Yusif kimi necə düşdüm qürbətə.
Hicran qəmi məni salıb möhnətə,
Səni gördüm, dərdim azalı, Güllü! [1, s. 53].

Klassik Şərq mətnlərində yer alan sevgi motivləri və obrazlar sistemi Ələsgər yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında klassik sənətkarlarımızın, onların yaratdığı surətlərin, dini cərəyanların, Qurandan gəlmə ayələrin, əfsanə və rəvayətlərin adlarına tez-tez rast gəlmək olur.

Burada müəllif məşhur “Leyli və Məcnun” əfsanəsinə diqqət çəkir:

İstər dara çəkdir, istər qul eylə,
Qoymuşam əmrinə qol, incimərəm.
Həsərdindən Məcnun oldum səhrada,
Alırsan canımı al, incimərəm [1, s. 55].

Folklorşünas alim H.İsmayılov Aşıq Ələsgərin şeirində üç dini-ruhani qaynağın vəhdətini müşahidə etdiyini vurğulayaraq yazır:

1. Türk xalq sufizmi. Kökləri ilə türk tanrıçılığına bağlanır və ondan qaynaqlanır. Bu qaynağın reallaşdığı poetik düşüncə qatı Ələsgər şeirində sufi dünyagörüşün əsasını, arxetipini təşkil edir.

2. Türk sufizmi. Ələvilik, əhli-həqq təriqəti. Ələvi və bəktəşi şeiri.

3. İslam və onun müqəddəs kitabı Qurani-Kərim [4, s. 24-49].

Aşıq Ələsgərin dildən-dilə dolayan əsərləri, onun irsinin öyrənilməsi məsələsi son dərəcə aktualdır. Bu kontekstdə “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 fevral 2021-ci il tarixli və “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında” Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin Sərəncamları da el sənətkarının irsinə göstərilən hərtərəfli dövlət qayğısının əyani göstəricisidir [7].

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Hüseynov. M.A. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, s. 19.
3. Qasımlı M. Aşıq ədəbiyyatının milli və tarixi özəlliyi // Folklor və etnoqrafiya, 2017, № 03-04.
4. İsmayılov H. Dədə Ələsgər poeziyasının sufi mahiyyətinə dair // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər. XI kitab, Bakı: 2002, s. 24-49.
5. Məmmədova M. “...Özün getdin, sözün qaldı dünyada”. 525-ci qəzet, 2021, 26 fevral, s. 6.

6. Zülfüqarov R.Ə. Xalq deyimləri Aşıq Ələsgər poeziyasının qaynağı kimi. 525-ci qəzet, 2021, 15 aprel.
7. Zimistanoğlu Q. Aşıq Ələsgərin bütün əsərləri.

Nargiz Ismayilova

BERHYMING OF WOMEN IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

Azerbaijani ashug literature was formed by Gurbani, Abbas Tufarganli, Khasta Gasim, Ashug Alasgar, Shamkirli Ashug Huseyn, Sari Ashug, Molla Juma, Agdabanli Gurban, Dada Shamshir, and several artists who continue the tradition today. Ashug Alasgar, one of the prominent representatives of Azerbaijani ashug literature. His creativity is as important as his life. His colorful rhyme, fascinating epithets, allegories, metaphors, exaggerations, repetitions, and the use of contrasts make him one of the well-known artists of ashug literature.

Ashug Alasgar's rich poetic heritage was an entire school of art for many ashugs of our country. In the examples created by the ashug, the eulogy of Azerbaijani women and beauties is of great importance. In her poems, we come across many female characters. The artist, who sees more beauty in women and socializes it, has created exciting examples from each other.

Keywords: *ashug literature, Ashug Alasgar, woman, description of women, poetry.*

Наргиз Исмаилова

ВОСПЕВАНИЕ ЖЕНЩИН В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

Азербайджанская ашугская литература, имеющая древнюю историю, воспитала таких мастеров, как Гурбани, Аббас Туфарганлы, Хесте Гасым, Ашуг Алескер, Ашуг Гусейн из Шамкира, Сары Ашуг, Молла Джума, Агдабанлы Гурбан, Ашуг Басти, Деде Шамшир и др. Эта традиция продолжается и по сей день. Жизнь и творчество Ашуга Алескера, одного из видных представителей азербайджанской ашугской литературы, имеет чрезвычайно большое значение.

Разнообразие рифм, эпитетов, аллегорий, метафор, преувеличений, повторов и контрастов, которые он выбирает в своих интересных куплетах, красноречии, теджниси и додагдеймезе, делают его одним из известных художников ашугской литературы. Богатое поэтическое наследие ашуга Алескера стало для многих ашугов нашей страны настоящей школой мастерства. В образцах, созданных ашугом, очень большое значение имеет вопрос прославления красивых азербайджанских женщин. Художник создал несколько интересных произведений о красоте женщин.

Ключевые слова: *ашугская литература, Ашуг Алескер, женщина, воспевание женщин, поэзия.*

SƏADƏT BAYRAMOVA

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: sbayramova@gmail.com

XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA AŞIQ ƏLƏSGƏR ƏNƏNƏLƏRİ

Məqalədə Azərbaycan aşıq sənətinin inkişarında misilsiz xidmətləri olan dahi söz ustası Aşıq Ələsgər yaradıcılığına nəzər salınır, onun ictimai-siyasi görüşləri, dövrün ümumi mənzərəsi təhlilə cəlb olunur. Aşıq Ələsgərin Azərbaycan ədəbiyyatında, saz, söz sənətində tutduğu mövqe şərh edilir.

Aşıq Ələsgər yüksək insani keyfiyyətlərə xas bir aşıq olmuşdur. Onun qoşma, gəraylı, tənris, qıfılband, dodaqdəyməz və başqa janrlarda yazdığı şeirləri aşıq yaradıcılığının bünövrəsini təşkil edir. Növbəti ədəbi dövrdə Səməd Vurğun, Osman Sarıvəlli, Hüseyn Arif, Zəlimxan Yaqub və başqaları onun ənənələrindən bəhrələnərək daha zəngin ideoloji, üslubi keyfiyyətlərə malik şeirlər yaratmışlar.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, aşıq mühiti, Hüseyn Arif, aşıqlıq sənəti, ozan-aşıq sənəti.*

Aşıq Ələsgər bütün türk dünyasının saz-söz ustası, böyük sənətkarıdır. O özü böyük bir aşıq məktəbi, mədəni mühit yaratmış, aşıqlıq sənətini xeyli zənginləşdirmişdir. Göyçə aşıq mühitinin yetirməsi olan bu böyük sənətkar müxtəlif janrlarda yazdığı qoşmaları, tənrisləri, gəraylıları, ustadnamələri, deyişmələri ilə XX əsr Azərbaycan ictimai-mədəni mühitinin formalaşmasına təsir göstərmiş, zəngin bir irs yaratmışdır. Onun poetik dünyasının mərkəzində insan, onun düşüncələri, mənəvi-psixoloji durumu dayanır. O, böyük bir şövq və həvəslə təbiətin, dünyanın, gözəlliyini estetik duyumunu tərənnüm edir, sənətini kamillik zirvəsinə qaldırmağa çalışırdı. Aşıq Ələsgər aşıqlıq sənətini böyük bir mərtəbəyə qaldırdı, aşığın əxlaqi-mənəvi sərhədlərini xeyli genişləndirdi. Başqa cür desək, bu sənətin əxlaq kodeksini yaratdı:

Yaxşı hörmətinən, təmiz adınan
Mən dolandım bütün Qafqaz elini.
Pirə ata dedim, cavana qardaş,
Ana, bacı bildim qızı, gəlini [1, s. 146].

Sənətkarın müəyyənləşdirdiyi bu əxlaq, mənəviyyat prinsipləri XX əsr Azərbaycan aşıq sənətində də davam etdirilmiş, aşıqlığın estetik ideali növbəti XX əsrdə də öz təsdiqini tapmışdır.

Aşıq Ələsgərdən sonra Azərbaycanda aşıq mühitini formalaşdıran amillər sırasında üç faktoru – Rusiya, İran və Türkiyə amilini mütləq qeyd etmək vacibdir. Xüsusən, Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirilməsi, müstəmləkəçilik siyasəti və aşıq yaradıcılığına bunun təsiri Aşıq Ələsgər yaradıcılığında özünü daha aydın göstərir.

Xüsusən sovet hakimiyyəti illərində erməni daşnaklarının Qərbi Azərbaycanda türkləri incitməsi, onları dədə-baba torpaqlarından çıxarmağa çalışması Cığal Həsən, Mirsədi, Məhəmməd, Topal Oruc, Məşədi Hüseyn, Fəda İsmayıl, İdris Qurban, Hidayət, Həsənqulu kimi el igidlərinin qaçaqçılıq hərəkətinə qoşulmasına səbəb oldu ki, onlara həsr olunmuş şeirlər Aşıq Ələsgər məktəbinin yetirmələri olan aşıqlar tərəfindən el məclislərində oxunur, onlar xalq arasında tanınırdı. Göyçə aşıq mühitində yetişən Usta Abdulla, Şair Məhəmməd, Bəşir, Aşıq Nəcəf, Növrəs İman, Aşıq Musa kimi ustad sənətkarlar Aşıq Ələsgər ənənələrini yaşadır, xalq arasında yayırdılar.

Bildiyimiz kimi, klassik aşıq poeziyasında, o cümlədən Aşıq Ələsgər yaradıcılığında kamillik, mənəvi təmizlik sufilik fəlsəfəsi vasitəsi ilə çatdırılır. Sənətkarın fərdi yaradıcılıq qabiliyyəti, bədii üslubu bu fəlsəfi sistem əsasında müəyyənləşir, konkret formaya düşür. Aşıq

Ələsgər də poeziyanın yeni mərhələlərini yaradıb ki, XX əsr Azərbaycan poeziyasında bu ənənə davam etdirilib, yeni məzmun və forma qazanıb.

Türk aşiq-ozan sənətində sufizm öz mənbəyi etibarilə türk tanrıçılığına söykənir, bu əsasda formalaşır. Türk sufizmi, ələvilik, əhli-haqq təriqəti, ələvi və bəktəşi şeiri, İslam və onun müqəddəs kitabı olan Qurani-Kərim Aşiq Ələsgər yaradıcılığının mayasında dayandığı kimi, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında da bu ənənə ləyaqətlə davam etdirilib.

Aşiq Ələsgər şeirində “tanrı sevgisi” ideyası əsas götürülür. Bu da sufilik, təriqət məsələləri ilə bağlıdır, islami dünyagörüşünə əsaslanır. Sənətkarın gözündə var-dövlət, zinət, daş-qaş heç nədir, adi bir əşya təsiri bağışlayır. Haqq aşığının nəzərində ancaq ülvilik, mənəvi zənginlik, gözəlliklə bağlı olan estetik ideal var. XX əsr Azərbaycan poeziyasında bu cəhət də davam etdirilib.

Aşiq Ələsgər ənənələrinin XX əsrdəki davamını izləmək baxımından Aşiq Aydının yaradıcılığı diqqəti cəlb edir. Vətən obrazı, onun təbii gözəllikləri Aşiq Ələsgərdə olduğu kimi, Aşiq Aydın da yaradıcılığında da mühüm yer tutur:

Çıraqlandı hər bucağı,
Ata, həm ana qucağı,
Odlar yurdunda Qazağı,
Vətənimdir, vətənimdi.
Vidadi, Vaqif yetirən,
Ətirli güllər bitirən.
Vətənimdi, vətənimdi [2, s. 175].

Türk aşiq-ozan yaradıcılığı əsrlər boyu Dədə Qorqud, Qurbani, Xəstə Qasım, Aşiq Ələsgər ənənələri ilə zəngin olub. Xüsusən XX əsr Azərbaycan poeziyasına Aşiq Ələsgər yaradıcılığı güclü təsir göstərmiş. Bunu da qeyd etmək ki, Aşiq Ələsgərdən sonra XX əsrin 20-50-ci illərində Göyçə aşiq mühiti öz peşəkarlığı ilə fərqlənirdi. Repressiyanın ağır nəticələri, sürgünlər, siyasi təqiblər Aşiq Ələsgər ənənələrini yaşadanların da yaradıcılığına təsir göstərmiş. Aşiq ədəbiyyatı yazılı ədəbiyyatın müxtəlif formaları ilə müvazi şəraitdə dövrün, ictimai mühitin gerçəkliklərini xalqa çatdırırdı.

Aşiq Ələsgər ənənələrini zənginləşdirən XX əsr aşıqları beynəlxalq hadisələri diqqətlə izləyir, baş verən hadisələrə fəal reaksiya verir, dünya imperializminin işğalçılıq siyasətinə qarşı çıxırdılar. Şair Məhəmmədin “Fələk” şeirində deyilirdi:

İngilisdən gələn salon,
Göyçəni qoydun virana.
Öləni öldü, qaçanı
Dağlarda düşdü borana
Ac qaldı uşaq ağlaşdı.
Hamı yön tutdu arana,
Çiyənimizə xurcun verdin,
Döndərdin hammala, fələk [3, s. 80].

Şübhəsiz ki, sovet hakimiyyətinin ilk illərində ölkədə ciddi problemlər yaranmışdı. Ermənilərə himayədarlıq edən imperiya qurucuları Azərbaycanın torpaqlarını Ermənistanə verir, Dağlıq Qarabağda ermənilərin sayını, statusunu artırırdı. Ermənistandan deportasiya olunanlar Azərbaycana sığınır. Erməni daşnakları daşkəndli Aşiq Nəcəfi və başqa sənətkarları xaincəsinə qətlə yetirirdilər. Eyni proses 40-50-ci illərdə də davam etdirilirdi ki, bu da Azərbaycan aşıqlarının – Aşiq Ələsgər ənənələrini davam etdirənlərin gözündən qaçmırdı.

Belə ki, Aşıq Bəhmən 1948-ci ildəki deportasiya siyasətinə qarşı çıxaraq deyirdi:

Bu yaxın günlərdə köçüb gedərəm,
Vətən, küsmə məndən, bax, küsmə məndən,
Hər yanda tərifin sənin söyləyəm,
Belədir zamana, bax, küsmə məndən.
Hər kəsin, öz – obası gərək
Hər kəsin öz yurdu, yuvası gərək,
Hər dərdin dərmanı, davası gərək,
Bilirsən dərdimi bax, küsmə məndən [5, s. 89].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığının yazılı ədəbiyyatımıza, daha konkret desək, XX əsr poeziyasına təsirini üzə çıxarmaq üçün Hüseyn Arif yaradıcılığına müraciət etsək, bir çox mətləblərə aydınlıq gətirə bilərik. Onun bütün şeirləri folklor üslubunda, xalq yaradıcılığı ruhundadır. Mövzu, ideya, problematiklik, intonasiya baxımından şairin yaradıcılığı daha çox Aşıq Ələsgər sənətini xatırladır. Şair Aşıq Ələsgərə bir neçə şeir həsr edib və bu əsərlərində onun şairlik qüdrətini, söz sənətindəki yerini və mövqeyini dəqiqləşdirməyə çalışıb:

Gəzib oba-oba, dolaşib kənd-kənd,
Bir əsr ömr etmək gör nə deməkdir.
Dönüb oba-oba, odlanıb kənd-kənd,
Gözüylə alovlar görmək deməkdir,
Gəzib Qarabağda, Mildə, Muğanda,
Camaat başına döndü, nə döndü,
Ustadlar ustadı sayılarda da,
Ustadı yanında ustada döndü [4, s. 62].

Burada təkcə Aşıq Ələsgərin yox, ümumiyyətlə, əsl Azərbaycan aşığının parlaq obrazı görünür. Üzdə görünən aşıq obrazı belədir. Aşıq həmişə elin arasında olmalı, xeyirdə, şərdə xalqın dərdinə şərik olmalı, Qarabağı, Mili, Muğanı – bütövlükdə Azərbaycanı gəzib-dolaşmalı, sənətinə xalqı hörmət etdirməyi bacarmalıdır. Eyni zamanda təvazökar olmalı, ustasına hörmət və ehtiram göstərməlidir.

Hüseyn Arif bu keyfiyyətləri Aşıq Ələsgərdə görür və buna görə də sənətinə böyük qiymət verirdi. Onda Dədə Qorqud müdrikliyi, Koroğlu vüqarı görürdü:

Təmkinli duruşu, uca qaməti,
İgid babaları xatırladırdı.
Onda Dədə Qorqud əqli, olmalı,
Həm də qoç Koroğlu vüqarı vardı [4, s. 62].

Azəri türklərinin Qərbi Azərbaycan ərazisindən zaman-zaman çıxarılması 80-ci illərdə də davam etdirilirdi və 1988-ci ildə kütləvi xarakter aldı. Hələ 80-ci illərdə bu hadisələr yenidən başlayanda Hüseyn Arif bunun nə ilə nəticələnəcəyini sənətkar duyumu ilə anlayır. “Göyçə-lilər, dağılmayın Göyçədən” şeirini yazdı. Bildirdi ki, Göyçə Aşıq Ələsgərin vətənidir, saz-söz məkanıdır.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına Aşıq Ələsgər yaradıcılığının təsirini göstərmək üçün sovet dövründə yaranan aşağıdakı bayatıya diqqət etmək kifayətdir:

Əzizim, göy çəmənə,
Şeh düşdü göy çəmənə.
Ələsgəri səslədim,
Hay verdi Göyçə mənə.

Bu bayatı göstərir ki, Göyçə obrazı təkcə bir regional ərazi üçün səciyyəvi deyil, daha çox bütöv Azərbaycan amalına xidmət edir, millətə çağırış, düşməyə qarşı barışmazlıq mənasında səslənir.

Faktlar göstərir ki, hətta, sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan aşığı Aşıq Ələsgər cazibəsindən çıxıb bilməyib. Aşığın saz-söz sənəti istər şifahi xalq yaradıcılığı, istərsə də yazılı ədəbiyyatımız üçün qiymətli nümunə olub.

Belə deyə bilərik ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığı XX əsr Azərbaycan poeziyasının təkrarsız sənətkarı Səməd Vurğun yaradıcılığına da təsir etmiş və şair müxtəlif şeirlərində aşığın zəngin qafiyə sistemindən, ölçü, ahəng prinsiplərindən faydalanmışdır. Hətta oxşar rədlər də bunu deməyə əsas verir. Aşıq Ələsgər şeirlərinin birində yazırdı:

Qafil könül, bu nə yoldu tutubsan,
Sərf edirsən nə kamaldı dünyada?!
Dövlətə qul olub gül tək açılma,
Çox sənə tək güllər soldu dünyada [4, s. 158].

Xalq arasında məşhur olan “Dünya” şeirində də S.Vurğun “Sırrını verməyir sirdaşə dünya” – yazaraq Aşıq Ələsgərin insanları var-dövlətə uymamağa, bu dünyanın fani olmasına inanmağa olan çağırışına səs verirdi. Cahanın daimiliyi, insan ömrünün faniliyi hər iki sənətkarın şeirinin əsasını təşkil edirdi.

Aşıq Ələsgər ənənələrindən gələn eyni ideya və məzmun Aşıq Bəhmən “Dünya” şeirində də başqa məzmununda və formada oxuculara çatdırılırdı:

Qəzanın qəhridir, fələyin işi,
Hər kəsə vermədi amanı dünya.
Əyib nizamını çərxi gərmişin,
Seçmədi yaxşını, yamanı dünya.

Həmin şeir Aşıq Ələsgərin “Dünya” şeiri ilə səsləşirdi. O yazırdı:

Kiminin bəxtini gül eyləyirsən,
Kimini yandırır, kül eyləyirsən.
Sən mərdi namərdə qul eyləyirsən,
Baxmırsan yaxşıya, yamana dünya [4, s. 54].

Göründüyü kimi, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında və sonrakı ədəbi mərhələdə ədəbiyyatımızda “fələk”, “fani dünya”, “fani-ələm” kimi mücərrəd anlayışlar Şərq ədəbiyyatındakı sufi-təriqət ideyalarından irəli gəlir və bu gün də öz mövcudluğunu davam etdirir.

Folklor araşdırıcısı Paşa Əfəndiyev bu məsələyə bir qədər fərqli mövqedən yanaşır. Belə bir qənaətə gəlir ki, bu şikayətlər dövrün ictimai-siyasi hadisələrindən meydana çıxır və zaman-zaman bədii yaradıcılıqda öz izlərini qoyur.

Aşıq Bəhmən “Dünya” şeirində həyatda baş verənləri “qəzanın, fələyin” – işi hesab edir, hamının nə vaxtsa dünyadan köçəcəyini, o zaman “yaxşının yamandan seçilməyəcəyini” bildirirdi.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığı istər forma, məzmun, istər struktur, poetika baxımından cazibədardır. Bu sənətdə öyrəniləcək cəhətlər çoxdur. Ona görə də XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında sənətkarın yaradıcılıq axtarışları davam etdirilmiş, ədəbiyyatımız zənginləşmiş, novatorluğu, eyni zamanda ədəbi ənənəyə bağlılığı ilə fərqlənmişdir.

Bir sıra tarixi mənbələrdə, o cümlədən “Kitabi-Dədə Qorqud” boylarında ozan sənəti, onun müxtəlif tarixi mənbələrdə inkişaf və evolyusiya imkanları, ozanın yeni mühitə, islam iqliminə uyğunlaşma cəhdləri özünü göstərmiş. Yeni şəraitdə – islam mühitində də meydana

çıxan dərviş-aşıqların sənətkar statusuna yiyələndikdən sonra orta əsrlərin İslam mühitində ozanlara nisbətən daha nüfuzlu bir statusa malik olmaları tarixi şəraitin diktəsi kimi meydana çıxıb. XIX-XX əsrlərdə, xüsusən Aşıq Ələsgər yaradıcılığında ozan-aşıq sənəti öz yeni zirvəsini yaradıb.

ƏDƏBİYYAT:

1. Arif H. Ayrı düşəli. Bakı: Gənclik, 1983.
2. Aşıq Bəhman. Vətən, küsmə məndən. Bakı: Elm, 1987.
3. Aşıq Ələsgər. I kitab, Bakı, Elm, 1972.
4. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif, 1981.
5. Ələsgər ocağı. Toplayan və tərtib edən. Bakı, Yazıçı, 1991, 80 s.

Səadət Bayramova

ASHUQ ALASGAR'S TRADITIONS IN AZERBAIJANI LITERATURE OF XX CENTURY

The paper examines the work of the great master of the word ashug Alasgar, who made an invaluable contribution to the formation of Azerbaijani ashug art, analyzes his socio-political views, the general picture of the era. The position of ashug Alasgar in Azerbaijani literature and the art of words is interpreted.

Ashug Alasgar was an ashug with high human qualities. His poems, written in such genres as goshma, garayly, tejnis, gıfılband, dodagdeimez and others, form the basis of the ashug's creativity. In the next literary period, Samed Vurgun, Osman Svveli, Huseyn Arif, Zelimkhan Yakub and others, using his traditions, created poems with richer ideological and stylistic qualities.

Keywords: *ashug Alasgar, ashug milieu, Hussein Arif, ashug art, ozan-ashug art.*

Сәадәт Байрамова

ТРАДИЦИИ АШУГА АЛЕСКЕРА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ XX ВЕКА

В статье рассматривается творчество великого мастера слова ашуга Алескера, внесшего неоценимый вклад в становление азербайджанского ашугского искусства, анализируются его общественно-политические взгляды, общая картина эпохи. Интерпретируется позиция ашуга Алескера в азербайджанской литературе, искусстве слова.

Ашуг Алескер был ашугом, обладающим высокими человеческими качествами. Его стихи, написанные в таких жанрах, как гошма, гарайлы, тежнис, гифилбенд, додагдеймез и других, составляют основу творчества ашуга. В следующий литературный период Самед Вургун, Осман Свелли, Гусейн Ариф, Залимхан Якуб и другие, пользуясь его традициями, создали стихи, обладающие более богатыми идеологическими и стилистическими качествами.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, ашугская среда, Хусейн Ариф, ашугское искусство, Озан-ашугское искусство.*

AYNUR XƏLİLOVA
AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: aynurxalilovaa@gmail.com

“ADIM ƏLƏSGƏRDİ, GÖYÇƏ – MAHALIM”

Aşıq Ələsgər Azərbaycan aşıq sənətinin inkişaf və zənginləşməsində böyük rolu olan yaradıcı-ustad sənətkardır. O, irsi və sənətkarlıq fəaliyyətilə mənsub olduğu Göyçə aşıq mühitində ustad-şəyird ənənəsinin və aşıq sənətinin davamlılığının təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Təsədüfi deyil ki, Ələsgərin yaşadığı dövr Göyçə aşıq mühitinin ən qaynar dövrü olmuşdur.

Təəssüf ki, 1918-1920-ci illərdə ermənilər öz havadarlarına arxalanaraq Azərbaycanın bir çox ərazilərində, o cümlədən ölkəmizin indiki coğrafi həddlərindən kənarda qalan Göyçə və digər mahallarda etnik təmizləmə və türk torpaqlarına yiyələnmək məqsədilə soydaşlarımıza qarşı amansız qırğınlar törətmişlər. 1988-ci ilin məlum hadisələrindən sonra isə mənfur düşmən həmin mahallarda öz alçaq məqsədinə nail ola bilmişdir. Bu səbəbdən Göyçə və digər aşıq mühitləri də sıradan çıxmışdır.

Aşıq Ələsgər mənfur erməni vandalizminin, ayrı düşmüş el-oba həsrətinin ağrısını şəxsi taleyində yaşamış, ömrünün ahıl çağında doğma yurdu tərk etmək məcburiyyətində qalıb üç il Kəlbəcərin Qanlıkənd kəndində köçkün olmuşdur. Bu hadisələrin ağrı-acısına aşığın poetik yaradıcılığında da rast gəlinir.

Yubiley Ələsgərin həyatı və irsinin yeni yanaşma yolu ilə daha dərinlən öyrənilməsi, həmçinin, məsələyə yuxarıda sözügedən kontekstlə əlaqəli şəkildə diqqət çəkilməsi, tarixi faktlarla bağlı ideoloji təbliğatın aparılması üçün nəinki geniş imkanlar açır, bunu, bir növ, zərurətə çevirir. Bu baxımdan yaradıcı-ustad sənətkar Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin keçirilməsi mədəni-mədəni hadisə olmaqla yanaşı, eyni zamanda, tarixi və siyasi-ideoloji kontekst daşıyır.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, Azərbaycan aşıq sənəti, Göyçə, erməni vandalizmi.*

2021-ci il Azərbaycan ədəbiyyatı üçün bir sıra önəmli və əlamətdar hadisələrə təsadüf edir. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncama müvafiq olaraq Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 200 illik yubileyinin keçirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Qeyd edək ki, ilk növbədə bütövlükdə Azərbaycan aşıq sənətinə dövlət səviyyəsində göstərilən diqqət və qayğının bariz nümunəsi olan bu sərəncam son vaxtlar meydana çıxan bəzi fərziyyələrə son qoyaraq, ustad aşığın doğum tarixini bir daha 1821-ci il kimi dəqiqləşdirdi. İndiyə qədər Ələsgərin yaradıcılığı ilə əlaqəli müxtəlif toplama-tərtib kitabları çap edilmiş, haqqında bir sıra araşdırmalar aparılmışdır, lakin bu da danılmaz faktdır ki, aşığın irsilə bağlı yeni yanaşma yolu ilə orijinal tədqiqatlara ehtiyac var və yubiley ustad sənətkarın irsinin təbliği, tədqiqi və nəşri problemlərini gündəmə gətirməklə sözügedən istiqamətdə əsaslı işlər görülməsini şərtləndirir.

Aşıq Ələsgərin yubileyinin keçirilməsi, xüsusilə, bugünkü dönməimiz üçün vacib olan bir sıra əlaqəli problemlərə diqqət çəkilməsi baxımından da böyük önəm kəsb edir.

Təşəkkül prosesi yüzilliklər öncəyə dayanan Azərbaycan aşıq sənətinin dərinlən və kompleks şəkildə öyrənilməsi onun, qanunauyğun olaraq, Azərbaycanın indiki məhdud ərazi sərhədləri çərçivəsində deyil, digər əzəli torpaqlarımızı da içəriləyən tarixi etnocoğrafi məskunluq amili əsasında sistemli tədqiqatını şərtləndirir. Bu isə ayrı-ayrı konkret regional əhatəni işarələyən aşıq mühitləri anlayışını ortaya çıxarır. Belə ki, “Tarixi şəraitdən və sosial-iqtisadi əlaqələrin vəziyyətindən asılı olaraq Azərbaycan aşıq sənəti təşəkkülündən üzə bu yana həmişə özündə müəyyən mədəni-coğrafi bölgələr toplusunu birləşdirmişdir. Texniki

nəqliyyat imkanlarının məhdudluğu və coğrafi şəraitin çətinliyi etnosun məskunlaşdığı ərazilərin bölgələrə-mahallara ayrılmasını təbii bir prosesə çevirmişdir. Borçalıdan Göyçəyə, Göyçədən Gəncəyə, Gəncədən Şirvana, eləcə də Şirvandan Qaradağa, Təbrizdən Urmiyaya gediş-gəliş imkanları böyük zaman apardığından, üstəlik də coğrafi və iqtisadi cəhətdən əlverişsiz olduğundan həmin ərazilərdə məhdud çevrəli mədəni-iqtisadi əlaqələrə malik bölgələrin yaranıb formalaşması baş vermişdir” [2, s. 722]. Ümumilikdə, bir növ, Azərbaycanın tarixi-coğrafi mənzərəsini canlandıran aşiq mühitləri də məhz bu şəkildə formalaşmış bölgə-mahalların “sosial-mədəni zəmini” əsasında meydana gəlmişdir.

Bu mahallardakı əhali, bir sıra amillər də nəzərdə saxlanılmaqla, əsasən, coğrafi-iqtisadi faktordan dolayı, bəzi səciyyəvi regional xüsusiyyətlərə, etnoqrafik, sosial-mədəni özəlliklərə malikdir. Bu cəhət həmin bölgə-mahalları işarələyən aşiq mühitlərinə mənsub sənətkarların yaradıcılıq, ifaçılıq və repertuar məsələlərində də müəyyən mənada müşahidə edilir.

Zaman içərisində uyğun mədəni-coğrafi ərazidə məşhur olan və el-oba tərəfindən sayılıb-seçilən bu və ya digər ustad sənətkarın yaradıcılığı və sənət yenilikləri müxtəlif yollarla lokal əhatəni aşaraq başqa aşiq mühitlərinə də daşınıb fəal dövriyyəyə daxil olmuş və beləliklə də, ümumilikdə Azərbaycan aşıqlığında yaygınlaşıb özünə möhkəm yer qazanmışdır. Bu isə nəticə etibarilə bütövlükdə sözügedən sənətin daha da inkişafını şərtləndirmişdir. Azərbaycan aşıqlığının görkəmli nümayəndələrindən olan Aşiq Ələsgər də məhz belə sənətkarlardandır.

Göyçə aşiq mühitinə mənsub Aşiq Ələsgər Azərbaycan aşiq sənətinin inkişaf və zənginləşməsində böyük rolu olan yaradıcı-ustad sənətkardır. Bütöv tarixi-coğrafi arealda uyğun sənət mənsubları, peşəkar söyləyicilər arasında xüsusi mövqeyə sahib olan ənənəvi söz və musiqi yükü ilə yanaşı, Ələsgərin poetik irsi də hələ öz sağlığında ikən Göyçə və onun sənət təsirinin güclü olduğu, həmçinin, digər əlaqəli bölgə-mahallardakı aşiq repertuarında geniş yayılmışdır. O, yaradıcılığı və sənət şəcərəsilə Göyçə aşiq mühitində sənətin və ustad-şəyird ənənəsinin davamlılığının təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Təsədüfi deyil ki, Aşiq Ələsgərin yaşadığı dövr Göyçə aşiq mühitinin ən qaynar dövrü olmuşdur.

Aşiq mühitlərini işarələyən mədəni-coğrafi ərazi özündə uyğun regional çevrəni əhatə edir. Göyçə aşiq mühiti də həmçinin. Təəssüf ki, 1905-1906, 1918-1920-ci illərdə erməni quldurları Azərbaycanın bir çox ərazilərində, o cümlədən ölkəmizin indiki coğrafi hüddullarının kənarında qalan İrəvan, Göyçə, Dərələyəz... kimi mahallarda etnik təmizləmə və türk torpaqlarına yiyələnmək məqsədilə soydaşlarımıza qarşı amansız qırğınlar törətmişlər. 1988-ci ilin məlum hadisələrindən sonra isə mənfur düşmən sözügedən mahallarda alçaq məqsədinə nail ola bilmişdir. Mədəni-coğrafi bölgünü şərtləndirən vacib amillərin – kompakt halda məskunluq, təbiət və ərazi faktorunun, iqtisadi-coğrafi amillərin pozulması zəbt olunmuş ərazilərlə bağlı səciyyəvi sosial-mədəni və etnoqrafik məzmunu da mənfə təsirini göstərmiş, Göyçə və digər aşiq mühitlərini isə sıradan çıxarmışdır.

Ötən əsrin birinci rübündə ermənilərin xalqımıza qarşı milli zəmində törətdikləri hadisələrin ağır-acısına Aşiq Ələsgərin poetik yaradıcılığında da rast gəlinir. Bu kontekstdə onun müqayisəli təsvir üsulu ilə yaratdığı məşhur “Dağlar” şeiri poetik ifadəliliyi və ekspressiv təsirliliyi baxımından daha çox diqqəti çəkir:

Bir ay yarım nobahardan keçəndə,
Car olur köksündə sellərin, dağlar.
Çalxanır sonalar, çığır qazlar,
Zəməm zümzüməli göllərin, dağlar.

Hanı mən gördüyüm qurğu-büsatlar?
 Dərdməndlər görsə, tez bağı çatlar.
 Mələşmir sürülər, kişnəşmir atlar,
 Niyə pərişandı halların, dağlar?! [1, s. 60]

Şeir təbiət obyektinə ağır yığnaqlı, qurğu-büsatlı keçmişini xatırladı bu gününün pərişan, ağırlı “mənzərə”silə bağlı – *“Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər?”*; *“Hanı mərd igidlər; boş qalıb yurdu?”*... kimi ritorik suallar ünvanlayan aşığın nisgilini əks etdirir. Yurd həsrətli aşığın mənəvi-psixoloji yaşantıları və daxili iztirablarından yaranan şeir dağlara-yurda xitabən söylənilən və poetik məzmunun əsas ağırlığını və ağrısını ifadə edən – *“Arsız aşiq elsiz necə yaşadı? // Ölsün Ələsgərtək qulların, dağlar!”* – şəklində güclü emosional-ekspressiv təsirə malik misralarla bitir. Bununla, ayrılıq acısı çəkən aşığın mətnin alt qatından görünən psixoloji obrazının təsviri də tamamlanır.

“Dağlar” şeiri 1905-ci il hadisələrilə əlaqəli olsa da, məzmun etibarilə sanki aşığın daha ağır sarsıntılara məruz qaldığı 1918-1920-ci illərdəki müsibətlərlə bağlı yaranmışdır.

Aşiq Ələsgər 1918-ci ildə mənfur ermənilərin Göyçədə törətdikləri qətlərin, vəhşiliklərin, vandalizmin, ayrı düşmüş el-oba həsrətinin ağrısını şəxsi taleyində yaşamış, ömrünün ahıl çağında doğma yurdu tərk etmək məcburiyyətində qalıb üç il Kəlbəcərin Qanlıkənd kəndində köçkün olmuşdur. Etdiklərindən gözü doymayan düşmən hiylə işlədib 1919-cu ildə barışıq adı ilə daha bir kütləvi qırğın törətmişdir. Ələsgərin sevimli şeyirdi olmuş Daşkəndli Nəcəf də həmin vaxt faciəli şəkildə qətlə yetirilmişdir. Ustad sənətkar o zamanlar artıq aşıqlıq etməsə də, bu müsibətlərin – minlərlə insan itkisinin, pərən-pərən olmuş el-oba dərdinin, yurd həsrətinin... doğurduğu daxili-psixoloji düşüncələrini poetik sözlə ifadə etmişdir:

Müxənnət zamana, ay kəcirəftar,
 Sitəmindən neçə canlar itibdi.
 Zülmünü nümayan eylədin aşkar,
 Qurğular pozulub, sanlar itibdi.

Şər işdən nə tapdın, söyləsən, qanam,
 Necoldu büsatım, dəmim, dəmxanam?
 Tülkü havalanıb deyir aslanam,
 Tüf dağıdan ac aslanlar itibdi.

Müxənnət meydanda “mənəm” deyibdi,
 Bu dərd Ələsgərin qəddin əyibdi.
 Yapalaqlar kəklik alıb yeyibdi,
 Laçın ölüb, o tərənlar itibdi [1, s. 96].

Qeyd edək ki, bu qəbildən olan nisgil, həsrət, etiraz, şikayət motivli poetik nümunələri aşığın Qanlıkənddə köçkün olduğu illərdən bəhs edən “Dəyirmançı aşiq” dastan-rəvayətində yer almışdır:

Dad sənin əlindən, çərxi-kəcmədar!
 Ürəyimdə yüz dərmansız yaram var.
 Aşiq – dəyirmançı, ağa – çarvadar,
 Sərraf gəlsin, bu bazara dolansın.

Zalım cəllad nə giribdi qəsdinə?
 Xəbər verin övladına, dostuna.

Şahlar şahı sayə salsın üstünə,
Ələsgər tək baxtı qara dolansın [1, s. 66].

Aşıq Ələsgərin sözügedən kontekstdə olan şeirləri Göyçənin, o cümlədən indiki “Ermənistan ərazisi”ndə qalmış digər mahalların bəlli aqibətindən dolayı, eynilə bu günlə də səsləşməkdədir.

Qanlıkənddə köçkün olarkən yurda salamat dönmək üçün Allahdan möhlət istəyən yaşı yüzü haqlamış aşıq, təxminən, üç ildən sonra doğma ocağına qayıdır və bir neçə ildən sonra – 105 yaşında, dilədiyi kimi, elində-obasında dünyasını dəyişir. Nə biləydi ki, gün gələcək eli doğma yurdundan pərən-pərən düşəcək, məzarları isə erməni vandalizminə məruz qalacaq...

Azərbaycana qarşı zaman-zaman torpaq iddialarında bulunmuş, amansız faciələr, vandallıqlar törətmiş ermənilər özləri də yaxşı bilirlər ki, havadarlarının sayəsində yiyələndikləri ərazilər tarixi Azərbaycan-türk torpaqlarıdır. Bunun üçün uzun-uzadı sübutlara ehtiyac yoxdur, sadəcə, tarixi və elmi-nəzəri baxımdan əsaslandırılmış aşıq mühitləri bölgüsünə nəzər yetirmək kifayətdir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, tarixi etnocoğrafi məskunluq amilinə uyğun şəkildə müəyyənləşdirilmə həm Azərbaycan aşıqlığının regional mədəni-coğrafi bölgüsünü təqdim edən aşıq mühitlərinin, həm də, bir növ, ümumilikdə Azərbaycanın tarixi-coğrafi mənzərəsini canlandırır. Yubiley Ələsgər irsinin yeni yanaşma yolu ilə öyrənilməsi və təbliği, aşığın həyatının vacib məqamlarının araşdırılması, həmçinin, məsələyə, xüsusilə, Azərbaycan üçün böyük tarixi hadisələrin yaşandığı indiki önəmli zamanda yuxarıda sözügedən kontekstlə əlaqəli şəkildə və daha dərinlən diqqət çəkilməsi, bəlli istiqamətdə tarixi faktlara yönəli ideoloji təbliğatın aparılması üçün nəinki geniş imkanlar açır, bunu, bir növ, zərurətə çevirir. Bu baxımdan yaradıcı-ustad sənətkar Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin keçirilməsi mənəvi-mədəni hadisə olmaqla yanaşı, eyni zamanda, tarixi və siyasi-ideoloji kontekst daşıyır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri (Dəstan-rəvayətlər, xatirələr...). Toplayıb tərtib edən, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgər. Bakı: Şərq-Qərb, 1999.
2. Məhərrəm Qasımlı. Aşıq mühitləri. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 10 cildə, I c., Bakı, 2018, s. 720-764.
3. Ustad nəfəsli saz-söz ərməğanı / Hazırlayanlar Məhərrəm Qasımlı, Mahmud Allahmanlı. Bakı: Zərdabi Nəşr, 2020.

Aynur Khalilova

“ALASGAR IS MY NAME, GOYCHA IS MY HOMELAND”

Ashug Alaskar is a famous ashug storyteller who played an important role in the development and enrichment of Azerbaijani ashug art. He played an important role in ensuring the continuity of the “master-student” tradition and the art of ashugs in the ashug environment of Goycha, to which his heritage and creative activity belongs. It is no coincidence that the period of Alaskar’s life and work was the brightest period of the ashug environment of Goycha.

Unfortunately, in 1918-1920, the Armenians, relying on their patrons, committed merciless reprisals against our compatriots in many regions of Azerbaijan, including in Goycha and other regions outside the current geographical borders of our country, with the aim of

ethnic cleansing and seizure of Turkic lands. After the events of 1988, the hated enemy was able to carry out dastardly plan in these areas. In this regard, the ashug environment of Goycha and other localities was destroyed.

Ashug Alasgar experienced the pain of the hated Armenian vandalism, longing for the torn apart village in his personal destiny, was forced to leave his native land at an advanced age and was moved to the village of Ganlikand Kelbajar for three years. The pain of these events is also present in the poetry of the ashug.

This anniversary not only opens up wide opportunities for a deeper study of the life and legacy of Alasgar using a new approach, as well as for drawing attention to the problem in connection with the above context and conducting ideological propaganda of historical facts, but also makes it a kind of necessity. From this point of view, the celebration of the 200th anniversary of the famous ashug Alasgar is not only a spiritual and cultural event, but also has a historical, political and ideological context.

Keywords: *ashug Alasgar, Azerbaijani ashug art, Goycha, Armenian vandalism.*

Айнур Халилова

“АЛЕСКЕР – ИМЯ МОЁ, ГЕЙЧА – РОДИНА МОЯ”

Ашуг Алескер – мастер, знаменитый ашуг-сказитель, сыгравший большую роль в развитии и обогащении азербайджанского ашугского искусства. Он сыграл важную роль в обеспечении преемственности традиции «мастер-ученик» и искусства ашугов в ашугской среде Гейчи, к которой принадлежит его наследие и творческая деятельность. Неслучайно период жизни и творчества Алескера был самым ярким периодом ашугской среды Гейчи.

К сожалению, в 1918-1920 годах армяне, опираясь на своих покровителей, совершили беспощадную расправу над нашими соотечественниками во многих районах Азербайджана, в том числе в Гейче и других районах за пределами нынешних географических границ нашей страны, с целью этнической чистки и захвата тюркских земель. После известных событий 1988 года ненавистный враг смог осуществить свой подлый план в этих районах. В связи с этим была разрушена ашугская среда Гейчи и других местностей.

Ашуг Алескер пережил боль ненавистного армянского вандализма, тоску по родному селу в своей личной судьбе, был вынужден покинуть родную землю в преклонном возрасте и на три года был перемещен в село Ганликенд Кельбаджара. Боль этих событий присутствует и в поэтическом творчестве ашуга.

Этот юбилей не только открывает широкие возможности для более глубокого изучения жизни и наследия Алескера с помощью нового подхода, а также для привлечения внимания к проблеме в связи с вышеупомянутым контекстом и проведения идеологической пропаганды исторических фактов, но и делает это своего рода необходимостью. С этой точки зрения празднование 200-летия знаменитого ашуга Алескера является не только духовным и культурным событием, но и имеет исторический и политико-идеологический контекст.

Ключевые слова: *Ашуг Алескер, азербайджанское ашугское искусство, Гейча, армянский вандализм.*

ƏBÜLFƏZ QULİYEV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail.ebulfez1950@mail.ru

AŞIĞ ƏLƏSGƏR DİLİNDƏ TÜRK MƏNŞƏLİ LEKSİK ARXAİZMLƏR

Məqalədə Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənən arxaik sözlər tədqiqata cəlb olunmuşdur. Burada göstərilir ki, Aşıq Ələsgər dilinin zənginliyinin əsas qida mənbələrindən biri də Azərbaycan xalqının çoxəsrlik klassik ədəbiyyatı olmuşdur. Xalq dilindən olduğu kimi, buradan bəhrələnərək Aşıq Ələsgər ona ölməzlik qazandıran zəngin bir irs yaratmışdır. Bu əsərlər təkcə sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə deyil, həmçinin öz dili ilə də seçilir və Aşıq Ələsgərin dildən necə məharətlə istifadə edən ustad bir sənətkar olduğunu göstərir. Onun şeirlərinin dilində işlənən türkmənşəli arıtmaq, çinləmək, dışarı, yey, al, qılmaq, bulmaq, enmək kimi leksik arxaizmlər türk dillərinin qədim tarixi ilə bağlıdır və günümüzdə də bir çox qohum dillərdə işlənir. Aşıq Ələsgər dilimizə aid belə qədim vahidlərin bir qismindən dialekt və şivələrdən, digər qismindən isə klassik ədəbiyyatımızdan bəhrələnərək öz şeirlərində istifadə etmiş və gözəl bədii nümunələr yaratmışdır.

Açar sözlər: *aşıq şeiri, köhnəlmiş sözlər, leksika, dialektlər, klassik ədəbiyyat.*

Arxaizmlər müasir, yaxud tədqiq olunan dövrün ədəbi dilindən çıxmış sözlər, leksik-grammatik vahidlərdir. Azərbaycan dilindəki arxaizmləri mənşəyinə görə iki qismə ayırmaq olar: 1) türkmənşəli arxaizmlər, 2) alınma sözlərdən ibarət arxaizmlər.

XVII-XVIII əsrlərdən Azərbaycan milli ədəbi dilinin təşəkkülü nəticəsində bir sıra dil vahidləri işlənmə dairəsinə görə məhdudlaşmış, yeni sözlərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar tədricən arxaikləşmişdir. Sonrakı dövrlərdə həmin arxaik dil vahidlərinə bədii ədəbiyyatın dilində ara-sıra təsadüf edilir. Qüdrətli söz ustası Aşıq Ələsgərin dili belə leksik arxaizmləri öyrənmək baxımından çox maraqlı mənbələrdən biridir. Həmin arxaizmlər dilimizin qədim izlərindən xəbər verir.

Qədim Azərbaycan sözlərinin Aşıq Ələsgərin dilində işlənməsi iki mənbə ilə bağlıdır: 1) dialekt və şivələrlə, 2) ədəbi ənənə və klassik ədəbiyyatımızın təsiri ilə.

Aşıq Ələsgərin dilindəki türk mənşəli leksik arxaizmlər başlıca olaraq aşağıdakılardan ibarətdir:

Yey – bu söz vaxtilə dilimizdə “yaxşı” mənasında işlənmişdir. Bu gün də dialekt və şivələrimizdə bu dil vahidinin izlərinə rast gəlmək mümkündür. Aşıq Ələsgər də öz şeirlərində ondan eyni mənada istifadə etmişdir:

Ayrılıqdan ölüm yeydi,
 Həsərin qəddimi əydi [1, s. 160].

Ayrı-ayrı dialekt və şivələrin leksikasında qalmış bu söz aşığın dilində bir neçə dəfə işlənmişdir. Türk dillərində qədim tarixə və işlənmə tezliyinə malik olan bu leksik vahid Azərbaycan klassik ədəbiyyatının dilində ilk dövrlərdə yeg, XVI əsrdən isə yey şəklində işlənmişdir. Bunu ilk anadilli nümunələrimizdən gətirdiyimiz misallar da sübut edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da: Çalub-kəsər uz qılıcı müxənnətlər çalınca, çalmasa, yeg! [6, s. 20].

İ.Nəsimidə:

Şikayət eyləməzəm dilbərin cəfasından,
 Kanun cəfasi bana yegdürür vəfasından [8, s. 58].

M.Füzulidə:

Vəsl əyyamı verib canana can rahat bulan,
Yegdir ondan kim, salır canın ğəmi-hicranına [4, s.145].

Nümunələr də göstərir ki, əvvəllər yeg variantında olan bu söz dil tarixinin nisbətən sonrakı dövrlərində g>y səs əvəzlənməsinə məruz qalaraq yey fonetik variantında formalaşmış və bu gün də bu şəkildə işlənərkəndir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Aşıq Ələsgərin dilindəki yeyin sözü də (yaxşı, xoşbəxt, tez-tez, sürətlə) türkmənşəli yey leksik arxaizmi ilə bağlıdır. Məsələn:

Yeyin olsun Nəbi bəyin iqbalı,
İsgəndər cəlalı, hatəm səxalı [2, s. 104].

Bu söz folklor nümunələrimizdə, dastanlarımızda da var və müasir dilimizdə də eyni mənalarda işlənir.

Saqınmaq – bir çox türk dillərində indi də ədəbi dil səviyyəsində işlək olan bu söz müasir Azərbaycan ədəbi dilində işlənmir. Bu türkmənşəli leksik arxaizmə müasir dialekt və şivələrimizdə də təsadüf edilməmişdir. Aşıq Ələsgər isə “çəkinmək” mənasında bu dil vahidindən istifadə edərək aşıq şeirinin mükəmməl nümunələrini yaratmışdır:

Tərən görüb yaşılbaşı,
Saqın, caynaq çala, Maral [2, s.119].

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında da bu söz eyni fonetik variantda geniş şəkildə işlənir: Saqın, qadın ana, mənim üzərimə gəlməyəsin, mənim üçün ağlamayasan [6, s. 45]. Azərbaycan klassik ədəbiyyatının dilində də “çəkinmək”, “uzaq olmaq”, “düşünmək” mənalarında geniş şəkildə işlənməsi bunu deməyə əsas verir ki, bu söz dilimizə məxsus qədim vahidlərdəndir.

İ.Nəsimidə:

Məgər həqdən ziyan gördün ki, batil qövlə yapışdın,
Çevirdün yüzünü həqdən, saqın kim, həq degil batil [7, s. 98].

M.Füzulidə:

Çıxma yarım gecələr, ağyar tənindən saqın,
Sən məhi-övcü-məlahətsən, bu nöqsandır sana [4, s. 44].

Lakin bu söz tədricən ədəbi dilin lüğət tərkibində passivləşmiş və işləklidən qalmışdır. Klassik ədəbiyyatımızda olduğu kimi, aşıq yaradıcılığında da tez-tez rast gəldiyimiz bu dil vahidinin müasir Türkiyə türkcəsində də sakın fonetik variantında ədəbi dil səviyyəsində işləndiyini görürük.

Yaşmaq – Aşıq Ələsgər yaradıcılığında tez-tez rast gəldiyimiz bu söz “üz örtüyü” mənasındadır:

Oğrun baxıb güldün yaşmaq altından,
Bir od saldın din-imana, Gülpəri [1, s. 48].

Vaxtilə ədəbi dilimizdə də işlənən bu söz müasir dialekt və şivələrimizin əksəriyyətində işlənir və ədəbi dilimizdəki örpək sözünün qarşılığıdır. Bu gün artıq qadınlarımız yaşmaqdan istifadə etmədiyi üçün onu ifadə edən dil vahidi də arxaikləşmişdir. Lakin Azərbaycan klassik ədəbiyyatının da dilində bu leksik vahid eyni mənada fəal şəkildə işlənmişdir.

M.P.Vaqifdə:

Nə ağzında yaşmaq, başında yaylıq
Çirkinlik üzünü bürüyəndədir.

Aşıq Ələsgərin dilində “gizlənmək” mənasında işlənən yaşınmaq sözü də mənşəcə yaşmaq leksik vahidi ilə bağlıdır:

Gözəl arif olub mətləb qanmasa,
Yayınıb, yaşınıb daldalanmasa [1, s. 185].

Yaşmaq və yaşınmaq leksik vahidlərinin qrammatik cəhətdən müxtəlif nitq hissələrinə mənsub olması göstərir ki, bu leksik vahidlər türk dillərinin çox qədim dövründə formalaşmışdır. Ehtimal ki, həmin dövr türk dillərində yaş sözü sinkretik kök olaraq həm isim, həm fəl kimi çıxış etmişdir.

Dialekt və şivələrimizdə təsadüf olunan eyni söz və onunla bağlı olan yeşirmək (yaşırmaq) sözü Azərbaycan klassik ədəbiyyatında geniş şəkildə işlənmişdir. İ.Nəsimidə:

Əhli-nəzərdən yaşırma, aç yüzünü gəl,
Gül gəlicək əndəlib zar ilə xoşdur [7, s. 231].

Damu – Bu söz dilimizə məxsus qədim vahidlərdən olub, “cəhənnəm” mənasındadır. M.Kaşğari “Divanü lüğət-it- türk” əsərində onu tamu [5, s. 502] variantında qeyd etmişdir. Digər qədim lüğətlərdə də tamu//tamuğ kimi qeyd olunmasından belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, sözün ilk variantı t samiti ilə olmuş, lakin zaman keçdikcə t səsi d səsi ilə əvəz olunmuşdur ki, bu xüsusiyyət Azərbaycan dili üçün xarakterikdir. Qədim variantı t ilə olan və bu gün də bir çox türk dillərində belə yazılan və tələffüz olunan taş, til, tiş, tırnak kimi bir çox sözlərdə sonradan t>d səs əvəzlənməsi baş vermiş və onlar dilimizdə diş, daş, dırnaq kimi formalaşmışdır. Damu sözü haqqında da eyni fikri demək olar. Aşıq Ələsgər də “Can desin” qoşmasında bu sözü “cəhənnəm” mənasında aşağıdakı misrada işlətmişdir:

Yaradan yaradıb külli-ələmi,
Arif olan bu fərmana “can” desin.
Yeddi yer, yeddi göy, yeddi də damu,
Səkkiz Cənnəti-Rizvana “can” desin [1, s.32].

Qeyd edək ki, damu sözünə Ələsgərin dilində az təsadüf olunur. Əsasən Naxçıvan dialekt və şivələrində, Qərbi Azərbaycan şivələrində öz izini saxlayan bu türkmənşəli arxaizmdən klassik ədəbiyyatımızda da istifadə olunmuşdur.

İ.Nəsimidə:

Tamu odundan acıdır nari-hicrin aşıqə,
Kimsənin canında səndən, yarəb, ol nar olmasın! [7, s. 170]

Al – Aşıq Ələsgərin dilində rast gəldiyimiz arxaik sözlərdən biri də al sözüdür. Al sözü “hiylə”, “riya”, “məkr” mənasını ifadə edir.

Ələsgəri çəkməginən yar, ala,
Lazımdır ki, yar könlünü yar ala [1, s. 98].

Onun hal variantında işlənməsinə də təsadüf olunur. Türkmənşəli al leksik arxaizmi dialektlərimizdə və XVII əsrədək Azərbaycan klassik ədəbiyyatının dilində tez-tez nəzərə çarpır.

İ.Nəsimidə:

Al ilə ala gözlərin aldadı, aldı könlümü,
Alinə bax, nə al edər, kimsə irişməz alinə [7, s. 43].

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycan ədəbi dilindəki aldatmaq fəli də əslində al türkmənşəli leksik arxaizmdən əmələ gəlmişdir.

Bulmaq – Aşıq Ələsgərin dilində “tapmaq, əldə etmək” mənasında bu arxaik sözə tez-tez rast gəlirik:

Ələsgərin könlü geyib qaralar,
Şəfa bulmur qəlbindəki yaralar [1, s. 28].

“Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”nə düşməyən bulmaq sözü (tapmaq mənasını ifadə edir) dialekt və şivələrimizdə nadir hallarda işlənir. Demək olar ki, şivələrimizdə bu sözə rast gəlmirik. Ona görə də bu sözün Ələsgər şeirinə yol tapması, bircə, dialektlərdən daha çox, klassik ədəbiyyatın təsiri ilə bağlıdır. Çünki bulmaq sözü qeyd etdiyimiz mənasında həm ilk anadilli nümunələrimizdə, həm də sonrakı dövr Azərbaycan klassik ədəbiyyatının dilində geniş şəkildə işlənmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud”da: İki vardın bir gəlırsən; yavrum qanı, qara bulduğum oğul qanı? [6, s. 30].

“Dastani-Əhməd Hərami”də:
Xəzinə qandalığın bildi bunlar,
Qolay yol nerdə isə buldu bunlar [3, s. 24].

İ.Nəsimidə:

Buldum vücudun sübhi-əzəl vəhy ilə münzil,
Vəchin sözünü dünyada bürhan dəxi bilməz [8, s. 11].

M.Füzulidə:

Ey Füzuli, intihəsiz zövq buldun eşqdən,
Böylədir hər iş ki, Həqq adilə qılсан ibtida [4, s. 37].

Həm qədim dövr nümunələrində, həm də nisbətən sonrakı dövrə aid əsərlərdə bu dil vahidinin eyni anlamda işlənməsi göstərir ki, bu söz uzun bir tarixi mərhələdə ədəbi dilimiz üçün işlək olmuş, sonradan arxaikləşmiş və işləklikdən qalmışdır. Lakin klassik ədəbiyyat ənənələrimizə yeri gəldikcə öz yaradıcılığında müraciət edən Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da eyni mənada özünü göstərir.

Qılmaq – Ələsgərin dilində tez-tez işlənən qılmaq feli ədəbi dilimizdəki “etmək” köməkçi sözünün sinonimi kimi çıxış edir:

Sövdə qıl haqq ilə, əl çək haramdan,
Halaldan mətləbin al, qoca baxtım! [1, s. 63].

İndi də dialekt və şivələrdə işlək olan və Azərbaycan klassik ədəbiyyatının dilində işlənən həmin söz mürəkkəb fellərin tərkib hissəsini – ikinci komponentini təşkil edir. Dilimizə aid qədim nümunələrdə və folklor örnəklərində də çox işlək olan bu sözə bu mənbələrdə də eyni mənada rast gəlirik. “Kitabi-Dədə Qorqud”da: Oğul, oğul, deyübən zarlıq qıldı, ağladı [6, s. 45].

“Dastani-Əhməd Hərami”də:
Məgər sultan qızı, ol xub dilaram,
Gecə-gündüz qılırdı anda aram [3, s. 25].

Bu da onu göstərir ki, Aşıq Ələsgər həm xalq dilindən, həm də özündən əvvəlki bədii nümunələrdən çox böyük ustalıqla faydalanmış və dilimizin həm qədim mənzərəsini, həm də müasir vəziyyətini özündə əks etdirən zəngin yaradıcılıq nümunələri yaratmışdır.

Dişarı – Aşıq Ələsgər yaradıcılığında tez-tez rast gəldiyimiz bu söz “çöl, bayır, uzaq” mənalarında işlənir:

Həqiqətdən dişarısan,
Keçirsən yandan, gədə [1, s. 240].

“Bayır”, “kənar”, “uzaq” mənalarını ifadə edən dişarı arxaik leksik vahidinə dialekt və şivələrimizdə indi də tez-tez təsadüf olunur. M.Kaşğarının bu sözü taşra [5, s. 513] formasında qeyd etməsi göstərir ki, bu qədim dil vahidi daş kökündən törəmişdir. Türkiyə türkcəsində də ədəbi dil səviyyəsində geniş şəkildə işlənir. Aşıq Ələsgərin dilində olduğu kimi, klassik ədəbiyyatımızda da dişarı sözü “daş” kökü ilə bağlı “dışra”-“dışrə” şəklində işlənilmişdir.

İ.Nəsimidə:

Çöhrənin əksi əzəldən dışra çıxdı pərdədən,
Düşdü anın şöləsindən ayü günə tablار [8, s. 312].

M.Füzulidə:

Qətre-yi-əşkim qətarı, sinə çəkindən girib,
Tən evinə dışradan bari-qəmə möhnət çəkər [4, s. 130].

Enmək:

Zülm ilə enməz haqdan ucalan
Yüksələr fəqirin qeydinə qalan [2, s. 49].

Bu söz ədəbi dil və dialektlərimizdəki enmək sözü ilə omonimdir. Lakin türkmənşəli arxaizm olan enmək (yenmək) “məğlub olmaq, məğlub etmək” mənasını ifadə edir. Ədəbi dilimizdə bu sözdən əmələ gəlmiş yenilməz “məğlub olmaz” forması qalmışdır. Dialekt və şivələrimizdə ara-sıra təsadüf edilən enmək (yenmək) leksik arxaizmi Azərbaycan dilinin yazılı abidələrində də gözə çarpır. “Kitabi-Dədə Qorqud”da: Çox çalışdılar, nə buğa yenər, nə oğlan yenər [6, s. 27]. İlk anadilli nümunələrimizdə də bu sözə eyni mənada rast gəlirik.

M.Füzulidə:

Eylə divanəliyə düşdü könül kim, dildar
Salsa gər boynuna həm zülf-i-kəməndin yenəmən [4, s. 147].

Arıtmaq – Aşıq Ələsgər yaradıcılığında aşağıdakı nümunədə bu sözə “təmizləmək” mənasında rast gəlirik:

Zibil çıxıb uşaqların dizinə,
On beş fəhlə arıdammaz külünü [2, s. 67].

“Təmiz” mənasını ifadə edən arı sifətindən əmələ gəlmiş arıt feli indiki dialekt və şivələrimizdə də geniş şəkildə işlənir. Qədim Azərbaycan sözlərindən olan arıt leksik arxaizminə ədəbiyyatımızın dilində həm arıt, həm də arın variantlarında təsadüf olunur. Məsələn:

Şübhədən arını əhli-sacid olgil, səcdəyə,
Leysə məqbul-əl-səlatül-qəlb illa bilhüzur [8, s. 194].

Çinləmək – (Bu söz Aşıq Ələsgər şeirlərində “toplamaq, səliqə ilə yığmaq” mənasında) işlənmişdir:

Şahmar zülfün bədnəzərdən daldala,
Çinlə gərdənində həmayıl eylə! [1, s. 96]

Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində də bu sözə eyni mənada rast gəlirik. Bu söz vaxtilə ədəbi dilimizdə də işlək olmuş, lakin zaman keçdikcə tədricən arxaikləşərək ədəbi dildən çıxmış, şivələrdə yaşamaqdadır. Onun əvvəlki dövrlərdə ədəbi dil faktı olduğunu həmin dövrə aid bədii ədəbiyyat nümunələri də təsdiq edir:

Pulu ancaq yaraşır çinləyəsən sənduqə,
Nə ki xərc eyləyəsən millətə, dindaşa, ətə?! [9, s. 127].

Fikrimizcə, bu sözlər Aşıq Ələsgər yaradıcılığına da məhz klassik ədəbiyyatın təsiri ilə daxil olmuşdur. Yuxarıda qeyd olunanlardan əlavə, Aşıq Ələsgərin dilində klassik ədəbiyyatdan gələn ağı “zəhər”, san “hesab”, soy “nəsil”, oda “otaq”, bay “varlı”, dinşəmək “qulaq asmaq, eşitmək” kimi türkmənşəli leksik arxaizmlər də işlənmişdir.

Bu faktlar onu göstərir ki, Aşıq Ələsgər dilinin zənginliyinin əsas mənbələrindən biri də Azərbaycan xalqının çoxəsrlik klassik ədəbiyyatı olmuşdur. Xalq dilindən olduğu kimi, buradan bəhrələnərək Aşıq Ələsgər ona ölməzlik qazandıran zəngin bir irs yaratmışdır ki, həmin əsərlər bu gün də öz sanbalını qorumaqdadır. Onların dilçilik baxımından araşdırılması

nəinki Aşıq Ələsgər dövrünün dil mənzərəsi haqqında bizdə müfəssəl təsəvvür formalaşdırır, həmçinin ondan əvvəlki dövrün dil faktlarını da özündə mühafizə edərək bizə çatdırır. Bu əsərlər təkcə sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə deyil, həmçinin öz dili ilə də seçilir və Aşıq Ələsgərin dildən necə məharətlə istifadə edən ustad bir sənətkar olduğunu göstərir. Şeirlərində işlətdiyi arxaik sözlər onun xalqına, sələf-xələf, ustad-şagird ənənələrinə bağlılığını bir daha göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı: Ol MMC, 2014, 504 s.
3. Dastani-Əhməd Hərami. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 120 s.
4. Füzuli M. Əsərləri: 6 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 400 s.
5. Kaşğari M. Divanü lüğət-it-türk: 4 cildə, IV c., Bakı: Ozan, 2006, 752 s.
6. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Öndər, 2004, 376 s.
7. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə, I c., Bakı: Lider, 2004, 336 s.
8. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri: 2 cildə, II c., Bakı: Lider, 2004, 376 s.
9. Sabir M.Ə. Hophopnamə: 2 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 480 s.

Abulfaz Guliyev

LEXICAL ARCHAISMS OF TURKISH ORIGIN IN THE LANGUAGE OF ASHUG ALASGAR

A study of the ancient words used by Ashug Alasgar in his writings is presented in this article. A significant part of Ashug Alasgar's language richness came from the centuries-old Azerbaijani classical literature. As in the vernacular, Ashig Alasgar took advantage of this and created a rich heritage that brought him immortality. The works displayed here are remarkable for their artistic characteristics and language, demonstrating Ashig Alasgar to be a master of language and art. Linguistic archaisms of Turkish origin, such as "arıtmaq, çinləmək, dışarı, yey, al, qılmaq, bulmaq, enmək" are connected with the ancient history of Turkic languages and are still used in many related languages. By taking a few of these ancient units from our language, dialects, and literature and applying them to poetry, Ashug Alasgar created beautiful art examples.

Keywords: *ashug poetry, obsolete words, vocabulary, dialects, classical literature.*

Абульфаз Гулиев

ЛЕКСИЧЕСКИЕ АРХАИЗМЫ ТЮРКСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ЯЗЫКЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье к исследованию были привлечены архаичные слова, использованные в творчестве Ашуга Алескера. Здесь указывается, что одним из основных источников богатства языка Ашуга Алескера являлась многовековая классическая литература

азербайджанского народа. Как говорилось в народе, Ашуг Алескер создал такое богатое наследие, которое принесло ему вечность. Эти произведения отличаются не только художественными особенностями, но и языком, и показывают, насколько Ашуг Алескер – мастер-художник, умело владеет языком. Лексические архаизмы тюркского происхождения, такие как *арытмаг*, *чинлемек*, *дышары*, *йэй*, *ал*, *гылмаг*, *булмаг*, *энмек*, связаны с древней историей тюркских языков и до сих пор используются во многих родственных языках. Ашуг Алескер, пользуясь древними единицами нашего языка, диалектами и говорами, а также частью нашей классической литературы, включал их в свои стихи и создал прекрасные художественные образцы.

Ключевые слова: *ашугская поэзия, устаревшие слова, лексика, диалекты, классическая литература.*

SƏDAQƏT HƏSƏNOVA
Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: shesenova@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR VƏ ƏDƏBİ DİLİMİZ

Məqalədə Azərbaycan ədəbi dilinin üslub məsələlərindən danışılır. Bu məqsədlə Aşıq Ələsgərin poeziyası linqvistik cəhətdən təhlil edilir. Aşığın yaradıcılığındakı dil-üslub faktları üzə çıxarılır və onlar haqqında elmi-nəzəri fikirlər deyilir. Aşıq Ələsgər Azərbaycan dilinin təbiilik və gözəlliyini çoxaldan aşıq kimi qiymətləndirilir. Onun poeziyasındakı fərqli məqamlara diqqət edilir və aşığın işlətdiyi bədii söz və ifadələr göstərilir. Məqalədəki elmi fikirlər dil-üslub materialları ilə əsaslandırılır.

Açar sözlər: *dil, üslub, söz, ifadə, bədiilik.*

Aşıq Ələsgər Azərbaycan aşıq sənətində, saz-söz meydanında adının qabağında “Dədə” epiteti deyilən nadir sənətkarlardandır. O, yaradıcılığı ilə folklorun bədii dilə dərin təsirini ortaya qoyan, aşıq şeir sənətinin dil-üslub ənənələrini zənginləşdirən, bu sahədə öz dəst-xəttini ədəbi dil tarixinə həkk edən sənətkar kimi fikir genişliyi, dil həssaslığı ilə yaddaşlarda qalmışdır. Aşıq Ələsgər coşqun təbi, tükənməz ilhamı ilə sözlərlə əlvanlaşan bir poetik irsə malikdir.

Dedim, könül, içmə eşqin camını,
İçsən, dünya sənə dar olacaqdı.
Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə,
Dost yolunda boran, qar olacaqdı [1, s. 68].

Aşıq Ələsgər söz demək bacarığı ilə yüksəkdə dayanan sənətkarlardandır. “Aşıq Ələsgərin sözü də sazı kimi idi. Əgər onun sazının tellərinə naşı bir əl toxunsaydı, tellər dərd edərdi, gileylənərdi və tellər dil açıb deyərdi ki, bizə yad əllər toxunub. Bizim səsimizi kallaşdırıb, lallaşdırıb. Aşığın elə sözü də belədir: onun misralarındakı sözlərin arasına Ələsgərə mənsub olmayan özgə sözü düşsə, bu səhv dərhal bilinər” [2, s. 26].

Ələsgərəm, bir gözələ mehmanam,
Ölməyincə çətin dönəm, usanam.
Əzrayılı qanlı tutmasın anam,
Məni bir kirpiyi peykan öldürür [1, s. 73].

Sözlərə, ifadələrə canlı bədii həyat verən aşıq təfəkkürünün estetik zənginliyi, ritmik biçimlərlə musiqili ton yaratmaq bacarığı ilə seçilərək poetik dilinin xaslığını təsdiq etmişdir. Aşıq həyata, cəmiyyətə, ayrı-ayrı insanlara münasibətin istilik və səmimiyyətini təmin edən yaradıcılıq örnəklərində hər hansı bir müəyyən cəhəti, hadisəni vəsf etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda, onun səciyyəvi xüsusiyyətlərini qabarıq şəkildə diqqətə çatdırır. Belə məqamlarda obrazın portretinin yaradılması faktları ilə də qarşılaşırıq:

Ətlazdan qəbalı, belində şalı,
Gövhərdən bahalı üzündə xalı.
Geydi yaşıl-alı, yaxdı mahalı,
Əyri tellər ayna qabağa düşdü [1, s. 86].

Aşıq Ələsgərin söz sənətində xalq bədii təfəkkürünün zənginliyindən başqa, mənəviyyatı da qorunur və bu, poetik dilin mühüm əlaməti kimi meydana çıxır. Onun yeni fikirlərlə, sanballı ifadələrlə səciyyələnən poeziyası üslub faktlarının müxtəlifliyini, rəngarəngliyini

özündə yaşadır. Onun xalq dilindən maksimum faydalanması əsərlərin məzmun dolğunluğunu təmin edərək üslub çevikliyinə səbəb olur.

Ələsgər bağ saldı bağdan ötəri,
Xəstə könlü ağlar nardan ötəri,
Bir gül bəsləyirdi yardan ötəri,
Xəzan vurdu, gül yarpağı töküldü [1, s. 78].

Yuxarıdakı örnəkdə danışığ tərz “ötrü” qoşmasının “ötəri” kimi deyilməsinə səbəb olsa da, bu, dil qüsuru kimi görünmür, əksinə, şeirin dilinə duzluluq və şirinlik qatır. Bundan başqa, yuxarıdakı misralar vəznə, ölçüsü müxtəlif olsa da, Cəfər Cəbbarlığın bir beytini yada salır:

Bir lələ yetişmişdi bu viranə çəmənədə,
Bad əsdi, xəzan vurdu da, lələm bada düşdü.

Aşıq Ələsgərin dilində milli sözlərin ritmik çalarından, təzadından istifadə ilə deyimlərin dinamikliyini sürətləndirən maraqlı və orijinal bir proseslə rastlaşırıq:

A bımürvət, nainsafın balası,
Mən səni seçmişdim sağ ürəyimdə.
Həsrət çəkdim, ortalığa qan əkdin,
Qara nöqtə qoydun ağ ürəyimdə [1, s. 78].

Aşıq Ələsgərin şeir yaradıcılığını “böyük bədii dil hadisəsi” hesab edənlər yanılmayıblar. Bu fikir xas bir fərdi üslubun dəyərini göstərir. “Bədii dil tariximizdə elə deyim özünə-məxsusluqları vardır ki, onu ancaq Aşıq Ələsgərin yaradıcılıq ünvanına yazmaq lazımdır” [4, s. 38].

Bayqu həsrət çəkdi, yara yetmədi,
Təbib neştər vurdu, yara yetmədi.
Ay Ələsgər, əlin yara yetmədi,
Çalxan qəm bəhrində, de, bir üz, bir üz [1, s. 95].

Şeirdəki “bayqu” maraqlı leksik-qrammatik vahidlərdəndir. Mənbələrdə bu haqda müxtəlif fikirlər vardır. Dilçi alim Bəşir Əhmədov bu haqda yazır: “Bayqu-gödək və əyri dimdiyi, uzun caynaqları olan ov quşudur. Mənbələrdə *piğu*, *bəyğu*, *bayğu* formalarında yazılıb. Hərfi mənası “bəy quşu” deməkdir. Farslarda *şahin* adlanan quşların ümumi adı bizdə *bəyquşu* olub. *Şahin* “şaha layiq quş” demək olduğu kimi, *bayqu* da “bəyə layiq quş” anlamını əks etdirib. Sinonim sözlərdir, lakin alınma söz öz sözümüzü sıxışdırı bilib” [3, s. 37]. Klassik ədəbiyyatda, xüsusilə də folklorda müəyyən qədər yeri olan bu söz bəzən “bayquş”la qarışdırılır. “Bayqu/bəyqu “İzahlı lüğət” də bayquş kəlməsinin əski forması kimi verilmişdir. Əslində, bayquşun bu cür təqdimi doğru deyil. Bayquşun əsl “vayquş”(vayıldı salan quş) deməkdir. Xarabalıqlarda xoşagəlməz bir səslə (vayıldı) ilə oxuyur. Bayqu mənbələrdə *biqu*, *piqu*, *bəyğu*, *bayğu* fonetik variantlarda işlədilib. Çünki “bəy” sözünün qədim şəkli “bi”dir. Qaraçay, bəlkə dillərində bu gün də həmin söz işlənir. Sonralar bi forması oğuzlarda arxaikləşdikdə sözün yeni forması – bəy//bay işlənməyə başlamışdır” [5, s. 194]. Beləliklə, “bayqu” milli, “bayquş” isə alınma sözdür. Klassik poeziyanın dilində hər ikisi işlənmə tezliyinə malik olmuşdur. Aşıq Ələsgərin dilində bu sözün maraqlı işlənmə məqamları vardır.

Bədii dildə obrazlılığın bütün səviyyələrdə keyfiyyət göstəricilərini Aşıq Ələsgərin dilində müşahidə etmək mümkündür. Poetik məqsədlə söz oyunları, xalqın mənəvi aləmini üzə çıxaran sadə danışığ dili onun yaradıcılıq örnəklərinin mayasındadır.

Yazıq Ələsgəri oda salıbdı,
Fələk gözdən salıb, o da salıbdı.

Çeşmə kənarında oda salıbdı,
Cumub sona kimi ay üzə, üzə [1, s. 92].

Cəmi üç hərf (*o, d, a*) əsasında söz və sözlərin müxtəlif mənə variantlarında işlənməsi gözəl bir səslənməyə səbəb olur. “Omonimin növlərinə aid bütün səslənmə vasitələri Aşıq Ələsgər şeiri, xüsusən təcnislər üçün ən mükəmməl materialdır” [4, s. 123]. Canlı nitqin təbiiliyi və axar zənginliyi bütövlükdə aşığın dil keyfiyyətlərindəndir. Bu baxımdan, aşağıdakı nümunə də səciyyəvidir:

Ələsgər də eşq içində qaladı,
Şirin canın ataşına qaladı.
Ər iyidin canı getsə, qala adı,
Nakəslərin dəhr içində nə də adı [1, s. 103].

Şübhəsiz ki, bütün söz sənətkarları dildən, onun imkanlarından eyni dərəcədə istifadə etməirlər. Sözlər onların hamısının qələmində eyni işlənmə tezliyinə malik deyil. Sözlərə münasibət söz sənətkarlarının fərdi üslubunu formalaşdıran mühüm cəhətlərdən biridir.

Bir sözüm var, sana pünhan deməli,
Qayılsan deyim, gül sana qurban.
Nə müddətdi həsrətini çəkərəm,
Söyləyim, dərdimi bil, sana qurban [1, s. 74].

Adi sözlərin poetik məqsədlərə yönəldilməsi emosional fikirləri aktivləşdirərək dili üslub baxımından formalaşdırır və poetikliyi tündləşdirir. “Aşıq Ələsgər qüdrətli sənətkar, ömrünü sözə həsr edən, sözlər aləmində yaşayıb onunla nəfəs alan ədəbi şəxsiyyət, poeziya nəhəngidir” [4, s. 31]. Bu böyüklük onun dil-üslub keyfiyyətlərinə də xasdır. Əsasında xalq təfəkkürü dayanan deyim forması poetik fikrin yönəldicisi kimi aşığın bütün əsərlərində özünü göstərir.

Ələsgəri gözdən qoyma irəğa,
Könül tab gətirməz dərdü-fərağa,
Leyli kimi vədə versən bulağa,
Məcnuntək gözlərim il, sana qurban [1, s. 75].

Məlumdur ki, tarixən “mən” və “sən” əvəzlilikləri yönük halda “mana”, “sana” kimi deyilib yazılmışdır. Bu cəhət Aşıq Ələsgərin dilində də qorunub saxlanmışdır.

Aşıq Ələsgər özündən sonrakı qələm sahiblərinin yaradıcılığına təsiri duyulan sənətkarlardandır. Onun yuxarıdakı şeirinə məxsus rədif və qafiyə sözlərdən Mikayıl Müşfiq də istifadə edərək məşhur əsərini yazmışdır:

Deyirsən yanında qalacağam mən,
Çox gözəl fikirdir, qal, sənə qurban.
Nə zaman istəsən əziz canımı,
Qumral gözlərinlə al, sənə qurban.

Gəlmiş hüsuruna bir qaradağlı,
Bir qara qulundur, qolları bağlı,
Gəl çəkmə könlümə sən hicran dağı,
Gümüş topuğunda xal, sənə qurban.

Bəzən çox adi görünən dil faktlarını şeirin poetik ahənginə sənətkarcasına ram edən Aşıq Ələsgər milli dil xəzinəmizə yeni ab-hava gətirən söz ustalarındandır. Sözü qüdrətini

gerçəkləşdirən sənətkar poetik fikirlərini sadəlik və təbiiliklə elə bir səviyyədə təqdim edir ki, onları maraqlı və orijinal ünsiyyət materialına çevirə bilir.

Xalq danışq dilində üçüncü şəxsin mənsubiyyətini bildirən sözlər çox zaman ismin qeyri-müəyyən təsirlik halında işlənir və bu zaman mənsubiyyəti ifadə edən morfoloji əlamətlə hal şəkilçisi arasında işlənməli olan bitişdirici samit (*n*) aktiv mövqeli olur. Aşıq Ələsgərin dilində bunun şahidi oluruq:

Bivəfanın, müxənnəsin, nakəsin,
Doğru sözün, düz ilqarın görmədim.
Namərdin dünyada çox çəkdim bəhsin
Namusun, qeyrətin, arın görmədim [1, s. 51].

Bəlkə də fərqi nə varmıyır, dilimizin uğurlu cəhətlərindən, üslub keyfiyyətlərinin yüksəkliyindən ki, adi bir hərf nə qədər də böyük işlər görür. İkinci və dördüncü misralar ayrıca deyilsə və oradakı bitişdirici samit olmasa, sözlərin təsirlik halda olduğu anlaşılar. Lakin bir bitişdirici samit vəziyyəti tamamilə dəyişərək həm qoşulduğu sözlərin üçüncü şəxsə mənsubiyyətini bildirir, həm də onların təsirlik hala aidliyini göstərir.

Aşıq Ələsgər ədəbi dilimizdə təzadın gözəl örnəklərini yaradan sənətkar kimi də səciyyəvidir. Onun aşağıdakı misralarında seçkin bir bədii qarşıdurmanı müşayiət edirik:

Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli,
Hicranın qəmiylə keş aylamışəm.
Ah-vay ilə günüm keçib dünyada,
Qəm satıb, dərd alıb nəf aylamışəm [1, s. 46].

Ayrılıqdan doğan qəm-kədərle keş eləmək kimi dərin təzad Aşıq Ələsgərin poetik sintaksisində diqqəti cəlb edən faktlardan biridir.

Ələsgərəm, yandım eşq ataşında,
Gözüm qaldı kirpiyində, qaşında.
Qazdır məzarımı çeşmə başında,
Sal sinəm üstündən yol, incimərəm [1, s. 56].

Aşığın (və aşıqın) dilindən qopan arzu – hər gün çeşməyə su gətirməyə gedən gözəlin onun məzarından keçməsi, yəni sinəsi üstündən yol salması təsəvvürdə ifadəsi mümkün olmayan bədii təsəvvür yaradır, duyğuların sözlə ifadəsindəki gözəllik ölçüyəgəlməz olur.

Aşığın elə əsərləri var ki, onların ruhu, oynaqılığı, təsir gücü M.P.Vaqifin qoşmalarını yada salır. Eyni fəlin M.P.Vaqifdə təsdiq, Aşıq Ələsgərdə inkar formasının rədif seçilməsi və əsərlərdəki dil vahidlərinin bədii həyat qazanmasının yüksəkliyi, sözlərin dinamikliyi heyranedicili təsirlə nəticələnir. M.P.Vaqif deyir:

Başına döndüyüm, toy adamları,
Siz də deyın toya gələn oynasın.
Adını demirəm eldən ayıbdır,
Filankəsin qızı, filan oynasın [6, s. 89].

Aşıq Ələsgərin qoşması eyni ritmlə başqa bir hiss və duyğunu reallaşdırır:

İltimas aylərəm gedən canlardan
Dost-düşman içində yar oynamasın!
Cavandı, oynamaq ona xoş gəlir,
Bizə əysikliyi var, oynamasın! [1, s. 73].

Sözlərin bədii təsvir və ifadə vasitəsi kimi işlənməsində yeni üslub çalarlarının, tərəvətlili

deyim tərzinin yaranması təbiidir. Söz məcazlaşanda fərqli bir məziyyət qazanır ki, bu da sənətkarın düşüncə, anlayış faktoru ilə bağlıdır. Estetik aktivliyin əsas şərti sözlərin məcazlıq keyfiyyətindən asılıdır. Söz ustalarının ürəyini titrədən, düşüncələrini canlandırır sözə çevirən həyat hadisələri, reallıqlar poetiklik səviyyəsinə qalxaraq üslub tapıntılarına yol açır.

Aşıq Ələsgərin poetik dilində səs-məna tarazlığı və ifadə ahəngdarlığının möhtəşəm nümunələrini görürük:

Gözəl, sənin nə vədəndi,
Kəsilib qısa tellərin?
Kəlağayı əlvən, qıyqacı
Üstündən basa tellərin [1, s. 160].

Fonetik obrazlılıqda səslərin təkrar və uyğunluğu, hər hansı bir dil vahidinin fərqləndirilməsi ilə musiqili ton yaratmaq ədəbi-bədii dilin xas əlamətlərindən biri kimi yuxarıdakı gəraylının davamında daha da qatılaşaraq mükəmməl bir fonopoetik məqam yaradır:

Yanaqların güldü, solmaz,
Oxlasan, yaram sağalmaz.
Qaşın cəllad, gözün almaz,
Bağrımı kəsə tellərin [1, s. 160].

Ədəbi-bədii dildə səs və söz rəvanlığının, poetik sözün meydan genişliyinin, ifadələrin obrazlı mənalara yüklənməsinin qaynaqlarından biri kimi Aşıq Ələsgərin sözügedən gəraylısı axıcılıq keyfiyyəti ilə milli poeziyamızın uğurlarını üzə çıxara bilir:

Bağban ağlar bar ucundan,
Alma, heyva nar ucundan,
Ələsgər tək yar ucundan
Batıbdı yasa tellərin [1, s. 160].

Aşıq Ələsgərin poetik irsində elə dil-üslub faktları ilə qarşılaşıq ki, onlar insanın ilk dəfə eşitdikləri kimi təsir oyadır. Aşığın hər bir əsərində sözlərin bədii taleyi uğurlu, poetik həyatı əsrarəngiz və canlıdır. Təsədüfi deyildir ki, Aşıq Ələsgər “Azərbaycan şeirinin təkrarolunmaz estetik hadisəsi” kimi dəyərləndirilir.

Aşıq Ələsgər haqqında “yazı-pozu bilməyən” ifadəsini, bəlkə də, “təhsilsiz” anlamında qəbul etmək olar. Lakin aşıq savadsız deyil, sənətində, deyimlərində, söz qoşmağında irəlidə gedənlərdəndir. Bunu onun aşağıdakı misraları da əks etdirir:

Əgər haqq aşırısan, “meydana gəl” de!
Arıfsənsə, bu sözlərə “gözəl” de!
Farsiyyət bilirsən, şeri-qəzəl de!
Ərəbxansan, gəl, Qurandan danışaq! [1, s. 166].

Aşıq Ələsgərin qoşmalarından birində “Ələsgər, elmində olma nabeləd” deyir. Doğrudan da, Ələsgər elmi dərin, Ələsgər zəkası geniş, Ələsgər sənətkarlığı yüksək və seçkindir.

Aşıq Ələsgər, bir tərəfdən də, atalar sözləri səviyyəsində olan hikmətli fikirlər müəllifidir:

Yüz il keçə, qohum sənə yad olmaz [1, s. 70].
Hər ağacdən sandal, hər yarpaqdan gül,
Hər torpağın tamı duz olmaz, olmaz [1, s. 71].
Güzəran xoş olub, gün keçəndə
Ağ otaqdan tövləxana yaxıdı [1, s. 82].
Arif olan, gəlin sizə söyləyim,

İyid sözü mərd-mərdana yaxşıdı.
Kişi gərək dediyindən dönməsin,
Biilqardan bir zənana yaxşıdı [1, s. 82].

Beləliklə, Azərbaycan ədəbi-bədii dili tarixində özünəxas sanbalı olan söz sənətkarlarından biri kimi Aşıq Ələsgərin poeziyası zəngin üslub keyfiyyətlərinə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004.
2. Bədəlzadə A. Bir söz ümmanın kamil qəvvəsi / Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və həyat, 2017, s. 3-30.
3. Əhmədov B. Etimologiya lüğəti. Araşdırmalar, mülahizələr. Bakı: Altun Kitab, 2015.
4. Hüseynov M. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və həyat, 2017, 312 s.
5. Kazımov A. Tapmacalarımızın dilində işlənmiş bəzi sözlərin etimologiyasına dair yeni baxış / Filologiya məsələləri, № 1, 2021, s. 177-198.
6. Vəqif M.P. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 264 s.

Sadagət Hasanova

ASHUG ALASGAR AND OUR LITERARY LANGUAGE

The paper considers stylistic issues of the Azerbaijani literary language. For this, a linguistic analysis of the poetry of Ashug Alasgar is carried out. Linguistic and stylistic facts in the work of ashugs are revealed, and scientific and theoretical opinions about them are expressed. Ashug Alasgar is valued as an ashug that enhances the naturalness and beauty of the Azerbaijani language. In his poems, attention is paid to various moments, artistic words and expressions used by the ashug are shown. The scientific ideas in the paper are based on language and style materials.

Keywords: *language, style, word, expression, art.*

Садагат Гасанова

АШУГ АЛЕСКЕР И НАШ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК

В статье рассматриваются стилистические вопросы азербайджанского литературного языка. Для этого проводится лингвистический анализ поэзии Ашуга Алескера. Выявлены лингвистические и стилистические факты в творчестве ашугов и высказаны научно-теоретические мнения о них. Ашуг Алескер ценится как ашуг, приумножающий естественность и красоту азербайджанского языка. В его стихах уделяется внимание различным моментам, показаны художественные слова и выражения, используемые ашугом. Научные идеи в статье основаны на языковом и стилистическом материале.

Ключевые слова: *язык, стиль, слово, выражение, искусство.*

QALİBƏ HACIYEVA
Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: oguz.haciyev@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞININ POETİK-ÜSLUBİ İMKANLARI

Aşıq Ələsgər Azərbaycan aşıq sənətinin ən böyük nümayəndələrindən və bu sənətin ən yüksək zirvələrini fəth edən sənətkarlardandır. Aşıq poeziyasını bol həyati müşahidələrlə zənginləşdirmiş, həm məzmun, həm forma rəngarəngliyi, həm də saf, duru xalq dilindən istifadə baxımından Aşıq Ələsgər Azərbaycan ədəbiyyatına misilsiz xidmət göstərmişdir.

Bir sıra görkəmli aşıqlardan dərs alan Aşıq Ələsgər özündən sonra gələn aşıqlara qüvvətli təsir göstərmişdir. Aşıq yaradıcılığının bütün sahələrinə müraciət edən sənətkar aşıq poeziyasında nadir sənət inciləri yaradaraq Azərbaycan ədəbiyyatında böyük iz buraxmışdır.

Dodaqdəyməz, müxəmməs, qıfılənd, tənris, cığalı tənris, gəraylı, divani kimi şeir növləri Aşıq Ələsgər yaradıcılığında özünü ən gözəl şəkildə büruzə verməkdədir.

Açar sözlər: Azərbaycan, Ələsgər, aşıq, poeziya, tənris, gəraylı, müxəmməs.

Çağdaş Azərbaycan ədəbi dilində hər hansı bir leksik vahidin və ya qrammatik formanın arxaikləşdiyini və ya fəaliyyətdən qaldığını müəyyənləşdirmək üçün müxtəlif dövrlərdə yazılmış ədəbi əsərlərin dilinə xüsusi həssaslıqla yanaşmaq lazımdır. Çünki həmin əsərlər yazıldığı dövrün ədəbi səviyyəsini müəyyənləşdirməklə yanaşı, həm də yazıldığı dövrün ədəbi və canlı danışiq dili haqqında ən mükəmməl bilgi verən qaynaqlar hesab olunur. Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi dillə canlı danışiq dilinin vəhdətində yaranmış belə mükəmməl nümunələrindən biri Azərbaycan aşıq sənətinin tarixində silinməz iz qoyan Aşıq Ələsgərin bənzərsiz, ölməz poeziyasıdır. Özünəməxsus deyim tərzilə aşıq şeirinin müxtəlif formalarında möhtəşəm sənət inciləri yaradan Dədə Ələsgərin poetik irsinin tarixi əhəmiyyəti ilk növbədə onun əsərlərinin öz dövrünün canlı danışiq dili üzərində köklənməsi və folklor üslubundakı bu əsərlərin canlı danışiq dili ilə ədəbi dilin vəhdətində təzahür etməsidir.

Ələsgərin dil sənətkarlığını geniş kontekstdə, öz dövrünün ədəbi-bədii dilin klassik üslub fonunda zəngin ədəbi ənənələr işığında tədqiq etməklə, onun sənət dilinin rəngarəngliyini, ruhunun dərinliyini, bədii-estetik tutumunu daha aydın təsəvvür etmək mümkündür. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dilində Aşıq Ələsgərin klassik ənənələrə bağlı bədii meyarlar ilə yaratdığı nadir sənət inciləri poetik dildə lirik düşüncənin yeni təzahürü kimi ortaya çıxır.

Aşıq Ələsgərin təmsil etdiyi dövrün şeir dilinin yeni bədii keyfiyyətlər əldə etməsi o dövrdə Azərbaycan bədii dilinin səviyyəsinin yüksəlməsi, lirik düşüncənin təzələnməsi hesabına baş verdi. Məhz bu dövrdə Aşıq Ələsgərin timsalında bədii yaradıcılıqda artan bədii məntiq və məna səviyyəsi, duyğu və düşüncələrin ifadə vasitələri təkrarsız rənglərlə zənginləşmə və püxtələşmə prosesi keçirdi. Bununla da, Aşıq Ələsgərin poetik təfəkkürünün orijinallığı şeir dilində öz taleyini həll etmiş oldu.

Aşıq Ələsgər poeziyası sözün həqiqi mənasında ümmandır. Yəni bu poeziyada tükənməz söz inciləri sentensiya, aforizm xarakterli fikirlər istənilən qədərdir. Aşıq Ələsgər leksikası əsrarəngiz söz muzeyidir. Bu muzeydə poetik sözün bütün çalarlarını, rənglərini, qammarını, akustik cazibəsini, intonasiya formalarını eyni sözün cürbəcür şəkildə məna variantlarını, sözlərin bir-birinə təması nəticəsində musiqi yaranmasını müşahidə etmək olar. Aşıq Ələsgər

öz poetik ruhu, qəlbi, sazı-sözü, fitri istedadı ilə o qədər yüksəkdə idi ki, onu ən aşağı mərtəbədə əyləşdirsəydilər belə hamıdan yüksək görünərdi [2, s. 18, 24, 32].

Poetik yaradıcılığında ana dilinin canlı xalq danışığı formasını çox böyük məharətlə aşığı şeirində bənzərsiz şəkildə ifadə etməyi bacaran Dədə Ələsgər öz orijinal yaradıcılığı ilə XIX-XX əsrlər poetik ədəbi dilinin inkişafında müstəsna yeri olan söz ustadlarındanıdır. Xalq dilindən bəhrələnən Aşığı Ələsgər o dövrdə aşığı şeirində şablonlaşmış obrazlı söz və ifadə sisteminə yeni çalarlar, özünəməxsus yeni poetik ifadələr gətirməklə dövrün bədii keyfiyyət və sənətkarlıq tələblərinə bütünlükdə cavab verən kamil lirika nümunələri yaradaraq bənzərsiz sənətkar mövqeyini ortaya qoydu.

Aşığı Ələsgərin dilində ekspressiv-üslubi cəhətdən elə söz qatları vardır ki, bu sözlər ecəzkar üslubi çalarlarına və emosionallığına görə seçilir. Böyük sənətkar xalq dilindən maksimum yararlanaraq qoşduğu gəraylı, təcnis, müxəmməs, bağlama, qoşma və digər aşığı şeir növləri ilə həm məzmun, həm də forma rəngarəngliyi baxımından təkcə Azərbaycan poeziyasına deyil, ümumən türk aşığı şeirinə misilsiz sənət nümunələri bəxş edib.

Özünəməxsus çalarlığa və üslubi boyalara məxsus Aşığı Ələsgərin poetik dili o qədər zəngin və rəngarəngdir ki, bu əsərlərdə ədəbi dil leksikası ilə dialekt leksikası arasında qarşılıqlı münasibət və qırılmaz bir bağ müşahidə olunur. Bu məziyyətlərinə görə Q.Zimistanoğlu Aşığı Ələsgərin yaratdığı dodaqdəyməz, müxəmməs, cığalı təcnis, gəraylı, qıfılənd, divani kimi əsərlərini nadir sənət nümunələri kimi dəyərləndirib [10, s. 3]. Həm xalq ünsiyyət dilini, həm də xalq təfəkkürünün bədii estetik zənginliyini müxtəlif üslubda yazdığı şeirlərində məharətlə təcəssüm etdirən Aşığı Ələsgər bənzərsiz və təkrarsız əsərləri ilə xalq mənəviyyətinin tərcümanına çevrilə bildi.

Aşığı Ələsgərin fərdi üslubunun başlıca atributlarını şərh edən M.Hüseynov onun poeziya dilinin, bədii üslubunun ən mühüm tərəflərini, poetik forma sistemində müxtəlif dil vahidlərinin obrazlılıq və ekspressivlik keyfiyyətlərini dəyərləndirərək yazır: “Aşığı Ələsgər poeziyası sözün həqiqi mənasında ümmandır. Yəni bu poeziyada tükənməz söz inciləri sentensiya, aforizm xarakterli fikirlər istənilən qədərdir. Aşığı Ələsgərin dilinin sənət faktı kimi möhtəşəmliyi, bu dilin üslubi çevikliyi, xalq ruhunun, xalq mənəviyyətinin misilsiz inikas forması olması onun şeirlərinə əbədiyaşarlıq bəxş etmişdir. Aşığı Ələsgər ana dilini mükəmməl bilməyin, onun poetik ruhunu duymağın, onunla nəfəs alıb yaşamağın bariz nümunəsidir. Böyük klassikin qələm təcrübəsi göstərir ki, dil yaradıcılığı, dillə davranmaq səriştəsi sənətkar və sənət ömrünün ilkin şərtidir. Onun dil-ifadə vasitələrindəki tərəvət, obraz və təşəbbülərdəki milli kolorit, xalq həyatı, ictimai mühitlə bağlılıq, bədii ləyaqət həddinə çatan üslub sadəliyi, bunlarda təcəssüm edən obrazlı təfəkkürün aydınlığı və zənginliyi Aşığı Ələsgər poeziyasını bütün nəsillərin və bütün zamanların misli-bərabəri olmayan mənəvi sərvətinə çevirir” [4, s. 11].

Göründüyü kimi, Aşığı Ələsgərin yaradıcılığında insanın mənəvi aləmi, səmimi, axıcı bir dillə ifadə olunur. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə B.Vahabzadə Aşığı Ələsgərin poetik dilinin imkanlarını qiymətləndirərək yazır: “Ələsgər şeiri xalq şeiridir. Bəzən adama elə gəlir ki, bu şeirləri bir nəfər yox, xalq özü yaradıb. Ona görə ki, bu şeirlər xalq ruhunun, xalq mənəviyyətinin hayqırtısıdır. Bu, Ələsgər şeirinin birinci tərəfi. İkinci tərəfi ondan ibarətdir ki, Ələsgər şeiri başdan-başa həyatın özüdür... Azərbaycan təbiəti, Azərbaycan ruhu Ələsgər şeirində dil açıb oxuyur. Vətənimizdən danışan şaqraq nəğmələrdir” [9].

XIX-XX əsr Azərbaycan aşığı mühitində özünəməxsus poetik üslubu ilə digər aşıqlardan seçilən Dədə Ələsgərin dilində işlənən söz və ifadələr göstərir ki, aşığı poeziyasında o dövrün ədəbi poetik imkanları xalqın canlı danışığı dili əsasında formalaşmaqda idi. Belə ki, o dövr

hekayə və povestlər, satirik əsərlər, eləcə də aşığı poeziyası ümumxalq danışığı dilinin güclü təsiri altında idi. Aşığı Ələsgərin yaradıcılığı da məhz XIX-XX əsr canlı danışığı dilinə xas olan və klassik Azərbaycan ədəbiyyatında yer alan bu əsərlərin sırasında yer alır. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dilinin bədii üslubuna xas olan cəhətləri, bədii üslubun əvvəlki dövrlərdə formalaşmış bəzi leksik və qrammatik xüsusiyyətlərinin aşığın yaradıcılığında öz dinamikasını müəyyən mənada qoruyub saxlaması onun əsərlərinin bədii dəyərini bir qədər də artırır.

Bu tarixi mərhələdə yazılmış əsərlərin dilində ümumxalq dilinin təsirini əks etdirən sadə danışığı tərzilə yanaşı, bu əsərlərdə dilin ən qədim tarixi ənənələrini yaşadan spesifik xüsusiyyətlər də dilin təkamül prosesini daha aydın göstərir. T.Hacıyevin qeyd etdiyi kimi, üslubların dil təcrübəsi göstərir ki, başlanğıcda olduğu kimi, milli ədəbi dilin normasının müəyyənəlməsi tamamilə ana dilinin leksik və qrammatik normaları əsasında, yəni bu dövrdə folklor-danışığı üslubu ədəbi dilimizdə əsas idi [3, s. 207].

Aşığı Ələsgərin dilinin poetik üslubi imkanlarının tədqiqi göstərir ki, Aşığı Ələsgər poeziyasında mövzu və zəngin ifadə formalarının təbiiliyi vəhdət təşkil edir. Bu vəhdət Aşığı Ələsgərin poetik dilində məntiqi fikirləri geniş üslubi çalarlarla ifadə edən müxtəlif növ leksik vahidlərin yerli-yerində işlənməsində özünü büruzə verir. Aşığı Ələsgərin poetik dilinin əsas bazasını təşkil edən və hazırda müasir Azərbaycan ədəbi dili üçün arxaikləşmiş *əyan (gözlə görünən, aydın, bəlli), əndam (bədən, boy, buxun), eynimə (ruhuma, əhvalıma), qıyı (zirvə), riba (çox, artıq), nülfəsində (qeyrətində), kəmtər (aciz, yazıq), raxtım (dünya malı, mal-mülk), himar (eşşək), qəsəm (and), qəvvəs (dalğic), qada (dərd), qəzəmət (həbsxana), hənək (zarafət), tifi (uşaq, çağa), naqqal (lağlağı, boşboğaz, gəvəzə, çərənçi), yağı (düşmən)* kimi bir qrup sözlərin Azərbaycan dilinin dialektlərində mövcud olması faktı aşığın canlı danışığı dili ilə ədəbi dilin vəhdətində yaratdığı uğurlu poetik nümunələrin xalq dilinə bağlılığını göstərir.

İstər semantikasına, istər forma zənginliyinə, istərsə də daşdığı üslubi çalarlara görə həm ədəbi, həm də dialekt və şivələrin lüğət tərkibində seçilən söz qruplarından biri də lüğət tərkibinin əsas hissəsini təşkil edən frazeoloji vahidlərdir.

Dialektoloji tədqiqatlardan və klassik ədəbi əsərlərin dilindən aydın olur ki, frazeoloji vahidlər uzun tarixi inkişaf yolu keçərək sonradan müstəqil mənalı sözlərə çevrilmişdir. Müasir dövrdə Azərbaycan dilinin dialekt qatının müəyyən hissəsini təşkil edən frazeologizmlər poetik dilin orijinallığı və zənginliyinin ifadəsidir. Aşığın poeziyasındakı rəngarəng epitet və metaforalarla müşayiət olunan bu frazeologizmlər orijinal ifadə tərzilə seçilir.

Müasir Azərbaycan dilinin həm ədəbi, həm də dialekt qatında aktivliyini qoruyan *ürəyinin yağı ərimək, sinə üstə dağ çəkmək, canını almaq, nəfsin yandırmaq, gözü doymaq, eşq oduna düşmək, daşdan keçmək, canı üzülmək, düşməna bac vermək, bağrın qan eyləmək, qan ağlatmaq, taxtdan salmaq, bel bağlamaq* kimi frazeoloji vahidlərin Aşığı Ələsgərin əsərlərinin dilində yerli yerində işlənməsi onun canlı danışığı dilinə əsaslandığını təsdiq edir:

Yanağı qırmızı, irəngi ağdı,
Çırağban eyləyib ağı qırmızı,
Ala gözlərinə gözüm sataşdı,
Əridi ürəyimin yağı, qırmızı

Sərrafam, gövhəri kanı itirdim,
Dəftəri, hesabı, şanı itirdim,

Üzün gördüm, din-imanı itirdim,
Çəkdi sinəm üstə dağı qırmızı [1, s. 61-62].

Elə ki şər gəldi, **qaraldı qaşı**
 Dumana qərq oldu, dağların başı [1, s. 61].

Aşıq Ələsgərin şeirlərindəki frazeoloji tərkiblər və ya onların leksik ekvivalentləri olan sinonimlər, idiomlar mətnin üslubi çalarlığını daha da artırır və bu əsərlərin sənətkarlıq səviyyəsini, ünsiyyət dilinin, həm də xalq təfəkkürünün bədii estetik zənginliyini təcəssüm etdirir. Aşığın poeziyasında bədii təsvir və ifadə vasitələri son dərəcə zəngin olmaqla bərabər, həm də bədii məntiqə, bənzətmənin məntiqinə tam uyğunlaşdırılır. Aşığın əsərlərinin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə dərinlən nüfuz edən Məhərrəm Hüseynov yazır: “Aşıq Ələsgər poeziyası sözün həqiqi mənasında ümmandır. Yəni bu poeziyada tükənməz söz inciləri sentensiya, aforizm xarakterli fikirlər istənilən qədərdir. Aşıq Ələsgərin şeir yaradıcılığı hər şeydən öncə böyük bədii dil hadisəsidir, möcüzəli bir sənət dünyasıdır, poetik sirri tam yozulmamış fərdi üslubun təkrarolunmazlığıdır. Bu böyük ustad aşıq qədim və zəngin şeir mədəniyyəti olan çoxəsrlik Azərbaycan ədəbiyyatına elə bir rayihə gətirmiş, elə bir zirvəyə yüksəlmişdir ki, bu gün də o zirvəsini və tərəvətini olduğu kimi saxlayır [4, s. 11, 35].

Mənşəyinə görə əsərlərin dilindəki dialektal vahidlər: Dilimizin lüğət tərkibində müəyyən faiz təşkil edən müxtəlif dillərdən alınmalar dilin ədəbi və dialektal qatında yer aldığı kimi, müxtəlif dövrlərdə yazılmış ədəbi əsərlərin dilində də müşahidə olunur. Müəyyən tarixi mərhələlərdə dillərarası inteqrasiyanın səviyyəsini müəyyənləşdirmək baxımından həmin dövrdə yazılmış ədəbi əsərlərin müstəsna rolu vardır. Hər dövrdə olduğu kimi, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan dilinin tarixi inkişafında ayrıca mərhələ təşkil edir. Bu dövrdə rus, Avropa, eləcə də ərəb və fars dillərinin güclü təzyiqinə məruz qalan Azərbaycan-türk dili öz gücü sayəsində tarixi sabitliyini qorusa da, bəzən bu dillərin təsirindən yan keçə bilməmişdir. Bunu həmin dövrdə yazılmış ədəbi əsərlər və mətbuatın dili daha aydın göstərir. Baxmayaraq ki, saf dil uğrunda mübarizə məsələsi XX əsrin bir çox mətbu orqanları kimi, “Füyuzat” və “Molla Nəsrəddin”in ideya istiqamətini müəyyənləşdirən ən başlıca amillərdən biri idi, lakin bu təsir o dövrdə yazılmış ədəbi əsərlərin dilindən də yan keçməmişdir. Bu baxımdan Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilinin dialektal qatını müxtəlif dillərdən keçən alınmalara görə mənşə baxımından iki əsas qrupda təsnif etmək olar:

Türk mənşəli: Müasir Azərbaycan dilinin istər ədəbi, istərsə də dialekt qatının əsas hissəsini qədim Azərbaycan sözləri ilə yanaşı, ümumtürk mənşəli sözlər təşkil etməkdədir. Bunu Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilində işlənən bu gün dilimizin dialekt qatında yer alan Türkiyə türkcəsinin ədəbi dilinin lüğət tərkibində mövcud olan leksik vahidlər təsdiq edir. Azərbaycan dil tarixinin ən möhtəşəm abidələrindən biri sayılan aşıq ədəbiyyatının dilində **hərcayi, xirqə, sağər** və başqa bu kimi söz və ifadələrin işlənməsi təsadüfi deyil. Çağdaş Azərbaycan və Türkiyə türkcəsində istər ədəbi, istərsə də dialekt qatında ortaqlıq şəkildə mövcud olan bu kimi leksik vahidlərin Aşıq Ələsgərin dilində işlənməsi faktı dövrün leksik mühiti, həm də poetik ifadə tərzilə bağlı məsələdir.

Qəddim əyib, qəm **xirqəsin** geyirəm,
 Məhəbbət odundan taam yeyirəm [1, s. 45].

Hərcayının, dilbilməzin ucundan,
 Dönə-dönə nə ziyana düşmüşəm [1, s. 44].

Alınmalar: Tarixi dialektoloji tədqiqatlardan aydın olur ki, Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinin lüğət tərkibi əsasən öz milli köklərinə dayanan oğuz-qıpçaq sözlərindən ibarət olsa da, tarixi inkişaf prosesində müxtəlif xalqlarla mədəni iqtisadi əlaqələr nəticəsində dilimizin dialektal lüğət tərkibi bəzi məqamlarda yad dillərin təsirindən, alınmalardan kənarda qala bilməmişdir. Bunun nəticəsində Azərbaycan dilinin dialektal qatına yad dillərdən keçmiş sözlər o dövrdə yazılmış ədəbi əsərlərin dilində də müəyyən qədər iz buraxmışdır ki, bu tarixi izlər Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilindən də yan keçməmişdir. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində dillərarası integrasiyanın səviyyəsini müəyyənləşdirmək baxımından Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilinin tədqiqi olduqca maraqlıdır. Lakin dövrünün şairlərindən fərqli olaraq Aşıq Ələsgərin dilindəki mövcud alınmaların əksəriyyəti bəzən öz rəngarəng üslubi çalarları ilə digərlərindən fərqlənir. Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilində həm qonşu, həm də qonşu olmayan xalqların, qohum və qohum olmayan dillərə aid alınmalara xüsusi yanaşmaq lazımdır. Çünki aşığın dilində işlənən bu alınmalar əksər hallarda zərurətdən deyil, bəzən öz rəngarəng müəyyən üslubi çalarları ilə funksional-üslubi emosionallıq yaratmaq üçün işlədilmişdir.

Azərbaycan dilinin tarixi inkişafı ilə əlaqədar zaman-zaman öz əvvəlki funksiyasından əlavə polisemiyaya doğru istiqamət alaraq dilimizdə daşılaşıb qalmış, müəyyən üslubi çalarlar ifadə edən sintaktik konstruktiv birləşmələr dilimizin dialektal qatının xüsusi bir hissəsini təşkil edir. Çox maraqlıdır ki, dilimizin dialekt qatında aktiv müşahidə olunan bu tip konstruktiv ifadələr bir çox ədəbi əsərlərin dilində də müəyyən üslubi-ekspressiv funksiya daşıyır və fikrin ifadəliliyinə və məntiqi gücünə yeni bir çalar əlavə edir. Müasir Azərbaycan dialekt və şivələrində aktiv mövqedə dayanan bu tip ifadə və birləşmələr Aşıq Ələsgərin dilinin əsas bazasını təşkil edir: *səfa sürmək, bel bağlamaq, taxtdan salmaq, əlin üzmək, qan ağlatmaq, düşməna bac vermək, bağrın qan eyləmək, kəlmə kəsmək, od ələmək, can almaq*.

Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilinin qrammatik xüsusiyyətlərinin tədqiqi həm də Azərbaycan poeziyasının üslubi imkanlarını ortaya çıxarmaq üçün bir vasitədir. Tədqiqatlar göstərir ki, klassik ədəbi əsərlərin dilində də Azərbaycan-türk dilinin qədim tarixi morfoloji xüsusiyyətləri və sintaktik konstruksiyası əsaslı şəkildə mühafizə olunmaqdadır. Azərbaycan dilinin dialektal qatında yer alan qrammatik sistemində mövcud vahidlər də müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Aşıq Ələsgərin əsərlərinin dilində müasir Azərbaycan dilinin tarixi qrammatik xüsusiyyətlərinin də öyrənilməsində müstəsna əhəmiyyətə malik müxtəlif nitq hissələrinə aid sözlər, sintaktik konstruktiv birləşmələr, ara sözlər də yerli yerində işlənmişdir.

Göründüyü kimi, Aşıq Ələsgərin xalq danışığı dilindən qaynaqlanması bütün yaradıcılığı boyu izlənilir. Aşığın əsərlərindəki mövcud dil vahidləri sübut edir ki, daha çox şifahi xalq ifadə vasitələrinə əsaslanan Aşıq Ələsgərin dili XIX-XX əsrin ədəbi dil normaları ilə bağlı olsa da, özünəməxsus orijinal üslubi çalarlara malikdir. Bütün bu dil faktları bir daha göstərir ki, Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı Azərbaycan-türk dilinin həm çağdaş, həm də tarixi müstəvidə tədqiqi üçün çox dəyərli klassik ədəbi nümunələrdən biridir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri (tərtib edən, ön sözün müəllifi İ.Ələsgər). Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Bədəlzadə A.M. Məhərrəm Hüseynov: Elmi və poetik təfəkkürün parlaq işığı. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 104 s.
3. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. II hissə, Bakı: Maarif, 1987, 293 s.

4. Hüseynov M.A. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 312 s.
5. Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: Maarif, 1987, 308 s.
6. Коклянова А.А. О границах фразеологии тюркских языков // Вопросы филологии, Самарканд, 1961, вып.106, с.104.
7. Mahmudova Q. Türk dillərinin frazeologiyası. Bakı: Nurlan, 2009, 296 s.
8. Sarıvəlli O. Qüdrətli şair, ustad sənətkar. Bakı, 2016.
9. Vahabzadə B. Sənətkar və zaman. Bakı: Gənclik, 1976.
10. Zimistanoğlu Q. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı: OL MMC, 2014, 504 s.

Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: oguz.haciyev@gmail.com

Galiba Hacıyeva

POETIC-STYLISTIC FORMS OF ASHUG ALASGAR'S WORKS

Ashug Alasgar is one of the greatest representatives of the Azerbaijani ashug art and one of the masters of this art. He enriched the ashug poetry with abundant life observations. Ashug Alasgar played an important role in Azerbaijani literature in terms of variety of content and forms and use of pure and correct folk language.

Ashug Alasgar, who learned from a number of outstanding ashigs, had a huge impact on the other ashigs. The artist created unique pearls of art in ashug poetry and left a great mark in Azerbaijani literature.

Types of poems such as dodagdeymaz, mukhammas, qifilbend, tajnis, jigali tajnis, gerayly, divani are most beautifully expressed in the works of ashug Alasgar.

Keywords: *Azerbaijan, Alasgar, ashig, poetry, tajnis, garayly, mukhammas.*

Галиба Гаджиева

ПОЭТИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ТВОРЧЕСТВА АШУГА АЛЕСКЕРА

Ашуг Алескер – один из величайших представителей ашугского искусства Азербайджана и один из художников, покоривших высшие вершины этого искусства. Он обогатил ашугскую поэзию обильными жизненными наблюдениями. Ашуг Алескер оказал азербайджанской литературе беспрецедентную услугу с точки зрения разнообразия форм, а также использования чистого, ясного народного языка.

Ашуг Алескер, который учился у выдающихся ашугов, оказал сильное влияние на ашугов, пришедших после него. Обращающийся ко всем сферам творчества ашугов создавший уникальные жемчужины искусства в ашугской поэзии, он оставил большой след в азербайджанской литературе.

Такие виды стихотворений, как додагдеймез (безгубые), гыфылбэнд, таджнисы, джигали таджнисы, герайлы, диваны, наиболее красиво выражены в произведениях ашуга Алескера.

Ключевые слова: *Азербайджан, Алескер, ашуг, поэзия, таджнис, герайлы, мухаммас.*

FİRUDİN RZAYEV**AMEA Naxçıvan Bölməsi****E-mail: firudinrzayev@gmail.com**

AŞIĞ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA TÜRK-İSLAM MİFONİMLƏRİNİN İŞLƏNMƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalədə Aşıq Ələsgər yaradıcılığında yer alan əski Türk-İslam mifonimlərinin işlənmə xüsusiyyətləri təhlil olunur. Bir çox araşdırmalarda bu görkəmli sənətkarın xeyli sayda yaradıcılıq üslubları geniş təhlil olunsada, onun mifoloji baxışları tam olaraq izah edilməmişdir. Qədim Türk-İslam mifoloji baxışların, Ələsgər yaradıcılığında bağlama, təcnis, müxəmməs kimi şeirlərin ifadə formaları və üslubu təkrarsız olaraq özünü göstərir. Məqalədə Aşıq Ələsgərin istər türk, istərsə də İslam mifinimi-inancları ilə bağlı fikirləri real faktlarla təsdiq olunur. Onun aşıq sənətində əski türk mədəniyyəti və məişəti ilə sıx bağlılığı da məqalədə geniş təhlil olunur.

Bu mifonimlərin Ələsgər yaradıcılığında ifadə xüsusiyyətləri, inancların digər türklərin inanclarındakı yeri, formaları və qədimliyi məqalədə elmi faktlarla əsaslandırılır. Tədqiqat zamanı yeni elmi faktlar və nəticələr də əldə edilmişdir.

Açar sözlər: *İslam, Xuda, Tək əl, Tanrı, bağlama, müxəmməs, təcnis, Naxçıvan, ümumtürk.*

Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli yaradıcılarından olub öz yaradıcılığı ilə digər sənətkarlardan fərqlənən bu görkəmli sənətkar Aşıq Ələsgərin, mənbələrdə 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində doğulduğu haqda xeyli sayda mənbələr mövcuddur. Ədəbiyyata xüsusi hörmət bəsləyib ona meylli bir ailədə dünyaya göz açmış bu görkəmli el sənətkarı, atası Alməmməddən eşitdiyi şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini özündə əks etdirən qoşma, təcnis, cığalı təcnis, bayatı, gəraylı və s. ədəbi poetik janrlara xeyli maraq göstərmişdir. Lakin o, ailə vəziyyətinin ağırlığı, düşdüyü çətinliklərə görə təhsil ala bilməmişdir. Buna baxmayaraq elimizin aşıq sənətinə vurğunluğu nəticəsində o, bir sıra görkəmli aşıqlardan dərslər almış, bu sənətin sirlərinə yetərinə yiyələnə bilmişdir.

Xüsusi olaraq qeyd edək ki, bu görkəmli sənətkar öz ana dilinə, tarixinə, şifahi xalq ədəbiyyatımıza və adət-ənənələrimizə xüsusi hörmət bəsləməklə, milli təəssübkeşliyimizin vurğunu olmuşdur. O, qoşma, təcnis, dodaqdəyməz, cığalı təcnis, qıfılənd, bağlama kimi aşıq şeir formalarında bu yönlü milli miraslarımıza sahib çıxmış, bu istiqamətdə təkrarsız fikirlər ortaya qoymaqla yanaşı, onları bu sənət dünyasında əbədləşdirmişdir.

Təbii ki, onun bu qədim türk aşıq sənəti növündə, tariximiz, dilimiz və adətlərimizlə bağlı fikirlər öz əksini tapmaqla yanaşı, burada xalqımızın məişətində yer alan ümumtürk inancları və mifoloji baxışları da öz geniş əksini tapmışdır. Azərbaycan xalqına aid olan bütün bu mədəniyyətə özünəməxsus bacarıq və istedadı ilə sahiblənən Aşıq Ələsgər, göstərilən milli mirasla bağlı fikirləri yaratdığı şeir nümunələrində ədəbiyyətə qovuşdura bilmişdir. Onun bütün Azərbaycan xalq dastanları və miflərinə müraciətinin təkrarsızlığı nəticədə bu sənətkarın Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutmasına səbəb olmuşdur. Diqqət etdikdə bu böyük sənətkar təkcə Azərbaycanda deyil, Türkiyə və Dağıstanda əsl xalq sənətkarı kimi xüsusi hörmət qazanmışdır. Onu belə tanıdan təbii ki, yaradıcılığının rəngarəngliyi, ifadə üslubunun müxtəlifliyi və qeyri-adi düşüncə tərzini olmuşdur. Təranə Vahidin yazılarında bütün bu qeyri-adi yaradıcılıq nümunələrinin əvəzsiz olduğunu tam olaraq təsdiq edən bir fakt öz əksini tapır. O, aşıq Ələsgərlə bağlı Səməd Vurğunun bir fikrini oxuculara olduğu kimi təqdim edir: "Hansı mövzuya əl atıram, hansı daşı qaldırıram, altında Dədə Ələsgərdən bir nişanə görürəm" [8]. Şübhəsiz ki, S. Vurğun onun bütün bu möcüzəvi yaradıcılıq üslubu ilə tam tanışlıqdan sonra bu nəticəyə gəlmişdir.

Bütün bu qeyri-adi istedad və bacarığını öz yaradıcılığında əks etdirən Aşıq Ələsgər əsərləri özündən sonra bu sənətə gələn aşıq sənətkarlarına əsl bir mənbə olmuş, onların yaradıcılığına da müəyyən istiqamətlərdən təsir göstərə bilmişdir. Bəs onun əsərlərində, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrində yer alan yuxarıda qeyd etdiyimiz Türk-İslam mifoloji baxışları, məişətimizdə bunların yeri necə ifadə edilmiş, necə təqdim olunmuşdur?

Biz aşıq Ələsgər yaradıcılığında xeyli sayda qədim türk inancı ilə bağlı ifadə formalarına təsadüf edirik. Xüsusi olaraq qeyd edək ki, bu görkəmli sənətkarın yaradıcılığında istər tənqis, gəraylı, müxəmməslərində, istərsə də qoşma, bağlama kimi aşıq şeiri nümunələrində İslam dini inancı və mifoloji amilləri ilə bağlı xeyli ifadələrlə rastlaşırıq.

Öncə qeyd etmək istərdik ki, Z.Bünyadov öz yazılarında Azərbaycan ərazilərində İslam dininin yayılmasını əsasən eramızın VII-VIII əsrlərinə aid etmiş və bu dövrdə ilk növbədə İslam dini baxışlarının Azərbaycanda əsasən yuxarı silk adamlarının arasında danışqsız qəbul edildiyini göstərmişdir [4, s. 64, 66, 131-140].

Biz bu istiqamətdə görkəmli el aşığı Dədə Ələsgərin şeir növlərinə, onun bu əsərlərində yer alan məna və məzmun çalarlarına diqqət etdikdə, “Səda”, “Nə dedi” şeirlərində və aşıq Zöhrə ilə deyişməsində xeyli sayda müxtəlif mifonimlərlə qarşılaşırıq. Burada təkcə İslam mifoloji baxışları deyil, bununla yanaşı, digər qədim dini inanc əlamətləri də müxtəlif deyim nümunələri ilə onun yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur.

Hər yandan səs gəldi: “Ya Məhəmmədə!”

Məscidi-Əqşaya yetişdi səda...

Aşıq oldum bir nainsaf millətə,

Qolu bağlı məni verdi cəllətə.

İncilə, Zəburə, Səhfə, Tövrətə,

And verrəm Qurana, dedin, nə dedi? [1, s. 26, 101; 7, s. 66-71].

Onun göstərilən misralarına diqqət etsək, burada İslam dininin müqəddəs kitabı “Qurani- Kərim”ə müraciət olunmaqla onlarda insanın qorunması amilləri, insana olan rəhm və s. önə çəkilir. Bununla yanaşı biz, bu dində xatırlanan və İslamdan öncə başqa xalqların da dinlərində yer alan ilkin İncil, Zəbur, Səhf, Tövrət kimi dini kitablara müraciətlə yanaşıldığını və onların nədən bəhs etdiyinin sorguya çəkilməsi ilə də rastlaşırıq. Əgər bu el aşığının istənilən şeir formasına müraciət etsək, bu inanc formalarının müxtəlif istiqamətlərdən şərhilə təkrar qarşılaşırıq. Onun “Tanı”, “Dolansın” kimi qoşmalarındakı

Sən Allah, gizlətmə mənə camalını,

Şöləsinə, qoy, fəqərə dolansın!

Bu təzə kələmdı, olsun yəqini,

Kəbə – qibləm, dinim – Məhəmməd dini.

Atam Əliməhəmməd, Göyçə sakini,

Adım Ələsgərdi, yaxşı bil, tanı! [2, s. 41, 182]

misralarda miflərin ifadəsi də İslam dinində Allah, bu dinin peyğəmbəri Məhəmmədlə yanaşı, müqəddəs ziyarətgah Kəbəyə də müraciətlə bağlıdır. Aşıq burada dinin qibləsi Kəbənin də üz tutacaq bir səcdəgah yeri olduğunu, peyğəmbərin bu dinə sahibliyini oxucuya çatdırır və özünün bu müqəddəslərin vurğunu olduğunu söyləməklə yanaşı dinləyicisinin də Ələsgəri və bu dini inancları tanımasını onlara tövsiyə edir.

Qeyd edək ki, görkəmli sənətkarın bağlamaları da Azərbaycan xalqının şifahi xalq ədəbiyyatında özünəməxsus xüsusi yer tutmuşdur. Aşıq Ələsgər Şiniq bölgəsinə səfəri zamanı

burada Aşıq Cəfərquluyla dəyişərkən, yenə də İslam dini ilə bağlı “Ay nədən oldu”, “Can desin” bağlama və qoşmasındakı

Mansırın toxmağı, İsrafil suru,
Kəbənin Zəməmi, Musanın Turu,
Niqimin guyası, didəmin nuru,
Sərimin sevdası ay nədən oldu? [2, s. 277]
Yaradan yaradıb külli-ələmi,
Arif olan bu fərmana “can” desin.
Yeddi yer, yeddi göy, yeddi də damu,
Səkkiz Cənnəti-Rizvana “can” desin... [2, s. 277]

kimi beytlərdə İslam dini inancı ilə bağlı mifoloji baxışlara, insan şüuru və daxili aləminə, onlara təsirinə toxunmaqla yanaşı, həm də bu dini inandakı yer adlarına, onların bu dində yeri və daşdığı amillərə, bu adlardakı müqəddəsliyə özünəməxsus ifadələrlə aydınlıq gətirir. Əgər bu qoşmalara diqqət etsək, burada İslamın müqəddəs dini kitabı “Qurani-Kərim” də adı keçən Musa peyğəmbərlə yanaşı, bu dində tanınmış şəxsiyyət olan sorğu mələyi İsrafildən, onun qiyamət günündə səsləndirəcəyi Surdan da bəhs edilir. Bununla bərabər, beytlərdə müqəddəs Mansurun adı keçməklə yanaşı, eləcə də Kəbə səcdəgahı, müqəddəs Zəməm suyu, Musanın inanc yeri müqəddəs Tur dağı, Cənnətin səkkiz guşəsi kimi mifoloji adlara da diqqət çəkilir [5, s. 571; 6, s. 182] ki, misralarda bütün bunların dərk üçün insanları arif olmağa çağırışı öz əksini tapır.

Bütün bu göstərilən dini baxış və nümunələr, onun yüzdən yuxarı şeir növlərində yer alır. Onların hər birində mövcud olan ayrı-ayrı istiqamətdəki mifoloji fikirləri əsas götürsək, Aşıq Ələsgərin qeyri-adi biliyə, dini baxışlara yetərinə sahib olduğu, bununla bərabər hər misranın ifadəsindəki söz quruluşlarında milli məişətimizə, adət-ənənələrimizlə milli baxımdan bağlılığı tam olaraq özünü təsdiq etmiş olur.

Bütün bu göstərilən mifonimlərlə yanaşı, görkəmli sənətkarın qədim türk miflərinə baxışları da onlara müxtəlif yanaşma formaları ilə özünü təqdim edir. Burada mifoloji baxışların şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə istinadən ortaya qoyulması, görkəmli sənətkarın sənət dünyasının böyüklüyü və ucalığından, milli təəssübkeşliyindən xəbər verir. Ələsgərin “Bizdən salam olsun arif olana”, “Peyğəmbərin meracı”, “Yaradar məni”, “Dalbadal” kimi yüzə yaxın qoşma, təcnis, bağlamalarında biz qədim türklərin mifologiyasında xüsusi yeri olan Xuda adlı tanrı inancına da rast gəlirik ki, burada Xudanın kimliyi, hansı qüdrətə sahibliyi özünü aşağıdakı misralarda təqdim edir.

Asman nə istədi bari-Xudadan?
Xuda nə əmr etdi ərşi-ələdan?
Kim idi gəldi, kimi apardı hardan?
Nə surətdə gördü Məscid-Əqsanı?

Xudam məni, səni yoxdan yaradıb,
Sən də birçə milçək yarat, ərməni!

Ol Xudadan Mustafaya
Endi aya dalbadal.
Ay ilə Gün gərmiş eylər,
Bu dünyaya dalbadal [2, s. 101, 112, 167].

Ələsgər mətləbin Xudadan istə,
 Kərəm olmaz müxənnəsdə, nakəsdə...
 Musa ərz eylədi: "Ey bari Xuda
 Nə qurğu mənzilət, nə fəzilətdi?!"... [1, s. 26, 100]

Əgər bu misralarda yer alan mifoloji şəxsiyyətə-Xudaya sitayişin zamanına diqqət etsək, bu qədim türk mifik inancındakı baxışın mənbə məlumatlarında İslamdan xeyli əvvəlki tarix dövrlərlə səsləşdiyini görürük. Bu gün də belə məişətimizdə Tanrı, Tək əl kimi mifoloji baxışlarla yanaşı, Xuda da "Allah" sözü ilə yanaşı "Xuda köməyimiz olsun", "Xuda bizi qorusun" kimi deyimlərimizdə təkrarlanmaqdadır. Bu qədim mifoloji inam, İslam dinindən ən azı min üç yüz il əvvəl türklərin inancında yer almışdır.

Müəllifin göstərilən qoşmalarında Xuda inancı ilə bərabər, burada həm də dünyanın yaradılması, yerin və göyün necə xəlv olunması, Xudanın ərşi-əlaya əmri kimi ifadələr, görkəmli sənətkarın özünəməxsus ifadəsində özünü təqdim edir. Bu misralarda eyni zamanda insanın yaranışında Xuda hökmünün mütləqliyi, bunu anlamayan erməniyə "Sən də birçə milçək yarat" kimi müraciəti yaradanın bir möcüzə sahibi olduğunun göstəriciləridir. Bütün bunlara istinadən deyə bilərik ki, bu görkəmli el aşığı və sənətkar olan Dədə Ələsgər, istər qədim türk dini inancları, istərsə də ibadət etdiyimiz İslam dini, onun tarixi və şəxsiyyətləri haqqında geniş təsəvvürə sahib olmuş, aşiq yaradıcılığında məhz bu ətraflı biliyini istər deyilmələrində, istərsə də qıfıləndlərində təcəssüm etdirərək, bu istiqamətdəki öz elmi biliyini oxucu və dinləyicilərə göstərmişdir.

Biz Ələsgər yaradıcılığında türk inancında xüsusi yeri olan, "Tanrı" inancına bu gün belə "Allah" kəlamı ilə paralel olaraq Azərbaycan, Osmanlı türkləri, Orta Asiya türklərində "Tanrı", "Tənqri", "Tenqir", "Tanrı" şəkillərində yer alan mifoloji baxışlarla qarşılaşırıq. Bununla bərabər onun yaradıcılığında İslam dinindən xeyli əvvəllərə gedən və ümumtürk mifoloji düşüncəsində yer alan Nuh peyğəmbər adı ilə də qarşılaşırıq. Mənbələrə diqqət etdikdə, qədim türk Tanrı inancı və Nuh əfsanəsinin Altay türklərində, şor-saqy, yakut, monqol, kalmık, buryatlarda "Tenqri, Tenqerey, Tanqara, Tenqer, Tenqeri, Orta Asiya və Azərbaycan türklərində Tanrı, m.ö. III yüzillikdə hunlarda Tenri, şumerlərdə Dinqir-"Göy aləmi, Şəma" adlarında təkrarını görürük. Bu mifdə "hər bir varlıqda ruhun mövcud olduğu" əsas götürülür və Göy ruhunun əbədiliyi qeyd edilir. O, insanların ruhunu, xalqın və millətin saflığını qoruyan, taleyini idarə edən çox qədim bir inanc olaraq mənbələrdə göstərilir [6, s. 224-226, 500-501].

Biz Aşiq Ələsgər yaradıcılığında "Uzaq vilayətdən qız sevən oğlan", "Dünyada", "Ağa" kimi xeyli yaradıcılıq nümunələrinə bu adla da tez-tez rastlaşırıq.

Sirat-sual qabaqdadır, nə damaqdır dünyada?!
 Kəlmeyi-şəhadət lazımmdı ölən vaxtı dünyada.
 Tut orucun, qıl namazın, şükür eylə Tanrına,
 Qul olma dünya malına, qalacaqdır dünyada.

Bir kəlmə qulluğa buyurmaq olmaz,
 Tanrı qırsın qız doğanın belini! [2, s. 110; 3, s. 108]

yuxarıdakı misralarda görkəmli sənətkar insana Tanrıya sitayişlərin əlamətlərini açıqlamaqla yanaşı, orucu tutduqdan sonra, namazda (bütün bunlar "Qurani-Kərim"ə aid, Allaha ibadətə bağlıdır – (F.R.) da Tanrıya şükür etməyi gərəkli hesab edir ki, burada Tanrı və Allah biri-birindən fərqlənmir. Bununla bərabər yad yerdən qız almağı da rəva bilməyən Dədə Ələsgər

milli təəssübkeşliklə öz millətindən evlənməyi tövsiyə etməklə bərabər qız tərəfi də lənətləyir.

Nuha oldun kəştiban

Xızır la irfana girdin,

Sirrini etdin nihan;

Nuha pakın zülmətin

Göstərdi yerdən, ağa! [2, s. 110, 180]

Bu misralarda isə müəllif Nuh və Xızır peyğəmbəri xatırlatmaqla yanaşı, Tanrının-Allahın Nuha işıqla bərabər zülməti də yerdən necə göstərdiyini oxucuya təqdim edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Şeirləri. Bakı: Çarşıoğlu, 2004, 488 s.
2. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
3. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Şeirlər. Bakı: Yazıçı, 1988, 396 s.
4. Буниятов З. Азербайджан в VII-IX вв. Т. I, Баку: ЭЛМ, 1999, 271 с.
5. Мифы народов мира: Энциклопедия. Т. I, Москва: Советская энциклопедия, 1987, 671 с.
6. Мифы народов мира: Энциклопедия. Т. II, Москва: Советская энциклопедия, 1988, 719 с.
7. Rzayev F.H. Aza qədim türk mifinin Naxçıvan toponimlərində izləri // Axtarışlar, Naxçıvan: Tusi, 2020, № 2, s. 66-71.
8. Vahid T. Aşıq Ələsgər möcüzəsi. medeniyyet.az saytı 26.08.2011.

Firudin Rzayev

USE FEATURES OF TURKIC-ISLAMIC MYTHONYMS IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

The paper analyzes the features of the development of ancient Turkic-Islamic mythonyms in the works of ashug Alasgar. Although many studies have analyzed this outstanding artist's creative style, his mythological views have not been fully explained. The forms and style of expression of ancient Turkic-Islamic mythological views are unique in such works as baglama, tajnis, muhammas in the works of Alasgar. The paper confirms with facts the views of ashug Alasgar on Turkish and Islamic myths and beliefs. The paper also widely analyzes its close relationship with the ancient Turkic culture and life in the art of ashug.

The expressive features of these mythonyms in Alasgar's work, the forms and place of beliefs in the systems of the worldview of other Turkic peoples in the paper are based on scientific facts. In the course of the study, new scientific facts and results have been obtained.

Keywords: *Islam, Khuda, Tek El, Tanrı, baglama, muhammas, tajnis, Nakhchivan, common Turkic.*

Фирудин Рзаев

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЮРКО-ИСЛАМСКИХ МИФОНИМОВ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье анализируются особенности развития древних тюрко-исламских мифонимов в творчестве ашуга Алескера. Хотя во множестве исследований подробно ана-

лизировался творческий стиль этого выдающегося художника, его мифологические взгляды не получили полного объяснения. Уникальны формы и стиль выражения древнетюркско-исамских мифологических воззрений в таких произведениях, как баглама, таджнис, мухаммас в творчестве Алескера. Статья подтверждает реальными фактами взгляды ашуга Алескера как на турецкие, так и на исламские мифы и верования. В статье также широко анализируется его тесная связь с древнетюркской культурой и бытом в искусстве ашуга.

Выразительные особенности этих мифонимов в творчестве Алескера, формы и место верований в системах мировоззрения других тюркских народов в статье основываются на научных фактах. В ходе исследования были получены новые научные факты и результаты.

Ключевые слова: *Ислам, Худа, Тек Эл, Танры, баглама, мухаммас, таджнис, Нахчыван, общетюркский.*

RƏŞAD ZÜLFÜQAROV**AMEA Naxçıvan Bölməsi****E-mail: zulfuqarov_1981@mail.ru****AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA DİALEKTİZMLƏR**

Məqalə Azərbaycan aşıq şeirinin görkəmli nümayəndəsi, ustad sənətkar Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənən dialekt və şivə sözlərinin linqvistik təhlilinə həsr olunub. Aparılan təhlillər göstərir ki, görkəmli sənətkarın əsərlərində xeyli sayda dialekt sözləri mövcuddur ki, onlar dilimizin müxtəlif dialekt və şivələrində müasir dövrdə də qarşımıza çıxır. Həmin leksik vahidlərin linqvistik analizi sübut edir ki, Aşıq Ələsgər xalqının tarixinə, keçmişinə, qədim adət və ənənələrinə, mədəniyyətinə yaxından bələd olmuşdur. Yaradıcılığında xalq dilində yaşayan sözlərin istifadəsinə geniş yer vermişdir. Onun əsərlərində işlənin bir sıra dialekt sözləri dilimizin tədqiq olunan dialekt və şivələri, qədim yazılı mənbə və abidələri, lüğətlərindəki leksik vahidlərlə müqayisəli təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, yaradıcılıq, şeir, dialekt və şivə, linqvistik təhlil.*

Azərbaycan aşıq şeirinin tanınmış siması, ustad sənətkar Aşıq Ələsgər ədəbiyyat tariximizdə zəngin, maraqlı irsi, ibrətamiz fikirləri ilə yaşamaqdadır. Onun irsini öyrənən zaman görürük ki, xalq içərisindən çıxan ustad sənətkarın əsərlərində xalq deyim və duyumları özünəməxsus ifadə tərzilə diqqəti cəlb edir. “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 18 fevral 2021-ci il tarixli və Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinə həsr olunmuş Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında” Sərəncamları da el sənətkarına göstərilən hərtərəfli dövlət qayğısının bariz göstəricisidir.

1821-ci ildə Azərbaycanın Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində sənətkar ailəsində doğulan Aşıq Ələsgər uşaq yaşlarından xalq arasındakı nağıllar, əhvalatlar, dini söhbətləri maraqla dinləyir, güclü yaddaşına köçürürdü. Bütün bunlar isə onun gələcəkdə qüdrətli söz ustadı, xalq aşığı kimi formalaşmasına zəmin hazırlamışdır. Ustad sənətkarını müxtəlif məzmunlu şeirlərində qarşımıza çıxan xalq deyim və duyumları, o cümlədən də dialektizmlər öz zənginliyi ilə maraq doğurur.

Sənətkarın yaradıcılığında işlənən, dilimizin Naxçıvan dialekt və şivələri üçün xarakterik olan və geniş yayılan “babat/ala-babat/babatca-elə-belə, nisbətən yaxşı, bir təhər” leksemi dialekt leksikamıza xas maraqlı sözlərdən biridir. *Məs.: Ta babatca özmü əvə çatdırdım.* Söz eyni fonetik tərkib və mənada Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da qarşımıza çıxır. Aşağıdakı misralara diqqət yetirək:

Mən Allahdan istəmirəm,
Çox dövlətim, malım ola;
Bir *babatca* güzaranım,
Dolanmağa halım ola;
Min batman zərim olunca,
Bir misqal kamalım ola.... [2, s. 18]

Aşıq Ələsgər əsərlərində işlənən və dilimizin digər dialekt və şivələrində də geniş yayılan dialekt sözlərindən biri də abdal leksemidir. Söz dilimizin tədqiq olunmuş Kürdəmir və Şahbuz şivələrində “bilikli, bilici” [4, s. 1], Babək şivələrində “qanmaz, axmaq” [5, s. 55] mənalarında qarşımıza çıxır.

...Yazıq Ələsgərəm *abdal* olmuşam,
Seçilib cövhərdən zülal olmuşam,
Sən ağ çalsan, mən də göy çal olmuşam,
Lazımdı ki, çalın qədrin çal bilə [2, s. 31]

Aşıq Ələsgər əsərlərində qarşımıza çıxan, Azərbaycan dialekt və şivələrində geniş yayılan maraqlı leksemlərdən biri də əmlix' sözüdür. Leksem dialekt və şivələrimizin əksəriyyətində südəmər quzu, çəpic və s. mənalarında işlədilir. Görkəmli sənətkarın yaradıcılığındakı nümunəyə diqqət yetirək:

Sarınərdən top-tüfəngin atılı,
Qısır Murğuz Çah dağına çatılı.
Bir *əmliyin* bir tümənə satılı,
Xəzəl olu yenə pulların, dağlar! [2, s. 31]

Haqqında danışdığımız leksik vahid Naxçıvan dialekt və şivələrində əmliy//“əmlix” şəklində “anasının yanında qalan, süd əmən quzu” mənasında qarşımıza çıxır. Həmin söz dialektoloji ədəbiyyatların əksəriyyətində də qeyd olunduğu kimi “əmmək” felindən yaranmışdır. Bu leksem istər Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrində, istərsə də müxtəlif türk dillərində eyni və ya bir qədər fərqli fonetik tərkibdə, lakin əsasən oxşar mənalarda işlənməkdədir. Belə ki, bu leksem Azərbaycan dilinin Lerik şivələrində əmlig [6, s. 119] “anasının yanında olan, əmən quzu”; Qərb qrupu dialekt və şivələrində əmlix' [10, s. 45], Meğri (Mehri – R.Z.) şivələrində əmlix' [9, s. 377] “çox süd əmmiş quzu, oğlaq, buzov” mənasında; Gədəbəy şivəsində [4, s. 125], Gəncə və Gəncəbasar dialekt və şivələrində əmlək [10] “yalnız ana südü ilə bəslənən 5-6 aylıq quzu” mənalarında işlənir. Türk dilində əmlək, onun Qars və Çoruh şivələrində əmlig [8] “anasını əmmə çağındakı quzu”; Urfa şivəsində emlek [124, s. 108] “süd əmən quzu, oğlaq, buzov” və s. mənalarında, Niğdə şivəsində isə eyni fonetik tərkibdə əmlək [8, s. 219], ancaq fərqli mənada “vaxtından sonra balalayan qoyun” şəklində mövcuddur.

Z.Xasiyev öz əsərində qeyd edir ki, X.İ.Syunçev əmlək // elmik sözünü Qaraçay-Balkar dilində “hələ minilməyən at mənasında” izah etmiş və bu sözün emniq formasında, eyni mənada monqol dilində işləndiyini qeyd etmişdir [10, s. 45]. Beləliklə, əmlək leksemi türkmənşəli sözlərimizdən biri olub həm dialekt və şivələrimizdə, həm də digər türk dillərində varlığını qorumaqdadır.

El sənətkarının əsərlərində qarşımıza çıxan maraqlı leksik vahidlərdən biri də “qırım” sözüdür.

Məhəbbətə sədaqətli,
Ayrılmaz bir can kimidi.
Tovuz kimi cəlvələnib,
Qırımı tərən kimidi [2, s. 136-137].

Müasir Naxçıvan dialekti və şivələrinin əksəriyyətində “hövsələ, sərt, əsəb, əhval-ruhiyyə, fikir, meyl” mənasında işlədilən qırım sözünə rast gəlinir. Qırım sözü “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında, klassik ədəbiyyatımızda da geniş işlənmə arealına malikdir.

Qara polad üz qılıcı çalmayınca qırım dönməz [14, s. 31]
Baxdım ki, munun qırımı özgə,
Mənimlə alım-verimi özgə [11, s. 12].

Bir fakta diqqət yetirmək lazımdır ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında *qırım* sözü həm də *döyüş, vuruşma* anlamında işlənmişdir. “Qam Bөрə oğlu Bamsı Beyrək” boyunda oxu-

yuruq. “...Mən qaraquc atım binmədən ol binmax gərək! Mən *qırma* varmadın ol mana baş gətürmək gərək!...” [14, s. 55].

Müasir ədəbi dilimiz üçün arxaikləşmiş bu sözə dilimizin Quba dialektində [16], Mə-rəzə, Abşeron yarımadasının qərb şivələrində qırım şəklində, eyni mənada rast gəlinmişdir. Tədqiq edilən Naxçıvan dialekt və şivələrində “hövsələ, əsəb, səbr” mənasında işlənən və bölgə üçün xarakterik olan cübbə sözünün təhlili də maraq doğurur. *Məs.: Bala bi iş görəndə gərək' cübbən ola.* Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilinin müxtəlif dialekt və şivələrində bu mənanı ifadə edən, yəni cübbə sözü ilə sinonimlik təşkil edən fərqli fonetik tərkibli sözlərə rast gəlinir. Bununla bərabər dilimizin müxtəlif dialekt və şivələrində cübbə sözü omonimlik xüsusiyyəti daşıyaraq geyim adı kimi də işlədilir. İnformatorlardan aldığımız məlumata görə, cübbəni daha çox dini işlərlə məşğul olan insanlar geyərmişlər. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında da cübbə sözü geyim mənasını ifadə etmişdir. İgidlik göstərən oğuz gənclərinin mükafatlarından biri də cübbə olarmış. “Dirsə xan oğlu Buğac” boyundan götürülmüş aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək.

...Altun başlu ban ev vergil bu oğlana,
Kölgə olsun, ərđəmlidir!
Çigin quşlu *cübbə* ton vergil bu oğlana,
Geyər olsun, hünərlidir! [14, s. 36]

Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrində cübbə//cübbüş həmçinin “qısa boy” anlamını da ifadə edir. *Məs.: Yəşcə böyüx'di əmə cübbə qə:b (Ord.).* Azərbaycan dilinin Çəmbərək şivələrində “qısa boy adam” mənasında cübbərək [13, s. 283] sözünə də rast gəlinmişdir.

Naxçıvan dialekt və şivələrində maraq doğuran leksik vahidlərdən biri də irax//irağ sözüdür. Təsədüfi deyil ki, xalq arasında iti, ulağı, pişiyi və s. qurbanlıq heyvana bənzədən zaman “İrax qurban tükünnən” ifadəsi işlədilir. Bununla yanaşı, hər hansı bir adamın qəbahətini digəri ilə müqayisə edən zaman “irax sənnən” və ya “irax evdən-eşikdən” kimi ifadələrlə rastlaşırıq. Azərbaycan ədəbiyyatının müxtəlif dövrlərinə aid nümunələrdə həmin sözdən geniş istifadə edildiyini görürük. Belə ki, İmadəddin Nəsimi poeziyasında da irax lekseminin istifadə edildiyinin şahidi oluruq.

Həqdən olmuş *irağ* anlar kim,
Səni, ey nuri-həq, bəşər dedilər [15, s. 265]
Cahanın möhnəti çoxdur, anın dərđi-sərindən keç,
Kim, *irağ* olduğu həqdən anın dərđi-sərindəndir [13, s. 276].

Hazırda ədəbi dilimiz üçün arxaikləşən bu leksik vahid dialekt və şivələrimizdə öz varlığını qoruyub saxlamaqdadır.

Xalq ədəbiyyatına, klassik irsimizə yaxından bələd olan Aşıq Ələsgər də həmin leksik vahiddən yaradıcılığında məharətlə istifadə etmişdir.

Müddətdi gözümdən olubdu *iraq*,
Əridib cismimi dərđü, qəm, fəraq.
Büllur buxaq, lalə yanaq, ay qabaq,
Ala gözlü Səhnəbanım gedibdi [2, s. 48].

Leksemə dilimizin Dərbənd dialektində də irax şəklində “uzaq, kənar” [3, s. 329] mənasında rast gəlinmişdir. Söz digər türk dillərində də müxtəlif fonetik formada, əsasən eyni mənada mövcuddur. Belə ki, leksem özbək dilində iorok, qaraqalpaq dilində djrak, oyrot dilində irak şəklində var olmaqdadır.

Aşıq Ələsgər əsərlərində qarşımıza çıxan və dilimizin tədqiq edilən dialekt və şivə-

lərində müxtəlif fonetik tərkib və leksik mənələrdə işlənən maraqlı dialektizmlərdən biri də “teyləməx` -batırmaq, deşmək” leksemi. Aşağıdakı nümunəyə baxaq:

Heç bilmirəm neyləmişəm, neylərəm,
Xəncər alıb, qarabağrım *teylərəm*,
Bir canım var, yara qurban eylərəm,
El desin: “Aşıq də qurban öldürür” [2, s. 73].

Teyləmək sözü dilimizin Dərbənd dialektində teyləməğ [3, s.362], Salyan, Şamaxı şivələrində teyləməğ [4, s. 555] şəklində, deşmək mənasında, Gəncə, Qazax, Tovuz bölgələrində teyləməx` [4, s. 555] formasında üç fərqli mənada – 1. Deşmək; 2. Qovmaq, 3. Qaçmaq işlənir. Qeyd edək ki, teyləməx` leksemi Culfa şivələrində də anidən sürətli qaçmaq mənasında işlənir. Batırmaq, deşmək mənələrində Naxçıvan dialekt və şivələrində yortmax leksemiə rast gəlinir. Məs.:Pıçağı bəyaxana yortdu qarnına (Şər.).

Naxçıvan dialekt və şivələrində “yenicə cücərən bitki, yeni doğulan quzu” mənasında türfənd//türfəndə//türvəndi kimi sözlərdən istifadə edilir. Məs.: *Bı quzu hələm türfəndədi. Türfəndə pencərnən yumurtadan yaxçı kükü olar.* Türfəndə sözü Naxçıvan qrupuna daxil olan bəzi şivələr üçün xarakterik olub Nehrəm şivəsində də işlənir. Söz Nursu və Sirab kənd şivələrində türvəndi şəklində “aradüzəldən qarı” mənasını ifadə edir. Dilimizin tədqiq olunan digər dialekt və şivələrində bu sözlə qarşılaşmırıq. Söz “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “Basat Dəpəgözi öldürdiki boyı bəyan edər xanım hey” boyunda da eyni anlamda işlənmişdir. “...Dəpəgöz sıçradı baqdı, Basat gördi, əlin-əlinə çaldı qas-qas güldi. Qocalara aydır: “Oğuzdan yenə bizə bir türfəndə quzu gəldi”, – dedi” [14, s. 101].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığı ilə tanış olduğumuz zaman görürük ki, el sənətkarı həmin sözə bələd olmuş və şeirlərində onu insana məxsus ifadə kimi işlətməmişdir. Aşağıdakı bəndi oxuduğumuz zaman dediklərimiz daha da aydınlaşmış olur.

Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər?!
Görəndə gözümdən car oldu sellər.
Seyr etmir köysündə *türfə* gözəllər,
Sancılmır buxağa güllərin, dağlar! [2, s. 37]

Göründüyü kimi, bəndin üçüncü misrasında işlədilən türfə gözəl ifadəsi qədim tarixi kökləri olan, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı ilə səsləşən leksik vahid olub, “gənc gözəllər, ərğənlik yaşına çatmış gözəllər” anlamlarını ifadə edir.

Azərbaycan dialekt və şivələrinin demək olar ki, əksəriyyətində fərqli fonetik tərkibdə, lakin əsasən eyni mənada qarşımıza çıxan leksik vahidlərdən biri də öyəc//öəş//övəc leksemi. Dialektlərimizin çoxunda 2-3 yaşlı erkək qoyun mənasında işlədilən bu sözə Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da rast gəlirik. Aşağıdakı bəndə baxaq:

Beş min manat nağd yığıldı,
Dalda qalanın bilmədim.
Yüz erkək-öyəc kəsildi,
Toğlunun sanın bilmədim [2, s. 145].

Bir faktı da qeyd edək ki, bu sözün təkcə Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində deyil, həmçinin Türkiyə türkcəsinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrində, digər türk dillərində, eyni zamanda “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında işləndiyinin şahidi oluruq. Belə ki, Azərbaycan dilinin Şəki dialektində öyəş//öyəc [12, s. 195] – üçdən artıq yaşı olan erkək; Quba dialektində 1.ügəc– ikiillik dişi qoyun; 2. ügəc qoç [16, s. 205] – ikiillik erkək; Gəncəbasar dialekt və şivələrində öyəş [10, s. 61] – üçillik qoç; Meğri şivələrində öyəş//ögəş [9, s. 371] – üç yaşlı

axtalanmış erkək; Çənbərək və Karvansaray şivələrində öəc [13, s. 253] – üç yaşlı erkək; Cəbrayıl, Ağdam, Qazax dialekt və şivələrində öəc [1] – üç yaşlı erkək; “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında isə öyəc [14, s. 20] – kök qoyun mənalarında mövcuddur. Bu leksem Türkiyə türkcəsinin Niğde şivəsində öneç//öneç [18, s. 226], Giresun şivəsində üveç [7, s. 352] – iki yaşlı erkək; türkmən dilində ök//üke//ükeç – dörd yaşlı erkək; Qaraqalpaq dilində “əvac” yazılışında eyni mənada işlənməkdədir. Tədqiq olunan dialektlərdə “öyəc” sözü ilə bağlı xalq arasında belə bir yanaşma var ki, bu söz “öymək, öyünmək” felindən yaranıb. Belə ki, öyəclər adətən iri və gümrəh heyvanlar olduğundan sahibi onu öyə (tərifləyə – R.Z.) və ya onunla öyünə bilər. “Öymək” feli isə ən qədim leksik vahidlərimizdən biri olmaqla “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının boylarında da geniş şəkildə istifadə olunmaqdadır. Aşağıdakı beytdə bunu müşahidə edə bilərik:

Altındakı atın nə öyersən, mərə kafir

Alabaşlı keçimcə gəlməz mana [14, s. 48].

Yekun olaraq qeyd edək ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında istifadə edilən dialekt və şivə sözləri çox zəngindir. Onların hamısının bir məqalədə linqvistik təhlilinin verilməsi isə bir qədər çətindir. Fikrimizcə, görkəmli söz ustasının irsinin bu istiqamətdə öyrənilməsi olduqca maraqlıdır. Düşünürük ki, Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edildiyi bu ildə onun ədəbi irsinin daha dərin araşdırılması bir çox yeni və orijinal faktların ortaya çıxarılmasına imkan verəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahmanlı M. Aşıq yaradıcılığının inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 292 s.
2. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
3. Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti. Bakı: Elm, 2009, 448 s.
4. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti: İki cildə. I c., Ankara: Türk Dil Qurumu, 1999, 374 s.
5. Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialektoloji lüğəti. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 304 s.
6. Binnətova G. Azərbaycan dilinin Lerik rayonu şivələri. Bakı: Nurlan, 2007, 174 s.
7. Caferoğlu A. Anadolu illəri ağızlarından derlemeler. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995, 288 s.
8. Caferoğlu A. Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995, 296 s.
9. Əliyev Ə.İ. Azərbaycan dilinin Meğri şivələri. Bakı: Elm, 2003, 579 s.
10. Xasıyev Z.Ə. Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin qərb qrupunda heyvandarlıq terminləri. Bakı: Nurlan, 2004, 146 s.
11. Xətai Ş.İ. Keçmə namərd körpüsündən. Bakı: Yazıçı, 1988, 365 s.
12. İslamov M. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1968, 276 s.
13. Kərimov Ş. Azərbaycan dilinin Çənbərək və Karvansaray şivələri. Bakı: Nurlan, 2004, 362 s.
14. Kitabi-Dədə Qorqud / Tərtib edənləri F.Zeynalov, S.Əlizadə. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
15. Nəsimi İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərb. Dövlət nəşriyyatı, 1987, 185 s.
16. Rüstəmov R.Ə. Quba dialekti. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1961, 281 s.

Rashad Zulfugarov

DIALECTICISMS IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

The paper was devoted to the linguistic analysis of dialects and accents used in the works of Ashig Alasgar, a prominent representative of Azerbaijani ashug poetry. The analysis shows that there are many dialects in the works of the outstanding artist. These dialects are also present in different dialects and accents of our language. The analysis of these lexical units proved that Ashig Alasgar was closely acquainted with his people's history, past, ancient customs and traditions, and culture. He gave wide use to the words used in the folk language in his works. Many dialects used in his works were analyzed comparatively with dialects and accents studied in our language, ancient written sources, and monuments, lexical units in dictionaries.

Keywords: *ashug Alasgar, creativity, poetry, dialect and accent, linguistic analysis.*

Рашад Зүльфугаров

ДИАЛЕКТИЗМЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

Статья посвящена лингвистическому анализу диалектов и говоров в творчестве выдающегося представителя азербайджанской ашугской поэзии, мастера ашуга Алескера. Проведенный анализ показывает, что в произведениях выдающегося художника используется значительное количество диалектных слов, которые и в наше время встречаются в различных диалектах и говорах нашего языка. Лингвистический анализ этих лексических единиц доказывает, что ашуг Алескер близко знал историю, прошлое, древние обычаи и традиции народа, его культуру. В своем творчестве большое место уделял использованию слов в живом народном языке. Ряд диалектных слов, использованных в его произведениях, подвергнут сравнительному анализу с изучаемыми диалектами и говорами нашего языка, древними письменными источниками и памятниками, лексическими единицами в их словарях.

Ключевые слова: *Ашуг Алескер, творчество, поэзия, диалект и говор, лингвистический анализ.*

NURAY ƏLİYEVƏ
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: naliyeva22@mail.ru

AŞIĞ ƏLƏSGƏR POEZİYASININ LEKSİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalədə Aşıq Ələsgər yaradıcılığının leksikası tədqiqat obyektinə çevrilmiş, onun zəngin bədii yaradıcılığının dili leksik baxımdan araşdırılmışdır. Yazıçı və ya şairinin əsərlərinin dili, xüsusən leksikası onun öz oxucularına təsiri baxımından çox əhəmiyyətlidir. Çünki ədəbi şəxsiyyət məhz əsərlərinin dili ilə onların qəlbinə yol tapır, eyni zamanda ədəbi prosesə də təsir edir. Burada Aşıq Ələsgər əsərlərinin leksikası təhlil olunaraq onun şeirlərində işlənən müxtəlif söz qrupları – omonimlər, sinonimlər, antonimlər araşdırılmışdır. Qeyd olunur ki, ustad aşıq sözün məna qruplarından yaradıcı şəkildə bəhrələnərək mükəmməl poetik nümunələr yaratmışdır. Həm dildə olan bu cür hazır sözlərdən, həm də özünün yaratdığı leksik vahidlərdən uğurla istifadə onun yüksək sənətkarlıq məharətini bir daha üzə çıxarmışdır. Məqalədə həmçinin Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənən bəzi dialekt sözlər və alınmalar da tədqiq olunmuşdur. Burada göstərilir ki, Aşıq Ələsgər öz şeirlərinin poetikası ilə olduğu kimi dili ilə də Azərbaycan aşıq şeirinin zirvəsində dayanan ustad sənətkarlardan biridir və onun yaradıcılığı bu mənada bütün nəsillərə nümunədir.

Açar sözlər: aşıq yaradıcılığı, poeziya, dil, leksika, söz qrupları, alınma sözlər.

Azərbaycan aşıq poeziyası öz qədim tarixi, zəngin ənənələri ilə diqqəti cəlb edir. Aşıq yaradıcılığı xalqın içərisində yetişən, onların hiss və duyğularının ifadəçisinə çevrilən el sənətkarlarının - aşıqların timsalında yüksək inkişaf mərhələsi keçmiş və bugünkü mükəmməl şəklini almışdır. Azərbaycan cəmiyyətində aşıqlar həmişə böyük hörmət və nüfuza malik olmuş, onların sazına, sözünə insanlar ehtiramla yanaşmışlar. Bu qədim el sənətinin sahibləri insanların sevincini, kədərini, problemlərini dərinlən duymuş və onları sətirlərə köçürmüşlər.

Əsrlərdən bəri aşıq yaradıcılığı ənənələri görkəmli Azərbaycan aşıqlarının timsalında davam və inkişaf etmiş, bu bilici insanlar xalq dilinin incəliklərindən böyük məharətlə istifadə edərək aşıq ədəbiyyatının mükəmməl nümunələrini yaratmışlar. Azərbaycan aşıq ədəbiyyatının zirvəsində dayanan belə sənətkarlardan biri də Aşıq Ələsgərdir. Aşıq Ələsgər öz zəngin yaradıcılığı ilə dövrünün ədəbi dilinin ən gözəl mənzərəsini yaratmış, onun misilsiz imkanlarından ustalıqla bəhrələnmişdir. “Aşıq Ələsgər poeziyası sanki Azərbaycan dilinin bədii imkanlarını sınağa çəkmək üçün, bu dilin qüdrətini təsdiqləmək üçün yaranmışdır. Onun hər misrası hikmətlə yüklüdür, hər kəlmə zəka işığı ilə şüa saçdığına görə heyrləndirir, hər kəlamı hikmətlidir” [5, s. 35].

Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı özünün mövzu rəngarəngliyi, məzmun dolğunluğu, forma zənginliyi etibarilə xüsusilə diqqəti cəlb edir. Əsrlərdən bəri xalqın yaddaşında yaşayaraq günümüze qədər gəlib çıxan bu sənət nümunələrinin ən səciyyəvi cəhətlərindən biri onun xalq dilinə yaxın, sadə insanların qəlbinə yol tapa bilən, onların hafizəsinə həkk olunan dilidir. Aşıq yaradıcılığı nümunələri həmişə öz dilinin sadəliyi, xəlqiliyi ilə seçilmişdir. Hətta ədəbi dilimizin yad dillərin güclü təsirinə məruz qaldığı, buraya kütləvi şəkildə əcnəbi sözlərin axışdığı mürəkkəb dövrlərdə belə aşıq yaradıcılığı öz leksikasının saflığını qoruyub saxlamış, oraya yad ünsürlərin daxil olmasına imkan verməmişdir. “Bu şeirlərdə axıcılıq, saflıq, təbiilik, milli ifadə formaları, milli obrazlar çoxdur” [7, s. 287]. Məhz bu xüsusiyyəti də onun şifahi şəkildə yayılmasında və nəsillərdən-nəsillərə keçməsinə ən mühüm amillərdən biri olmuşdur və aşıq yaradıcılığını yazılı ədəbiyyatdan fərqləndirmişdir.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığının rəngarəngliyi, onun sözdən məharətlə istifadə bacarığı

bütün şeir şəkillərində yazdığı əsərlərdə qabarıq görünür. Sözlər üzərində məna oyunları, ona fərdi məna verə bilmək sənətkarın ustalığından xəbər verir. Hər şair və ya aşığa xas olmayan bu xüsusiyyət Aşıq Ələsgərdə var və bu onun ustad aşiq, böyük söz xiridarı olduğunun əsas göstəricilərindən biridir. O adi sözlərə çox müxtəlif anlamlar yükləyərək omonimlərin gözəl nümunələrini yaratmışdır. Bu baxımdan onun təcnisləri xüsusilə diqqəti cəlb edir. Təcnis aşiq şeirinin çətin şəkillərindən biridir. Azərbaycan aşiq şeiri tarixində heç də bütün aşıqlar təcnis yaratmamışlar. Çünki bu şeir şəkli aşıqdan dilin incəliklərini dərinlən bilmək, zəngin söz ehtiyatı tələb edir. Aşıq Ələsgər isə nəinki təcnis şəklinə tez-tez müraciət etmiş, hətta cinas qafiyələrin Azərbaycan aşiq şeirinin zirvəsi sayılan ən gözəl nümunələrini yarada bilmişdir. Eyni səs tərkibinə malik dil vahidləri ilə mükəmməl forma və dərin məzmun ifadə etmişdir. Aşağıdakı bənddə “rəng”, “bağlamaq”, “tərəf” mənalarını ifadə edib, həmçinin mükəmməl qafiyə sistemi və incə məna çalarları mövqeyində işlədilən sarı sözü onun yaratdığı cinas qafiyələrə ən yaxşı nümunə ola bilər:

Gətirdin rəngimə sarı, dur gedək!
 Bu sınıq könlümü sarı, dur gedək!
 Ələsgərəm, bizə sarı dur gedək!
 Bir dərdimi eyləyibsən, narın, üz! [1, s. 97]

Aşıq Ələsgərin “Bismillahir-rəhmani-rəhim deyib” adlı müstəzad təcnisindəki dağlar cinas qafiyəsi də böyük ustalqla yaradılmışdır:

Mən dərdliyəm, mən ağlaram, bu da ağlar,
 (mənimlə birlikdə ağlayar)
 Eşq ucundan sinəmdə var bu dağlar.
 (sinəyə çəkilən dağlar, acılar)
 Bir tər lanam, ovlağımdı bu dağlar,
 (dağ-daş, qaya)
 Sənsən şahı-zərzər, şikarın məkəs,
 Hökmün kəsəkəs [2, s. 272].

Bu cür cinas qafiyələr Aşıq Ələsgər yaradıcılığı üçün səciyyəvidir və o burada sözlərin omonimlik xüsusiyyətlərindən məharətlə istifadə edərək öz hiss və həyəcanını əks etdirmişdir. Eyni zamanda burada ustad aşiq yalnız formanın düzgün alınmasına fikir verməmiş, həmçinin öz poetik düşüncələrini obrazlı şəkildə ifadə etməyə nail olmuşdur.

“Aşıq Ələsgərin şeir dilində bütün elementlər iç-içədir. Onlar birgə işlənməklə bir-birinə hörülür, bir-birini tamamlayır, eyni bədii niyyətin açılması üçün bir-birini xüsusi həssaslıqla izləyir” [5, s.132]. Bu baxımdan onun yaradıcılığında sinonimlərin də maraqlı nümunələri özünü göstərir. O, öz şeirlərinin dilində lazımsız təkrarlara yol verməmiş, sözlərin müxtəlif məna çalarlarında istifadə etməklə özünəməxsus ifadələr yaratmışdır. Bu hal bütünlükdə klassik aşiq poeziyasına xas olan spesifik cəhətlərdən biridir. Azərbaycan aşıqları həm ədəbi dil, həm də xalq dilinin geniş imkanlarından istifadə etməklə yaratdıqları zəngin sinonim cərgələrlə həmçinin ifadə etmək istədikləri fikrin təsir gücünü və bədii dəyərini artırmışlar. Bu mənada Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da sinonimlərdən tez-tez istifadə olunur və onlardan istifadə görkəmli aşığın ustalığını, dildən istifadə etmə məharətini üzə çıxarır:

Onun bu gəlməyi, gör, nəyə bənzər,
 Nə xana, sultana, nə bəyə bənzər,
 Misirdən gəlmiş bir köynəyə bənzər,
 Kənanda Yaquba dərman gəlibdi [1, s. 50].

Buradakı xan, sultan, bəy sözləri isimlərdən ibarət sinonim cərgə əmələ gətirmişdir. Ümumiyyətlə, Aşıq Ələsgərin şeirlərində müxtəlif nitq hissələrinə aid, müxtəlif mənşəli sözlərdən ibarət, biri ədəbi dil, digəri danışiq dilinə məxsus sinonimlərdən ibarət çox zəngin dil materialı mövcuddur:

Bivəfanın, müxənnəsin, nakəsin
Doğru sözün, düz ilqarın görmədim.
Namərdin dünyada çox çəkdim bəhsin,
Namusun, qeyrətin, arın görmədim [1, s. 51].

Yuxarıdakı bənd, demək olar ki, bütünlüklə sinonim sözlərdən ibarət misralar əsasında qurulmuşdur. Burada ilk misradakı sinonim cərgəni əmələ gətirən bivəfa, müxənnəs, nakəs sözləri alınma dil vahidləri olub, mənşəcə ərəb və fars dillərinə məxsusdur. Bivəfa və nakəs ön şəkilçilər vasitəsilə yaranmışdır. Hər üç söz “namərd, vəfasız” anlamındadır. İkinci misradakı doğru və düz sözləri də sinonim sözlərdir. Sonuncu misradakı namus, qeyrət, ar sözləri isə “şərəf, heysiyyət, həya” mənasındadır. Bu sözlərin üçü də ərəb mənşəli alınma sözlərdir və dilimizdə geniş şəkildə işlənir. “Sinonim cərgədən istifadə çevikliyi Aşıq Ələsgərin bədii dil məziyyətlərinin əsas məğzini təşkil edir. Münasib söz seçimi üslubi əməliyyat səviyyəsi kəsb edib dilin mütəhərrik keyfiyyətlərini üzə çıxarır. Dilin lüğət tərkibini mükəmməl bilməklə yanaşı Aşıq Ələsgərin poetik duyumu, dilin estetikasına yaxından vəqif olması fitri poetik fəhmdən, təbii ilhamından, yaradıcılıq intuisiyasından irəli gəlirdi” [5, s. 199]. Böyük ustalıqla yaradılmış belə sinonim cərgələr milli sözlərimizin nümunəsində də geniş şəkildə təzahür edir:

Yazıq Ələsgərdən dönüb üzləri,
Dost yad olub, yada salmır bizləri.
Bivəfa gözəlin tənə sözləri,
Yandırır odlarda, közlərdə məni [2, s. 72].

Nümunədəki od və köz sözləri türkmənşəli dil vahidlərindən olub, burada sinonim cərgənin komponentləri kimi özünü göstərir. Və yaxud da: Arayıb axtarsan, ay ara məndən [1, s. 90]; Bu mətləbi qanan kimsə haram gəzməz, halal istər [1, s. 189] misralarındakı ara, axtar, gəz feilləri də sinonim kimi işlənərək yüksək bədilik yaratmağa xidmət edir. Bəzən isə ustad aşıq:

Arif ola, eyham ilə söz qana,
Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana [1, s. 50].

Misralarında olduğu kimi, böyük sənətkarlıqla yaratdığı sinonim cərgədə işlətdiyi utanmaq sözünün sinonimi olan şərm etmək frazeoloji birləşməsindən də məharətlə istifadə edir. Adi gündəlik danışığımızda istifadə olunan söz və birləşmələrlə bu cür yüksək poetik ifadələr yaratmaq məhz Aşıq Ələsgər yaradıcılığının özünəməxsusluğudur.

Aşıq Ələsgər şeirlərinin leksik sistemində diqqəti cəlb edən söz qruplarından biri də antonimlərdir. Digər söz qruplarında olduğu kimi, antonimlərdən istifadədə də ustad aşığın yaradıcılığının bir sıra spesifik cəhətləri meydana çıxır. Məlumdur ki, həyatın özü başdan-başa təzadlardan ibarətdir. Bu təzadları ifadə etmək üçün antonim, yəni əksmənalı sözlərdən istifadə bir zərurətə çevrilir. Bu baxımdan aşıq yaradıcılığında da antonimlərdən geniş istifadə olunur. Aşıq Ələsgər də dildə olan belə sözlərə yaradıcı şəkildə yanaşaraq, ətrafında gördüyü, müşahidə etdiyi hadisələrin ziddiyyətli tərəflərini ifadə etmək üçün antonim sözlərdən geniş istifadə etmişdir. Bu zaman o həm dildə olan hazır sözlərdən yararlanmış, həm də özü ədəbi dildən, dialektlərin zəngin söz yaradıcılığından istifadə edərək rəngarəng antonim cərgələr yaratmışdır. Məsələn, deyək ki, ədəbi dildə səhər və axşam sözləri antonim sözlər hesab olunur və Aşıq Ələsgər də yeri gəldikcə bu sözlərdən istifadə etmişdir. Lakin bəzi məqamlarda o bu

sözlərin digər, ədəbi dildə çox da işlənməyən qarşılıqlarından istifadə yolu ilə də maraqlı antonim cərgə yaradır:

Müxənnət zamana, bimürvət fələk,
Şamı sübhə, sübhü şama çəkirsən.
Ləhzədə açırsan min cürə kələk,
Gah pozursan, gah nizama çəkirsən [1, s. 33].

Buradakı şam və sübh sözləri mənaca bir-birinin əksi olub, “axşam” və “səhər”, həmçinin pozmaq və nizama çəkmək antonimləri də “dağıtmaq” və “düzəltmək, qaydaya qoymaq” mənasındadır. “Həssas sənətkar qəlbi ilə duyulmuş zamanın əks qütblərinin real cizgiləri, lirik nəfəsi əks etdirən şeirlər öz təravəti, üslubi zənginliyi, mənalılığı ilə ona görə bəyənilməlidir ki, onlar bilavasitə Aşıq Ələsgərin özünüifadə formalarıdır” [5, s. 235]. Məsələn, aşağıdakı nümunədə:

Fələk Ələsgər tək oda salmasın,
Nə naxoşu belə, nə sağı belə [1, s. 98],

misralarında naxoş və sağ sözləri əslində “xəstə” və “sağlam” anlamında işlənərək əks mənə ifadə etmişdir və onun vasitəsilə aşıq burada bədii təzad yaratmışdır.

Aşıq yaradıcılığı bütün dövrlərdə xalq dilinin zənginliklərindən geniş şəkildə yararlanmış, bu vasitə onu xalqa daha da yaxınlaşdırmış və cəmiyyətin bütün təbəqələrinə dərinlən nüfuz etməsinə səbəb olmuşdur. Bu zaman Azərbaycan dilinin dialekt və şivələri də aşıqlarımız üçün bir mənbə rolunu oynamış, onlar yeri gəldikcə şivə materiallarından öz şeirlərində yaradıcı şəkildə faydalanmışlar. Ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyatda dialekt materiallarından istifadə müxtəlif dövrlərdə, xüsusən XIX-XX əsr ədəbiyyatımızda aktual olmuş, şair və yazıçılarımız buradan götürülmüş dil vahidlərindən yeri gəldikcə istifadə etmişlər. Eyni sözü aşıq yaradıcılığına da aid etmək olar. Hətta bu hal yazılı ədəbiyyata nisbətən aşıq yaradıcılığında daha çoxdur. Öz leksikasını bu üsulla daha da əlvanlaşdıran, xəlqiləşdirən aşıqları insanlar öz içlərindən çıxmış, özlərindən biri kimi qəbul etmiş və dərin məhəbbətlə sevmişlər ki, bu, onların aşıq yaradıcılığına olan münasibətində aydın şəkildə görünür. Aşıq Ələsgərin leksikasında da bu hal özünü qabarıq şəkildə büruzə verir. Xüsusən fonetik dialektizmlərdən öz əsərlərində çox geniş istifadə edən aşıq yaşadığı Göyçə bölgəsinin dialekt xüsusiyyətlərini, o cümlədən Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrinə xas olan cəhətləri əks etdirmişdir:

Nuri-irəhmətdən aldı dəstəməz,
İki rəkət ədə eylədi namaz.
Üz tutdu dərgaha izd ilə niyaz:
– Xudaya, tavaqqam səndən ümmətdi [1, s. 25].

Məlumdur ki, r səsi ilə başlayan sözlər dilimiz üçün xarakterik dil vahidləri deyil. Bu cür sözlərin tələffüzü müəyyən çətinliklər yaratdığı üçün onların əvvəlinə i saitinin əlavəsi dialekt və şivələrimizin, demək olar ki, hamısı üçün xarakterikdir. Eyni hal qoşa samitlə başlayan stəkan, stansiya, stol, şəkaf kimi sözlər üçün də keçərlidir. Şeir nümunəsindəki irəhmət sözündə olduğu kimi r səsi ilə başlayan sözlərdə bu səsdən əvvəl i səsinin əlavəsi dialekt və şivələrimizdə irəzi, irəx', irəhat, İrbəbə, İrza, İrənə kimi sözlərdə və şəxs adlarında bu gün də geniş şəkildə özünü göstərir. “r səsi ilə başlayan sözlərə qapalı saitlərin artımını azərbaycanca r səsi ilə başlayan sözlərin olmaması ilə izah etmək lazımdır” [9, s. 65]. Aşıq Ələsgərin dilində belə səs artımının baş verdiyi irəzi, ürüzgar, uruh, İrizvan, irəhm kimi nümunələrlə tez-tez qarşılaşırıq.

Aşıq Ələsgər şeirlərinin lüğət tərkibinin tədqiqi göstərir ki, o, bu cür fonetik dialektizmlərə çox geniş yer vermişdir. Bütün şeirlərində qıybat “qıybət”, mana “məna”, layıq “layıq”,

səməvər “samovar”, lala “lalə” kimi sözlərin xalq dilindəki tələffüz formalarından yerli-yerində və ustalıqla istifadə etmişdir.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında morfoloji dialektizmlər də özünəməxsusluğu ilə diqqəti cəlb edir. Onun şeirlərinin dilində ədəbi dilimizdən morfoloji quruluşuna görə fərqlənən bu cür sözlər əslində çoxdur. Lakin müasir dövrümüzdə aşıq yaradıcılığının yazıya alınma prosesində aparılan redaktələr bu fərqləri izləməyə çox da imkan vermir. Buna baxmayaraq Aşıq Ələsgər şeirlərində morfoloji dialektizmlər özünü göstərir:

Boşasam, qorxuram oğlannarımmın,
Boşaya bilmirəm, qana düşmüşəm [2, s. 38].

Burada cəm şəkilçisinin –nar, çıxışlıq halın -dan şəkilçisinin -nan variantında tələffüzü xalq dilinə xas xüsusiyyətdir və bütün dialekt və şivələrimizdə özünü göstərir. Böyük sənətkarın yaradıcılığında bu cür forma və məzmunca rəngarəng nümunələrə çox rast gəlmək mümkündür.

“Aşıq Ələsgərin böyüklüyü ondadır ki, min illik ənənənin axarında öz sözünü deyər bilməmiş, min dəfələrlə təkrar olunmuş formalarda heç kəsi təkrar etməmiş, hamının işlətdiyi adi sözlərdən hamını heyrətdə qoyacaq bir poeziya yaratmışdır [1, s. 3]. Məhz bu poeziyanı yaradarkən Aşıq Ələsgər leksik dialektizmlərdən də bəhrələnmiş və xalq şeirinin mükəmməl nümunələrini yaratmağa müvəffəq olmuşdur.

Dialekt sözlər müəyyən bir ərazi ilə məhdudlaşan və daha çox həmin ərazinin insanları tərəfindən anlaşılan sözlərdir. Bu baxımdan Aşıq Ələsgər də doğulub boya-başa çatdığı Göyçə mahalına, dilimizin Qərbi Azərbaycan şivələrinə məxsus bəzi vahidlərdən bəhrələnmişdir:

O sərxoş yerişin, o sallanışın,
Yetirdi dərdimi a yüzə tək-tək.
Camalın şoxundan ağlım dağıldı,
Əfşan eylə zülfün ay üzə tək-tək [1, s. 91].

Bu nümunədə işlənən şox sözü yerli şivələrə “ışıq, şəfəq” mənasında işlənərkəndir. Dilimizin Bakı dialektində bu söz şoğ [3, s. 535] fonetik variantındadır. B.Əhmədov bu sözün etimologiyasını çoğ//çoğluğ//çoğsuz “ışıqsız” sözləri ilə əlaqələndirərək göstərir ki, şox onların dəyişmiş formasıdır [4, s. 241]. Şox sözü ən çox “ışıq salmaq, nur saçmaq mənalarında işlənir. Gözəl və ağbəniz qadınlar haqqında deyirlər ki, “filankəsin yanaqları şox salır”. Gözlərinin görmə qabiliyyəti zəifləyən adamlara: “gözlərinin şoxu azalıb”, deyirlər [8, s. 66]. Aşıq Ələsgər də xalq dilində işləndiyi anlamda bu sözə müraciət edərək onu “üzün nuru, işığı” kimi işlətməmişdir. Xalq dilinin incəliklərinə dərinədən bələd olması ustad aşığa buradan gətirdiyi nümunələri yerli-yerində işlətmək üçün geniş imkanlar açır.

“Aşıq Ələsgərin dilindəki şivə sözləri incəliklərinə qədər duyulur, bədii niyyətin xidmətinə cəlb edilir və söz birliyinin harmoniyası daxilində dialektizm üslubi-emosional cəhətdən poetik mətnin dinamik ünsürünə çevrilir” [5, s. 162].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığına təsir göstərən əsas amillərdən biri də, şübhəsiz ki, klassik Azərbaycan ədəbiyyatıdır. O, özündən əvvəlki sənətkarların yaradıcılığına dərinədən bələd olmuşdur və yeri gəldikcə bu zəngin mənbəyə müraciət etmişdir. Bu baxımdan bəzən onun şeirlərində klassik ədəbiyyat ənənələrindən irəli gələn ərəb, fars sözlərindən istifadə müşahidə olunur. Lakin bu cür alınmaları işlədən zaman da Aşıq Ələsgərin dili sadədir, anlaşılandır. Burada qəliz ərəb, fars tərkibləri, izafətlər yox dərəcəsinədir.

İsmin üç hərifdi, ay çeşmi-xumar;
Biri “mim”di, biri “nun”du, biri – “sin” [1, s. 91].

Və yaxud da:

İsmin üç hərflə eylərəm aşkar:

Biri “kaf”dı, biri “lam”dı, biri – “sad” [1, s. 32].

Sonuncu misalda Aşıq Ələsgərin “Bu dünyada üç şey başa bələdi” qoşmasından verdiyimiz nümunə haqqında tədqiqatçılar yazır ki, “Çox dilli arvadı, bir fərsiz oğlu, bir bədxasiyyət atı və çox mərifətli bir qızı olan Zeynal adlı bir kişinin evində qonaq olan Aşıq Ələsgər vəziyyəti biləndən sonra bu qoşmanı demişdir. Şeyrin axıncı misralarında adı işarələnən biri “kafdı”, biri “lamdı”, biri “sad” hərflərinin cəmi “Gilas” oxunur ki, bu da Zeynal kişinin həmin alicənab qızının adıdır” [6, s. 25].

Bəzən isə o klassik ədəbiyyatda olan minacat, nət ənənəsinə sadıq qalaraq öz şeirini Allahın, Peyğəmbərin adı ilə başlayır. Bu baxımdan onun “Allahın adı ilə”, “Peyğəmbərin meracı”, “İmamlar”, “Rənc ali-əbə” qoşmaları xarakterikdir. Burada şeirin məzmununa uyğun olaraq ərəb, fars sözləri, xüsusən dinlə bağlı alınmalar daha çoxdur.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında alınma sözlərin ən maraqlı nümunələri rus və Avropa mənşəli sözlərdə özünü göstərir. Burada müəllif daha çox dilçilikdə varvarizmlər adlandırılan dilimizin lüğət tərkibində vətəndaşlıq hüququ qazanmayan, yalnız şifahi danışmada istifadə olunan sözlərə müraciət edir:

Ərizələr atqaz qayıtsa,
Şahdan imdad olmasa,
Fanidən köçmək lazımdı
Ol üqbaya dalbadal [1, s. 113].

Yaxud da:

Haydı kola, xinzir oğlu,
Şindi durma qarşıda!
Paşol, malçı! İdi, durak!
Səni verrəm padsuda! [1, s. 119]

Nümunələrdən də göründüyü kimi, ustad aşiq burada ədəbi dilimizdə qarşılığı olan, lakin xalq dilində rusca variantı işlədilmiş və dilimizin tələffüz qaydalarına uyğunlaşdırılmış sözlərdən istifadə edərək fikrin ifadəsinə üstünlük vermişdir ki, bu cür ifadə tərz, xüsusən, onun tənqidi məzmunlu şeirlərində üstünlük təşkil edir. Bu üsul bədii ədəbiyyatımızda geniş yayılmışdır və ədəbi şəxsiyyətlər obrazların daxili aləmini açmaq, onları tənqid hədəfinə çevirmək üçün ondan istifadə edirlər. Belə nümunələr Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da kifayət qədərdir.

Aşıq Ələsgərin şeir yaradıcılığı hər şeydən öncə böyük bədii dil hadisəsidir, möcüzəli bir sənət dünyasıdır, sirri tam yozulmamış fərdi üslubun təkrarolunmazlığıdır [5, s.35]. Onun şeirlərində həm şivə sözləri, həm müxtəlif söz qrupları, həm alınmalar öz üslubi çalarlığı və rəngarəngliyi ilə seçilir. Belə sözlərdən yerli-yerində və yaradıcı şəkildə istifadə onun əsərlərinin dilini daha da zənginləşdirir. Burada xalq dilinin, xalqının ruhunun, milli-mənəvi dəyərlərin əksi onların asanlıqla mənimsənilməsinə, insanların hafizəsinə köçməsinə və yayılmasına imkan vermişdir. Onun əsərlərində başqa sənətkarlarda rast gəlmədiyimiz obrazlı ifadələr, özünəməxsus təsvir və təhkiyə məhz onun dilimizə dərinlikdən bələd olmasından irəli gəlir. Və bu dil vasitəsilə ustad sənətkar ən sadə insanların da qəlbinə yol tapa bilir, hər nəşildən olan oxucusuna xitab edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı: Ol MMC, 2014, 504 s.

3. Azərbaycan dialektoloji lüğəti: 2 cildə. II c. / M.Ş.Şirəliyev və M.İ.İslamovun redaktəsi ilə. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 2003, 278 s.
4. Əhmədov B.İ. Etimologiya lüğəti. Araşdırmalar, mülahizələr. Bakı: Altun kitab, 2015, 288 s.
5. Hüseynov M. Aşıq Ələsgərin söz ümmanı. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 312 s.
6. Qasımlı M., Allahmanlı M. Aşıq şeirinin poetik biçimləri və çeşidləri. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 220 s.
7. Namazov Q. Ozan-aşıq sənətinin tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 480 s.
8. Sadiq İ. Aşıq sözünün kökü haqqında // Qobustan jurnalı, 2004, № 1, s. 65-69.
9. Şirəliyev M. Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı: Şərq-Qərb, 2008, 416 s.

Nuray Aliyeva

LEXICAL FEATURES OF ASHUG ALASGAR'S POETRY

In the paper, the lexicon of Ashig Alasgar's creativity became the object of research, the language of his rich artistic creativity was studied from the lexical point of view. The language, especially the vocabulary, of a writer's or poet's work is essential in its impact on its readers. Because the literary personality finds its way to their hearts through the language of their works, it also influences the literary process. Here, ashug Alasgar's works are analyzed from the lexical point of view, and various groups of words used in his poems - homonyms, synonyms, antonyms are studied. It is shown that the master ashug creatively used the meaning groups of the word and created perfect poetic examples. The successful use of such ready-made words in the language and the lexical units he created once again revealed his high mastery. The article also examines some dialect words and derivations used in the works of Ashig Alasgar. It is shown here that Ashig Alasgar is one of the master poets who stands at the top of Azerbaijani ashug poetry with his poetics and language of his works, and his work is an example to all generations in this sense.

Keywords: *ashug creativity, poetry, lexis, word groups, borrowed words*

Нурай Алиева

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье объектом исследования стала лексика творчества ашуга Алескера, с лексической точки зрения изучен язык его богатого художественного творчества. Язык, особенно словарный запас произведения писателя или поэта, очень важен с точки зрения его воздействия на читателей. Потому что литературная личность проникает в их сердца через язык их произведений и в то же время влияет на литературный процесс. Здесь произведен анализ произведений ашуга Алескера с лексической точки зрения, и изучаются различные группы слов, употребляемых в его стихотворениях – омонимы, синонимы, антонимы. Показано, что мастер-ашуг творчески использовал смысловые группы слова и создавал совершенные поэтические примеры. Успешное использование таких готовых слов в языке, а также созданных им лексических единиц еще раз показало его высокое мастерство. В статье также исследуются некоторые диалектные слова и производные слова, использованные в произведениях ашуга Алескера. Здесь показано, что ашуг Алескер – один из великих поэтов, который стоит на вершине Азербайджанской ашугской поэзии как с точки зрения поэтики, так и языка, и в этом смысле его работа является примером для всех поколений.

Ключевые слова: *ашугское творчество, поэзия, лексика, группы слов, заимствованные слова.*

ZÜLFÜYYƏ İSMAYIL

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: ismayilzulfiyye@yahoo.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR POETİKASININ DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Məqalə Aşiq Ələsgərin şeir dilinə, fərdi üslubunun şərhinə həsr edilmişdir. Onun poeziya dilinin, bədii üslubunun ən mühüm tərəflərinə, poetik forma sistemində müxtəlif dil vahidlərinin obrazlılıq keyfiyyətlərinə geniş yer verilmiş, obrazlı dil vasitələrin harmoniyasını yaradan leksik-semantik söz qrupları, ayrı-ayrı üslubi fiqurların yüksək sənətkarlığı təmin edən bədii quruluş komponentlərinin estetik məziyyətləri təhlildən keçirilmişdir.

Açar sözlər: *Aşiq Ələsgər, şeir, dil-üslub, poetika, poeziya.*

El ədəbiyyatının zirvəsi Qurbani kimi ustadların layiqli xələflərindən biri XIX əsrin el nəğməkarı Dədə Ələsgərdir. Bu ulu sənətkarlar və onların irsini davam etdirən müasirləri yaradıcılıqlarında sadələşdirmə, xələqləşdirmə ilə Azərbaycan ədəbi dilini milli axara yönəltmişlər. Doğma və füsunkar ana dilinin bütün qatlarına bələd olan bu ustadlar xalq dilini bədii dilə olduğu kimi, xam material şəklində gətirmir, lüzumsuz elementlərdən təmizləyir və poetik normalara salaraq bədii zövq və fitri istedad, ağılalmaz hazır cavablıq əsasında gücləndirmişlər.

Aşiq poeziyasının, ümumən ədəbiyyatımızın ən uca zirvəsi sayılan böyük ustadımız Aşiq Ələsgərin adı, şəxsiyyəti, yaradıcılığı hamımız üçün əziz və doğmadır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 18 fevral 2021-ci ildə Azərbaycan aşiq poeziyasının görkəmli nümayəndəsi, qüdrətli söz ustası Aşiq Ələsgərin anadan olmasının 200 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq Sərəncam imzalamışdır: “Aşiq Ələsgər çoxəsrlik keçmişə malik aşiq sənəti ənənələrinə ən yüksək bədii-estetik meyarlarla yeni məzmun qazandırmış, xalq ruhuyla həmahəng əsərləri ilə Azərbaycanın mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmişdir. Sənətkarın doğma təbiətə məhəbbət və vətənpərvərlik hisslərini vəhdətdə aşılayan, ana dilimizin saflığını, məna potensialını və hüdudsuz ifadə imkanlarını özündə cəmləşdirən dərin koloritli yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq səhifələrindəndir”. Öz hərarətini xalq dilindən almaqla, poeziya sənətinin ən incə sözlərinə vəqif olmaqla yanaşı fitri istedad əsas amildir. Aşiq Ələsgər kimi nəhəng söz ustası, misilsiz fərdi üslub sahibi dilinin xalqi təbiətilə poetik möcüzələr yarada bildi. O, çeşidli şeir biçimlərindən yüksək sənətkarlıqla istifadə etməyə çalışmışdır. Onun bayatı, gəraylı, qoşma, tənris, vücudnamə və s. nümunələri bu baxımdan maraqlı təsəvvür yaradır. Fikrimizcə, Aşiq Ələsgərin sənətkar xoşbəxtliyinin özülündə iki amil dayanır: onun biri qədim yurd yerimiz olan Ulu Göyçənin qoynunda, ədəbi mühitində doğulub – yaşamasıdırsa, digəri anamız Azərbaycanın doğma dilində nümunəvi poeziya yaratmağıdır. Aşiq Ələsgər təbiətdən yazanda doğma təbiətin dili ilə danışır, təbiəti şirin Göycə ləhcəsində danışdırır. Bu yaradıcılıq prosesində doğma ana dilimizin misilsiz bədii hüsnü nümayiş etdirilir. Aşiq Ələsgər poeziyası sanki Azərbaycan dilinin bədii imkanlarını sınağa çəkmək üçün, bu dilin qüdrətini təsdiqləmək üçün yaranmışdır. Onun hər misrası hikmətlə yüklüdür. Adi təsvirçilik, tərənnüm Aşiq Ələsgər poeziyasına ruhən yaddır. Onun hər bir deyimi sanki bədii kəşf səviyyəsinə qalxır. Aşiq Ələsgərin şeir yaradıcılığını böyük bədii dil hadisəsi kimi dəyərləndirən professor Məhərrəm Hüseynov yazır: “Aşiq Ələsgərin şeir yaradıcılığı hər şeydən öncə möcüzəli bir sənət dünyasıdır, sirri tam yozulmamış fərdi üslubun təkrarolunmazlığıdır. Öz coşqunluğu, üsyankar ruhu, həzinliyi, zərifliyi ilə seçilən, lirizmi ilə oxucularını və dinləyicilərini heyran qoyan Aşiq Ələsgər daha çox dil zənginliyinə,

lüğət tərkibindən koloritli istifadəsinə, qrammatik ifadə vasitələrinin çevikliyinə görə sevilib-seçilir, dinləyicinin ürəyinə işıq saçır” [10, s. 36].

Aşıq Ələsgər böyük istedad sahibi kimi xalqımızın əxlaqi sərvətlərini, mənəvi dəyərlərini, adət-ənənəsini, toyunu-yasını, sevincini-kədərini, ictimai dərdlərini çox böyük ustalıqla, uca sənətkarlıqla öz əsərlərində əks etdirmiş, açıb göstərmişdir. Onun əsərlərində Azərbaycan təbiəti, onun dağları, düzləri, çayları, gölləri, bulaqları, göy yaylaqları bütün ətri, tərəvəti və gözəlliyi ilə öz əksini tapmışdır. Onun bizə gəlib çatan zəngin yaradıcılığının dilindəki şirinlik və axıcılıq özündən sonra gələn istedad sahiblərinin – şairlərin, aşıqların, bəstəkarların, xanəndələrin, müğənnilərin, rəssamların diqqətini çəkmiş, hər kəs öz imkanı daxilində bu böyük sənətkara öz töhfəsini vermişdir. Aşıq Ələsgər irsinin toplanıb üzə çıxarılmasında, ustada layiq şəkildə xalqa çatdırılmasında görkəmli alim və şairlərimizin – Hüseyn Əliyev, Əhliman Axundovun, İslam Ələsgərlinin, Həmid Araslıının, Mürsəl Həkimovun, Səttar Axundovun, Osman Sarıvəllinin, Hüseyn Arifin, Məmməd Aslanın, İlyas Tapdığın, Vəqif Vəliyevin və b. böyük və danılmaz xidmətləri olmuşdur. Xüsusən, Aşıq Ələsgər irsinin geniş şəkildə araşdırılmasında, öyrənilməsində, tədqiqində Hüseyn Əliyevin daha çox xidməti olmuşdur.

Biz də öz növbəmizdə Aşıq Ələsgərin şeir dilinə, fərdi üslubunun şərhinə, onun poeziya dilinin, bədii üslubunun ən mühüm tərəflərinə, poetik forma sistemində müxtəlif dil vahidlərinin obrazlılıq keyfiyyətlərinə nəzər yetiririk. Bu səciyyəviliyi sübuta yetirmək üçün Azərbaycanın milli özünütədqiqində və dərkində, özünü ifadə etmə bacarığında misilsiz rolunu oynayan Aşıq Ələsgər yaradıcılığında xalqımızın ən əski mədəniyyətlərindən birini qoruyub inkişaf etdirən, musiqi və şeirin ayrılmaz vəhdətinin ilkin mühafizəçisi və tərənnümçüsü olan aşıqların miras qoyduğu yaradıcılıq elementləri, yəni etnoqrafiya, folklor və ədəbiyyatımızın ayrılmaz qolunda qədim Azərbaycan-türk qatına xas milli söz varlığımızın xəzinəsi var. Aşıq Ələsgərdə dil naxışları ilə bəzədilməyən, müdrikliklə zənginləşməyən fikir yoxdur. Riyazi dəqiqliklə ölçülüb-biçilən və obrazın dəqiq cizgilərinə çevrilən hər bir element bədii dünyamıza daxil olur, zövq mənbəyinə çevrilir. Lirik çalarların güclənməsində təkrarlanan dil vahidləri məna sanbalına xüsusi bəzək verir. Azərbaycan bədii dilində geniş şəkildə işlənən təkrir növləri sırasında **təkrar** xüsusi üslubi əhəmiyyətə malikdir. Aşıq Ələsgər misralanma yaratmaqda sintaktik təkrarlar vasitəsilə şeir mətnini poetik ritm üzərində qurur. Aşıq Ələsgərin dilinin çevik imkanları onları şeir dilində təbii ünsiyyət şəklində salır: Ağ xalat bürünər, zərnişan geyməz, Heç kəsi dindirib xətrinə dəyməz, Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz, Qüdrətdən, səngərli, qalalı dağlar [5, s. 59]. Həmçinin, Aşıq Ələsgər üslubi situasiya yaratmaqda sintaktik təkrarlar bədii-emosional notlar əmələ gətirir. Misradaxili paralelizm nümunələri üzərində qurulan misraların emosionallığı daha da fəallaşır ki, bu da həyat faktlarının dərinliklərinə nüfuz etmə imkanları ilə aparıcı keyfiyyətə çevrilir. Misradaxili paralelizmlərin bədii kəsəri obraz-ifadə və ideya-mövzu birliyindədir, onların daxili vəhdətindədir. Şeir dilinin çox mühüm üslubi-sintaktik göstəricisi kimi paralelizmlər səs axıcılığı yaradıb poetik ritmin cövhərini üzə çıxarır:

Gahdan çiskin tökər, gah duman eylər,
Gah gedib-gələni peşiman eylər
Gahdan qeyzə gələr, nahaq qan eylər,
Dinşəmən haramı, halalı dağlar [5, s. 59].

Aşıq Ələsgərin dili insan qəlbinin döyüntülərini səsləndirir, bu dildə həyatın, insan taleyinin əks-sədası eşidilir. Bu şeirin sətirlərində elə mükəmməl nitq mühiti vardır ki, orada

bütün dil ünsürləri doğmalaşır, dilin daxili döyüntülərini aşkarlayır. Dil faktları elə bir poetik görkəm alır ki, şeiriyyətin sirləri açılır, ana dilinin gözəlliklərinin nəyə qadir olduğunu əyaniləşdirir. Zərif gözəllik, incə musiqi, dərin hikmət cazibəli deyim qəliblərində dil açır. Aşıq sənətinin estetik problemlərini dərinlən araşdıran O.N.Əfəndiyev Aşıq Ələsgərin də poetik dəsti-xəttinin, üslubunun, əsərlərində ifadə olunan hisslərin zənginliyinin, ürəyəyatımlılığının, bədii-estetik məziyyətləri ilə populyarlıq, ümumxalq sevgisi qazanmasının sirlərini təhlil edərkən belə yazır: “Aşıq Ələsgərin dili ənənələrdən gələn bədii meyarlar zənginləşmə, büllurlaşma sanbalı ilə estetik hadisəyə çevrildi ki, bunun da kökü bilavasitə onun şeir təfəkkürünün yeniliyi, poetik dil axtarışlarının tərəvəti ilə bağlı idi. Aşıq Ələsgərin təmsil etdiyi dövrün şeir dilinin yeni bədii keyfiyyətlər əldə etməsi məhz şeirin mədəni səviyyəsinin yüksəlməsi, lirik düşüncənin təzələnməsi hesabına baş verdi. Aşıq Ələsgər timsalında bədii yaradıcılıqda artan bədii məntiq və məna səviyyəsi, duyğu və düşüncələrin ifadə vasitələri təkrarsız rənglərlə zənginləşmə və püxtələşmə prosesi keçirdi” [7, s. 52]. “Dərya dilim dalğa vurdu bulandı, Qər q olmaq istəyən ümmana gəlsin” Aşıq Ələsgərin sinəsi ləl, mirvarilər isə onun müdrik kəlamlarıdır: “Şairin sinəsi haqq bazarıdır, Satdığı kəlmələr ləl, mirvaridir”. Poeziya tariximizdə böyük hadisə olan Aşıq Ələsgər poetik əhval-ruhiyyə yeniliyi, bədii idrak üfəqlərinin genişliyi, dünyaya baxış ənginliklərinin dərinliyi ilə yanaşı, bədii dilinin vüsəti, təsir qüvvəsi ilə də yaradıcılıq zirvəsini fəth etmişdir. Azərbaycan dili Aşıq Ələsgərin xoşbəxtliyi olduğu kimi, Aşıq Ələsgər də Azərbaycan dilinin xoşbəxtliyidir.

Aşıq Ələsgər poeziyasında dil, xalq danışığı, ünsiyyət ünsürlərindən yaradıcılıqla faydalanma estetik keyfiyyət və poetik mahiyyət kəsb edən prinsiplərdəndir. “Onun böyük şeir sənəti, professionallıq səviyyəsi və zənginliyi hər şeydən əvvəl, dahi söz ustasının əsl şeiriyyətə, özünün yaradıcılıq ideallarına sədaqətinin ifadəsidir. Sadəlik və səmimiyyət, müdriklik Aşıq Ələsgər üslubunun ayrılmaz keyfiyyətidir. Aşıq Ələsgərin dil mədəniyyəti onun poeziyasının ümumi ruhundan, mündəricə və motivlərindən ayrılmazdır, onun tərkib hissəsidir” [1, s. 191]. Nəcib və müdrik hisslərin, səmimiyyət və təbiiliyin ifadəsi olan bu dil daha çox həm də ona görə yüksək məziyyətlidir ki, bu dilin yaratdığı misralar olduqca sadə və adidir. Lakin bu sadəlikdə misilsiz bədii həqiqətlər, bu adilikdə dərin poetik səmimiyyət vardır. “Bu dil lirik qavrayışın çoxcəhətliliyini, lirik həyəcan və mühakimələri oxucuların mənəvi yaddaşına asanlıqla həkk etmə qüdrətinə malikdir” [6, s. 96].

Aşıq Ələsgərin duyğu və düşüncələri daha çox həyatla, sosial gerçəkliklərlə, təbiətə ünsiyyətdə ifadə olunur, bu ünsiyyət və təmasdan doğan **xitablar** lirik duyumu zənginləşdirir. Müəllifin həyata, zamana, dünyaya poetik baxışlarının çoxcəhətliliyi açılır. Aşıq Ələsgərin dilində bədii xitabların hamısı, demək olar ki, estetik hadisəyə çevrilir. Onun şeirlərinin çox mühüm hissəsinin rədiflərinin xitab sözlərdən və tərkiblərdən ibarət olması faktı da bu amillə izah olunmalıdır: “Ya Əli”, “Dəli Alı”, “Dağlar”, “Yaylaq”, “Sarı köynək”, “Telli”, “Güllü”, “Gülpəri”, “Şapəri”, “Pəri”, “Gözəl”, “Mələk”, “Xurşid”, “Gədə”, “Yazıq”, “Şah dağ” və s. bu rədif xitablar şeir dilinin musiqisinin bütün notlarını tənzipləyir və dinləyəni öz sirli-sehrli dünyasına qər q edir.

Aşıq Ələsgərin lirikasında təsviri tərkiblərlə ifadə edilmiş özünə xitablar da xeyli sayda işlənir:

*Gözü yaşlı, ey fütqərə Ələsgər,
İşi əysik, baxtı qara Ələsgər,
Olmadı dərdinə çara, Ələsgər,
Həsərat əlin o dildara yetmədi* [4, s. 85].

Aşıq Ələsgərin dilində xitabların müraciət bildirən nidalarla qoşa işlənməsi isə daha mükəmməl üslubi əlamətləri nəzərə çarpdırır. Bu və ya digər fiqurların fəallaşması da xitabların şeir dili vahidinə çevrilməsi amili ilə əlaqəlidir.

Dad sənin əlindən, a qanlı fələk,
Könül həsrət qaldı yara dəyməmiş [5, s. 64].

Emosional xarakterli belə xitablarla birlikdə nidalər (a, ay, ey və s.) və təyinlər işlədilərək, onların ifadəliliyini və təsir qüvvəsini artırır:

Getmə göz önündən, ay Şəkər xanım
Könül mayıl olub o qələm qaşa [4, s. 49].
Gözəllər sultanı, ay mələkzadə,
Özün kimi gözəl yoxdu dünyada [4 s. 54].
Ey bimürvət, axı səndən ötəri
Ah çəkməkdən bağrım qana dönübdü [4, s. 42].

Bu nümunədə *ay*, *a*, *ey* ədatı vasitəsilə müəllifin emosiyaları daha da qüvvətli şəkildə ifadə olunmuşdur.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında müşahidə etdiyimiz bəzi nümunələrdə insanın daxili durumunu və ya mühitin vəziyyətini, insanın dünya ilə münasibətlərini və s. ifadə edən mücərrəd anlayışları ifadə etmək üçün xitablar da işlənir:

Nə sövdə tapıbsan, nəyə talıbsan,
Hansı qəflətdəsən, gəl, *qoca baxtım!*
Ya məndən küsübsən, ya qocalıbsan,
Bu sınıq könlümü al, *qoca baxtım* [4, s. 62].

Aşıq Ələsgər bəzən xitabları əmr forması ilə də işlədir:

Xəstə könül, sürün dost irahına,
Müşkülün həll edən qul pənahına [4, s. 45].
Gözəllər sultanı, mələklər şahı
Şahmar zülfün nə tökübsən dal-dala [5, s. 165].

Aşıq Ələsgərin lirikasında insan həyatının mərhələlərinə, dövrəyə, zamanəyə, dünyaya, kainata müraciətlər də xitablar sırasında xüsusi yer tutur:

Müxənnət zamana, bimürvət fələk,
Şamı sübhə, sübhü şama çəkirsən [4, s. 33].

Məlumdur ki, lirik poeziya üçün ümumi olan müraciət formalarından biri də sevgiliyə xitabdır. Aşıqın öz sevgilisinə münasibətinin, onun hisslərinin bu tip xitablar vasitəsilə ifadəsi əsərdə emosionallıq, obrazlılıq yaratmaq məqsədilə işlənir. Belə xitablara Aşıq Ələsgər poeziyasında daha çox rast gəlinir. Bu müraciət formalarında müxtəlif bənzətmələrdən, müqayisələrdən də istifadə olunur. Fikrimizi dəqiqləşdirmək bir neçə nümunəyə nəzər salaq:

Yazıq Ələsgər deyər, *ay qaşı kaman,*
Belə mürvət olmaz, aman, ələman!.. [4, s. 35].

Göründüyü kimi, xitab vasitəsilə müraciət olunana ya müəyyən məlumat verilir, ya hər hansı bir informasiya soruşulur, ya cavab almaq məqsədi daşımayan sual verilir, ya müəyyən bir işə, hərəkətə təhrik edilir və ya bu işin icrası xahiş olunur, rica edilir, yaxud da müəyyən hiss-həyəcan ifadə edilir. Bütün bunlar bir-birindən intonasıya vasitəsilə fərqləndirilir. Aşıq Ələsgər poeziyasında müşahidə etdiyimiz rəngarəng xitablar xüsusi funksiya yerinə yetirir, daha çox ritorik xarakter daşıyır. Əsasən, iştirak etməyən şəxsə, heyvanlara, cansız predmetlərə, mücərrəd anlayışlara və s. müraciətləri ifadə edən xitablar sifət, ədat, nida və əlavədən ibarət olur.

Ana dilindən daha səmərəli faydalanmaq istiqamətində inkişaf Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında xüsusi intensivlik qazandı və nəticədə onun əsərləri mükəmməl poetik hadisəyə çevrildi, poetik üslubun nüfuzu artdı. Aşıq Ələsgərdən bəri aşıq şeirində hər hansı bir nəsnəyə xitab edərkən deyim boyatlığına rast gəlmirik, əksinə şablonlaşmış obrazlı söz və ifadə sisteminə yeni çalarlar, yeni poetik ovqat gəldiyinin şahidi oluruq.

Aşıq Ələsgərin poeziyasının dil-üslub məziyyətlərini təhlil edərkən, əsərlərin dilinə nəzər saldıqda ismi birləşmələr sisteminə daxil olan qeyri-təyini ismi birləşmələrin özünə-məxsus sabit forma və modellərindən istifadə etdiyini müşahidə edirik. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı təyini söz birləşmələri qədər olmasa da, qeyri-təyini ismi birləşmələrlə də zəngindir. Bu, istər-istəməz qeyri-təyini ismi birləşmələrin formalarının müxtəlifliyinə təsir göstərir. Həqiqətən də, bu birləşmələrdən istifadə şairin bədii duyumu, poetik düşüncə, mövzu arealı, ideyası və s. ilə bağlıdır. Biz buna görə də Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında qeyri-təyini ismi birləşmələrin işlənmə tezliyinin statistikasını araşdırarkən şairin səciyyəviliyi kimi dəyərləndiririk. Bu məqamda qeyd olunmalıdır ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında başqa söz birləşmələri kimi qeyri-təyini ismi birləşmələr də söz birləşmələri sisteminə işlənmə dairəsinə görə çox böyük olmasa da, varlığı inkar olunmaz dil faktıdır. Nümunələrə nəzər salaq:

Ümumiyyətlə, ikinci tərəfi $-l^4$, $-ıq^4$ şəkilçisi ilə düzələn qeyri-təyini ismi birləşmələrdən Aşıq Ələsgər əsərlərində bənzətmə, oxşatma, bir nəsnəyə xas məxsusluğu digərinə köçürmə və s. bu kimi məqsədlə istifadə edir. Məlumdur ki, aşıq yaradıcılığının, ələlxüsus da, Aşıq Ələsgər şeirliyinin dili məcazlar sistemiylə zəngindir. *Sürahi gərdənli, qəddi mötədil* kimi birləşmədən dəfələrlə istifadə etməsi yuxarıdakı fikirlərin məntiqi sübutudur:

Sürahi gərdənli, qəddi mötədil.
Zəbərcəd kəlməli, misali-bülbül [9, s. 20];
Sürahi gərdənli, qəddi mötədil
 Səni gül yaradıb Cabbaril-Cəlil [9, s. 32];
Tuti dilli, sərv boylu salatın!
 Yoxdu mərhəməti bu səltənətin [9, s. 57];
Könül qəmgin, ürək dərdli, vərəmli,
 Səni gördüm səxavətli, kərəmli,
 Bir mirzə lazımdı *əli qələmli.*
 Mən deyim, vəsfini yaza, Müşginaz [3, s. 48]

bir bənddə dörd dəfə eyni birləşmə modelini izləməyimiz sənətkarın dilində bu birləşmənin aktivlik dərəcəsinin göstəricisidir. Belə dördlüklərin sayını artırmaq da olar. Onun yaradıcılığında birinci komponenti yerlik hal şəkilçili birləşmə bir neçə dəfə nəzərimizi cəlb edir:

Yığılar məxluqat, qurular məşhər
Boyunlarda kəfən, əllərdə dəftər [3, s. 28];
Sol əldə kağız var, sağ əldə qələm,
 Bir yanda nəşə var, bir yanda ələm [3, s. 41].

İstinad etdiyimiz bu nümunələr birinci tərəfin çıxışlıq hal şəkilçili birləşmə tiplərinin üstünlük təşkil etdiyini deməyə zəmin yaradır. Nümunələrin işlənmə tezliyini nəzərə alıb müəyyən qismini veririk:

Ağıldan nöqsanlı, kamaldan azam,
 Haçan olsa Göy Aşıqdan mən sazam [3, s. 13];
Ağıldan kəm, huşdan çaşqın, dildən küt,
 Naqabin, kəlməsi bisəmər mənəm [3, s. 47];

Nakəs danışığnan saz olar,
Kərəmdən kəm, saxavətdən az [3, s. 31];
 Hər ağacdən sandal, hər yarpaqdan gül,
 Hər torpağın tamı duz olmaz-olmaz [3, s. 54];
Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz
Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar [3, s. 21];
 Ağlasan, ağlaram mən *səndən betər* [3, s. 34].

Aşıq Ələsgər şeirlərindəki qeyri-təyini ismi birləşmələrin forma elementlərinin deyim tərzli məzmunlu anlayışdır və bu, qüdrətli söz ustasının yaradıcılığında spesifik tərzdə meydana çıxır. Məzmunun imkan verdiyi dərəcədə qeyri-təyini ismi birləşmələrdən istifadə etməklə sözə qənaət meyarlarının bütün prinsiplərin diqqət mərkəzində saxlayır. Təsirləndirmək keyfiyyəti də məhz forma gözəlliyindən, forma bədiiliyindən doğur. Bədii fikrin ahəngi, poetik ovqatın vüsəti özündə dərin məzmun ehtiva edən yığcam forma qəliblərindən güc alır.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında hər iki tərəfi hal şəkilçili eyni leksik tərkibdən ibarət birləşmələrin sayı bir o qədər də çox deyil, cəmi bir neçədir:

Təb dəyişib, *haldan-hala* dönübdü,
 Cilvələrib, bir marala dönübdü [3, s. 56];
Başdan-başa axtaralar dünyanı [3, s. 46];
 Hər kim *dostdan-dosta* qandırısa yaman
 Tufanasın kərəm kanı dağıtsın [3, s. 21]

– bu birləşmələrlə yanaşı, müxtəlif xüsusi isimlərdən də əmələ gələn birləşməyə rast gəlirik:

Abbasdan-Heydərə şikayətim var [3, s. 13].

Əlavəli birləşmələrə rast gəlmədiyimiz Aşıq Ələsgər yaradıcılığında, sadəcə, *kimi* qoşmasının vasitəsi ilə düzələn birləşməni dəfələrlə müşahidə edirik:

Gözəllər sultanı, ay mələkzadə,
Özün kimi gözəl yoxdu dünyada [3, s. 60];
 Başdan-başa axtaralar dünyanı,
 Olmaz *sənin kimi qələmqaş*, Leyli [3, s. 46];
 Olmaz *sənin kimi bir qönçə dahan* [3, s. 35].

Ümumən, iki və üç pilləli say birləşmələri ilə də iki dəfə rastlaşırıq:

On səkkiz min aləm, *yetmiş iki* dil,
 Ülfət qılır bir bazarın içində [3, s. 33].

Göründüyü kimi, dilimizin XIX əsrə qədərki inkişaf tarixində olduğu kimi, Aşıq Ələsgər şeirlərinin dilində də bu birləşmələrin müxtəlif formalarından yüksək səviyyədə istifadə olunub və məzmun baxımından ən mükəmməl örnəkləri yaranıb. Ümumi mənzərə qaynağını ümumxalq dilindən alan bu birləşmələrin Aşıq Ələsgər yaradıcılığında işlənmə tezliyinin təhlilə cəlb olunması həmin birləşmələrin əhatə arealının, fəallıq dərəcəsinin geniş səviyyədə olduğunu göstərir.

Beləliklə, biz Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında qeyri-təyini ismi birləşmələrin işlənməsini nəzərdən keçirdik. Mənzərə maraqlıdır. Qeyri-təyini ismi birləşmələrin işlənmə tezliyi bir xətt üzrə getmişdir. Bununla belə, onların bir halda daha çox, digər halda daha az işləndiyi faktları da aşkarlanır. Ədəbi dil ümumxalq danışq dilinə yaxın olduqca bəzi birləşmələr çoxalır, ədəbi dil yüksəldikcə bəziləri azalmağa doğru gedir.

Araşdırmamızdan doğan bir qənaət özünə xüsusi yer tapır ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında müşahidə etdiyimiz qeyri-təyini ismi birləşmələrin bir qisim modellərinin yaranmasında

əsas yaradıcı, şərtləndirici amil poetik konstruksiyalar daxilində işlənməsi olmuşdur. Say birləşmələri istisna olunmaqla daha çox digər modellər, demək olar, məhz ədəbi-bədii dilin poetik konstruksiyalarının nəticəsidir. Bədii fikrin poetik ifadəsindən doğan və işləndikcə kamilləşən, müxtəlif formalarda genişlənən, inkişaf edən, daha da yayılan, nəhayət, sabitləşən qeyri-təyini ismi birləşmələr müəyyən biçimdə dil faktına çevrilmişdir. Ayrı-ayrı müxtəlif modellərdə müəyyənləşən qeyri-təyini ismi birləşmələr artıq kütləviləşən və ədəbi dildə işləklilik qazanan sərbəst birləşmə növüdür. Hətta bir qisim mürəkkəb söz və frazeoloji vahidlərin yaranma mənbəyində də qeyri-təyini ismi birləşmələrin rolu mövcuddur.

Aşıq Ələsgər poetikası frazeoloji birləşmələrlə də olduqca zəngindir. Aşıq Ələsgər sözünün kəsəri elə ondadır ki, onun əsasında xalqın məənəviyyatına güzgü tutan, xalqın düşüncə tərzinin əks-sədası olan dərin xalq hikmətli frazeoloji dil materialı dayanır. Bu, sənətkarın obrazlı düşüncəsini milli kökə bağlayır. Bədiiliyin əsas xüsusiyyətləri öz ifadəsini frazeologizmlərdə tapır:

Ələsgərəm, hər elmdən halıyam,
Dedim: Sən təbibsən, mən yaralıyam,
Dedi: nişanlıyam, Özgə malıyam,
Sındı qol-qanadım yanıma düşdü [5, s. 72],
Çərşənbə günündə çeşmə başında,
Gözüm bir ala göz xanıma düşdü [5, s. 72].

“Sındı qol-qanadım yanıma düşdü” misralarında Aşıq Ələsgər “qol-qanadım” komponentinin işləndiyi iki frazeoloji vahidi böyük ustalıqla birləşdirmişdir: “qol-qanadım sındı”, “qol-qanadım yanıma düşdü”. Xalq dilinin nəfəsi Aşıq Ələsgər poeziyasının mayasındadır. Aşıq Ələsgər poeziyasında Azərbaycan dilinin tərəvəti, orijinal ifadə vasitələri, həm xalq ünsiyyət dilinin, həm də xalq təfəkkürünün bədii estetik zənginliyi təcəssüm olunmaqla yanaşı, ana dilinin qüdrəti, ahəngdarlığı, musiqisi nümayiş etdirildi. Xalqla onun özünün dili ilə bədii ünsiyyət Aşıq Ələsgər şeirinin ayrılmaz özəyi kimi təsdiqini tapdı. Sadə danışq dilinin xalq məənəviyyatının tərcümanına çevrilə bilməsi məqamında istedadın rolu məsələsi aşkarlandı. “Aşıq Ələsgər şeiri bütün ozan-aşıq şeirimizin zirvəsidir. Əsrlərin arxasından süzülüb gələn xalq şeiri, xalq müdrikliyi, xalq dilinin saflığı, büllurluğu Aşıq Ələsgər şeirində cəmləşmişdir... Aşıq Ələsgərin şeiri tərədən-dırnağa həyatın özüdür. Ələsgər şeirini yaşadan da bu cəhətdir” [11, s. 74-75]. Aşıq Ələsgərin dili Azərbaycan dilinin gözəlliyidir və öz təntənəsi, təbiiliyi, dəbdəbəsi və səmimiyyəti ilə gözəlliyin dilidir. Bu dilin sanbalı ondadır ki, o, dərin fəlsəfi fikirlərlə, müdriklik və zəngin bədii qayə ilə həyatı mətləbləri açmağa qadirdir.

Namus qədri bilib namus gözləyən,
İnşallah heç yerdə xəcalət olmaz [5, s. 123],
Yüz il keçsə qohum səndə yad olmaz
Mərd bir olar, onda iki ad olmaz [5, s. 122],
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi
Yüz namərdlə şəkər yesən dad olmaz [5, s. 122].

Aşıq Ələsgərin hikmətli söz qəlibləri bədii tapıntı səviyyəsindədir. Xalqın müdrik ifadələrinə bənzər deyimlər üslubi şirinliyi ilə yanaşı, həm də insanı düşündürür. Fərdi aforizmləri, hikmətli ifadələri Aşıq Ələsgər sənətinə zamanın nəfəsini qatıb ona yaşamaq haqqı, əbədi bədii həyat verir. Azərbaycan dilinin füsunkarlığı aforizmlərlə açılır. Oxucunu düşünməyə vadar edən aforistik misralar dərin semantik yükü ilə böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə də malikdir.

Hər ağacdən sandal, hər yarpaqdan gül,
Hər torpağın tamı düz olmaz, olmaz
Aşığın nisyəsi, kürdün ilqarı,
Desələr inanma, düz olmaz, olmaz
Günü keçmiş qarı qız olmaz, olmaz,
Suda çimmək ilə sağsağan, qarğa,
Göldə silkələnib qaz olmaz, olmaz,
Comərdin kisəsi, mərdlərin namı,
İnşallah ölüncə az olmaz, olmaz
Bülbülü gülə yaz, gülü bülbülə
Qönçənin üstündə xar oynamasın [5, s. 123].

İlahi misralar dahi aşiq-şairin ilhamlı ürəyindən, misilsiz poetik təbindən süzülüb gəlir. Göyçə elinin mədəni səviyyəsini, mənəviyyatını, poetik nəfəsini canlandıran şeir dilindən üslubi-məna faktoru kimi faydalanmaq Aşıq Ələsgər qüdrətinin təzahürüdür. Aşıq Ələsgər üslubu ilə bağlı tipik bir cəhət – məzmunlu düşüncə tərz, poetik qənaətlər, müdrik ümumiləşdirmələr onun dilində bir qayda olaraq aforizmlər şəklində üzə çıxır.

İki könül bir-birini tutmasa,
Alan da yazıqdı, gələn də yazıq [5, s. 150],
Haqq verməsə, qonşu payı pay olmaz,
Doğru yola əmək çəksən zay olmaz [5, s. 139],
Güzəran xoş olub, gün xoş keçməkdə,
Ağ otaqdan tövləxana yaxşısı [5, s. 144].

Aşıq Ələsgərin aforizmlərində xalq deyim tərzinin nəfəsi duyulur. Sənətkarın fərdi üslubunu müəyyənləşdirən poetik əlamətlərdən biri kimi bədii düşüncəyə, ifadə tərzinə yeni rəng verir:

Təzə aşnalıqla köhnə dostluğun,
Fərqi var qış ilə yaz arasında.
Dost dostdan inciyər, qəlbində dönməz,
Olar bir az ərki naz arasında.
Haqq ilə nahaqqı, axtaran hakim,
Tapır qulaq ilə göz arasında [5, s. 57].

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı timsalında aydın görünür ki, frazeoloji ifadə ana dilinin idiom qəliblərindən bəzən öz hüdudlarını aşır. Üslubi ehtiyacdən doğan hikmətli söz qəlibləri bədii tapıntı – aforizm səviyyəsinə qalxır. Aforizmləri ilə Aşıq Ələsgər şeirə şirinlik gətirir, şeir dilində möhtəşəm təsir qüvvəsi əmələ gəlir. Atalar sözlərinə, zərbi-məsəllərə bənzər ifadələrin meydana gəlməsi Aşıq Ələsgərin şeirlərində tez-tez təsadüf olunur. Atalar sözlərinə uyğun gələn bu cür ifadələr quruluş cəhətdən frazeoloji vahidlərə uyğun olduğu üçün ümumxalq malına keçmişlər. Aşıq Ələsgərin dilində aforizmlər müəyyən anlayışla bağlı ümumiləşdirilmiş hökm ifadə edir. Aşıq Ələsgərin dilində işlənən frazeologizmlərdə şeirin həm forma gözəlliyi, həm də ifadə olunan fikrin obyektinə müdrik münasibət bir-birini tamamlayır. Aşıq Ələsgərə məxsus olan fərdi aforizmlər, hikmətli ifadələr məzmun dolğunluğu, fikir genişliyi ilə diqqət çəkir. Fərdi yaradıcılıq məhsulları bu kamillik nümunələri Aşıq Ələsgər poeziyasında daima yüksək səciyyə daşıyır. Dərin hikmətli fikirlər, fəlsəfi mühakimələr zəngin təcrübənin təməli üzərində bərqərar olmuşdur və sistemli ifadə tərz, kimi bədii söz cəngavərinin bütün yaradıcılıq fəalliyətini müşayiət edir. Onlar Aşıq Ələsgərin şeir dilində ən

mühüm gözəllik ünsürləri kimi müdriklik zəmin üzərində təqdim olunur:

Dost uzaq olmaqla, könül yad olmaz,
 Ölüncə qəlbində nişanəsi var [5, s. 117],
 Muşdan pələng olmaz, tülkülər aslan,
 Danalar meydanda kəl ola bilməz [5, s. 119],
 Qabiliyyətsiz, mərifətsiz qızların,
 Yüzü bir dərdmənd dul ola bilməz [5, s. 119],
 Muxənnətdə səxa, nakəsdə kərəm,
 Namərdin cibində pul ola bilməz [5, s. 119],
 Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə,
 Dost yolunda boran, qar olacaqdır.
 Dosta xain baxan kor olacaqdır [5, s. 120].

Bu nümunələrdən də aydın görünür ki, Aşıq Ələsgərin üslubi kamilliklə hikmət hazırlığının vəhdəti aforizm yaradıcılığına gətirib çıxarır. Duzlu ifadələrlə, düşündürücü məzmunu, səmimi duyğuları dinləyicinin zehninə, qəlbinə həkk etmək onun yaradıcılığının əsas manerasına çevrilmişdir. Aşıq Ələsgəri böyük bir naseh adlandıran İslam Ələsgərli yazır: “Onun yaradıcılığının əksər hissəsi oxucuya (dinləyiciyə) tərbiyəvi fikirlər aşılıyır. Aşığın neçə-neçə bəndi, onlarla beyti və misrası xalqın dilində atalar sözü və zərb-məsəl olmuşdur: “Qarı düşman bir də gəlib dost olmaz”, “Haqdan yanan çıraq bad ilə sönməz”, “Haqq-nahaq seçilə haqq divanında”, “Dövlətdən qismətin beş arşın ağdı”, “Can deməklə candan can əskik olmaz”, “Qaytarmazlar pirə gələn qurbanı”, “Qiyamət odundan pisdi tənə söz”, “Dost uzaq olmaqla könül yad olmaz”, “Muşlar pələng olmaz, tülkülər – aslan”, “Dərd tüğyan eyləsə, mey içmək olar”, “Sayğısız iyidi düşman aldadar”, “Kişi gərək dediyindən dönməsin”, “Qonşuya kəc baxan özü ac olur”, “Güzəran xoş olub, gün xoş keçəndə, ağ otaqdan tövləxana yaxşıdı” və s. Aşıq Ələsgər böyükdür, ona görə böyükdür ki, min illik bir ənənənin axarında öz sözünü demiş, heç kəsi təkrar eləməmiş, qeyri-adi bir söz sənəti yaratmışdır [4, s. 20]. Aşıq Ələsgərin ana dilimizdə yaranan şeirin ən saf, ən milli nümunəsinin ən mükəmməlini yaratması haqda Bəxtiyar Vahabzadə belə yazır: “Ələsgər şeiri xalq şeiridir. Bəzən adama elə gəlir ki, bu şeirləri bir nəfər yox, xalq özü yaradıb. Ona görə ki, bu şeirlər xalq ruhunun, xalq məənəviyyatının hayqırtısıdır. Bu, Ələsgər şeirinin birinci tərəfi, ikinci tərəfi ondan ibarətdir ki, Ələsgər şeiri başdan-başa həyatın özüdür... Azərbaycan təbiəti, Azərbaycan ruhu Ələsgər şeirində dil açıb oxuyur. Vətənimizdən danışan şaqraq nəğmələrdir” [11, s. 78-79].

Nəticə olaraq onu qeyd edək ki, məqalədə Aşıq Ələsgərin poeziya dilinə və onun bədii üslubunun ən mühüm tərəflərinə diqqət yetirməyə səy göstərdik. Aşıq Ələsgər yaradıcılığındakı təkrarları, təzadları, frazeologizmləri, aforizmləri, xitabları, sintaktik paralelizmləri, qeyri-təyini ismi birləşmələrin işlənmə məqamlarını və s. təhlil edərkən söz ustasının fəlsəfi və bədii fikri fonunda bütün ifadə çalarları ilə, üslub xüsusiyyətləri ilə araşdırarkən yalnız ənənəvi dilçiliyin qəlblərilə kifayətlənmək olmaz, klassik ədəbiyyata, şərq fəlsəfəsinə, sufi ictimai-fəlsəfi fikirlərinə də baş vurmaq və nəticədə Ələsgər dilinin ecazkarlığını, fəlsəfi məqamın açmaq bəlkə onda mümkün olar. Qənaətimiz odur ki, bu poetik söz cəngavəri sözə borclu qalmamışdır, öz ürəyinin hərarəti ilə onu cilalamış, ona əbədi həyat vermişdir. Əbədi-yaşar qoşma, gəraylı, tənə və digər sənət inciləri öz qüdrətini, odunu-alovunu, estetik sehrini söz dahisinin könül dünyasından, coşub-daşan ilhamından, bənzərsiz istedadından əxz etmişdir.

Aşıq Ələsgərin əlvan, çoxyönlü şeir poetikasının dil və üslub sanbalını təhlil edərkən bir məqama da diqqət çəkmək lazımdır ki, Aşıq Ələsgərin dili onun əbədiyaşar söz sənətini əsrdən-əslərə, zamandan-zamanlara və nəsildən-nəsillərə çatdıran qol-qanaddır. Qüdrətli el sənətkarının ölməz şeirləri yalnız müasirlərinin deyil, bütün sonrakı nəsillərin sərvətinə çevrilmişdir. Sazı solaxay çaldığı üçün el arasında ona solaxay aşıq da deyərdilər. Həmişə sözünü sərrast deyən, fikrini hədəfə tuş gətirən müdrik el ağsaqqalı bir dəfə də olsun solaxay fikir demədi və xalqımızın qəlbində əbədi taxt quran poeziya nəhənginin ömrü xalqın mədəniyyətinin səsinə çevrilən saz ömrü oldu. Azərbaycanın milli aləti olan, ölməz sazın simlərinə toxunduqca Ələsgər ruhu, Ələsgər poeziyasının sirli-sehrli aləmi dil açacaq, qulaqlara mirvari kimi süzüləcək və bir daha əbədi yaddaşa köçəcək və “Saz ömrü qədərdir Ələsgər ömrü!” misrası öz təsdiqin bu xalq var olduqca daim tapacaq.

ƏDƏBİYYAT

1. Adilov M.İ. Klassik ədəbiyyatımızda dil və üslub. Bakı: Maarif, 1991, 234 s.
2. Axundov A.A. Dilin estetikası. Bakı: Yazıçı, 1985, 224 s.
3. Aşıq Ələsgər. Seçilmiş əsərləri. Şeirlər / Tərtib edən, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgərov. Bakı: Yazıçı, 1988, 184 s.
4. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / Tərtib edən, ön sözün və qeydlərin müəllifi İslam Ələsgər. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
5. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 1999, 578 s.
6. Eldarova Ə.Ə. Azərbaycan aşıq sənəti. Bakı: Elm, 1996, 281 s.
7. Əfəndiyev O.N. Aşıq sənətinin estetik problemləri. Bakı: Azərnəşr, 1983, 115 s.
8. Ələsgər İ.T. Haqq aşığı Ələsgər. Bakı: Maarif, 1999, 264 s.
9. Hacıyev T.İ., Vəliyev K.A. Azərbaycan dili tarixi. Bakı: Maarif, 1983, 187 s.
10. Hüseynov M.A. Poeziya dilinin milli qaynaqları. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 312 s.
11. Vahabzadə B.M. Sənətkar və zaman. Bakı: Gənclik, 1976, 298 s.

Zulfiya İsmayil

LANGUAGE - STYLE FEATURES OF ASHUG ALASGAR POETICS

The paper is devoted to Ashug Alasgar's poetic language, interpretation of his personal style. The most important aspects of his poetry language, artistic style, the figurative qualities of various language units in the system of poetic form were widely covered, the lexical-semantic word groups of figurative language, aesthetic merits of artistic structure components, which provide high mastery of individual stylistic figures, were analyzed.

Keywords: *ashug Alasgar, poem, language-style, poetics, poetry.*

Зульфия Исмаил

**ЯЗЫКОВЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ
ПОЭТИКИ АШУГА АЛЕСКЕРА**

Статья посвящена языку поэзии ашуга Алескера, интерпретации его индивидуального стиля. В нем уделено большое место важнейшим сторонам поэтического языка, художественного стиля, образным качествам различных языковых единиц в системе поэтических форм, проанализированы лексико-семантические группы слов, создающие гармонию образных языковых средств, эстетические достоинства компонентов художественной структуры, обеспечивающие высокое мастерство отдельных стилевых фигур.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, поэзия, язык-стиль, поэтика, поэзия.*

FƏXRİYYƏ CƏFƏROVA
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
E-mail: fcifarova@gmail.com

AŞIĞ ƏLƏSGƏRİN POETİK DİLİ

Məqalədə Aşıq Ələsgərin poetik dilindən danışılır. Bu məqsədlə aşığın dil və üslub xüsusiyyətləri lingvistik baxımdan təhlil edilir. Aşıq Ələsgərin Azərbaycan ədəbi-bədii dilinə gətirdiyi yeniliklər, üslub çalarlarını göstərən faktlar üzə çıxarılır. Bədii söz və fikirlərin xalq təfəkkürü və ümumxalq dilindən qaynaqlanması aşığın ən böyük xidmətlərindən biri kimi dəyərləndirilir. Məqalədə Aşıq Ələsgərin fonetik obrazlılıq yaratmaq üçün poetik dildə səslərin düzümini təşkil etməsi məsələsinə də diqqət edilir. Aşığın danışdığı səsləri vasitəsilə bədii dildə yaratdığı assonans və alliterasiya nümunələri obrazlılıqda səliqə-sahman kimi qeyd edilir. Bundan başqa, Aşıq Ələsgərin dilindəki arxaik söz və şəkilçilər qiymətli dil vahidləri hesab olunur və onların xalq danışığında indi də yaşadığı göstərilir. Aşığın yaradıcılığı dilimizin poetik imkanlarının bolluğunu bir daha təsdiq edən qaynaq kimi elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılır.

Açar sözlər: dil, üslub, obrazlılıq, xalq təfəkkürü, yaradıcılıq, sənətkar.

Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin tarixi çox-çox uzaqlara gedib çıxır. Bu dilin inkişaf və zənginləşməsində söz sənətkarlarının böyük əməyi vardır. Onlardan biri də Aşıq Ələsgərdir.

Məlumdur ki, söz dilin mövcudluğunu təsdiq edən göstəricidir. Poetik sözsüz bədii dil ola bilməz. Bu anlamda, Aşıq Ələsgərin bədii dilimizdə özünəməxsus yeri vardır. Onun ən böyük xidmətlərindən biri budur ki, aşığın bədii söz və fikirləri xalq təfəkkürü və ümumxalq dilindən qaynaqlanmışdır. Aşıq Ələsgər qaydalı və zəngin dil-üslub xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən söz ustalarındandır. Onun aşağıdakı misraları aşığın bu barədəki qənaətini ifadə edir:

Hər kəs sərdən keçib mərdü mərdanə
 Baş qoysun bu yolda, meydana gəlsin.
 Dərya dilim dalğa vurdu bulandı,
 Qərq olmaq istəyən ümmana, gəlsin [1, s. 9].

Doğrudan da, aşığın dili bir ümmandır. Bu ümmanın dərinliklərinə getdikcə bədii dilimizin bəzəyini artıran faktlarla qarşılaşırıq. Aşıq Ələsgərin dili onun düşüncə tərzini, mədəni səviyyəsini, dünyagörüşünü, təbiət və cəmiyyətə münasibətini aydınlaşdırır. Onun dilində yerinə düşməyən söz və ifadələrə, fikirlərə rast gəlmək mümkün deyil. Aşıq Ələsgər, nəinki sözün mənasına, işlənmə məqamına, hətta sonun necə səslənməsinə də əhəmiyyət verən sənətkardır. “Məlum olduğu kimi, hecalarda samitdən samitəmi keçmək, yaxud tələffüzə bir-birinə yaxın olan səslərdən ibarət sözlərin düzüminə xüsusi diqqət yetirmək vacibliyi, yəni hər misranın özündə səslər düzüminin yaratdığı daxili ahəngdarlıq tələbi musiqi ilə müşayiət edilib, təcənni ilə ifadə olunan aşıq şeiri üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bunu hiss etmək, duymaq, buna riayət etmək, bu çətin məqsədə nail olmaq ancaq Ələsgərə və bir neçə Ələsgər kimi ustada nəsis olmuşdur” [3, s. 49].

Elə ki şər gəldi, qaraltdı qaşı,
 Dumana qərq olur dağların başı.
 Düşəndə gürg ilə kəlbın savaşı
 Uzun çəkir qilü-qalların, dağlar! [1, s. 37].

Bu əsərdə *a* saiti və *ş* samitinin işlənmə mövqeyi, düzümlü fonetik obrazlılıq yaratmaqla

diqqəti çəkir. Folklor yaradıcılığının bilicisi M.H.Təhmasib bunu “düşünülmüş sistem” hesab edir. Bədii dilin belə bir sistemində Aşıq Ələsgər birincilərdəndir. Onun ümumxalq dilinə isti münasibətindən irəli gələn sözləri, ifadələri sadəlik və şirinliyi ilə yüksəkdə dayanır. Bəllidir ki, sənətkarların çoxu ümumxalq dilinə müraciət edir. Aşıq Ələsgərin seçkin cəhətlərindəndir ki, o, bu zəngin xəzinədəki bütün sözlərdən yox, ən gözəl fikirlərin ifadəçisi olan faktlardan faydalanır.

Gərdəninə neçə şahmar dolanıb,

Könül istər o şahmara dolansın [1, s. 40].

Burada iki dəfə işlədilən şahmar sözü maraqlı məqamlara salınıb. Dolanmaq ilanın xasiyyətidir. Ona bənzədilən uzun hörüklər hərəkət etdikcə bədənə dolana bilər. Lakin könülün şahmara – saçlara dolanmaq istəməsi bədii dildə təzə-tər ifadələrdəndir ki, Aşıq Ələsgərin dili belə uğurlu dil faktları ilə zəngindir. Bu misralar saçların gözəlliyinə aşıqlığı ifadə edir, ürəyin o şahmara dolanıb yaxın olmasını bildirir. Bunun digər yozumu budur ki, saçlar qısqançlıq yaradır. Könül şahmar olub o şahmarı –saçları vurmaq istəyir ki, nə üçün məşuqənin bədənində dolanıb. Bu fikir XIX əsrin Füzulisi hesab etdiyimiz Seyid Əzim Şirvaninin “O qara xalı mənə versələr, qanın içərim, Nə üçün mənzil edib arizi-cananımda” beytindəki fikirlə üst-üstə düşür. Burada aşıq sevgilisinin üzündəki xalı ona qısqanır. Aşıq Ələsgərin dilində linqvistik təhlili müxtəlif yollara yönəldən çox sayda belə fikirlər tapmaq mümkündür. Bu, aşığın dilimizin incəliklərinə aşıq və bələdolma keyfiyyətindən irəli gəlir. “Aşıq Ələsgər incə qəlbli, həssas, hər şeyi düzgün qiymətləndirməyi bacaran, gözəllikləri duyan onu min bir dillə vəsf edən qüdrətli söz ustasıdır” [1, s. 11]. Aşığın özü əsərlərinin birində belə deyir:

Şairin sinəsi haqq bazarıdı,

Satdığı kəlmələr ləl-mirvarıdır [1, s. 25].

Doğrudan da, Aşıq Ələsgərin əsərlərini oxuduqca məzənnəli söz və ifadələrlə qarşılaşırıq. Sözə dəyər verən, onunla davranmağı bacaran, onu müxtəlif mənə çalarlarına salan, üslub gözəlliyi ilə təqdim edən aşıq nitq və təfəkkür mədəniyyəti ilə seçilənlərdəndir. Bu, bir həqiqətdir ki, söz istedadsız adamların sözünə baxmır, o, bacarıqlı sənətkarların fikir və istedad göstəricisi ola bilər. Aşıq Ələsgər də böyük istedad sahiblərindən olmuşdur. “O, qeyri-adi fitri qabiliyyəti sayəsində yaratdığı müxtəlif şəkili, müxtəlif məzmunlu sənət incilərində özünə-məxsus bədii boyalarla ifadə etdiyi ümumbəşəri didaktik fikirləri ilə bu müqəddəs sənətin zirvəsinə yüksəlmişdir” [2, s. 4]. Aşığın “Gərəkdir” rədifli qoşması, bu mənada, xarakterikliyi ilə seçilir:

Aşıq olub diyar-diyar gəzənin

Əzəl başdan pürkamalı gərəkdir [1, s. 50].

Bu əsərin “aşılıq nizamnaməsi” kimi dəyərləndirilməsi təsadüfi deyildir.

Aşıq Ələsgərin dilində Azərbaycan dili leksikasının müxtəlif nümunələrinə rast gəlirik. Sözsüz ki, mənbə baxımından milli sözlərlə alınmaların nisbətində birincilər yüksəkdə dayanır. Lakin bu, o demək deyildir ki, aşığın dilində alınma sözlər azdır. Maraqlı burasıdır ki, Aşıq Ələsgər alınma sözlərdən istifadədə elə bir bacarıq göstərmişdir ki, öz sözlərimizin əhatəsinə düşən alınmalar sanki gizlənmişdir. Və ya onlar o dərəcədə millilərə qarışmışdır ki, ilk baxışda bunun fərqi varmaq olmur:

Zalım cəllad nə giribdi qəsdinə,

Xəbər verin övladına, dostuna.

Şahlar şahı sayə salsın üstünə,

Ələsgər tək baxtı qara dolansın [1, s. 41].

Bu şeirin tərkibində bir neçə alınma vahid olsa da, “sayə” sözü diqqəti daha tez cəlb edir. Düşünürsən ki, aşiq onun milli variantını – “kölgə” sözünü də işlədə bilərdi. Lakin “kölgə” sözünün ilk samiti “sayə” sözündən sonra gələn “salsın” sözündəki *s* samiti ilə ahəngdarlıq yarada bilməzdi. “Aşiq hər bir sözün, ifadənin mənasını belə incədən-incəyə müəyyənləşdirib sonra işlədən sənətkardır” [3, s. 47]. Bu baxımdan, aşağıdakı nümunə maraqlıdır:

Səhər-səhər bağda gəzən nazənin,
Dəstinlə qonçanı üz, qadan alım!
Süsəndən, sünbüldən, lalə, nərgizdən
Siyah tellərinə düz, qadan alım!

Bu əsərdə də “əl” əvəzinə “dəst”, “qara” əvəzinə də “siyah” işlənib. Və ona görə belə işlənib ki, səslərin qaydalı gedişi alınsın, sözlərin daxili və xarici ahəngdarlığı təmin edilsin. Əsərin dilindəki “qadan alım” ifadəsi diqqəti alınmalardan yayındıra bilir.

Aşığın dilində sözlərin milli və alınma variantlarının bir arada işlənməsi faktları da vardır:

Mən istərəm, alim, mömin yüz ola,
Meyli haqqa doğru, yolu düz ola.
Diliylə zəbanı üzbəüz ola,
Ələsgər yolunda can qurban eylər [1, s. 47].

Burada *dil* və *zəban* sözləri müxtəlif mənbələrə aid olan eyni mənalı leksik-qrammatik vahidlərdir.

Aşiq Ələsgərin dilində elə üslubi fiqurlar vardır ki, onların möhtəşəmliyinə başqa yerdə rast gəlmək olmur. Məsələn, aşağıdakı misralarda bədii təzadın tərəvəti bu fikri təsdiq edən faktordur:

Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli
Hicranın qəmiylə kef eyləmişəm [1, s. 46].

Ayrılıq və qəmin müsbət hisslər olmadığı məlumdur. Onlarla “kef eləmək” aşığın dil məziyyətlərindəndir. Aşığın “Məhəbbət odundan təam yeyirəm” [1, s. 45] misrası da bu baxımdan səciyyəvidir. Ümumiyyətlə, Aşiq Ələsgər sözlərin məlum olmayan mənalərini xalq dilində tapmağı və özünəxas təqdim etməyi bacaran sənətkardır. “Xüsusilə dəyişmələrində, hərbə-zorbalığında, qıfılənd və təcislərində müxtəlif məqsədlərlə elə sözlər, elə ifadələr işlətməmişdir ki, sözlərin elə çalarlarından istifadə eləmişdir ki, adam heyran etməyə bilmir” [3, s. 32]. Aşığın dilindəki səliqə-sahmanın özü onun sənətkarlıq keyfiyyətidir:

Tərəqqi-tənəzzül kəməncəsini
Gah zilləyib, gah da bəmə çəkirsən [1, s. 33].

“Tərəqqi-tənəzzül kəməncəsi” bədii dilin uğurlu nümunələrindən biridir.

Aşiq Ələsgərin poeziyasında dilimiz üçün arxaik plana keçən bir sıra nümunələrlə qarşılaşırıq ki, onlardan biri -cayın, -cəyin morfoloji əlamətidir. Bu şəkilçi aşığın işlətdiyi feillərə bir şirinlik və səmimiyyət qatmışdır:

Ələsgər görcəyin candan usanıb,
Camalından şəmsü qəmər utanıb,
Nə behiştə belə qılman yaranıb,
Nə dünyaya belə insan gəlibdi [1, s. 50].

Çağdaş ədəbi dilimizdə feili bağlama şəkilçiləri arasında “-cayın, -cəyin” morfoloji əlaməti ilə qarşılaşmırıq. Bu şəkilçi hazırda fəallığını itirsə də -*cak*, -*cək* şəklində xalq dilində yaşamaqdadır (*görcək*, *gəlcək* və s.). Bundan başqa, aşığın dilində elə arxaik vahidlər vardır

ki, onlar indi də Göyçə mahalından olanların nitqində yaşamaqdadır. Bu baxımdan “bayqu” sözü diqqəti cəlb edən dil faktıdır. “Maraqlıdır ki, bayqu qədim oğuz qəbilə onğonlarından, yəni totem kimi müqəddəs sayılan alıcı quşlardan birinin adıdır. Bu onğonun vaxtilə sənət hamisi kimi təqdis edildiyini zənn edənlər də vardır. Çox qədim etiqadlarla bağlı olub, indi tamamilə arxaıqlaşmış olan, bəzən hətta yanlış olaraq bayquş zənn edilən bu müqəddəs quşun adına Göyçə aşığı şeirində, xüsusilə Ələsgər qoşmalarında tez-tez təsadüf olunmaqdadır” [3, s. 6].

Bayqu həsrət çəkdi, yara vermədi,
Təbib neştər vurdu, yara vermədi [1, s. 95].
Ələsgərəm, dada gəldi budu yar,
Bayquların məskənidə bu diyar [1, s. 104].
Mən aşiqəm dal-dala,
Bayqu gəzər dal-dala [1, s. 106].

“Bayqu” sözü ilə Sarı Aşığın dilində də qarşılaşırıq. Əgər Sarı Aşıq cinas ustadı kimi tanınırsa, Aşıq Ələsgər də bənzətmə ustadı kimi məşhurdur:

Geydi yaşıl-alı, yaxdı mahalı,
Əyri tellər ayna qabağa düşdü [1, s. 86].

Aşıq Ələsgərin belə bir misrası var:

Özün getdin, sözün qaldı dünyada [1, s. 43].

Dünyada sözü, ədəbi dilimizdə izi qalan Aşıq Ələsgərin yaradıcılığı dilimizin poetik imkanlarının bolluğunu bir daha təsdiq edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
2. Ələsgər İ. Haqq aşığı / Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, s. 4-20.
3. Təhmasib M.H. Gözəllik nəğməkarı / Aşıq Ələsgər. Bakı: Qızıl Şərq, 1972, s. 5-52.

Fakhria Jafarova

POETIC LANGUAGE OF ASHUG ALASGAR

The paper considers Ashug Alasgar's poetic language. In this regard, linguistic features of language and style are analyzed. The innovations brought by Ashug Alasgar into the Azerbaijani literary and artistic language are revealed. One of the most outstanding services of Ashug Alasgar is the use of literary words and ideas from folk thinking and national language. The article also focuses on Ashug Alasgar's creation of phonetic images and sounds in poetic language. Patterns of assonance and alliteration created in literary language through the spoken sounds by Ashug Alasgar are marked as neatly presented. In addition, archaic words and illustrations in Ashug Alasgar's language are valuable language units, and it is shown that they still live in public discourse. Ashug creativity is scientifically theoretically justified as a source that confirms our language's abundance of poetic capabilities.

Keywords: *language, style, figurativeness, folk thinking, creativity, craftsman.*

Фахрия Джафарова

ПОЭТИЧЕСКИЙ ЯЗЫК АШУГА АЛЕСКЕРА

Статья посвящена поэтическому языку ашуга Алескера. В связи с этим анализируются лингвистические особенности языка и стиля. Раскрыты новшества, внесенные ашугом Алескером в азербайджанский литературный и художественный язык. Одна из величайших заслуг ашуга Алескера – использование литературных слов и идей из народного мышления и национального языка. Статья также посвящена созданию фонетических образов ашуга Алескера и расположению звуков в поэтическом языке. Образцы созвучия и аллитерации, созданные ашугом Алескером в литературном языке посредством разговорных звуков, отмечены как аккуратно представленные. Кроме того, архаичные слова и иллюстрации в языке ашуга Алескера являются ценными языковыми единицами, и показано, что они все еще живут в публичном дискурсе. Ашугское творчество научно обосновано как источник, подтверждающий изобилие поэтических способностей нашего языка.

Ключевые слова: *язык, стиль, образность, народное мышление, творчество, мастер.*

KAMAL CAMALOV
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
E-mail: kcamalov@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA MƏNƏVİ TƏRBIYƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Məqalədə nəğməkar şair Aşiq Ələsgər yaradıcılığında mənəvi tərbiyənin vasitə və yolları tədqiq və təhlil obyektinə çevrilmişdir. Göstərilir ki, ədəb-ərkan sahibi Aşiq Ələsgər çağdaş dövrümüzdə tarixləri ötüb gələn ustad şairdir. Onun poeziyası zaman baxımından ədəbi-pedaqoji-psixoloji qaynaqlara söykənərək, öz varlığını yaşadacaqdır. Çünki Aşiq Ələsgər el şənliklərində, möhtəşəm aşiq məclislərində söylənilən dastan və rəvayətlərin, yaddaşdan-yaddaşa ötürülən şeirlərin ən mahir daşıyıcılarından biri olmuşdur. Müəllif tərəfindən müəyyən edilir ki, Aşiq Ələsgər yaradıcılığı boyu insani sifətlər sayılan fəzilətləri – məhəbbəti, səmimiyyəti, xeyirxahlığı, sülhpərvərliyi, həqiqət aşiqliyi, düzlüyü, doğruluğu, kişiliyi, mərdliyi, cəsarəti, əyilməzliyi, vüqarlılığı, əzəməti mədh etmiş, alqış demiş; qəbahət sayılan – ikiüzlülüüyü, yaltaqlığı, riyakarlığı, acgözlülüüyü, xudpəsəndliyi, xəsisliyi, tənbelliyi, qoçuluğu, həmçinin yalançı mollaları, axundları, qazıları kəskin tənqid atəşinə tutmuşdur. Həmçinin, məqalədə Dədə Ələsgərin maarifçilik sahəsində yaratdığı pedaqoji-psixoloji irsin, maarifçilik ideyalarının tərbiyəvi imkanlarının öyrənilməsinə xidmət edən şeirlərin forma, məzmun, üsul və yollarının elmi təhlili dəyərləndirilir. Bununla yanaşı, haqq aşığı Aşiq Ələsgərin Azərbaycan məktəb və pedaqoji-psixoloji fikrində cərəyan etmiş mənəvi-əsasların dərki problemi tam olaraq müəyyənləşdirilir.

Açar sözlər: *nəğməkar şair Aşiq Ələsgər, gözəllik aşiqi, təbiət və şair, yalançı ruhanilər, qazılar, mollalar, əxlaqi-etik tövsiyələr, nəsihətlər.*

Ozan-aşiq şeirinin zirvəsi Aşiq Ələsgər şeir yaradıcılığından başlanır desək, bizə elə gəlir, yanılmırıq. Çünki Aşiq Ələsgər sadəcə şənliklərin təntənə ilə keçməsinə maraq göstərən, mağarlarda sazını köksünə basıb çalıb-oxuyan aşiq olmamışdır. O, həm də əxlaq kodeksi daşıyan şeirlərini xalqa çatdırmış, uzun qış gecələrində yorulmadan məclislər aparmış, yaşadığı dövrə baxarsaq, yüzlərlə, minlərlə savadsız, biliksiz kəndliyə əxlaq, mənəviyyət, xeyirxahlıq, gözəllik dərsi deyən ustad müəllim olmuşdur. Deməli, Aşiq Ələsgər ümumən, Vətənin, xalqın, bəşəriyyətin firavanlığı, xoşbəxtliyi naminə çalışmışdır.

İrsi silinməz tarixi yaddaş rəmzi kimi yaşayan Aşiq Ələsgərin yaradıcılığını əhatə edən qoşmaları (qoşayarpaq qoşma, müstəzad qoşma və s.), təcisləri (dodaqdəyməz təcislər, cığalı təcislər, müstəzad təcislər və s.), divaniləri, müxəmməsləri, gəraylıları (dildönməz gəraylı), bağlamaları, həcvlər və hərbə zorbaları, deyişmələri, qəzəlləri, mərsiyə və dastan rəvayətləri heç də gəlişi, yaxud deyilişi gözəl sözlər kimi qəbul etmək, əlbəttə ki, düzgün olmaz. Çünki onun yaradıcılığının hər sözündə, hər cümləsində böyük hikmət, məna vardır. Burada davranış qaydaları, səadətə, xoşbəxtliyə çatmaq yolları, ağsaqqala, qadına, böyüyə hörmət, sevgiyə, nikaha, ailə həyatına, kişilik, məğrurluq etalonlarına ciddi münasibət öz əksini tapmışdır. Görkəmli xalq şairi Məmməd Arazın sözləri ilə desək “Ələsgər sazı, Ələsgər sözü Azərbaycan xalqı üçün bir əsrə yaxın (artıq iki əsr olmuşdur – K.C.) böyük bir ədəbiyyat universiteti rolunu oynamışdır” [Bax: “Ulduz” jurnalı. Aşiq Ələsgər yüksəkliyi. 1972, № 5, s. 16].

Şair-aşığın fikrincə sazı sinəsinə basıb şeir deyən, şair olan kəs gərək həm də:

Danışdığı sözün qiymətin bilə,
 Kəlməsindən ləlü, gövhər süzülə,
 Məcəzi danışa, məcəzi gülə,
 Tamam sözü müəmmalı gərəkdi [1, s. 50] –

kimi ali keyfiyyətlərə yiyələnsin. Bəli, böyük sənətkar belə bir tələblə əlinə saz almış, həmçinin Azərbaycan aşiq şeirinə yeni ruh, yeni tərəvət, yeni görüş gətirmişdir.

Qüvvətli bədii məntiq Aşıq Ələsgər şeirinin üslubunu müəyyən edən amillərdəndir. Çox vaxt oxucunun mənəvi dünyasını oxşayan da elə bu amildir. Onda hissiz, duyğusuz deyilmiş bir söz, ifadə tapmaq çətindir. Aşıq şeirində sözü, fikri yüksək bədii səviyyəyə qaldırmaqda xalq ozanı Aşıq Ələsgər əvəzsiz sənətkardır.

Ələsgərəm, yandım eşq ataşında,
Gözüm qaldı kirpiyində, qaşında.
Qazdır məzarımı çeşmə başında,
Sal sinəm üstünnən yol, incimərəm [1, s. 56].

Sadə fikirdir. Lakin nə qədər bədii və ifadəli deyilmişdir! Güclü məntiq fikri bir-birinə möhkəm bağlamışdır: aşığa yar tərəfindən nə qədər naz-qəmzə satılsa da, könül şəhəri talan edilsə də, əzab verilsə də, incidilsə də, qəm ləşkəri üstünə hücum çəksə də, qəm-ələmə düçar olsa da, ancaq o yardan incimir.

Xalq ozanı Aşıq Ələsgər poeziyasında Vətən təbiətinin gözəlliyi, onun misilsiz zənginliyi, poetik sözün bütün əzəməti, onun nəhayətsiz rəngləri və incə çalarlıqları təsvir və tərənnüm edilmişdir. Aşıq Ələsgərin bizə gəlib çatan irsi zəngin bir irsdir. Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov əbəs yerə demir ki, Aşıq Ələsgərin poeziyası əbədi yaşayacaq böyük sənət nümunəsidir, Azərbaycan xalqının bədii təfəkkürünün qabaqcıl, mütərəqqi ənənələrini davam və inkişaf etdirmişdir. Bu böyük poeziyada insan və onun mənəvi gözəllikləri, xalq həyatı və məişətinin konkret bədii səhnələri, vətənin təbiəti, xalqın adət və ənənələri zəngin boyalarla əks olunmuşdur. Onun yaradıcılığının bədii keyfiyyətləri – sənətkarlığı, bədii dili və obrazlı ifadələri bişmiş, bitkin, bütöv və gözəldir. Bu mənada, aşığın təbiət mövzusunda şeirlərini oxuyarkən gözlərimiz qarşısında aydın bir səma, parça-parça mavi buludlar, nəhəng xalını xatırladan çəmənlər, çağlayan şlalələr, durna gözlü bulaqlar və s. qarşı böyük bir sevgi, kövrək bir məhəbbət oyanır. Bu qəbildən olan şeirlərindən, Aşıq Ələsgər hər şeydən əvvəl, bir təbiət vurğunu, gözəllik aşıqı kimi çıxış edir. Onun yaradıcılığında xalq dilinin hüdudları xeyli dərəcədə genişlənmişdir. “Şah dağı” şeirində oxuyuruq:

Aləmdə dastan olub
Səddin, sorağın, Şah dağı!
Açılıb nərgiz, bənövşən,
Əcəbdi çağın, Şah dağı!
Abi-kövsər kimi axır
Çeşmə, bulağın, Şah dağı!..

Süsən, sünbül, gül, ərğəvan
Köysündə laləzar verib;
Alan, satan gözəllərdi,
Nə rəvanc bazar verib;
Damənin çəhar fəsildi,
Hər meyvə bitib, bar verib;
Xudam səni çox bəyənilib,
Bir belə ixtiyar verib;
Dalın dənizə söykənib,
Kürdü ayağın, Şah dağı! [1, s. 152].

Təbiət anlayışının şair tərəfindən bu cür izahı məqsədamüvafiqdir. Çünki bədiiliyin, gözəlliyin doğurduğu təsir öz növbəsində xeyirxahlığın və yüksək əxlaqlılığın rəhni kimi

özünü göstərir. Şair sanki hər bir oxucusuna belə demək istəyir: Ulu Tanrı tərəfindən yaradılan həyatın gözəlliklərini düzgün dərk et, ətraf mühiti öyrənməyi bacar, onları qoru, mühafizə et, həmçinin bədii yaradıcılığa dair vərdislərə yiyələn.

Nəğməkar şair Aşıq Ələsgər ətraf aləmin harmonik-ahəngdar xüsusiyyətlərini emosional ruhda təsvir edir. Onun yaradıcılığında “dağlar” mövzusu geniş məfhumdur. Ümumiyyətlə, “Dağlar” Ələsgər yaradıcılığında kişilik, mərdlik, cəsarət, əyilməzlik, vüqarlılıq, əzəmət simvolu kimi dəyərləndirilir:

Gahdan çiskin tökər, gah duman eylər,
Gah gəlib-gedəni peşiman eylər,
Gahdan qeyzə gələr, nahaq qan eylər,
Dinşəmər haramı, halalı dağlar.

Ağ xalat bürünər, zərnişan geyməz,
Heç kəsi dindirib, xətrinə dəyməz.
Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz,
Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar [1, s. 36].

“Sərdara, şaha baş əyməyən”, “qüdrətdən səngərli, qalalı” olan dağlar aşığın qəlbini dolduran, rıqqətə gətirən poetik obyektidir.

Aşıq Ələsgər xalq şeirinin məziyyətlərindən gözəl istifadə etmişdir. Sinədəftər aşığı, onun zəngin mənəvi varlığı xalq həyatı ilə o qədər yaxın olmuşdur ki, dogma və xəlqi olan hər bir şey dərhal onun poeziya dühasına hopmuşdur. Bu da ondakı parlaq istedadla əlaqədardır. Aşıq Ələsgər şeirinin gözəlliyi, dilinin xəlqiliyi bir də ondadır ki, o, həyatda olan hər cür mətləbdən söz açmışdır.

Aşıq Ələsgər, dediyimiz kimi, xalqın həyat və məişətinə çox yaxın və dərdlərinə qəlbən şərik olmuşdur. Yaradıcılığında bəzən gizli, çox zaman isə açıq etiraz səsinə ucaltmışdır. Xalq şairi Osman Sarıvəllinin işıqlandırdığı fikirdəki kimi, bəzən bilavasitə, bəzən də dolayısı ilə özündən razı bəylərin, xanların zülm və əsarətini; yalançı molla və ruhanilərin riyakarlıqlarını, ailə və məişətdəki nöqsanları, mədəniyyətsizliyi özünəməxsus bir dillə tənqid atəsinə tutmuş, həmçinin xalqın igid oğullarını, gözəl qızlarını, yurdumuzun zəngin təbiətini hərərətli bir qəlblə sevmiş, tərənnüm etmişdir. Həssas şair zəhmətkeş kütlənin ağır güzəranını görmüş, azğın mülkədarların, çinovniklərin, ağaların, bəylərin qeyri-insani rəftarını; ictimai haqsızlığın, bərabərsizliyin törətdiyi faciələri dərinlərdən dərk edə bilmiş və bütün bunları poetik şeir nümunələri ilə ifadə etmişdir.

On səkkiz min aləm, yetmiş iki dil,
Ülfət qılır bir bazarın içində.
Kimi ətlaz geyir, tirmə qurşayır,
Kimi üryan gəzir qarın içində.

Demək nə lazımdı, özün bilirsən,
Bir gün yaranırsan, bir gün ölürsən.
Arsız-qəmsiz nə gününə gülürsən?!
Yandırarlar səni narın içində [1, s. 55].

Aşıq Ələsgər “Olmaz” rədifli qoşmasında “varlıqda dost, yoxluqda kənar” olan müxənnətlərdən, “nüftədən pak”, “loğmadan halal” olmayan nacins adamlardan uzaq gəzməyi məsləhət bilərək belə deyir:

Ələsgər, mətləbin xudadan istə,
Kərəm olmaz müxənnəsdə, xəsisdə,
Bəylik, göylük, səylik olan məclisdə
Qaç ki, orda xeyir-bərəkət olmaz [1, s. 71].

Dədə Ələsgərin hikmət dolu şeirlərində stixiyalı mövhumatçı fikir və ideyalar da çoxdur. Görkəmli söz ustadı şeirlərində nəcib əxlaqlı, dərin zəkali, həqiqi din xadimlərinə yüksək ehtiram göstərməklə yanaşı, yalançı din təbliğatçılarını, ruhaniləri, mollaları, axundları, zahidləri, qazıları kəskin tənqid atəşinə tutmuşdur. Tamahkar, acgöz və xəsis “din xadimlərini” nümayiş etdirən “Çıxıblar”, “Görmədim”, “Mollalar”, “Eyləyək” kimi adlarını sadaladığımız qoşma və müxəmməsləri dediyimiz fikrə əyani sübutdur. “Söyüd ağacı kimi bar verməyən”, “doğru-dürüst etibarı olmayan”, “qananlar məclisində yeri olmayan”, “xain”, “yalançı” və s. soyğunçu mollalar haqqında şair belə deyir:

Tanıram əslini, söyüddür zatın,
Uca boy verərsiz, barınız olmaz.
Dildən dost olarsız, könüldən əyri,
Doğru-dürüst etibarınız olmaz.

İslama haramı halal bilərsiz,
Şəriətdən kənar mətləb dilərsiz,
Əysik danışarsız, artıq gülərsiz,
Namus, qeyrətiniz, arınız olmaz [1, s. 177].

“Görmədim” qoşmasında şair “qazıların düz bazarın görmədiyindən”, “Mollalar” adlı müxəmməsində isə mollaların pis əməllərindən danışır, onları “fağırın malını çapıb talayan”, “kəndlilərə zülm edləyən”, qadınların namusuna təcavüz edən “fəndgir əxlaqsız”, “xarabalıq sevən bayquş” adlandırır.

Aşıq Ələsgər bu kimi yoldan azmış günah sahiblərini haqq yoluna, ədalət yoluna dəvət edir. Deyir ki, bu fani dünyada nə rəzilliklər edirsinizsə, əməkçi xalqın zəhmət dolu əməyini min bir fırıldaq yolu ilə aldadıb əlindən çıxarırsınızsa, yaxud zor göstərərək, şallaq vuraraq, vurduraraq şəxsiyyətlərini alçaldırırsınızsa haqq dünyasına, əbədiyyət evinizə gedən zaman olunacaq sorğu-suallardan yayına bilməyəcəksiniz. Şair poetik dillə belə deyir:

Günahkardı nə ki yoldan azan var,
İki mələk – xeyir-şəri yazan var,
Ərəsət var, qıl körpü var, qazan var,
Orda qəbul olsun niyazım mənim! [2, s. 245].

Sonda belə nəticəyə gəlirik ki, haqq aşığı Aşıq Ələsgər sələfləri Qurbani, Sarı Aşıq, Molla Pənah Vaqif, Molla Vəli Vidadi, Əbülqasım Nəbati və digər müdrik dəfinələr kimi öz yaradıcılığında yığcamlığı, siqləti, obrazlılığı, dərin ictimai-pedaqoji məzmunu, ədəbi-tarixi koloriti, əxlaqi-etik tövsiyələri, nəsihətamiz ruhu, xalqın kamal dünyasını öz bənzərsiz yaradıcılığında əbədiləşdirmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / tərtib edən, ön sözün müəllifi İslam Ələsgər. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.

2. Aşıq Ələsgər. Əsərləri: Dastan-rəvayətlər, xatirələr. Bakı: Şərq-Qərb, 1999, 577 s.
3. Əhmədov N. Haqq-nahaq seçilər haqq divanında. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 340 s.
4. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / toplayanı İ.Ələsgərov, tərtib edənlər Ə.Axundov, M.Təhmasib. Bakı: Az.SSR EA nəşriyyatı, 1963.
5. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / toplayanı İ.Ələsgərov. I, II kitab, Bakı: Elm, 1972, 327 s.
6. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / tərtib edəni İ.Ələsgərov. Bakı: Yazıçı, 1988, 184 s.
7. Aşıq Ələsgər. Gözüm bir alagöz xanıma düşdü / Tərtib edəni M.Qardaşlı, toplayanı İ.Ələsgər. Bakı: Yazıçı, 1993, 139 s.
8. Aşıq Ələsgər. Əsərləri / tərtib edəni H.Arashlı. Bakı: Elm, 1973, 326 s.

Kamal Jamalov

ISSUES OF SPIRITUAL EDUCATION IN WORKS OF ASHUG ALASGAR

In the paper, the means and ways of spiritual education in the work of the singer poet ashug Alasgar have become the object of research and analysis. It is shown that ashug Alasgar is a master poet who has gone through history to modern times. His poetry will live its existence in terms of time, based on literary-pedagogical-psychological sources. Because ashug Alasgar was one of the most skillful bearers of sagas and legends narrated at folk festivals and magnificent ashug gatherings, poems passed from memory to memory. It is determined by the author that throughout his career ashug Alasgar praised the virtues that are considered human qualities - love, sincerity, kindness, peaceful, love of truth, honesty, truthfulness, masculinity, courage, bravery, inflexibility, arrogance, majesty and he judges sharply criticized hypocrisy, flattery, greed, selfishness, laziness, cowardice, as well as liars mullahs, akhunds, confessor. The paper also evaluates the scientific analysis of the pedagogical-psychological heritage created by Dada Alasgar in the field of enlightenment, the form, content, methods and ways of poems that serve to study the educational possibilities of enlightenment ideas. At the same time, the problem of understanding the moral foundations of the Haqq Ashug Alasgar in the Azerbaijani school and pedagogical-psychological thought is fully defined.

Keywords: *singer poet Ashig Alasgar; beauty lover, nature and poet, false clergyman, confessor, mullahs, moral and ethical recommendations, advices.*

Камал Джамалов

ВОПРОСЫ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье объектом исследования и анализа стали средства и пути духовного воспитания в творчестве поэта-сказителя ашуга Алескера. Показано, что благовоспитанный ашуг Алескер – это мастер-поэт, вошедший навсегда в историю нашей духовности. Его поэзия, опираясь на литературно-педагогические и психологические источники, жила и будет жить еще долго-долго. Потому что ашуг Алескер был одним из самых искусных носителей дастанов и легенд, стихов, передаваемых из памяти в память на народных торжествах, серьезных ашугских собраниях. Автором установлено,

что ашуг Алескер на протяжении всего своего творчества воспевал добродетели, которые считаются высокими человеческими качествами – любовь, искренность, доброту, миролюбие, любовь к истине, честность, правдивость, мужественность, смелость, храбрость, непоколебимость, величие, гордость; предосудительные поступки – двуличие, лесть, лицемерие, алчность, скупость, жадность, лень, разбойничество, а также лживых мулл, ахундов, казиев он подвергал резкой критике. В статье также дается научный анализ формы, содержания, методов и способов воспитательных возможностей просветительских идей в его поэзии, педагогико-психологического наследия Деде Алескера. В ней в целом сделана попытка определить место и значение творчества ашуга Алескера в истории школьного и педагогико-психологического мышления Азербайджана.

Ключевые слова: *поэт-сказитель ашуг Алескер, влюбленный в красоту, природа и поэт, псевдосвященники, казии, муллы; морально-этические советы, наставления.*

ASƏF ORUCOV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: aseforucov@gmail.com

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA AİLƏ -MƏİŞƏT MƏSƏLƏSİ

Məqalədə Aşiq Ələsgər yaradıcılığında ailə-məişət məsələsinə nəzər salınmışdır. Ailə-məişət məsələsi dedikdə ailə ənənələri, ailədə keçirilən bayram və mərasimlər, təsərrüfat həyatı, qonaqpərvərlik, dini ayinlər və s. məsələlər nəzərdə tutulur. Tədqiqat zamanı Aşiq Ələsgər yaradıcılığında bu kimi məsələlərə toxunulmuş, bəzi adət və ənənələrə aydınlıq gətirilmişdir.

Belə ki, toy mərasimindən öncə görülmək işlər, toyun keçirilməsi və toydan sonrakı adət və ənənələrə nəzər salınmışdır. Eyni zamanda məqalədə təsərrüfat sahələrinə: yaylaq-qışlaq maldarlığına, taxılçılıq sahəsinə nəzər salınmış, görülən işlər, qarşılıqlı yardım formaları, el köməyi adətlərinə diqqət yetirilmişdir.

Məqalədə həmçinin elimizin qədim adətlərindən biri olan qonaqpərvərlik adətinə nəzər salınmış, qarşılıqlı müqayisələr verilmişdir. Bəzi adət-ənənələrdə Naxçıvan və Göyçə mahallarının oxşar və fərqli cəhətləri ortaya qoyulmuşdur.

Açar sözlər: *Aşiq Ələsgər, adət-ənənə, darı, toy, elçilik, mərasim.*

Aşiq Ələsgər Azərbaycan aşiq sənətinin zirvəsində dayanan el sənətkarı olub, aşiq şeirinin inkişafında, onun yeni formalarının formalaşmasında böyük xidmətləri olan ustad aşıqdır. Aşiq Ələsgərin yaradıcılığı ideya və məzmun baxımından zəngin, eyni zamanda rəngarəngdir.

Xalq yazıçısı Elçin Aşiq Ələsgər yaradıcılığının milli və bəşəri xüsusiyyətləri barəsində yazır: “Bütün böyük sənətkarlar kimi, Aşiq Ələsgərin yaradıcılığı da milli hadisədir, milli mədəniyyət faktıdır. Ancaq böyük sənətkarların yaradıcılığı bunu da sübut edib ki, bəşəriyyətə aparan yol öz başlanğıcını millidən götürür və bu mənada Ələsgərin yaradıcılığı da klassik bir nümunədir: o nə qədər millidirsə, bir o qədər də bəşəridir” [6]. Aşiq Ələsgər yaradıcılığı klassik aşiq şeiri ənənələrini yaşatmaq və mənəvi dəyərləri qorumaqla yanaşı, həm də novator sənətdir.

Həmişə el arasında olan aşıqlar məclislərin bəzəyi olmuş, xalqın xeyirində-şərində yaxından iştirak etmiş, sevincinə sevinmiş, kədərinə kədərlənmişdir. Xalqın keçdiyi həyat yolu, mübarizələrlə dolu ictimai-siyasi hadisələr aşıqların diqqətindən yayınmamış, aşılıq sənətinin mövzusu olmuş, aşıqlar xalqın istək və arzularını ifadə etmişlər. Belə aşıqlardan biri də məhz ustad Aşiq Ələsgər olmuşdur. Onun əsərlərində ailə məişət məsələsi xüsusi önəm daşımışdır. Tarix boyu Azərbaycanda ailə müqəddəs hesab olunub. Qədim keçmişə malik xalqımızın tarixi qədər qədim dəyərləri də var. Bu dəyərləri xalqımız həmişə müqəddəs bilib. onları qorumağa çalışıb. Bu gün bizim vətənə, əcdadlarımızın bizə miras qoyduğu dəyərlərə olan sevgimiz, hörmətimiz buradan qaynaqlanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycan ailə-məişətində nikah münasibətlərinin iki forması qeydə alınmışdır: ekzoqam və endoqam nikahlar. Ekzoqam nikah əsasən kənardan, yəni qohum olmayanlarla bağlanan nikahlar hesab edilir. Endoqamıya nikahlar isə qohumlar arasında bağlanan nikahlar hesab edilir.

Ailənin təməli əsasən qızbəyənmədən başlayır. Lakin, ekzoqam nikahlarda, başqa el-obadan qızı tapmaq və bəyənmək lazım idi. Adətən kənar yerdən qız istədikdə elçilikdən əvvəl qızın valideynlərinin fikrini öyrənmək üçün “ara arvadı” göndərilirdi. Xalq arasında buna “araçı” da deyilir. Qızın valideynlərinin ağzını aradıqdan sonra elçilik başlayardı. Elçiliyin

ilk mərhələsinə “hə” alma deyilir. Qızın “hə”sini almağa gedəndə el ağsaqqalını, sayılıb seçilmiş insanları da özünə aparmaq adəti olmuşdur. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında bu məsələlərə də rast gəlinir. “Bir müddət keçəndən sonra Alməmməd bir neçə adamla Yanşağa getdi. Söyün bəyi də götürdü, özünü Anaxanımın atası Nəbi kişinin qapısına yetirdi. Qonaqları çox yaxşı qarşıladılar, Anaxanımın “hə”sini verdilər” [2, s. 221]. Bundan əlavə “Aşıq Ələsgərlə Həcər xanım” adlı dastanda elçiliklə bağlı bəzi adət və ənənələrə də rast gəlinir [1, s. 300-3001].

Ailə-məişət mərasimlərindən ən əsası toy mərasimidir. Toy mərasimindən öncə toya hazırlıq mərhələsi başlayır. Bu hazırlıqlardan biri də toy çörəyinin yapılması idi. Burada diqqət yetiriləsi məsələlərdən biri Naxçıvan bölgəsində də geniş şəkildə yayılan “çörək üstə getmə” adətidir. Toy mərasimindən öncə toy çörəyi yaparlar, qohumlar, qonşular yığılıb “çörək üstünə getmə” adətinə əməl edirlər. Dastanda yazılır: “Həməm gün Ağkilsədə toy tədarüku vardı. Aradan bir az keçməmişdi ki, Səhnəbanımın anasını da yuxa üstünə apardılar” [2, s. 197].

Yenə əsərdə toyla bağlı rast gəldiyimiz məsələlərə diqqət yetirək: “Alməmməd kişi hazırlıq gördü, toy çaldırmasa da, “peyğəmbəri” qaydada yaxşı toy elədi, Anaxanımı Aşıq Ələsgərə gətirdi. Allah hamını öz arzusuna yetirsin! Mənim əzizlərim, deyirlər ki, gəlinin günü qayınata evində nə qədər xoş keçsə də, yenə gözü bir müddət atası evində olar. Bir də deyirlər ki, “doğma yurd şirin olar”. Anaxanım Yanşağı, qohum-qardaşını, bir yerdə gün keçirdiyi qız-gəlinləri bir gün də yadından çıxara bilmirdi” [2, s. 221].

Ailə-məişət məsələsini tədqiqata cəlb edərkən bayram və mərasimlərə də nəzər salmaq ən vacib məsələlərdəndir. Belə bayramlardan öndə gələn xalqımızın ən geniş və təntənəli şəkildə qeyd etdiyi, qışın yola salınıb yazın qarşılanması ilə əlaqəli keçirilən Novruz bayramıdır. Novruz – dünyanın və insanın yaradılış bayramıdır. Bu bayram bütün mahiyyəti etibarilə xalqımızın milli varlığı ilə bağlıdır. “Bəşirin molla Rəhimi vurması” adlı dastanda Novruz bayramı haqqında yazılır: “Novruz bayramına iki gün vardı. Hamı hazırlıq görürdü. Kəsülülər barışırdı, ürəyi istəyənlər bir-birini qonaq çağırırdı, gecələr tonqal yandırırtdılar, gündüzlər kəndin cavanları yumurta döyüşdürürdülər, nişana qoyub güllə atırdılar... Bir şadlıq vardı ki, gəl görəsən [2, s. 235]. Burada el aşığı xalqımızın minillərlə el yaddaşından süzülüb gələn adət və ənənələrinə nəzər salmış, bu adətlərdən Novruz bayramına hazırlığın görülməsi, kəsülülərin barışması və Novruz atributlarından biri olan yumurta döyüşdürülməsi, gecə qaş qaralandan sonra Novruz tonqalının yandırılmasını göz önünə sərməşdir.

Bayram və mərasimləri qeyd edərkən onu da vurğulamaq istərdik ki, Aşıq Ələsgərin “Ay eylər qıj-qıj” dodaqdəyməz təcnisində Çillə və Xıdır Nəbi kimi təqvim mərasimlərinə toxunulmuşdur.

Qış çilləsi, Xıdır İlyas gələndə,
Hərlənər gərdişi, ay eylər qıj-qıj.
Qış ayından yaz ayına keçəndə,
Ərşdən neysan yağar, ay eylər qıj-qıj [2, s. 238].

Onu da qeyd edək ki, bu bayram və mərasimlərin, adət və ənənələrin demək olar ki, hamısı ümumazərbaycan xarakterik xüsusiyyətini özündə əks etdirmişdir.

Aparılan tədqiqatlardan aydın olur ki, bir etnosun məişət və mədəniyyətinin formalaşmasına onun təsərrüfat məşğuliyyətinin istiqaməti mühüm təsir göstərir. Biz aşıq Ələsgər yaradıcılığına nəzər salsaq, demək olar ki, təsərrüfatın əsas istiqamətlərindən hesab edilən əkinçilik və maldarlıq sahələrinə rast gəlirik. Qədim dövrdən başlayaraq günümüzədək maldarlığın iki forması olmuşdur: yaylaq və qışlaq maldarlığı. Biz, bunu “Aşıq Ələsgər qarabağ-

laların yaylağında” adlı dastanda görürük. Dastanda qeyd edilir ki, Qarabağın camaatı yayda Qonur, Söyüdlü, Göllər yaylağına çıxırdılar. Payız girənə qədər bu dağların cah-calalı dillə deyiləsi olmurdu. Hansı dərəcəyə baxsan, elə bil, bir kənd vardı; alaçıq alaçıq sۆykənirdi. Gecələr səhərə qədər toy səsi, saz səsi, aşığı səsi dağları başına götürürdü. Çoxları xeyir işlərini yaylaqda keçirirdi. Biz burada alaçıq etnoqrafik termininə rast gəlirik. Belə ki, yaylaq camaatının alaçıqda qaldıqlarının şahidi oluruq. Aparılan araşdırmalara görə Naxçıvan bölgəsində də yaylaqlarda əsasən yaşayış evləri alaçıq və coma adlanır. Etnoqraf alim İ. Hacıyev bu haqda yazır ki, Azərbaycanda mövcud olan yaylaq yaşayış evləri alaçıq və dəyə tipində olardı [3, s. 34]. X. Xəlilov isə qeyd edir ki, Qarabağda dəyə qışlaqlarda qoyunçuların istifadə etdiyi yerdir [4, s. 91].

Dastanın təhlilindən aydın olur ki, ölkəmizin digər bölgələrində olduğu kimi, Qarabağ yaylaqlarından da arana payız fəslində enirlər.

Qədim dövrlərdən əkinçiliklə məşğul olan xalqımızın təsərrüfatında taxılçılıq mühüm yer tutmuşdur. Taxılçılıqda arpa, buğda ilə yanaşı, darı bitkisinin əkilməsi mövcud olmuşdur. Lakin məhsuldarlığına görə, əlverişli sayılmadığı üçün darı dənli bitkilər içərisində axırıncı yeri tutmuşdur. Xalq arasında darı ilə əlaqədar bu günlərdə də “bildirçinin bəyliyi darı qurtaranacandır” deyimi işlədilir. Demək, darının döyülüb qurtarmasından sonra heç yerdə bildirçinə rast gəlinmir. Həm də darı digər taxıl bitkilərinə görə nisbətən gec yetişib, gec də döyülür. Xalq arasında işlədilən “arpadan buğdadan əlim üzüldü, çarəm sənə qaldı, darı xırmanı” deyimi də bunun bariz nümunəsidir. Biz bu kimi məsələlərə ustad aşığıla bağlı “Aşıq Ələsgər Yanşaqda” dastanında da rast gəlirik: “Taxıl əkininin vaxtı keçibdi, onda gərək darı əkəsən; darı əkininin vaxtına hələ var.

– Darı əkərəm.

– İndi boş yer hardadı ki, əkəsən?! Hamısını şumlayıb səpihlər.

– Özüm əkiləsi bir yer tapıb, orada qurdalanaram.

Rüstəm gördü ki, hardan deyir, Ələsgər ordan kəsir; daha söz güləşdirmək istəmədi. Bircə onu dedi ki, özün bilərsən. Aşıq Ələsgər kəndin ətrafını dolandı, özü axtardı, axırda Yuxarı Yanşağın dəyirmanının qabağında əkiləsi bir yer seçdi. Başladı buranı ayaqla beləməyə. Axşamın, sabahın sərinində düz bir ay burada əlləşdi, yeri yaxşı şumladı. Sonra darını səpdi. Sığalladı. Ora sututası yer deyildi. Gördü ki, il quraq keçsə, darı yanacaq. Düşəri götürdü, başladı yuxarı tərəfdən, çaydan əkin yerinin üstünə arx çəkməyə. Darı göyərənə qədər on beş gün Fərhad kimi külüng vurdu, daşı, qayanı yardı, arxı da başa çatdırdı. Darı üzünü alandan sonra onu yaxşı suladı, arxayın oldu. Xeyir işlər bir-iki gün ara verəndə Aşıq Ələsgər evlərinə gəlirdi. Hər dəfə gələndə darıya baxmağı yaddan çıxartmırdı. Birində gördü ki, darı su istəyir, suladı. Bir dəfə gələndə gördü ki, hava yağarlıq keçdiyinə su istəmir, həm də elə gəlişib ki, elə bil, Tanrı bunu qəsdən belə bitirib; heç kəsin zəmisini belə deyil.

Xülasə, darının biçiləsi yerlərini biçdilər, yolunası yerlərini də yolub, bir az dincələndən sonra kilimi sərdilər, darıdan dəstə-dəstə kilimin üstünə tökdülər. Ələsgər əlinə bir paya aldı, döyməyə başladı, döy ki, döyəsen. Anaxanım da döyməyə kömək elədi. Döyüb qurtarandan sonra sovurdular. Baxıb gördülər ki, az miqdarda məhsul oldu [2, s. 221-224].

Arpadan, buğdadan çıxmışdı əlim,
Zəhmət çəkdim, dedim bir az darı olsun.
Yolmasın yolmaqdan qırıldı belim,
Bundan gələn xeyir zəhrimar olsun!

və ya

Əfsana sözləri danışma barı,
Eşidənlər səni görərlər karı.
Sən orya sərmışdin bir istil darı,
Umudluydun, ondan bir tağar olsun?!

Ailə məişətlə bağlı adət və ənənələrdən biri də dinlə bağlı ayinlər, rituallar və mərasimlərdi. Belə bir ayin və inanclardan biri də məhərrəmlik ayında keçirilən ayinlərdi. Etnoqrafik araşdırmalardan aydın olur ki, məhərrəmlik İslam təqvimində matəm ayı hesab olunur. Məlum olduğu kimi, peyğəmbərimizin nəvəsi İmam Hüseyn (ə) və silahdaşları bu ayda faciəli şəkildə qətlə yetiriliblər. Bu səbəbdən də Məhərrəm ayı İslam aləmində hüzn və matəm ayı kimi qeyd olunur. Demək olar ki, şiə təriqətinə inananlar bu ay ərzində toy keçirməzlər. İnanca görə məhərrəm ayında kim toy etsə, ya ailəsi dağılacaq, ya övladı olmayacaq, ya da başqa xoşagəlməz hadisə ilə üzləşəcək. Məhərrəmlik ayı ilə bağlı bəzi adət və ənənəyə biz Aşıq Ələsgər yaradıcılığında da rast gəlirik. Məsələn, Qara üzünü Ələsgərə tutub dedi: “Qardaş xeyir işimiz var, sazını götür gedək. Ələsgər: Qara, bəs bilmirsən mən məhərrəmlikdə bir yana getmirəm. Məhərrəmlik çoxdan çıxıb ki. Ələsgər: Yox hələ məhərrəmliyin qırxı çıxmasına 3 gün qalıbdır” [2, s. 385]. Əsərdən aydın olur ki, el ustadı məhərrəmlik ayı çıxmamış toy məclisinə getmir. Eyni zamanda əsərdə məhərrəmliyin müddətinin 40 gün olduğunu görürük.

Son olaraq qeyd edək ki, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında xalqımızın ailə məişət məsələsi, ailə dəyərləri geniş şəkildə yer almışdır. El ustadı əsərlərində və ona aid olan dastanlarda XX əsr Azərbaycan etnoqrafiyasını gözlər önünə sərmışdir. Burada ailədə kişinin rolu, el ağsaqqalının sözünün keçəriliyi, qonaqpərvərlik, inamlar sistemi və s. məsələlər də ortalığa qoyulmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər. Bütün əsərləri. Bakı: OL MMC, 2014, 504 s.
2. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
3. Hacıyev İ. Azərbaycanda maldarlığın formaları // AEM, III buraxılış, Bakı: Elm, 1977, s. 27-29.
4. Xəlilov X. Qarabağın elat dünyası. Bakı: Azərnəşr, 1992, 119 s.
5. Qədirzadə H.Q. Ailə və məişətlə bağlı adətlər, inamlar, etnogenetik əlaqələr. Bakı: Elm, 2003, 368 s.
6. <https://edebiyatqazeti.az/news/incesenet/3541-elesger-irsinin-cazibesi>

Asaf Orujov

FAMILY AND LIFE ISSUES IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

The paper deals with the family and family life issues in the works of Ashug Alasgar. Family life issues include family traditions, holidays and ceremonies held in the family, farm life, hospitality, religious rites and other issues. During the research, we touched upon such issues in the works of Ashug Alasgar, and clarified some customs and traditions.

Thus, the wedding preparations, the wedding ceremony and the post-wedding customs and traditions were considered.

At the same time, the article focuses on the areas of economy: transhumance pastoralism, grain growing, the work, forms of mutual assistance, public assistance customs.

The article also deals with one of the ancient traditions of our country – the hospitality and make comparisons. Similarities and differences of Nakhchivan and Goycha districts have been revealed in some traditions.

Keywords: *ashug Alasgar, traditions, millet, wedding, match-making, ceremony.*

Асеф Оруджов

ВОПРОСЫ СЕМЬИ И СЕМЕЙНОГО БЫТА В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье рассмотрен вопрос семьи и семейного быта в творчестве ашуга Алескера. Под семейно-бытовым вопросом понимаются семейные традиции, праздники и обряды, проводимые в семье, хозяйственный быт, гостеприимство, религиозные обряды и другие вопросы. Такие вопросы творчества ашуга Алескера были затронуты в ходе исследования, даны разъяснения некоторых обычаев и традиций.

Так, была рассмотрена предсвадебная подготовка, проведение свадьбы и после-свадебные обычаи и традиции. В то же время в статье уделено внимание отраслям хозяйства: пастбищно-зимнему скотоводству, зерноводству, рассмотрены проводимые работы, формы взаимопомощи, обычаи народной помощи.

В статье также был рассмотрен один из древнейших обычаев нашего народа – гостеприимство, даны взаимные сравнения. Изучено сходство и различие традиций Нахчыванского и Гейчинского районов.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, традиции, пиено, свадьба, сватовство, церемония.*

GÜNAY MƏMMƏDOVA
Naxçıvan Dövlət Universiteti
E-mail: gunay-memmedli@mail.ru

AŞIĞ ƏLƏSGƏR POEZİYASI AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ YARADICILIĞINDA

Qədim və zəngin mədəniyyət tariximizdə unudulmaz şəxsiyyətlərdən biri də Aşıq Ələsgər olmuşdur. Aşıq Ələsgər öz yaradıcılığı ilə novator sənətkar kimi çıxış edərək klassik ədəbiyyatımızın qaynaqlarından qidalanmış, zəngin aşıq sənətini incəliklərinə qədər mənimsəmiş və bu sənəti yeni mərhələyə qaldıra bilmişdir.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığının yalnız müəyyən bir hissəsi bizlərə gəlib çatmış, bir çox əsərləri itmişdir. Onun məlum olan zəngin yaradıcılığı özündən sonra gələn istedadlı insanların, o cümlədən bəstəkarlarımızın da diqqətini cəlb etmişdir.

Görkəmli bəstəkarlarımız Qənbər Hüseynli, Səid Rüstəmov, Hacı Xanməmmədov, Hökümə Nəcəfova, Şəfiqə Axundova, Ramiz Mirişli, Cavanşir Quliyev və başqaları Aşıq Ələsgərin sözlərinə dillər əzbəri olan musiqilər bəstələmişlər. Ümumiyyətlə, bəstəkarlarımızla yanaşı, bir çox xanəndə, müğənni və aşıqlar Ələsgər yaradıcılığına müraciət etmiş, onun poeziyasından ilhamlanaraq şedevr əsərlər yaratmışlar.

Bu mahnılar xalq musiqisi ruhunda yazılmış, xalq muğamlarımız üstündə bəstələnmiş, qəlb oxşayan, ifadəli melodiylara malikdirlər. Onun sözlərinə bəstələnən çoxlu mahnı və romanslar, aşıq və xalq musiqiləri müğənnilər, həmçinin aşıqlar tərəfindən bu gün də şövlə oxunur, xalq tərəfindən böyük məhəbbətlə, sevə-sevə dinlənir.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, ustad, musiqi, poeziya, bəstəkar, mahnı.*

Coğrafi baxımdan geniş yayılan aşıq sənəti Dağıstan, Gürcüstanın Qarayazı, Borçalı rayonları, Göyçə, Dərələyəz, Şərqi Anadolu, İraqın Kərkük vilayətlərində təsdiqini tapıb. Adlarını sadaladığımız bölgələrin özünəməxsus aşıq məktəbləri olmuş ki, onların arasında Göyçə aşıq məktəbi də maraq doğuran regional qruplardandır. Bu aşıq mühitinin yetirdiyi sənətkarlardan Aşıq Alının, onun yetirməsi Aşıq Ələsgərin və onlarla ustad aşığın adını çəkmək olar.

Qədim və zəngin mədəniyyət tariximizdə elə nadir və əvəzedilməz şəxsiyyətlər vardır ki, onlar fəaliyyətləri ilə tutduqları yolda şərəflə irəliləmiş, mənsub olduqları sənət sahəsinə öz möhürünü vurmuşlar. Onlardan biri Aşıq Ələsgərdir. Aşıq Ələsgər öz yaradıcılığı ilə novator sənətkar kimi çıxış edərək klassik ədəbiyyatımızın qaynaqlarından qidalanmış, zəngin aşıq sənətini incəliklərinə qədər mənimsəmiş və bu sənəti yeni mərhələyə qaldıra bilmişdir. Yaradıcı şəxsiyyətlərə həmişə yüksək qiymət verilmiş, ölkəmizdə onların yubileyləri hər zaman dövlət səviyyəsində qeyd olunmuşdur. Elə Aşıq Ələsgər zirvəsi də diqqət və qayğıdan kənar qalmamış, belə ki, 1972-ci ildə aşığın anadan olmasının 150, 1998-ci ildə 175, 2011-ci ildə 190 illik yubileyləri böyük təntənə ilə qeyd edilmişdir. 2011-ci il Azərbaycan Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən “Aşıq Ələsgər ili” elan olunmuşdur.

2021-ci il fevralın 18-də isə ölkə başçımız cənab İlham Əliyev Azərbaycan aşıq sənətinin görkəmli nümayəndəsi, qüdrətli söz ustadı Aşıq Ələsgərin 200 illiyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalamışdır. Qoşma, müxəmməs, ustadnamə, qıfılbənd kimi janrlar, həmçinin gəraylı, divani, təcnis kimi poetik şəkillər Aşıq Ələsgər yaradıcılığında geniş inkişaf tapmış, gözəlləmə lirik janrı onun yaradıcılığının özəyinə çevrilmişdir.

Aşıq poeziyasının böyük ustadı Aşıq Ələsgər yaradıcılığı xalqımızın milli-mənəvi dəyərlərini, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərini, adət və ənənələrini, toy-büsatını, ağrı-acısını, sevinc və kədərini çox böyük professionallıq və sənətkarlıqla əks etdirmişdir. Aşıq sənətinin sirlərinə

Aşıq Alının rəhbərliyi ilə yiyələnən Ələsgər öz ustadından həm də ədəb-ərkan qaydalarını öyrənmiş, şeyirdlik dövrü başa çatdıqdan sonra onun sədası təkcə Göyçədən yox, İrəvandan, Naxçıvandan, Qazaxdan, Qarabağdan, Gəncədən, eyni zamanda Türkiyədən, İrandan və Dağıstandan da gəlmiş, hər yerdə onu böyük ehtiram və məhəbbətlə qarşılamışlar.

Olduqca geniş yaradıcılıq diapazonuna malik olan Aşıq Ələsgər öz əsərlərində mövzu rəngarəngliyinə nail ola bilmişdir. Onun əsərlərində Vətənə məhəbbət, doğma Azərbaycanımızın təbiəti və onun bütün gözəllikləri öz əksini tapmışdır. Bundan əlavə, Dədə Ələsgər demək olar ki, xalqın həyatında olan bütün hadisələrə öz münasibətini bildirmiş, baş verənlərə biganə yanaşmamışdır. Olduqca həssas qəlbə, incə düşüncəyə malik olan Aşıq Ələsgər hər zaman insanların sülh, əmin-amanlıq içində, mehriban şəraitdə yaşamağının tərəfdarı olmuşdur:

Can deməklə candan can əksik olmaz,
Məhəbbət artırar, mehriban eylər.
Çor deməyin nəfi nədir dünyada?
Abad könül yıxar, pərişan eylər.

Ustad sənətkar öz yaradıcılığında həmişə namərd, vəfasız, arsız, pis insanları tənqid atəşinə tutmuş, qoçulara, quldurlara, xalqa zülm edənlərə qəzəb və hiddətlə qarşı çıxmışdır.

Görkəmli şair Osman Sarıvəlli yazır: “Qılıncıların, nizələrin yaraladığı, lakin qapısını açma bilmədiyi ürəkləri böyük aşıq sazın-sözün, əqli-kamalın, müdrik ustadnamələrin, şirin qoşmaların, könül açan müxəmməslərin və gəraylıların ecəzkar qüdrətilə açdı, fəth elədi” [4, s. 81].

Məhəbbət lirikası hər bir aşığın yaradıcılığında olduğu kimi Aşıq Ələsgər yaradıcılığının da ən yüksək pilləsində durur. Yaşının erkən vaxtında aşıq olan, nakam məhəbbət yaşayan Ələsgər bunu öz əsərlərində dilə gətirmişdir. Gözəllərin vəsfi, onların zahiri və daxili gözəlliklərinin tərənnümü, əxlaqi keyfiyyətləri, abır-həyası, isməti aşığın qoşmalarında, gəraylılarında, təcnislərində və s. müfəssəl formada təsvir olunur. Aşıq Ələsgər hər gözələ gözəl demir, əgər o gözəlin zəngin mənəviyyəti, düz ilqarı, vəfası yoxdursa. O, öz gözəllərini ilahi bir varlıq və mələk simasında təsəvvür edir.

Gözüm gördü, könlüm qəmdən ayıldı,
Çıxdınız qarşıma dəstə, gözəllər!
Camalın şöləsi nuri-təcəlla,
Görsə şəfa tapar xəstə, gözəllər!

Aşıq Ələsgər irsinin toplanıb üzə çıxarılmasında görkəmli alim və şairlərimizin – Hümmət Əlizadənin, Əhliman Axundovun, İslam Ələsgərlinin, Səttar Axundovun, Osman Sarıvəllinin, Hüseyn Arifin, Məmməd Aslanın, İlyas Tapdığın və başqalarının böyük xidmətləri olmuşdur. Məhz Aşıq Ələsgər yaradıcılığından nümunələr ilk dəfə 1929-cu ildə Hümmət Əlizadənin toplayıb nəşr etdirdiyi “Azərbaycan aşıqları” adlı kitabda işıq üzü görmüş, 30-cu illərdən başlayaraq sənətkarın yaradıcılığına maraq artmış, sırf onun yaratdığı əsərlərdən ibarət olan “Aşıq Ələsgər” adlı kitab 1934-cü ildə yenə də Hümmət Əlizadənin tərtibatı ilə nəşr olunmuşdur.

Bildiyimiz kimi, aşıq sənətində mühüm məsələlərdən biri aşıqların öz şagirdini yetişdirməsi olmuşdur. Axı, aşıqların yaratdığı əsərlər çap olunmamış, nəsil-dən-nəslə şifahi şəkildə ötürülmüşdür. Elə bu baxımdan hər bir ustad aşıq şagird yetişdirmiş, öz ədəbi irsini, təcrübəsini bu yolla gələcək nəsillərə çatdırmışdır. Aşıq sənətinin ustad aşıqlarından biri olan Aşıq Alının tələbəsi olmuş Ələsgər özü də çox aşıqlar yetişdirmiş, Aşıq Nəcəf, Aşıq Mustafa, Aşıq İsa, Aşıq Qurban və adlarını sadalamadığımız onlarla ustad sənətkar məhz Aşıq Ələsgər məktəbinin yetirmələri olmuşlar.

Aşıq Ələsgər bir sıra dahilər kimi portreti rəssam təxəyyülü, rəssam təsəvvürü ilə ərsəyə gələn şəxsiyyətlərdən olmuşdur. Onun portretini ilk dəfə aşığın anadan olmasının 150 illik yubileyi ərəfəsində rəssam Böyükağa Mirzəzadə yaratmış, daha sonra Mikayıl Abdullayev, Əyyub Hüseynov, Ələkbər Rzaquliyev, Arif Hüseynov və başqa görkəmli rəssamlar aşığın portretini yaratmışlar.

Aşıq Ələsgərin yaradıcılığının yalnız müəyyən bir hissəsi bizlərə gəlib çatmış, bir çox əsərləri it-bata düşmüşdür. Onun məlum olan zəngin yaradıcılığı özündən sonra gələn istedadlı insanların, o cümlədən bəstəkarlarımızın da diqqətini cəlb etmişdir.

Görkəmli bəstəkarlarımız Qəmbər Hüseynli, Səid Rüstəmov, Hacı Xanməmmədov, Hökümə Nəcəfova, Şəfiqə Axundova, Ramiz Mirişli və başqaları Aşıq Ələsgərin əsərlərinə dillər əzbəri olan musiqilər bəstələmişlər. Ümumiyyətlə, bəstəkarlarımızla yanaşı, bir çox xanəndə, müğənni və aşıqlar Dədə Ələsgər yaradıcılığına müraciət etmiş, onun poeziyasından ilhamlanaraq şedevr əsərlər yaratmışlar.

Bütün yaradıcılığı boyu qələmə aldığı musiqi əsərlərinin qəlblərə, duyğulara qüvvətli təsir göstərməsinə ciddi fikir verən bəstəkar Q.Hüseynlinin yazdığı “Buxağa düşdü”, “Söz qanan ola”, “Olan oldu”, “Gördüm” və s. adlarını çəkmədiyimiz onlarla mahnı və romansları özünün maraqlı melodikasına, lad-intonasiya quruluşuna görə seçilir. Aşıq Ələsgər poeziyası Q.Hüseynli melodiyaları ilə pərvazlanır, oxunur, dinlənilir, sevilir.

Bəstəkarın “Söz qanan ola” mahnısını təhlil etsək görürük ki, mahnı Azərbaycan xalq rəqs və mahnıları üçün səciyyəvi olan 6/8 ölçüsündə, oynaq ritmdə yazılmışdır. “Allegretto” tempə geniş girişdən sonra əsas melodiya başlayır. Mahnının sözlərində olan pozitivlik musiqinin dili ilə şən xarakter alır. Aşıq Ələsgər burada arif insanlara eyham vurur, bir işarədən başa düşən insanları alqışlayır, danışmadan, dinmədən, dərini gözündən anlayanlardan danışır.

Azərbaycan bəstəkarları arasında özünün gözəl melodik əsərləri ilə ürəklərə yol açan bəstəkarlarımızdan Hacı Xanməmmədov da Aşıq Ələsgər poeziyasından ilhamlanan bəstəkarlardandır. Onun “Niyə döndü”, “Sona keçdi”, “Qadan alım”, “Ceyran”, “Telli” və s. mahnıları bu gün də sevilir. Bu mahnıların oynaq ritmi, şaqraq musiqisi dinləyicidə xoş əhval-ruhiyyə yaradır.

Bəstəkar Ş.Axundovanın “Könül istər”, C.Quliyevin “Xoş gəldin”, R.Mirişlinin “Güləndam”, S.Rüstəmovun “Ay ceyran”, “Ay gözəl” kimi mahnıları xalq musiqisi ruhunda yazılmış, xalq muğamlarımız üstündə bəstələnmiş, qəlb oxşayan, ifadəli melodiylara malikdirlər.

Xüsusilə həm korifey sənətkarlar, həm də gənc müğənnilər tərəfindən müasir zamanda da sevilə-sevilə, böyük şövlə oxunan mahnılardan bəstəkar Hökümə Nəcəfovanın bəstələdiyi “Yanıram mən” (bu mahnı “Kaş ki, gözəl olmayaydın” adı ilə də tanınır) mahnısı isə deyə bilərik ki, Aşıq Ələsgərin sözlərinə yazılmış ən gözəl əsərlər sırasında durur. Aşığın təcəssüm

etdirdiyi aşiqin ürək yangısını bəstəkar incə, kövrək musiqi sədaları ilə açmağa nail olmuşdur. Bu mahnı vaxtilə Gülağa Məmmədov, Elmira Rəhimova, daha sonra Nuriyyə Hüseynova, Lalə Məmmədova, gənc müğənnilərdən Elton Hüseynəliyev, Emil Rəhmanovlu və s. kimi istedadlı müğənnilər tərəfindən ifa olunmuşdur. Həzin intonasionalı, ifadəli, lirik melodiya “Andante” tempdə yazılmışdır. 4 xanəlik “Giriş”dən sonra əsas melodiya başlayır. Mahnılara məxsus olan kuplet forması burada da özünü göstərir. Mahnının kulminasiyası onun nəqəratıdır.

Yaddaqalan, gözəl musiqilərin müəllifi, görkəmli bəstəkarımız Səid Rüstəmov da Aşıq Ələsgər poeziyasına biganə qala bilməmiş, aşığın “Ay Ceyran”, “Ay Gözəl” kimi xoş ovqatlı şeirlərinə insanda yüksək əhval-ruhiyyə yaradan mahnılar yazmışdır. Onun “Ay gözəl” mahnısı orta tempdə, xalq musiqisi ruhunda bəstələnmişdir. Əsərdə romans xüsusiyyətləri özünü göstərir. Geniş girişdən sonra başlayan melodiya təxminən elə girişin musiqisinə yaxındır. Burada nəqərat hissə yoxdur.

Nəğməkar bəstəkar, gözəl melodist Ramiz Mirişli də Aşıq Ələsgərin məftunedici poeziyasına istinad edərək mahnı bəstələyən sənətkarlardandır. Onun oynaq ritmli, şən əhval-ruhiyyəli “Güləndam” mahnısı bu qəbildəndir. Qeyd etdiyimiz kimi, Aşıq Ələsgər yaradıcılığında hər zaman gözəllərin vəsfinə böyük yer verir. Güləndam Kəlbəcər rayonunda yaşayan gözəl bir xanım olmuş, toy məclislərinin birində Aşıq Ələsgər Güləndamı görmüş və onun gözəlliyi aşığı valeh etmişdir. Güləndamın sehrinə düşən Ələsgər elə bu qoşmasında onun qara gözlərindən, qələm qaşlarından bəhs edir. “Güləndam adlı gözələ həsr olunmuş şeiri bütün Azərbaycanda sevrək oxuyurlar. Lakin heç kimin ağlına gəlmir ki, həmin əfsanəvi gözəl Güləndam xanım sağdır və o, Aşıq Ələsgəri çox yaxşı xatırlayır” [7].

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Qaragözlü, qələmqaşlı Güləndam,
Alma yanağına, bal dodağına,
Baxan kimi ağlım çaşdı, Güləndam.

Aşığın sözlərinə təkcə bəstəkarlar yox, həm də elə aşıqlar da müraciət edərək bir çox aşıq musiqiləri bəstələmişlər. Bunlardan “Dübeýt”, “Göycə gözəlləməsi”, “Qəhrəmani”, “Çərşənbə günündə” və s., bundan başqa bir sıra xalq mahnılarının (“Hər yetən gözələ”, “Qəmərçan” və s.) sözləri də məhz Aşıq Ələsgər poeziyasından götürülmüşdür.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərəfli yer tutan Aşıq Ələsgərin zəngin poetik irsi bir çox aşıqlar üçün əsl sənətkarlıq məktəbi olmuşdur. O, xalq arasında yalnız el sənətkarı kimi deyil, həmçinin humanist, müdrik ustad, dar gündə insanların dərdinə yanan, onlara yol göstərən ağsaqqal kimi də məşhur olmuşdur. Bu dahi sənətkar aşıq poeziyası klassiklərinin ənənələrini davam və inkişaf etdirərək, qoşma, gəraylı, təcnisləri, eləcə də yaratdığı yeni aşıq şeiri janrlarından ibarət bədii irsi ilə şifahi söz sənətimizi zənginləşdirmiş, yüksək zirvəyə qaldırmışdır.

Ustad sənətkarın həyat və yaradıcılığını çox alimlər, tədqiqatçılar araşdırmış, tərif etmiş, onun haqqında ən yüksək fikirləri söyləmişlər. Aşıq Ələsgəri “Aşıqlıq aləminin Koroğlusu” adlandıran akademik Teymur Bünyadov deyir ki, həqiqətən də əhli-haldır, nur camaldır, nur kamaldır, min xəyaldır Ələsgər. Sinədəftərdi, bədahətən deyəndi, fitri istedadı, dühadı, müdrikdi, dəryadı, ümmandı... Dürlər-incilər saçandır, el şairi, haqq aşığı, el nəğməkarı, el bəstəkarıdır. Dünyaya tək gələn, dünyadan tək gedəndir Ələsgər. Aşıq sənətinin həm

sələflərinin, həm xələflərinin zirvəsidir Ələsgər... [2, s. 153].

Onun sözlərinə bəstələnən onlarla mahnı və romanslar, aşiq və xalq musiqiləri müğənnilər, həmçinin aşıqlar tərəfindən bu gün də şövlə oxunur, xalq tərəfindən böyük məhəbbətlə, sevə-sevə dinlənilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Ələsgər-190. Bibliografiya. Bakı, 2011, 149 s.
2. Bünyadov T. Əsrlərdən gələn səslər. Bakı, 1993, 264 s.
3. Hacıbəyov Ü. Əsərləri. 4 cildə, II c., Bakı, 1965, 412s.
4. Sarıvəlli O. Qüdrətli şair, ustad sənətkar. Bakı, 1971, 128 s.
5. Zöhrabov R. Muğam. Bakı: Azərnəşr, 1991, 218 s.

NOTOQRAFIYA

1. Hüseynli Q. Mahnılar. Bakı, 1960, 20 s.
2. Mirişli R. Mənim ömrüm: Mahnılar toplusu. Bakı, 2013, 112 s.
3. Nəcəfova H. Ana yurdam: Mahnı və romanslar. Bakı, 1991, 89 s.
4. Рустамов С. Песни. Москва, 1984, 80 с.

Gunay Mammadova

ASHUG ALASGAR'S POETRY IN THE CREATIVITY OF AZERBAIJANI COMPOSERS

Ashug Alasgar was one of the unforgettable personalities in the history of our ancient and rich culture. Ashug Alasgar, acting as an innovative artist, used our classical literature sources and when mastered this field, he raised it to a new level.

Only a certain part of ashug Alasgar's work has reached us, and many of his works have been lost. His well-known rich creativity has attracted the attention of talented people, including our composers.

Our prominent composers Ganbar Huseynli, Said Rustamov, Haji Khanmammadov, Hokuma Najafova, Shafiga Akhundova, Ramiz Mirishli, Javanshir Guliyev and others composed invaluable pieces of music inspired by ashug Alasgar's creativity. In general, his poetry has become the source of inspiration not only for the composers but also many singers and ashugs.

These songs are written in the spirit of folk music, composed on our folk mugham and have heart-warming, expressive melodies. Dozens of songs and romances composed to his words, pieces of ashugs and folk music which are welcomed by the people with great affection are performed by singers, as well as ashugs.

Keywords: *Ashug Alasgar, master, music, poetry, composer, song.*

Гюнай Мамедова

**ПОЭЗИЯ АШУГА АЛЕСКЕРА В ТВОРЧЕСТВЕ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ КОМПОЗИТОРОВ**

Ашуг Алескер был одной из незабываемых личностей в истории нашей древней и богатой культуры. Ашуг Алескер, как мастер-новатор, использовал наши классические литературные источники и, освоив это направление, поднял его на новый уровень.

До нас дошла лишь определенная часть работ Ашуга Алескера, многие из его работ утеряны. Его широко известное богатое творчество привлекло внимание талантливых людей, в том числе наших композиторов.

Наши выдающиеся композиторы Ганбар Гусейнли, Саид Рустамов, Гаджи Ханмамедов, Окюма Наджафова, Шафига Ахундова, Рамиз Миришли, Джаваншир Кулиев и другие сочинили бесценные музыкальные произведения, вдохновленные творчеством Ашуга Алескера. Вообще его стихи стали источником вдохновения не только для композиторов, но и для многих певцов и ашугов.

Эти песни написаны в духе народной музыки, сочинены на наших народных мугамах и имеют трогательные, выразительные мелодии. Многие сочиненные на его слова песни и романсы, ашугские отрывки и народная музыка, которые с большой любовью приветствуются в народе, исполняются как певцами, так и ашугами.

Ключевые слова: *ашуг Алескер, мастер, музыка, поэзия, композитор, песня.*

AYTƏKİN QƏHRƏMANOVA
AMEA-nın Naxçıvan Bölməsi
E-mail: aytəkin1962@mail.ru

AŞIQ ƏLƏSGƏR YARADICILIĞINDA MİLLİ GEYİMLƏRİN TƏSVİRİ

Məqalədə Aşıq Ələsgər yaradıcılığında XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərinə dair təsvir edilən milli geyim növləri tədqiq edilmiş və Azərbaycan geyim mədəniyyəti haqqında müəyyən fikirlər söylənilmişdir.

Tədqiqat zamanı Aşıq Ələsgər yaradıcılığında təsvir edilən atlas, şal, alaca, qumaş, ipək, darayı, mahud, nımtənə, tirmə, xara və s. parça növləri haqqında məlumat verilmişdir. Məqalədə qadın və kişi geyimlərindən olan alt və üst, həmçinin baş və ayaq geyimləri tədqiqatə cəlb edilmişdir. Milli geyim növlərindən olan köynək, dizlik, arxalıq, çuxa, çəpkən, don və digərləri təhlil edilmiş, müqayisələr aparılmışdır.

Aşıq Ələsgərin əsərlərinin təhlilindən belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, incə zövqə, yüksək bədii duyuma, çevik həyat tərzinə malik olan xalqımız XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində də geyimlərində istifadə etdikləri materialın gözəlliyinə, keyfiyyətinə və rahatlığına xüsusi diqqət yetirmişlər. Sonda belə bir qənaətə gəlinmişdir ki, ölkəmizin ayrı-ayrı bölgələrində geyim növlərində müəyyən lokal-məhəlli xüsusiyyətlər olmasına baxmayaraq, onlar ümumazərbaycan xarakteri daşımışdır.

Açar sözlər: *Aşıq Ələsgər, milli geyimlər, alaca, atlas, ipək, çəpkən, arxalıq, çuxa, dizlik, don*

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 18 fevral 2021-ci il tarixdə “Aşıq Ələsgərin 200 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında” Sərəncam imzalamışdır. Sərəncamda qeyd edilir ki, Aşıq Ələsgər çoxəsrlik keçmişə malik olan aşıq sənəti ənənələrinə ən yüksək bədii-estetik meyarlarla yeni məzmun qazandırmış, xalq ruhıyla həmahəng olan əsərləri ilə Azərbaycanın mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş etmişdir [16].

Azərbaycanın mədəni sərvətlər xəzinəsinə misilsiz töhfələr bəxş edən, xalqımıza öz sazi və sözü ilə 80 ildən artıq ləyaqətlə xidmət edən Dədə Ələsgərin yaradıcılığı XIX-XX əsrin əvvəllərinə dair zəngin yazılı etnoqrafik mənbə kimi diqqəti cəlb edir. Aşığın yaradıcılığında əks olunan milli dəyərlər içərisində Azərbaycan xalqının geyim növlərinin etnoqrafik nöqteyi-nəzərdən tədqiq olunması və XIX-XX yüzilliyin əvvəllərinə aid Azərbaycanın milli geyim növləri haqqında məlumat əldə edilməsi maraqlıdır.

Aşıq Ələsgərin əsərlərinin tədqiqi nəticəsində aydın olur ki, aşıq öz doğma mahalı ilə yanaşı, Azərbaycanın digər bölgələrini el-el, oymaq-oymaq gəzmış və XIX-XX əsrin əvvəllərinə aid Azərbaycan əhalisinin geyimləri ilə yanaşı, onların hazırlanmasında istifadə edilən parçalar haqqında da mükəmməl məlumata malik olmuşdur.

Aşığın yaradıcılığının böyük bir qismi Azərbaycan gözəllərinin tərifindən ibarətdir. Onun qəhrəmanları xəyalında yaratdığı obraz deyil, real həyatda-aşıq məclislərində və xalqın toy-düynələrində, bulaq başında gördüyü sadə kəndli qızlarıdır. Aşıq Ələsgər təriflədiyi qız-gəlinin zahiri gözəlliklərini, milli geyim və bəzəklərini elə məharətlə təsvir edir ki, gözlərimiz önündə XIX-XX əsrin əvvəlləri qadın milli geyimlərimiz, onların rəngləri, həmçinin onlara vurulan dekorativ bəzəklər, eyni zamanda Azərbaycan qadını haqqında mükəmməl, aydın təsəvvür yaranır.

Aşığın yaradıcılığında tərif edilən qız-gəlinlərin geyim növlərinin əksəriyyətinin atlas, ipək, qanovuz, darayı, xara, alaca, mahud, zərxara və s. parçalardan ibarət olduğu açıqlanır. XIX-XX əsrin əvvəllərində yaşamış Aşıq Ələsgər öz əsərlərində Azərbaycan qadınlarının geyimində istifadə edilən rənglərin estetik gözəlliyini bədii dillə çox dəqiqliklə ifadə edir. Məsələn: Mənim yarım yaşıl geyib incidir [4, s. 104].

Yaxud:

Xub yaraşır əndamına
Geyinibdir sarı gözəl [4, s. 137].

Yaxud da,

Geyinib əndamına
Əbru, ətlaz, alı gözəl [4, s. 147].

Aşığın yaradıcılığının təhlilindən aydın olur ki, onun tərənnüm etdiyi qadınlar geyimlərində rəngarəng olaraq al, yaşıl, sarı və s. rəng çalarlarından istifadə etmişlər. Bölgələr üzrə müqayisə apardıqda məlum olur ki, Bakı geyimlərinin rəng seçimində ən çox bənövşəyi rəng çalarlarından, həmçinin açıq qəhvəyi, solğun xardal rəngi, ağ, tünd mavi rənglər üstünlük təşkil etmişdir. Qarabağ geyimlərində üst tuman və üst çiyin geyimi ya eyni ya da uyğun rənglərdə, köynək isə tuman və arxalığın rənginə nisbətən açıq və parlaq rənglər seçilirdi. Naxçıvan geyimlərində innabı, yaşıl, gümüşü rənglərdən istifadə edirdilər [6, s. 113]. Ümumiyyətlə, bölgələr üzrə müqayisə apardıqda belə qənaətə gəlmək olur ki, geyimlər bölgənin təbiəti və iqlim xüsusiyyətlərinə uyğun gəlirdi.

XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ayrı-ayrı tarixi etnoqrafik bölgələrində geyimlərdə lokal-məhəlli xüsusiyyətlər, bölgəyə məxsus detallar müəyyən dərəcədə özünü göstərsə də, tipoloji cəhətdən ümumazərbaycan səciyyəsi daşıyırdı. Bu dövrdə əvvəlki kimi, geyim dəsti **alt** və **üst** geyimlərinə bölünürdü. Qadın alt paltarları alt köynəyi (müxtəlif bölgələrdə ona “can köynəyi” və “ət köynəyi” də deyirdilər), cütbalaq (enli şalvar) və darbalaqdan (dizlikdən) ibarət olmuşdur [2, s. 93]. Aid olduğu dövrdə qadınların alt köynəyi əldə toxunma ilə yanaşı, daha çox fabrik istehsalı olan pambıq və ipək parçalardan biçilib-tikilirdi. Qadın alt paltar geyiminə aid edilən istər dizliklər, istərsə də can və üst köynəkləri sahibinin iqtisadi durumundan asılı olaraq bahalı parçalardan-ipək, qanovuz, darayı, atlas, xara, həmçinin ucuz başa gələn bezdən, midqal, şilə, qədək və humayın ağından və s.-dən tikilirdi. Can köynəyi uzunətəkli, xişdəkli və peşli tuniki biçim üsulunda hazırlanırdı [8, s. 141]. Kasıb qadınların alt köynəkləri bəzəksiz olub, açılıb-bağlanması üçün boyunduruğu iki ədəd ilgəkdüymə ilə bağlanır, varlı qadınların alt köynəklərinin yaxa kəsiyi və qollarının ağzına bəzən başqa parçadan köbə qoyulur, bəzən də bəxyə salınır və qızıl düymə ilə düymələnirdi. Aşığın yaradıcılığında qadın alt geyimlərindən olan dizlik və köynəyin qiymətli paçalardan tikildiyini müşahidə edirik. Onun əsərlərinin təhlili zamanı yalnız bir təcnisində qadının ağdan paltar geyindiği təsvir edilir. Aşıq “Nəs ağa belə” təcnisində deyir:

Zər-ziba xələti pünhan eylədin,
Biçdirdin qəddinə nəs ağı belə [4, s. 98].

Müəllifin tərif etdiyi qadın ağ ipəkdən dizlik geyinmişdir. Onu da qeyd etmək ki, Göyçə mahalının qadınlarının dizlikləri ilə Naxçıvan qadınlarının dizlikləri eynilik təşkil edirdi. Hər iki mahalın qadınlarının geydikləri dizliklər topuğa qədər uzun olub, topuqda büzülürdü. Naxçıvan qadınları dizliyə çox vaxt “topuqluq” da deyirdilər. Bakı ərazisinin qadınları da darbalaq geyim növündən istifadə edirdilər. Azərbaycan etnoqrafiyasında Abşeron qadınlarının darbalaq-dizlik geydiklərini vaxtilə buraya səyahət edən S.Q.Omerlinin də müşahidə etdiyi yazılır [2, s. 94].

Qadın üst geyimlərinə isə üst köynəyi, çəpkən, çərkəzi, ləbbadə, nimtənə, küləcə, çalma, arxalıq, ləçək, örpək, şal, kəlağayı, başmaq, corab, kəmər və müxtəlif bəzək növləri daxil idi.

Bu üst geyim tiplərinin əsas elementlərindən biri **üst köynəyi** idi.

Aşıq Səhnəbanunun geydiyi üst köynəyini tərif edərkən köynəyin yaxasının “güləbətini” tikmələrlə bəzədildiyini göz önünə gətirir. Etnoqrafik mənbələrdən məlum olur ki, güləbətini tikmə ən qədim tikmə növlərindən biri olaraq Şəki, Şamaxı, Şuşa və Naxçıvan şəhərlərində inkişaf etmişdir [1, s. 497]. Güləbətini tikmədə əsasən çox sıx parçadan istifadə edilirdi. Qırmızı, tünd qırmızı, bənövşəyi və yaşıl rəngli birçalarlı məxmər güləbətini tikmə üçün ən yaxşı material sayılırdı.

Güləbətini işləmə hamar və qabarıq olmaqla iki cür hazırlanırdı. Güləbətini tikmələr işləmə üsuluna görə hamar (zəminduz) və qabarıq (məlihəduz) olur. Zəminduz adlanan hamar tikmə texnikası ilə məmulatı bəzəmək üçün düzbucaqlı çərçivəyə bənzər taxta kargah (dəzgah) və iynədən istifadə edirlər [1, s. 497].

Bu tikmə üsulunda əvvəlcə tikmə üçün parça seçilir, sonra isə saxnağa keçirilib dartılır, daha doğrusu tarım çəkilir. Parça üzərində tikəcəyi naxış eskizləri kağız üzərində kəsilib parça üzərinə qoyulur, əvvəlcə adi sapla sonra isə zərli və gümüşü saplarla paralel surətdə bənd edilir. “Məlihəduz” adlanan qabarıq işləmə örtmə tikiş üsulu ilə icra olunur. Burada saplar bir-birinin yanına paralel və çox sıx bəndlənir. Güləbətini tikmənin bu üsulu haşiyə bəzəyində daha geniş tətbiq edilir.

İkinci beytdə təsvir edilən zərbafta deyərkən küləcənin ədəklərinin güləbətini – zərli saplarla ipək parçadan toxunmuş zər baftası-qaytanı təsvir edilir. Bafta-güləbətini ipək sapla toxunmuş qaytandır [3, s. 198].

Aşıq Ələsgər Səhnəbanunu tərif edərkən deyir:

Zərgər gül doğrasın zərin tiladan,
Əlindən gəldikcə düz köynəyinə [4, s. 197].

Bu beytdə aşıq pilək tikmə növünü təsvir edir. Pilək nazik, yastı və dairəvi formada əlvan metal lövhəciklərdən hazırlanaraq ortası deşik olur. Onu da qeyd etmək ki, pilək və pərək zərənduz tikmə növü zərgərlik sənəti ilə üzvi surətdə bağlı olmuşdur. Bəzən tikmə bilavasitə məmulat üzərinə müəyyən qayda ilə tikilib bəndlənir, bəzən isə ayrıca ensiz parça zolağının üzərinə bəndləndikdən sonra üst geyimlərin qollarına və ya ədəklərinə bəndlənirdi. Pilək tikmə həmişə başqa növ tikmələrlə-güləbətini, təkəduz, qondarma, məxmərtel və s. ilə uyğunlaşdırılırdı.

Aşıq gözəlləri tərif edərkən onların geyindikləri qadın üst geyimlərindən olan “küləcə”, “nimtənə”, “çəpkən”, “don”, “alaca”, “alı” və digərlərinin də adlarını sadalayır. Aşıq “Mələk” müxəmməsində deyir:

Geyinib əndamına
Əbru ətlaz, alı gözəl;
Xara don, zərin nimtənə,
Başındakı şalı gözəl [4, s. 147].

XIX əsrin ikinci yarısından etibarən Azərbaycanda kapitalist münasibətlərinin inkişafı nəticəsində Avropa biçimli qadın geyim elementlərindən biri olan “don” xalqın məişətinə daxil olmağa başladı. Bu dövrdən etibarən Bakıda arxalıq və küləcə tipli qadın və kişi geyimlərini əhali “don” adlandırmağa başladılar. Don bütövbədənli olur, gövdə və qollardan ibarət biçilib-tikilirdi və onun üç forması (gövdəli, kəmərcin, büzməli) var idi [2, s. 98]. Varlı qadınlar donlarının ədəklərinə sərmə, güləbətini, yaxasına isə qızıl kəsmələr tikərdilər. Aşıq Ələsgərin “Mələk” müxəmməsində tərif etdiyi gözəlin əynində özündən naxışları olan xara ipək don var.

Aşıq Ələsgər həmin müxəmməsində qadın geyimlərinin ən bəzəkliyi və zəngini olan nimtənə haqqında da danışır. Nimtənə qızıl sapla toxunan zərbaftdan hazırlanırdı. Zərbaft isə qızıl və ya güləbətini qarışıq hazırlanan qiymətli parça idi. Qadın üst paltarı olan nimtənə

gündəlik geyim kimi yun və pambıq parçadan, boğçalıq, toy-düyün paltarı kimi məxmər, daray, tirmə və başqa parçalardan hazırlanırdı. Nimtənənin ələyinə, qollarının ağzına, yaxa və yan kəsiklərinə qızıl-gümüş düymələr bəndlənir, müxtəlif tikmələrlə bəzədilirdi. Aşıq Ələsgərin adı qeyd olunan müxəmməsində qadının tikmələrlə bəzədilən zərli nimtənə geyindiği təsvir edilir.

Onu da qeyd edək ki, təkcə Aşıq Ələsgər yaradıcılığında deyil, aşıqlardan Dirili Qurbani, Xəstə Qasım, Aşıq Abbas Tufarqanlının şeirlərində də nimtənə (mintənə) qadın üst geyimi kimi təənnüm olunur [11, s. 39; 12, s. 41]. Nimtənə XX əsrin ortalarına qədər sevilə-sevilə geyinilir [14, s. 167-168].

Aşığın tərif etdiyi gözəllərin üst geyimlərinin təhlilindən aydın olur ki, nimtənə ilə çəpkən eyni mahiyyətə malik olan qadın üst geyimidir. Etnoqrafik və sənətsünaslıq ədəbiyyatında da çox vaxt qadın üst geyim tiplərindən olan nimtənə (mintənə) ilə çəpkən tipoloji oxşarlıq təşkil etdiyinə görə eyni bir geyim tipi kimi qəbul olunur. F.Vəliyev yazır ki, Azərbaycanın Şəki, Bakı, Şamaxı, Naxçıvan, İrəvan, Lənkəran, Gəncə, Qərb, Şuşa və b. bölgələrində geyilən qadın üst geyimləri birbaşa çəpkənin sələfləridir [15, s. 33].

Çəpkən də qadın üst geyim növü olub, köynəyin üstündən geyilir və astarlı tikilir, bəzən isə yüngül sırtınır və bədənə kip biçilirdi. Çəpkən ona görə astarla tikilirdi ki, o həm paltarın davamlılığını artırır, həm də onun istifadə müddətini uzadırdı, bununla yanaşı, əl tikişlərinin üstünü örtməklə, paltarı səliqəli göstərirdi. Çəpkən iqtisadi durumdan asılı olaraq ipək parçalardan məsələn, məxmər, tirmə, zərxara, tafta, qumaş, atlas və s.-dən, həmçinin pambıq, yun və adi parçalardan hazırlanırdı. Aşığın təsvir etdiyi gözəl də atlasdan çəpkən geyinmişdir.

Etnoqrafik ədəbiyyatda uzunqol və sallama qol olmaqla çəpkənin iki növü olduğu qeyd olunur. Uzun qol çəpkən dirsəyə qədər dar olur, sonra isə enlənir. Çəpkənin yaxasının hər iki tərəfində cərgə ilə qızıl və gümüş pullar tikilirdi. Aşıq Ələsgər “Görürsənmi oğrun baxan gözəli” qoşmasında deyir: ..Yaxası qızıldan düymələnibdi [4, s. 52].

Çəpkənin bədənə kip oturması üçün çəpkənin yuxarı hissələri ələyə yaxın yerdə bir metr uzunluğunda gümüş və ya qızıl zəncirlə çal-çarpaz bağlanırdı [8, s. 146]. Çəpkənin, ucu əlcəklə bitən qondarma qolları olurdu. Bu qolun kənar tikiş xətləri boyunca bəzəkli düymələr və ilgəklər tikilirdi.

Qadın üst geyimlərindən biri də **arxalıq** olmuşdur. Lakin, bölgələr üzrə onu müxtəlif adlarla adlandırmışlar. Abşeron bölgəsində “**don**”, Azərbaycanın Qərb bölgəsində isə “**küləcə**” adlandırılmışdır. Aşıq Ələsgərin “Şahpəri” müxəmməsində küləcə qadın üst geyimi belə təənnüm edilir: Əynində xas güləcə (küləcə – A.Q.) [4, s. 155].

Küləcənin yaxa kəsiyi oval formada biçilir, yaxası boyhaboy açıq olur və qolları düzdəmə tikilərək ensiz bilərziklə tamamlanırdı. Küləcə qurşaq yerində xırda düymə və ya çarpaz vasitəsilə tamamlanırdı. Bəzək elementləri ilə olduqca zəngin olan küləcənin yaxası, bel ədəkləri, qollarının ağzı, güləbətın, muncuqlu pilək, məlilə tikmə, zəncirə, bafta, piləkli doldurma və s. ilə işlənirdi. Onu da qeyd edək ki, küləcə Gəncəbasar, Borçalı, Naxçıvan, Şirvan, İrəvanda qadınların bayramlıq geyim növü olmuşdur. Bu məqsədlə də qadınlar digər üst geyimlərindən fərqli olaraq küləcəyə daha çox bəzək elementləri vurmuşlar. İqtisadi durumundan asılı olaraq varlılar küləcəni daray, qanovuz, atlas, məxmər və s.-dən, kasıblar isə ucuz pambıq parçalardan astarlı tikirdilər. Küləcə çəpkənlə tipoloji oxşarlıq təşkil etsə də, qolunun biçiminə və ələyinin uzunluğuna görə çəpkəndən fərqlənir.

Azərbaycanın ənənəvi qadın geyimlər kompleksi içərisində **baş geyimləri** xüsusi yer tutmuşdur. XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycan qadınlarının baş geyimləri **geymə** (qoyma) və **bağlama** (örtmə) olmaqla iki qrupa bölünür [2, s.107]. Geymə qadın baş geyim-

lərinə araqçın, təsək, dingə və s.; bağlama-örtmə baş geyimlərinə kəlağayı, şal, örpək, niqab, rübənd, çadra və s. daxildir.

Aşığın əsərlərinin təhlili zamanı qadın baş geyimlərindən olan kəlağayı, şal, rübənd adlarına təsadüf olunur. Qeyd edək ki, Azərbaycan qadınlarının örtmə (bağlama) baş geyimlərinin böyük bir qismini kəlağayı təşkil edir. Yaşa və zövqə uyğun olaraq qırmızı, qara, ağ, palıdı yerli və s. kəlağayılar geniş yayılmışdır. Həm yerli kустar istehsalə məxsus Gəncə, Şəki, Şamaxı, Basqal kəlağayıları, həm də gətirmə kəlağayılar (“kolxana” və ya “korxana”, “qonşuçatlardan”, “bağdatı”, “heratı”, “hələbi” və s.) varlı qadınların gündəlik geyim dəstində, yoxsulların isə bayramlıq (boxçalıq) paltarları içərisində əsas yer tuturdu [13, s. 49]. Aşıq “Giləyə” müxəmməsində deyir:

Başında herat kəlağay,
Bənzər göllər sonasına [4, s. 136].

Kəlağayı ipək parçadan tikilmiş dördkünc formalı baş örtüyüdür. Bu örtük gözəllik, ismət, ləyaqət, ehtiram, sədaqət rəmzi olmaqla yanaşı, Azərbaycanda qədimdən məlumdur. Kəlağayı Azərbaycanın Təbriz, Gəncə, Şamaxı, Şəki və Naxçıvan şəhərlərində yüksək keyfiyyətlə hazırlanırdı.

Aşıq Ələsgər müxəmməslərində “heratı” kəlağayıdan bəhs edir. Çox güman ki, bu kəlağayı gətirmə kəlağayı olduğu üçün, yəni Herat şəhərindən gətirildiyinə görə, şəhərin adı ilə adlanmışdır. Qadınlar kəlağayını başa bağlamaq üçün onu diaqonal boyunca qıyqacı edir, uclarından birini sinə üstünə sərbəst atır, digər ucunu sərbəst qalan qanadın üstündən kürəyə atırdılar. Bəzən kəlağayının kürəyə atılan qanadından yaşmaq kimi də istifadə edirdilər. Bəzən isə, kəlağayının hər iki ucu arxaya atılaraq boyunun ardında düylənirdi.

Aşığın yaradıcılığında təsvir edilən XIX əsr qadın baş geyimlərindən biri olan və mövsümdən asılı olaraq istifadə edilən **baş şalıdır**. Aşıq “Mələk” müxəmməsində Mələyin geyindiği gözəl geyimləri ilə yanaşı, başına örtüyü şalı da nəzərdən qaçırmır:

Geyinib əndamına
Əbrü, ətlaz, alı gözəl,
Xara don zərin nimtənə,
Başındakı şalı gözəl [4, s. 147].

Etnoqrafik ədəbiyyatda qadın baş geyimlərindən birinin rübənd olduğu qeyd olunur. **Rübənd** haqqında Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında da məlumatlarla rastlaşırıq. O, “Dolanır” qoşmasında deyir:

Məni qoca gördü, ürbəndin açdı,
Ala gözlərinə gözüm sataşdı [4, s. 41].

Yaxud “Ələsgərnən Səhnəbanu” dastanda yazılır: “...Ələsgərin gözü Səhnəbanuda idi. Gördü ki, dirəyin dibində oturub, əmə üzü ürbənddidi” [4, s. 209].

Rübənd üzü kənar adamlardan gizlətmək üçün bir vasitə idi. Lakin, aşığın təsvirindən aydın olur ki, qız-gəlinlər yaşlı adamlardan çəkinmədiklərinə görə onların yanında üzlərindən rübəndlərini açırlar. Onu da qeyd edək ki, Naxçıvanda da yayılmış baş geyimləri içərisində rübəndlər xüsusi yer tuturdu. Bu, əsasən İslam dinin tələbləri ilə bağlı olmuşdur [10, s. 52-53].

XIX-XX yüzilliyin əvvəllərində Azərbaycanda **kişi geyimləri** alt (can) və üst köynəyi, dizlik, şalvar, arxalıq, can arxalığı, çuxa, kürk, yapınç, eləcə də müxtəlif formalı və adlı baş geyimlərindən ibarət idi. Aşıq Ələsgər yaradıcılığının təhlili zamanı XIX-XX əsrin əvvəllərinə xas olan kişi geyim kompleksinin üst, baş və ayaq növlərinin təsvirinə rast gəlinir.

Kişi geyim elementlərinə daxil olan **baş geyimləri** xalq arasında həmişə şərəf, qeyrət,

namus simvolu kimi dəyərləndirilmişdir. İctimai yerlərdə, ailədə başıaçıq gəzmək qəbahət sayılmışdır. Azərbaycanda müxtəlif dövrlərdə bir-birindən fərqli olan kişi baş geyimləri olmuşdur. XIX əsr kişi baş geyimləri içərisində **papaqlar** xüsusi yer tuturdu. Məsələn, şiş papaq, şələ papaq, başlıq, fəs, sarıq, və s. [2, s. 129, 130, 132]. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında kişi baş geyimlərindən “Buxara” papaq, “çal papaq və “sarıq” (baş dəsmalı) növünə rast gəlinir. Qərb zonası azərbaycanlıları müxtəlif formalı papaqlar, başlıq və sarıq geyinərmişlər. Varlı adamlar başlarına qaragül dərisindən “buxara papaq” da qoyarmışlar [6, s. 182].

Aşığın əsərlərində kişi baş geyimi olan **“sarıq”** belə təsvir edilir: “Həcər qapı-bacanı süpürürdü. Gördü ki, qonşuluqdan biri İsgəndər kişinin evini xəbər alır. İrəli yeridi ki, bir yaraşlıq oğlandır, amma başı yaylıqla sarıqlıdır [4, s. 302]. Etnoqrafik mənbələrdən aydın olur ki, bağlama baş geyimlərinin yoxsul əhali içərisində ən geniş yayılmış növü “sarıq” (baş dəsmal) olmuşdur [2, s.132]. Kişi baş geyim növü olan sarıqlar əsasən saya olur, pambıq parçadan hazırlanırdı. Onun ölçüsü təxminən 50x60 sm olurdu. İsti yay günlərində ot və taxıl biçimində, habelə digər təsərrüfat sahələrində çalışan kişilər başlarına sarıq bağlayırdılar. Sarığı başa iki üsulla bağlayırdılar. Birinci üsulda dörd qatlanmış yaylıqın uclarını düynləyib başa keçirirdilər, ikinci üsulda parçanı diaqonal üzrə qatlayıb başa salır, uclarını boyunun arxasında çarpazlayır və alının üstündə düynləyirdilər [2, s. 132].

Deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi, XIX-XX əsrin əvvəllərində də Azərbaycanın əhalisi incə zövqə, yüksək bədii duyuma, çevik həyat tərzinə malik olmuş, geyimlərində istifadə etdikləri materialın gözəlliyinə, keyfiyyətinə və rahatlığına xüsusi diqqət yetirmişlər.

XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ayrı-ayrı tarixi etnoqrafik bölgələrində geyimlərdə lokal-məhəlli xüsusiyyətlər, bölgəyə məxsus detallar müəyyən dərəcədə özünü göstərsə də, tipoloji cəhətdən ümumazərbaycan səciyyəsi daşıyırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan etnoqrafiyası: 3 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 544 s.
2. Azərbaycan etnoqrafiyası: 3 cildə, II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 384 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti: 4 cildə, I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 744 s.
4. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 400 s.
5. Dünyamalıyeva S. Azərbaycan geyimlərinin bədii-dekorativ xüsusiyyətləri. Bakı: Elm, 2013, 448 s.
6. Dünyamalıyeva S. Azərbaycan geyim mədəniyyəti tarixi: Bədii-etnoqrafik tədqiqat. Bakı: Nağıl evi, 2003, 214 s.
7. Gəncəvi N. Sirlər xəzinəsi. Bakı: Elm, 1981, 154 s.
8. Həvilov H. Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı: Elm, 1991, 256 s.
9. Qəniyev H. Azərbaycan tarixi (ən qədim zamanlardan-XXI əsrin ilk onilliklərində): Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Elm və təhsil, 499 s.
10. Naxçıvan milli geyimləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 91 s.
11. Ustad aşıqlar: Qurbani. 55 şeir. Bakı: 1972, s. 39.
12. Ustad aşıqlar: Xəstə Qasım. 46 şeir. Bakı, 1972, s. 41.
13. Vəliyev F., Abdulova G. Qarabağ geyimləri. Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişaf fondu, 2016, 352 s.

14. Vəliyev F. Milli qadın geyimlərimiz aşiq yaradıcılığında // Musiqi dünyası, Bakı, 2006, № 3-4, s. 167-168.
15. Vəliyev V. XIX-XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın maddi mədəniyyəti. Geyimlər, bəzəklər. Bakı: Elm, 2006, s. 33.

Aytəkin Gəhrəmanova

DESCRIPTION OF NATIONAL COSTUMES IN THE WORKS OF ASHUG ALASGAR

The paper is about the types of national costumes described in the works of ashug Alasgar at the beginning of the 19th-20th centuries, and there are particular views on the traditional Azerbaijani clothing.

During the research, information was given about satin, shawl, alacha, fabric, silk, darayi (delicate silk fabrics), broadcloth, nimtana (sleeveless women's clothing), tirma (kind of thin woolen stuff), moire, and other types of fabrics described in the works of ashug Alasgar. The paper examines the outerwear of women and men, as well as headdresses and shoes. Shirts, pants, arkhalyg (a long, tight, waist-jacket), chukha (male humeral outerwear with layers), chapkan, mintana (traditional women's clothing), gown, and others, which are national types of clothes, were analyzed and compared.

From the analysis of ashug Alasgar's works, we have concluded that our people, who have a delicate taste, high artistic sense, and a flexible lifestyle, paid particular attention to the beauty, quality, and comfort of the material they used in their clothes in the early 19th-20th centuries. In the end, it was concluded that despite the presence of certain local features in the types of clothing in different regions of the country, it had an all-Azerbaijani character.

Keywords: *ashug Alasgar, national clothes, alacha, satin, silk, chapkan, arkhalyg, chukha, pants, gown.*

Айтекин Гахраманова

ОПИСАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ КОСТЮМОВ В ТВОРЧЕСТВЕ АШУГА АЛЕСКЕРА

В статье были изучены виды национальной одежды, описанные в творчестве ашуга Алескера в начале XIX-XX вв., и высказано определенное мнение об азербайджанской культуре одежды.

В ходе исследования были представлены атлас, шаль, алача, кумаш, шелк, дарай, махуд, нимтана, тирма, хара и другие типы тканей, описанные в творчестве ашуга Алескера. В статье к исследованию были привлечены нижняя и верхняя одежда для женщин и мужчин, а также головные уборы и обувь. Проведен сравнительный анализ таких национальных видов одежды, как рубаха, наколенник, архалык, чуха, чапкан, минтана, платье и другие.

На основе анализа произведений Ашуга Алескера был сделан вывод, что наш народ, обладающий тонким вкусом, высоким художественным чутьем и гибким образом жизни, особое внимание уделял красоте, качеству и удобству материалов, которые они использовали в начале XIX-XX вв. В итоге был сделан вывод, что, несмотря на наличие определенных локальных особенностей в типах одежды в разных регионах страны, они носили общеазербайджанский характер.

Ключевые слова: *Ашуг Алескер, национальная одежда, алача, чапкан, шелк, архалык, чуха, платье.*

AŞIQ ƏLƏSGƏR BƏDİİ İRSİNDƏN SEÇMƏLƏR

QOŞMALAR

ALLAHIN ADI İLƏ

İbtidada “əlif” – Allah,
“Be” – birliyə dəlalətdi.
“Te” – təkdi vahidi-yekta,
Arif bu elmə bələddi.

“Se” – sabitdi doğru yola,
“Cim” – ucadı, bax calala,
“He” – mehribandı halala,
Münkir ondan xəcalətdi.

“Xe” – birdi xaliqu-əkbər,
“Dal” – doğru doqquz fələklər,
“Zal” – zikr eylə dildə əzbər,
“Re” – Rəsulumuz Əhməddi.

“Ze” – zəbanı aç Xudaya,
“Sin” – salam et, getməz zaya,
“Şin” – şövq elə o mövlaya,
Qeyri söhbət məsiyətdi.

“Sad” – səbri şahı-heydərə,
“Zad” – zərbin vurdu Əntərə,
“Ta” – tərif çıxdı göylərə,
Ağam kani-şücaətdi.

“Za” – zülm edəcək düşmənə,
“Eyn” – həyati-çəşmanə,
“Ğeyn” – gül-ğüli-dövrənə,
“Fe” – fəna, “qaf” – qiyamətdi.

“Kaf” – “kun” ilə tutub qərar,
“Lam” – lal, necə hesab verər,
“Mim” – möminə yol göstərər,
İsmi-paki Məhəmməddi.

“Nun” – nida eylər hər zaman,
“He” – hamıya yetər fərman,
“Vav” – vay deyər, yatma, oyan,
Sanma səhni-zərafətdi.

“Lam – əlifla” – birdi Allah,
“Ye” – yekdi adil padişah.
Ələsgər, tutduğun günah
Bağıslansa, çox hörmətdi.

YA ƏLİ

Sidq ilə tutmuşam, çağırram səni,
Xeybərin qalasın alan, ya Əli!
Hər kim ayırsa yarı yarından,
Elə tacü taxtın talan, ya Əli!

Aslan olub, merac yolunda yatan,
Əbu-Cəhlin daşın havaya atan,
Xurma lifəsiylə barmağın çatan,
Ağ devi zindana salan, ya Əli!

Ələsgərə nişan verən almanı,
İslam edən Qənbər ilə Salmanı,
Musaya öyrədən Turda kəlməni,
Cəbrayıl ustad olan, ya Əli!

VARIYMIŞ

Nələr gördüm, gəşt elədim dünyanı,
Hər bir işin qılı-qalı varıymış.
Yaxşı günün olurmuşsa yamanı,
Yaman günün yaxşı halı varıymış.

Haqq sözə gərəkdi, düz qiymət olsun,
Qiyməti verməyə mərifət olsun.
İnsanda insanlıq, səxavət olsun,
Neylərəm ki, cah-calalı varıymış.

Qayım ağa, niyə fikrə dalırsan,
Yoxsa ki, özündən hesab alırsan.
Sayılmaz mehmana keçə salırsan,
Sayılan qonağa xalı varıymış.

Çox gəzmışəm, az görmüşəm danəndə,
Deməliyəm, sözün yeri gələndə.
İnsan üzün görməyəsən dönəndə,
Açılanda, xoş camalı varıymış.

Ataş alıb, çox da yanma, Ələsgər,
Sənətindən heç usanma, Ələsgər,
Öz-özünə qubarlanma, Ələsgər,
Bu dünyanın Rüstam-Zalı varıymış.

GETMƏ GÖZ ÖNÜNDƏN, AY ŞƏKƏR XANIM

Getmə göz önündən, ay Şəkər xanım,
Könül mayıl olub o qələm qaşa.
Gəl əyləş məclisdə, sən mənim canım!
Mən saz çalım, sən də eylə tamaşa.

Mən aşığam, yasaq yoxdu dilimə,
Şükr eyləməm haqdan gələn zülümə.
Sənin kimi gözəl keçməz əlimə,
Yüz il gəzsəm bu dünyanı baş-başa.

Gözəllər sultanı, mələklər xanı,
Qaytarmazlar pirə gələn qurbanı.
Öldür Ələsgəri, qurtarsın canı,
Vay xəbərin göndər qohum-qardaşa.

GÜLƏNDAM

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşlı, Güləndam!
Alma yanağını, ay qabağını
Görən kimi ağlım çaşdı, Güləndam!

Tovuz kimi şux bəzənib durubsan,
Ala gözə siyah sürmə vurubsan.
Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!

Heç demirsən, Ələsgərim hardadı?
Səbəb nədi, gülün meyli xardadı?!
Mənim gözüüm sənin kimi yardıdı,
Hər cəfası mana xoşdu, Güləndam!

GÜLLÜ

Tovuz kimi qalxdın çeşmə başından,
Cəmi gözəllərin gözəli, Güllü!
Almadı yanağın, büllur buxağın,
Dodaqların meyli, məzəli, Güllü!

Qıya baxdın, məni saldın zillətə,
Yusif kimi necə düşdüm qürbətə.
Hicran qəmi məni salıb möhnətə,
Səni gördüm, dərdim azalı, Güllü!

Ələsgər qurbandı, ay boyu minə,
İncidən, mərcandan düzüb köysünə.
Tərsa üzün görsə, tez gələr dinə,
Alim görsə, gedər saz alı, Güllü!

XURŞİD

Camalın şöləsi nuri-təcəlla,
Çırağban eyləyib mahalı, Xurşid!
Açıldı niqabın ay qabağından,
Aldı başdan ağı, kamalı, Xurşid!

Sərv kimi işiğal verib anası,
Guşunda guşvara, qızıl tanası.
Bağçalar bülbülü, göllər sonası,
Dağların ceyranı, maralı Xurşid.

Sağdışı Mələkdı, var toy-büsatı,
Anası Nazənin, Həməzədi zatı.
Ələsgərəm, bu cür qızın qiymatı
Min tümən başlıqdı, bahalı Xurşid.

QAŞLARIN

Ay nazənin, ay qabağın altından
Nə göyçək çəkilib qara qaşların!
Gözlərin süzüldü, canım üzüldü,
Vurdu ürəyimə yara qaşların.

Əslin mələk, cismin huri, qılmandı,
Camalın şoxundan ciyərim yandı.
Zülümkartdı, çox nainsaf divandı,
Rəhm eləmir günahkara qaşların.

Gözlərin görənin canını alır,
Həsəratını çəkən vaxtsız qocalır.
Sərdarı, sultanı taxtından salır,
Bərhəm vurur ürüzgara qaşların.

Gözüm qaldı hilal qaşın tağında,
Məcnun oldum, qaldım Leyli dağında.
Yazıq Ələsgəri qoca çağında,
Zülm ilə çəkdirir dara qaşların.

ARASINDA

Təzə aşnalıqla köhnə dostluğun
Fərqi var qış ilə yaz arasında.
Namərddə qaydadı: kəsər basdığıın,
Hər kəs hesab çəksin öz arasında.
Qüdrətdən ucalan zülm ilə enməz,
Haqdan yanan çıraq bad ilə sönməz.
Dost dostdan inciyər, qəlbində dönməz,
Olar bir az ərki naz arasında.
Ələsgərəm, qəmi möhnətdi yüküm,
Fil çəkməz bu dərdi, mən necə çəkim?!
Haqq ilə nahaqqı axtaran hakim
Tapar qulaq ilə göz arasında

DAĞLAR

Bahar fəsli, yaz ayları gələndə
Süsənli, sünbüllü, lalalı dağlar.
Yoxsulu, ərbabı, şahı, gədanı
Tutmaz bir-birindən alalı* dağlar.

Xəstə üçün təpəsində qar olur,
Hər cür çiçək açır, lələzar olur,
Çəşməsindən Abi-Həyat car olur,
Dağıdır möhnəti, mələli dağlar.

Yazın bir ayıdı çox yaxşı çağın;
Kəsilməz çeşməndən gözəl yığnağın.
Axtarma motalın, yağın, qaymağın...
Zənbur çiçəyindən bal alı, dağlar!

Yayın əvvəlində dönərsən xana,
Son ayda bənzərsən yetkin bostana.
Payızın zəmhəri qoyur virana,
Dağıdır üstündən calalı, dağlar!

**Alalı – fərqli*

Gahdan çiskin tökər, gah duman eylər,
 Gah gəlib-gedəni pərişan eylər,
 Gahdan qeyzə gələr, nahaq qan eylər,
 Dinşəməz haramı, halalı dağlar.

Ağ xalat bürünər, zərnişan geyməz,
 Heç kəsi dindirib, xətrinə dəyməz.
 Sərdara söz deməz, şaha baş əyməz,
 Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar.

Köçər ellər, düşər səndən aralı,
 Firqətindən gül-nərgizin saralı.
 Ələsgər Məcnun tək yardan yaralı,
 Gəzər səndə dərddli, nalalı, dağlar!

DAĞLAR

Bir ay yarım nobahardan keçəndə,
 Car olur köysündən sellərin, dağlar!
 Çalxanır sonalar, çığırısır qazlar,
 Zəm-zəm* zümzüməli göllərin, dağlar!

Hanı mən gördüyüm qurğu-büsatlar?!
 Dərdməndlər görsə, tez bağı çatlar;
 Mələşmir sürülər, kişnəşmir atlar;
 Niyə pərişandı halların, dağlar?!

Hanı bu yaylaqda yaylayan ellər?!
 Görəndə gözümdən car oldu sellər.
 Seyr etmir köysündə türfə gözəllər,
 Sancılıdır buxağa güllərin, dağlar!

Hanı mərd iyidlər, boş qalıb yurdu?!
 Səxavətdə Eldar nur əlanurdu,
 Erkək kəsib, ağır məclis qururdu,

**Zəm bər (zəmhərir) – çox bərk soyuq, şaxta*

Şülən çəkiliydi malların, dağlar!

Gözəllər çeşməndən götürmür abı,
 Dad verə dahanda Kövsər şərabı.
 Xaçpərəstlə düşdü bund inqilabı,
 Onunçün bağlandı yolların, dağlar!

Sarınərdən top-tüfəngin atılı,
Qısır Murğuz Şah dağına çatılı.
Bir əmliyin bir tümənə satılı,
Xəzəl olu yenə pulların, dağlar!

Kəpəz, Murov, Qonur – gör neçə dağ var...
Üstünə nur yağsın, ay dəli Qoşqar!
Yayın orta ayında yağdırırsan qar,
Səf çəkib üstündə salların, dağlar!

Dumana qərq olur dağların başı.
Elə ki şər gəldi, qaraltdı qaşı,
Düşəndə gürg ilə kəlbın savaşı,
Uzun çəkir qilü-qalların, dağlar!

Halıyam Eldarın var cümləsindən,
Gecə yatmır bir-birinin bəhsindən.
İyid nərəsindən, güllə səsindən
Dəyməmiş tökülür kalların, dağlar!

**Sarınər, Qısır Murğuz, Şah dağı – dağ adlarıdır.*

**Kəpəz, Murov, Qonur, Qoşqar – dağ adlarıdır*

Həsənnənə, Həsənbaba qoşadı,
Xəşbulaq yaylağı xoş tamaşadı.
Arsız aşiq elsiz niyə yaşadı?!
Ölsün Ələsgər tək qulların, dağlar!

ÇƏKMİYƏ

İnsan payız ölə, yazda dirilə,
Zimistanda boran-qarı çəkmiyə.
Günü-gündən işi düşər müşgülə,
Hər kəs namus, qeyrət, arı çəkmiyə.

İncik olma qoca aşığın yaşından,
Vaqif ol könlünün eşq ataşından.
Bülbül gül yolunda keçər başından,
Əgər gül köysünə xarı çəkmiyə.

Eşq ucundan tapdı xatalar məni,
Qul deyə Həbəşdə satalar məni,
Qoyub top ağzına atalar məni,
Bəlkə, canım bu azarı çəkmiyə.

Xəstə könül gəzir bu təmənnada,
Möminlər pənahı, sən yetiş dada!
Mərd iyidə ölüm haqdı dünyada,
Yoxsul olub, ahü zarı çəkmiyə.

Ələsgər, dəstini üzmə damandan,
İstə mətləbini Sahib-zamandan.
Məhəmməd ümməti çıxmaz zindandan,
Ta ki Ağam Zülfüqarı çəkmiyə.

BU DÜNYADA ÜÇ ŞEY BAŞA BƏLADI

Bu dünyada üç şey başa bələdi;
Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.
İstəyirsən qurtarasan əlindən,
Birin boşla, birin boşa, birin sat.

Ov keçdi bərədən, ata bilməzsən,
Uçdu getdi əldən, tuta bilməzsən,
Yerisən, yüyürsən, çata bilməzsən,
Görürsən ki, baxtın yatdı, sən də yat.

Qılma Ələsgəri məhrumi-didar,
Lütf eylə ləbindən bir busə, ey yar.
İsmin üç hərf ilə eylərəm aşkar:
Biri “kaf”dı, biri “lam”dı, biri – “sad”.

DOLANIR

Axşam-sabah, çeşmə, sənin başına
Bilirsənmi, necə canlar dolanır?!
Büllur buxaq, lələ yanaq, ay qabaq,
Şahmar zülfü pərişanlar dolanır.
Afərin xudanın haqq-sayına!..
Camalları bənzər bayram ayına,
Belə gözəllərin xaki-payına
Mənim kimi çox qurbanlar dolanır.
Gördüm gözəlliyin bizə bildirir,
Qaş oynadır, xəstə könlüm güldürür,
İşvəyi nazıyla adam öldürür,
Qəmzəsində nahaq qanlar dolanır.
Məni qoca gördü, ürbəndin açdı,
Ala gözlərinə gözüm sataşdı,
Huş başımdan getdi, xəyalım çaşdı,

Mürği-ruhum asimanlar dolanır.
Adım Ələsgərdir, Göyçə – mahalım,
Dolanım başına, mən dərdin alım,
Hüsnün şöləsinə xəstə xəyalım
Pərvanədi, şəmistanlar dolanır.

DOLANSIN

Gərdəninə neçə şahmar dolanıb,
Könül istər, o şahmara dolansın.
Ərzim alıb, iltimasım tutmasan,
Məcnun olsun, bu dağlara dolansın.

Bəyənmişəm xəsyətini, halını,
Yaradan bol verib huş-kamalını,
Sən Allah, gizlətmə mənə camalını,
Şöləsinə, qoy, füyqara dolansın!

Bal ki bahalandı, qırıldı arı,
Yağ satanlar mala saldı azarı,
Min manata qaldırdılar onları,
Nə gün çıxsın, nə sitara dolansın!

Dad sənə əlindən, çarxı-kəcmədar!
Ürəyimdə yüz dərmansız yaram var;
Aşıq – dəyirmançı, ağa – çarvadar,
Sərraf gəlsin bu bazara, dolansın!

Zalım cəllad nə giribdi qəsdinə;
Xəbər verin övladına, dostuna.
Şahlar şahı sayə salsın üstünə,
Ələsgər tək baxtı qara dolansın!

YAXŞI HÖRMƏT İLƏ, TƏMİZ AD İLƏ

Yaxşı hörmət ilə, təmiz ad ilə
Mən dolandım bu Qafqazın elini.
Pirə ata dedim, cavana – qardaş,
Ana-bacı bildim qızı, gəlini.

Hər kəs bu dünyanı fani bilməsə,
Həm savabı, həm üsyanı bilməsə,
Namusu gözləyib, nəni bilməsə,
Əli Zülfüqarı kəssin belini!

Bədəsildən hərgiz olmaz heç əsil,
Lənət sana gəlsin, pis soy, pis nəsil!
Firib-fəsad ondan qalxar müttəsil,
Öluncə tərgitməz öz əməlini.

Yaxşı tanı, dağıtmaynan huşunu,
Dostun oğraşsan, qandım işini,
Badkeş bənd eləmə, çək qəmişini,
Nəzmə cəzm eyləməşeytan felini!

Yazıq Ələsgərəm, bir kəminə qul,
Əysik sözü hərgiz etmərəm qəbul.
Bəndeyi-xudayam, ümməti-Rəsul,
Dost tutmuşam Şahi-Mərdan Əlini.

GÖRMƏDİM

Bivəfanın, müxənnəsin, nakəsin
Doğru sözün, düz ilqarın görmədim.
Namərdin dünyada çox çəkdim bəhsin,
Namusun, qeyrətin, arın görmədim.

Yetəni özümə mən dost eylədim,
Yolunda canıma çox qəsd eylədim.
Söyüddən bağ saldım, peyvəst eylədim,
Almasın, heyvasın, narın görmədim.

Nəfs aldatdı, gədalara xan dedim,
Bihudə kollara gülüstan dedim.
Əbəs yerə bivəfaya “can” dedim,
Zəhmətin çox çəkdim, karın görmədim.

Huşum çaşdı, düşdüm olmaz oyuna,
Yetmədim gözəlin əsli-soyuna,
Aşıq oldum simasına, boyuna,
Hayıf ki, kamalda dərin görmədim.

Ələsgər, elmində olma nabeləd,
Doğru söylə, sözün çıxmasın qələt.
Şahiddə iman yox, bəydəədalət,
Qazıların düz bazarın görmədim

DÜNYADA

Qafil dilim, bu nə yoldu tutubsan,
Sərf edirsən nə kamaldı dünyada.
Dövlətə güvənib, gül tək açılma,
Çox sənin tək güllər soldu dünyada.

Kibridən qəlbində bərkitmə barı,
Top dəyər, dağılar bürcü, hasarı.
Yüz sənin tək ahu gəzən şahmarı,
Fələk kəməndinə saldı dünyada.

Guşumda sırğadı, sinəmdə dağdı;
Ağıllı unutmaz, necə ki sağdı:
Dövlətdən qismətin beş arşın ağdı,
Çəkdiyin qovğadı, qaldı dünyada.

Fələk bərhəm edib çox nizamları:
Söndürüb zülm ilə yanan şamları.
Hayıf cavanların gül əndamları,
Mara, mura qismət oldu dünyada.

Yığılar məxluqat, qurular məhşər,
Boyunlarda kəfən, əllərdə dəftər,
Onda vay halına, yazıq Ələsgər,
Özün getdin, sözün qaldı dünyada.

GƏRƏKDİ

Aşıq olub, diyar-diyar gəzənin,
Əvvəl, başda pür kamalı gərəkdi.
Oturub-durmaqla ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdi.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandır,ə,
Şeytanı öldürə, nəfsin yandır,ə,
El içində pak otura, pak dura,
Dalısınca xoş sədalı gərəkdi.

Danışdığı sözün qiymətin bilə,
Kəlməsindən ləlü gövhər süzülə,
Məcəzi danışa, məcəzi gülə,
Tamam sözü müəmmalı gərəkdi.

Arif ola, eyham ilə söz qana,
 Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana,
 Saat kimi meyli haqqa dolana,
 Doğru qəlbi, doğru yolu gərəkdi.

Ələsgər haqq sözün isbatın verə,
 Əməlin mələklər yaza dəftərə,
 Hər yanı istəsə, baxanda görə,
 Təriqətdə bu sevdalı gərəkdi

XOŞ GƏLDİN

Tərən tamaşalı, maral baxışdı,
 Qədəm qoyub, asta-asta xoş gəldin!
 Yolun sadağası can ilə başdı,
 Qurban sənə kimi dost, xoş gəldin!

Biz ki ilqar keçirmişik aradan,
 “Amin” desən, tez düzəldər Yaradan.
 Könlüm yasdan çıxdı, qəlbim qaradan,
 Gülə-gülə bu həvəsdə xoş gəldin!

Gözəllər sultanı, ay mələkzadə,
 Özün kimi gözəl yoxdu dünyada.
 Sən ki Ələsgəri salıbsan yada,
 O səbəbdən gözüüm üstə xoş gəldin!

DÖNDÜ, NƏ DÖNDÜ

Çarx dolandı, baxtım tapdı tənəzzül,
 İqbalım şikara döndü, nə döndü!
 “Can” deyən dostlarım, şux gözəllərim
 Ovsunalmaz mara döndü, nə döndü!

Fərhad gördü, sevdi Şirin camalın,
 Şirin dost əlindən şirin cam alın.
 Şirincə dövlətin, şirincə malın
 Axırı zəhrimara döndü, nə döndü!

Dad sənə əlindən, çarxı-kəcmədar,
 Günüm qara keçdi, işim ahü zar.
 Hay verrəm, qıy vurram, eyləmir şikar,
 Tərən baxtım sara döndü, nə döndü!

Qəza-qədərinə fəhm eylə, bir gül,
Tərəqqidən təvəllüddü tənəzzül.
Muşriki göndərdi hakimi-adil,
Şümr sitəmkara döndü, nə döndü!

Bu dərd qaldı Ələsgərin canında,
Haqq-nahaqq seçilər haqq divanında.
Gövhər zibil oldu nadan yanında,
Dünya mana tara döndü, nə döndü!

DÖNÜBDÜ

Fələyin qəhrindən, el töhmətindən
Dərdim artıb, bir ümmana dönübdü.
Dostun firqətindən, yar həsrətindən
Bahar mana zimistana dönübdü.

Eşqin girdabında düşmüşəm ləngə,
Torbakeşlər tənə qılır peşəngə,
Gür bəşirə dönüb, muşlar pələngə,
Bəqə qızıb, kərgədana dönübdü.

Arif, bu sözləri fikr eylə dərin,
Artırma dərdini sən Ələsgərin.
Qiblənüma məhəbbətli dilbərin
Meyli bizdən qeyri yana dönübdü.

DÜŞDÜ

Çərşənbə günündə, çeşmə başında,
Gözüm bir alagöz xanıma düşdü.
Atdı müjgan oxun, keçdi sinəmdən,
Cadu qəmzələri qanıma düşdü.

İşarət eylədim, dərdimi bildi,
Gördüm həm gözəldi, həm əhli-dildi.
Başını buladı, gözündən güldü,
Güləndə qadası canıma düşdü.

Ələsgərəm, hər elmdən halıyam,
Dedim: sən təbibsən, mən yaralıyam,
Dedi: nişanlıyam, özgə malıyam,
Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü

EYLƏMİŞƏM

Ala gözlüm, səndən ayrı düşəli,
 Hicranın qəmiylə kef eyləmişəm.
 Ah-vay ilə günüm keçib dünyada,
 Qəm satıb, dərd alıb nəf eyləmişəm.

Səndən ayrı şad olmuram, gülmürəm,
 Canımdan bezmişəm, ölə bilmirəm.
 Nə müddətədi qulluğuna gəlmirəm,
 Bağışla təqsirim, səf* eyləmişəm.

Həsərət qoyma gözü-gözə, amandı!
 Yandı bağrım, döndü közə, amandı!
 Keçən sözü çəkmə üzə, amandı!
 Hədyan danışmışam, laf eyləmişəm.

İnsafdımı gülə həmdəm xar ola,
 Tülək tərlan ovlağında sar ola?!
 Ələsgər istər ki, bir bazar ola,
 Seçmişəm gövhəri, saf eyləmişəm.

*Səf – səhv

EYLƏR

“Can” deməklə candan can əskik olmaz,
 Məhəbbət artırar, mehriban eylər.
 “Çor” deyənin nəfi nədi dünyada,
 Abad könlü yıxar, pərişan eylər.

Nakəs adam danışıda saz olar,
 Kərəmdən kəm, səxavətdən az olar.
 Nütfədən qarışan şeyitbaz olar,
 Mərd də sığıdırmaz, nahaq qan eylər.

Bir gün Mansır qalxar, gələr toxmaq-yay,
 Dağları atmağa eylər haqq-say.
 Seçilməz məhşərdə nə şah, nə gəday,
 Xaliqi-ləmyəzəl haqq divan eylər.

Məzəmmət eyləmə mən binəvanı,
 Sahibi-səltənət, ey gövhər kanı.
 Mənim sözüm yoldan çıxan mollaı,
 İnşallah, qaytarar, müsəlman eylər.

Mən istərəm, alim, mömin yüz ola,
Meyli haqqa doğru, yolu düz ola,
Diliylə zəbanı üzbəüz ola,
Ələsgər yolunda can qurban eylər.

GETMƏ, AMANDI

Gözəllər sultanı, mələklər şahı,
Alagöz cananım, getmə, amandı!
Dərdindən xəstəyəm, çəkirəm ahı,
Həkimim, loğmanım, getmə, amandı!

Camalın göyçəkdi bayram ayından,
Görən doymaz qamətindən, boyundan.
Layiq deyil qurban kəsım qoyundan,
Sana qurban canım, getmə, amandı!

Mən sana nə deyim, ay mina gərdən?!
Kəsmə məhəbbətin, gəl, Ələsgərdən.
Günahkar qulunam, salma nəzərdən,
Kərəmli sultanım, getmə, amandı!

SARI KÖYNƏK

Cilvələnib, nə qarşımda durubsan,
Canım sana qurban, ay sarı köynək!
Mələksən, çıxıbsan cənnət bağından,
Heç kim olmaz sana tay, sarı köynək!

Doymaq olmaz işvə, qəmzə, nazından,
Fərə kəklik kimi xoş avazından.
Yel vurdu, rübəndi atdı üzündən,
Elə bildim, doğdu Ay, sarı köynək!

Gözəlsən, tərifin düşüb mahala,
Zər kəmər yaraşır qaməti-dala.
Ləb qönçə, diş inci, yanağın lala,
Çəkilib qaşların yay, sarı köynək!

Gərdənə yaraşır qızıl hamayıl,
Görənin ağlımıyləyib zayıllı.
Həsərin çəkənlər olubdu sayıl,
Yığır qapılardan pay, sarı köynək!

Tutu dilli, sərv boylu Salatın,
Yoxmu mərhəməti bu səltənətin?!
Göndər gəlsin Ələsgərin xələtin,
Eyləmə əməyin zay, sarı köynək!

QOCA BAXTIM

Nə sevda tapıbsan, nəyə talıbsan,
Hansı qəflətdəsən, gəl, qoca baxtım!
Ya məndən küsübsən, ya qocalıbsan,
Bu sınıq könlümü al, qoca baxtım!

Çəkilib pünhana, deyirsən: “Sən döz”.
Qiyamət odundan pisdə tənə söz.
Gümüşüm tunc oldu, zərü zibam – bez,
Qəlp çıxır aldığı mal, qoca baxtım!

Özüm aşiq oldum, oğlum – gülləçi,
Bildim ki, qalacaq dövlətin üçü.
Qırıldı mal-qoyun, qalmaqda keçi,
İndi də yığılıb kal, qoca baxtım!

Mardan şirə çəkib, daşdan keçərdin,
Dəryalardan lələ gövhər seçərdin,
Pərvazlanıb, Qafdan-Qafa uçardın,
Keçən günü yada sal, qoca baxtım!

Təqdir üçün yaxşı deyil bu adət:
Gah çox sevir, gah eyləyir xəcalət.
İyidlər at vermir, gözəllər – xələt,
Gəlmir tənəkiylə bal, qoca baxtım!

Səksəni, doxsanı ötübü yaşım,
Qovğaya düşübdü bələli başım.
Əzrayıl həmdəmin, məzar yoldaşım,
Daha köç təblini çal, qoca baxtım!

Ələsgər kəsilib səbrü aramdan,
Oxlayıbsan, qanlar axır yaramdan.
Sövdə qıl haqq ilə, əl çək haramdan,
Halaldan mətləbin al, qoca baxtım!

OLMAZ

Bu dünyada mən təcrübə elədim,
Nakəs körpüsündə heç bünyad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz.
Yadın oğlu yağlı aşə mehmandı,
Dar günündə görərsən ki, usandı.
Düşman günü düşmanınla düşmandı,
Yüz il keçə, qohum sənə yad olmaz.
Ələsgərin sözün yetir nisaba,
Sərf edənlər səbt eləsin kitaba.
Heç namərdin adı gəlməz hesaba,
Mərd bir olar, onda iki ad olmaz.

OLMAZ

Arif məclisində bir söz söyləyəm,
Nə hədyan, nə çaşqın, nə qələt olmaz.
Nütfədən pak olan, loğmadan halal,
Mərifət elminə nəbələd olmaz.

Bir söz söyləyəyəm, ariflər qanar,
Müxənnətlər etdiyindən utanar.
Varlıqda dost olma, yoxluqda – kənar,
“İyidəm” deyəndə bu adət olmaz.

O dünyanı, bu dünyanı gözləyəm,
Həm savabı, həm üsyanı gözləyəm,
Namus qədri bilib, nanı gözləyəm,
İnşallah, heç yerdə xəcalət olmaz.

Bir şəxsin sənəti istəmək ola,
Səxavət eyləməz, Hatəm-Tey* ola,
Dövlət tapa, gədalıqdan bəy ola,
Başı ərşə çıxsa, ədalət olmaz.

Ələsgər, mətləbin Xudadan istə,
Kərəm olmaz müxənnəsdə, xəsisdə.
Bəylik, göylük, səylik olan məclisdə
Qaç ki, orda xeyir-bərəkət olmaz.

**Hatəm-Tey – Hatəmi-Tai*

OLMAZ

Qabiliyyətdə, mərifətdə, kamalda
Bu cahanda sənin kimi can olmaz.
Camalını görən tapar imanı,
Görüb ayrı düşən müsəlman olmaz.

Səni görən aşiq düşməz həvəsdən,
Əl götürməz bu söhbətdən, bu bəhəsdən.
Müxtəsəri, meylin dönsə hər kəsdən,
Gözündə nur, cəsədində qan olmaz.

Qüdrətdən çəkilib qaməti-şahbaz,
Sən gələn yollara üzüm payəndaz.
Mən ölüm, aç üzün, çox eyləmə naz,
Göz gözə baxmasa, mehriban olmaz.

Gözəlliyin haqq isbata yetirib,
Əsmər yanağında güllər bitirib.
Züleyxa təmkini səndən götürüb,
Sənin tək nə mələk, nə qılman olmaz.

Ələsgərəm, eşq oduna sarışdım,
Firqətindən yandım, yandım, alışdım.
Gizlin sirrim mən Loğmana danışdım,
Sənsiz bu dərdimə heç dərman olmaz.

OLMAZ, OLMAZ

Aşıq olan eşqə düşər, dərd çəkər,
Mənim kimi dərdi yüz olmaz, olmaz.
Hər ağacdən sandal, hər yarpaqdan gül,
Hər torpağın tamı duz olmaz, olmaz.

Sözün yeri gəldi, qoy deyim barı,
Eşidənlər məni görməsin karı;
Aşığın nisyəsi, namərd ilqarı,
Desələr, inanma, düz olmaz, olmaz.

Zikirsiz mömini şeytan aldadar,
Sayğısız iyidi düşman aldadar,
Ağılsız cahili kirşan aldadar,
Günü keçmiş qarı qız olmaz, olmaz.

Görməmişəm öküz yeriyə yorğa,
Gədədən bəy olmaz, dəlidən darğa,
Suda çimmək ilə sağsağan, qarğa,
Göldə silkələnib, qaz olmaz, olmaz.

Ələsgər, sərrafsan, gövhəri tanı,
Dosta qurban olsun düşmanın canı.
Comərdin kisəsi, mərdlərin nanı,
İnşallah, öluncə az olmaz, olmaz.

OLMUŞAM

Ələstü bürəbbüküm qalu-bəladan
Mərdin mövlasına nökr olmuşam.
Sürtmüşəm üzümü xaki-payına,
Elm tapıb, sinədəftər olmuşam.

On bir aydı, mənim üzüm gülmədi,
Qəza qəhri məndən heç üzülmədi,
Yaxşı dostlar yaman gündə gəlmədi,
Dost sarıdan çox mükəddər olmuşam.

Baxt yatanda, qohum-qardaş yad olu,
Məğrurluq eyləyən namurad olu.
Bayram günü islam olan şad olu,
Mən qəmgin olmaqda kafər olmuşam.

Ələsgərəm, düşdüm qəza qəhrinə,
Fələk top bağladı ömrüm şəhrinə,
Eynim yaşı dönüb Ceyhun nəhrinə,
Ağlamaqdan zarü müztər olmuşam.

YAXŞIDI

Arif olan, gəlin sizə söyləyim,
İyid sözü mərd-mərdana yaxşıdı.
Kişi gərək dediyindən dönməsin,
Biilqardan bir zənana yaxşıdı.

Qəlbi düz olanın evi hac olu,
Qonşuya kəc baxan özü ac olu.
İkiarvadlılıq mardan acı olu,
Bez geydirsən bir canana yaxşıdı.

Ələsgər Kövsərdən badə içəndə,
Gəşt eləyib, mərd iyidi seçəndə.
Güzəran xoş olub, gün xoş keçəndə,
Ağ otaqdan tövləxana yaxşıdı.

TƏCNİSLƏR

AYAĞA – QARQAR

Var olsun Qarabağ, əcəb səfadi,
 Başa Xaçın axar, ayağa – Qarqar*
 Göyçə qar əlindən zara gəlibdi,
 Muğan həsrət çəkər: a yağa qar, qar...
 Ahən gəzər, səngə verər mər dana,
 Mərd oğulun qəhrin çəkər mərd ana.
 Mərd iyid meydanda durar mərdana,
 Muxənnət yapışar ayağa, Qarqar.
 Ələsgəri çəkməginən ala sən,
 Geyinibsən, yar, qəddinə ala sən.
 Lazımdı ki, qərrib könlün alasan,
 İncidərsən, sana, ay ağa, Qarqar.

AY ANA, ANA

Qarlı dağlar gəldi düşdü araya,
 Qalmışam qürbətdə ay ana, ana!
 Təbib yoxdu, dərman edə yaraya,
 Sızıldaşır yaram a yana-yana.
 Mən qurban eylərəm yara canımı
 Götürüb doğraya, yara canımı.
 Alıb tərpe-dırnaq yara canımı,
 Bilmirəm dərmanı ay ana, ana!*

Geyibdir qəddinə yar alacanı,
 At müjgan oxunu, yarala canı.
 İstər Ələsgərdən yar ala canı,
 Tökəndə zülflərin a yana, yana.

*Xaçın və Qarqar – çay adlarıdır

*Ana – ona

BİRİ “SİN”

İsmin üç hərifdi, ay çeşmi-xumar;
 Biri “mim”di, biri “nun”du, biri – “sin”.
 Həsrətindən yüz min gizlin dərdim var,
 Kimsəm yoxdu, açam deyəm birisin.
 Saldın məni ataşa hey, nara hey,
 Gözüm ağlar, dilim şəkər nara hey.
 Müştəriyəm, dost, qoynunda nara hey,
 Bimürvət, satmırsan, alam birisin.

Siyah zülfün nə tökübsən yana sən?!
Ya hurisən, ya pərisən, ya nəsen?
Demədim ki, eşq oduna yanasan,
Mən dedim ki, dur qıraqdan bir isin.
Ələsgərin yaz sözlərin varığa,
Yuyar qəssal, bükər qəddin var ağa.
Bu səfərdə üç ehtiyat var, ağa:
Biri mizan, biri Sirat, biri sin.

DE BİR ÜZ, BİR ÜZ

Səndən ötrü ömrüm barın becərdim,
Mübarək dəstinlə de bir üz, bir üz!
Ölüb bu dünyadan həsrət gedirəm,
Qoysan üzüm üstə de bir üz, bir üz!
İpək nazbalışa Mina dayandı,
Həcər nalə çəkdi Minada, yandı.
Həsrətindən dərdim minə dayandı,
Sən gəlsən, əysilər de bir üz, bir üz.
Bayqu həsrət çəkdi, yara vermədi,
Təbib neştər vurdu, yara vermədi.
Yazıq Ələsgər, əlin yara yetmədi,
Çalxan qəm bəhrində, de bir üz, bir üz.

DODAQDƏYMƏZ TƏCNİSLƏR

A YAĞA-YAĞA

Gəldi yaz ayları, həsrət çəkər xak,
Deyər: – Neysan gələ a yağa-yağa.
“Lənət şeytana!” – de, şər işdən əl çək,
Şeytan səni salar ayaq-ayağa.
Səyyad dəryalarda alar cəng ələ,
Həsrət çəkər: çiskin gələ, çən gələ!
Əzrayıl sinəni çəkər çəngələ,
Qəssal qəss eyləyər ay ağa, ağa.
Keçən qəncər gər erkəkdi, gər dişi,
Dəllək çağır, çəkdirəcən gər dişi.
Qəzanın qədəri, çarxın gər dişi
Sərsəri tez salar ayağa, yağa.
Ələsgərdən çəkilərsən a yana,
Sirr işini nahaq saldın əyana.
Çırağın ki, İlahidən a yana,
Ehtiyacın nədi a yağa, yağa?!

NƏDİ AD

Şəriətlə təriqəti seçənlər,
 Təriqətlə həqiqətin nədi adı?
 Hansı şah haqq ilə ilqar eylədi,
 Nə incidi, nə ah çəkdi, nə dadı?
 İstəyirsən seyr edəsən Sinanı,
 Şər işlərdən saqın, saxla sinanı.
 Sədət gətirdi sini içində si nanı,
 Dildə qaldı nə ləzzəti, nə dadı!
 Ələsgər də eşq içində qaladı,
 Şirin canın atasına qaladı.
 Ər iyidin canı getsə, qala adı,
 Nakəslərin dəhr içində nə də adı!

**Aşıq bu misrada "Heydəri çağır" demək istəmişdir.*

CIĞALI TƏCNİSLƏR**A YAĞA MƏNİ**

Arif olan, bir od düşüb canıma,
 Əridib döndərir a yağa məni.
 Aşıq deyər, ay ağa,
 Yetiş dada, ay ağa,
 İllər xəstəsi canım,
 Yar gəldi, qalx ayağa!
 Ağa olan qulun salmaz nəzərdən,
 Salma nəzərindən, ay ağa məni!
 Kamil ovçu, ovun görcək sin, ayə!
 Oxu dərsin əzəl başdan "sin" ayə!
 Aşıq deyər, sin, ayə!
 Oxu dərsin "sin" ayə!
 Xəstənin gözü düşmüş
 Yetkin nar, tər sinayə.
 Ömr azaldı, vədə yetdi sinə, ayə!
 Bir gün də bükərlər ay ağa məni.
 Mənim yarım yaşıl geyib, incidir,
 İncə bəldə gümüş kəmər, inci, dürr.
 Aşıq deyər, inci, dürr,
 İnci – mərcan, inci – dürr.
 Yaman övlad, bəd qonşu
 Qohum-qardaş incidir.
 Xəstə düşdüm, bu dərd məni incidir,
 Tut dəstimdən, qaldır ayağa məni!

Ələsgərəm, dada gəldi, budu yar,
Bayquların məskəni bu diyar.
Aşıq deyər, budu yar,
Gül bəsləyən bu diyar.
Canım sadağa verrəm,
Qəbuldursa, budu, yar!
Al xəncəri, bağrım başın, budu, yar,
El içində salma ayağa məni!

ÜZ HA ÜZ

Mərifət bəhrində qəvvasam deyən,
Gir dərin dəryaya, çalxan, üz ha üz.
Mən aşığam, üz ha üz,
Sonam, göldə üz ha üz.
Bivəfadan yar olmaz,
Ömür üzsən, üz, ha üz.
Qarı düşman bir də gəlib dost olmaz,
Əlin tutub yalvarasan üz ha üz
Üz ha üz – yüz ha yüz.
Dərviş olan gedər gəzər dərinə,
Yerkən açar dayazlarda, dərinə
Mən aşığam, dərinə,
Dayazlarda, dərinə.
Qul olasan, qalasan
Nazlı yarın dərinə.
Əl açasan ərənlərin dərinə,
Calayasan sınıq könül üz ha üz.
Ələsgərim, ağlayasan, güləsən,
Bülbül kimi aşıq idin gülə sən.
Mən aşığam, güləsən,
Danışasan, güləsən.
Bağban öldü, bağ soldu,
Həsərət qaldın gülə sən.
Naşı bağban, əl uzatma gülə sən,
Çək əlini qızılgüldən üz ha, üz!

DİVANILƏR**BAŞ ENDİRİR**

Ələstidən "bəli" deyən
 Sübhana baş endirir.
 Məhəmmədə tabe olan
 Qurana baş endirir.
 Özü birdi, adı minbir,
 Vəhdəhu əl-laşərik;
 Əhli-mömin görə bilməz,
 Pünhana baş endirir.
 Ölməyincə bu sevdadan
 Çətin dönəm, usanam;
 Həqiqətdən dərs almışam,
 Şəriətdən söz qanam.
 Şahi-Mərdan sayəsində
 Elm içində ümmanam;
 Dəryaların qaydasıdı,
 Ümmana baş endirir.
 Biçərə Aşıq Ələsgər,
 Olma elmə nabeləd;
 Danışanda doğru danış,
 Sözüün çıxmasın qələt.
 Çox qazansan, az qazansan,
 Beş arşın ağdı xələt;
 Mal-dövlətə baş endirən
 Əfsana baş endirir.

KEÇMİŞƏM

Bir bivəfa dost yolunda
 Başu candan keçmişəm:
 Unutmuşam doğru rahı,
 Din-imandan keçmişəm.

Zərrəcə gəlməz eynimə
 Bu dünyanın cifəsi,
 Tərk edib dövləti, malı,
 Xanimandan keçmişəm.

Dərdim çoxdu, kimə deyim?
 Yoxdu dərd bilən həkim.
 Sərraf sənsən, aç xırd eylə,
 Ləlü gövhərdi yüküm.

Şahi-Mərdan sayəsində
Kimsədən yoxdu bakım;
Sidqi-dillə sığınmışam,
Mən ümməndən keçmişəm.

İsmimdi Aşıq Ələsgər,
Budu dövrənim mənim;
Qüribət eldə bir gözəldə
Qaldı peymanım mənim;

Öldürsələr bu sevdada,
Halaldı qanım mənim;
İncimərəm, dost yolunda
Bu ziyandan keçmişəm.

MÜXƏMMƏSLƏR

APARIR

Mərd iyidin məclisindən
Aşıq gəlir, at aparır;
Tər tökür, zəhmət çəkir,
Açır hər büsat, aparır;

Bu dünyanın şöhrətidi
Demə biisbat aparır;
Mərdlərə canım sadağa,
Zəhləmi bədzat aparır.
Ölmək var, dirilmək var,
Qail ol miyata* gedən!
Qəlbində şeytan mətahın
Alıb sata-sata gedən!
Sirat əl-müstəqimdə
Tapar səni xata, gedən!
Zülm ilə, sələm ilə
Yığıb, ziyarata gedən!
Ziyarata getmək deyil,
Urusa sursat aparır.

Bilirsən ki, ölüm haqdı,
Bu nə tələşdi dünyada?!
Kimi gördün ki, qəzadan
Qurtardı, qaçdı dünyada?!
Çoxlarını fələk qoyub

Gözü qan-yaşdı dünyada.
 Səxavətsiz dövlət, bilin,
 Barsız ağacdı dünyada;
 Nəfi yox, zəhməti çox,
 Sel gəlir, afat aparır.
 Ovçusan, bərədə dur,
 Maral gəlir, at, keçməsin.
 Möminsən, qafil olma,

**Miyata – miada*

Vaxtı-ibadat keçməsin.
 Tülkü gəlib aslan olub,
 Eşşək gəlib at keçməsin.
 Muxənnəs ilə nakəsin
 Əlinə fürsət keçməsin;
 Halalı harama qatır,
 Şeytana sovqat aparır.
 Sözümlün bir parasını
 Saxlamışam, xəlvətdədi;
 Zamana muxənnət olub,
 Sur indi muxənnətdədi;
 Bir az namus gözləyənin
 Axır, boynu kəmənddədi;
 Dünyada “iyidəm” deyən
 Ölüb, ya qəzəmətdədi;
 Bu dünyanın ləzzətini,
 Bilin, bığırat aparır.
 Qılışdı qardaşlıqlarım
 Dedi bir dana, vermədi;
 Çarx dolandı, iqlal yatdı,
 Döndü zamana, vermədi.
 İsmayıl ilə İrvaham
 Mərdü mərdana vermədi.
 Sarıdaşlı Bayramalı
 Qaçdı pünhana, vermədi;
 Aşığın danasın vermir,
 Yüz manatın tat aparır.
 Ələsgərəm, vəsf eləyəm,
 Budu təlaşım Xanlara.*

**Xanlar – Kəlbəcər rayonunun Ağdaş kəndindən imiş.*

Şahi-Mərdan kömək olsun
 Əziz qardaşım Xanlara!
 Hatəm kimi mətləb verir
 Düşəndə işim Xanlara;

Nə ki aşiq gördüm deyir:
“Qurbandı başım Xanlara!”
Kimisinə mal bağışlar,
Kimi yüz manat aparır.

DOLANIR

Bu günkü məclisimdə
Görün, necə can dolanır?!
Bəzənib tovuz kimi,
Huriyü qılman dolanır;
Aləmə aşikardı,
Aşıqdan pünhan dolanır;
Qaşları cəllad olub,
Qəməsində qan dolanır.
Şəst ilə xaki-payına
Gör neçə qurban dolanır?!
Hər yanı axtarmışam,
Yaranmayıb böylə afat;
Xaliqin nurundadı,
Zikr olunur ismi “həyat”.
Üzünü görən kimsə
Gərək çevirsin salavat.
Diriyə ölüm yoxdu,
Mürdələr də tapar həyat,
Meylini döndərəndə,
Çarx dönür, dövrən dolanır.
Əndam ağ, bədən nazik,
Gərdən misli-sürəhidi;
Çöhrəsi şölə saçır,
Göylərin şəmsü mahıdı.
Qaş qara, gözlər ala
Bu ki mələklər şahıdı.
Qınamayın Ələsgəri,
Gözəlliyin məddahıdı;
Qüdrətin naqqaşına
Olubdu heyran, dolanır.

MƏLƏK

Mən səni bənzətmişəm
Huriyə, qılmana, Mələk!
Baxışın canlar alır,
Qəməzən səkir qana, Mələk!
Qaşın qüdrətdən çəkilib,

Oxşayır kamana, Mələk!
 Xalının bir dənəsin
 Vermərəm cahana, Mələk!
 Üzün görüb ayrı düşən
 Qalar yana-yana, Mələk!

Geyinib əndamına
 Əbrü ətlaz, alı gözəl;
 Xara don, zərin nimtənə,
 Başındakı şalı gözəl;
 Bəxtəvər gümüş kəmər
 Qucur qəddi-qalı gözəl;
 Qulağında qızıl sırğa,
 Zənəxdanda xalı gözəl;
 Qılıbsan hüsnün şamına
 Sən məni pərvana, Mələk!

Gözəlin məclisində
 Şirin söhbət, saz dolanır;
 Hüsndən könüllərə
 Bahar keçir, yaz dolanır;
 Süzür, gəlir səkə-səkə,
 Sanki, quba-qaz dolanır;
 Qaşında, kirpiyində
 İşvə, qəmzə, naz dolanır;
 Gözləri cəllada dönüb,
 Qəsd eləyir cana Mələk.

Gözəllər dəstə-dəstə
 Qulluğuna sana gəlir;
 Ağ, rəiyyət, bəy, gədə
 Əmrinə, fərmana gəlir;
 Aşıq, alim, molla, seyid
 Dad çəkir, amana gəlir;
 Dəlilər daxil düşür,
 Mərizlər Loğmana gəlir;
 Xəstədi, Ələsgəri
 Sən yetir dərmana, Mələk!

ŞAH DAĞI

Aləmdə dastan olub
 Səddin, sorağın, Şah dağı!
 Açılıb nərgiz, bənövşən,
 Əcəbdi çağın, Şah dağı!
 Abi-kövsər kimi axır

Çeşmə, bulağın, Şah dağı!
Heyif ola, bu çeşmədə
Yoxdu bir sağın Şah dağı!
Müxənnət yaylar köysündə,
Pozar damağın, Şah dağı!
Naqq səni cənnət yaradıb,
Qanan yoxdu, qədrin bilə;
Sədrin badi-səfasından
Xəstə könlüm gəldi dilə;
Mürğ tək balü-pər açdım,
Oxudum döndüm bülbülə;
Bir gözəl keçdi qarşından
Gözlərindən gülə-gülə;
Dağıtdı ömrüm qəfləsin,
Nə çoxdu yağın, Şah dağı!
Süsən, sünbül, gül, ərğəvan
Köysündə lələzar verib;
Alan, satan gözəllər,di,
Nə rəvac bazar verib;
Damənin çəhar fəsildi,
Hər meyvə bitib, bar verib;
Xudam səni çox bəyənilib,
Bir belə ixtiyar verib;
Dalın dənizə söykənib,
Kürdü ayağın, Şah dağı!
Bir tərəfin Çənbərəkdı,
Görənin həvəsi gəlir;
Topaşandan qəflə işlər,
Gəncənin meyvəsi gəlir;
İstanbulun al qumaşı,
Bağdadın xurması gəlir;
Oxuyur türfə gözəllər,
Kəklik tək sədası gəlir;
Aşıq üçün cənnət qoxur
Daşın, torpağın, Şah dağı!
Mən gəzmişəm Qafqazyanı,
Haqq səni bir xəlq eləyib;
Ağrı dağı padişahdı,
Səni vəzir xəlq eləyib;
Çiçəklərin kimyədi,

**Sağı (saqi) – şərab paylayan*

Daşını dürr xəlq eləyib;
Boyun minadan çəkilib,

Sərində pir xəlv eləyib;
 Murov, Muşov, Murğuz, Kəpəz
 Olmaz yamağın, Şah dağı!
 Hansı iyid dara düşsə,
 Nəzir deyir, yada salır;
 Yeddi kralın qaçağı
 Pənahlanıb, səndə qalır;
 Kor gələndə, şəfa tapır,
 Müztər gəlsə, mətləb alır;
 Saatda yüz çiçək açır,
 Hər biri bir irəng çalır;
 Belə məlum, qüdrətdəndi
 Küpün, boyağın, Şah dağı!

GƏRAYLILAR

CEYRAN

Durum dolanım başına,
 Qaş, gözü qara Ceyran!
 Saldın eşqin atasına,
 Eylə dərdə çara, Ceyran!

Söz eşidib, ərzim qansan,
 Mən yanana sən də yansan.
 Özün bir tülək tərlansan,
 Niyə uydun sara, Ceyran?!

Ələsgərəm, abdal ollam,
 Eşqin girdabında qallam.
 Küsdürmüşəm, könlün allam
 Yalvara-yalvara, Ceyran!

XOŞ GƏLDİN

Qədəm qoyub asta-asta
 Sən bu diyara xoş gəldin!
 Süzdürüb ala gözləri,
 Qaşları qara, xoş gəldin!

Oğrun durub, qıya baxdın,
 Müjganın sinəmə çaxdın,
 Cismimi yandırır yaxdın,
 Alışdım, nara xoş gəldin!

Qaynayıb, peymanam dolub,
Saralıb gül rəngim solub.
Həsrətin çəkməkdən olub
Sinəm sədpara, xoş gəldin!

Dostun vəfasını gördüm,
Seçib, sevib, könül verdim.
Təzələndi köhnə dərdim,
Dərdimə çara, xoş gəldin!

Sinəmdə eşqin dəftəri,
Sənsən dilimin əzbəri.
Yazıq Aşiq Ələsgəri
Çəkməyə dara, xoş gəldin!

YAYLAQ

Gözəllər seyrəngahısan,
Görüm səni var ol, yaylaq!
Açılsın gülün, nərgizin,
Təzə murguzar ol, yaylaq!

Gözüm qaldı siyah teldə,
Bülbül öldü meyli güldə.
Bir kəsə yox qurbət eldə,
Sən mana qəmşar ol, yaylaq!

Mən səni görəndən bəri,
Sinəm olub qəm dəftəri.
Öldür yazıq Ələsgəri
Özün günahkar ol, yaylaq!

BAĞLAMALAR

AY NƏDƏN OLDU

Yerin, göyün, ərşin, kürsün, insanın
Künhü, bünövrəsi ay nədən oldu?
Yeri göydən, göyü yerdən kim seçdi?
Hikmətin dəryası ay nədən oldu?

Yeddi qat göy nə növ ilə quruldu?
Neçə qəndil, neçə sütun vuruldu?

“Sən kimsən?”,
 “Mən kiməm?” – kimdən soruldu?
 Ustadlar ustası ay nədən oldu?

Nədən loh* yarandı, nədəndi qələm?
 Neçə hüruf o məclisdə oldu cəm?
 Aləmi-ərvahda qurulan ələm
 Ayəsi, şüqqəsi ay nədən oldu?

Mansırın toxmağı, İsrafil suru,
 Kəbənin Zəm-zəmi, Musanın Turu,
 Nitqimin guyası, didəmin nuru,
 Sərimin sevdası ay nədən oldu?

Yazıq Ələsgərəm, intizarım var,
 Alimsənsə, məni eylə xəbərdar:
 Elmi hardan tapdı cümlə aşıqlar?
 Şəri-müəmması ay nədən oldu?

**Loh – lövhə*

BİZDƏN SALAM OLSUN ARİF OLANA

Bizdən salam olsun arif olana,
 Haqq nə gündə xəlq eylədi dünyanı?
 Yer ilə göy nə saatda bəhs etdi?
 Yer nə üstə bəndə saldı asmanı?

Asman nə istədi bari-xudadan?
 Xuda nəəmr etdi ərşi-ələdan?
 Kim idi gəldi, kimi apardı haradan?
 Nə surətdə gördü Məscid-Əqsanı?

Nə ab ilə orda aldı dəstəməz?
 Neçə rəkət ədə eylədi namaz?
 Neçə kimsənəyə oldu pişnamaz?
 Onlar baqidimi, olubmu fanı?

Tez verəsən bu sözlərin isbatın:
 Nədəndi binası Abi-Həyatın?
 Hardadı məqamı Mələk əl-mövtun?
 Nə tövr ilə alır insandan canı?

Bu təzə kalamdı, olsun yəqini,

Kəbə – qibləm, dinim – Məhəmməd dini.
Atam – Əliməhəmməd, Göyçə sakini,
Adım Ələsgərdir, yaxşı bil, tanı!

HƏCVLƏR VƏ HƏRBƏ-ZORBALAR

DÜŞƏRSƏN

Məğrurluq eyləyib, “ustadam” demə,
Vaxt olar, bir yerdə dara düşərsən.
Daş tülək deyilsən, çolpa balasan,
Sərgərdan qalarsan, tora düşərsən.

Alçaqda dayan ki, çıxasan başa,
Tülküsen, aslanla girmə savaşa.
Əlin vurma gücün yetməyən daşa,
Götürə bilməzsən, zora düşərsən.

Satmaynan Nağıya ərkinazını,
Zimistana döndərərəm yazını;
Soyaram libasın, allam sazını,
Yal-quyruğu yolux yola düşərsən.

Saxla dilin, özün üçün yağıdı,
Aşıq Ələsgərin odlu çağıdı,
Çalar qaynağına səni, dağıdı,
Göydən yerə parça-para düşərsən.

GƏLSİN

Hər kəs sərdən keçib mərdü-mərdana,
Baş qoysun bu yolda, meydana gəlsin!
Dərya dilim dalğa vurdu, bulandı,
Qərq olmaq istəyən ümməna gəlsin!
Dayansın qarşıda, gətirsin tabı,
Ayılsın qəflətdən, unutsun xəbı,
Sualıma dərhal versin cavabı,
Gətirməsin üzr-bəhana, gəlsin!

Ələsgərəm, mən tutaram bu bəhsi
Hardan çıxdı abi-həyat çeşməsi?
Neçə fərddi “İsmi-əzəm” duası?
Zikr eləsin, dildə nişana gəlsin!

HAYIFSAN

Danışdıq, barışdıq mərhəmət ilə,
İnciklik araya qatma, hayıfsan!
Sən tacir olmazsan bir manat ilə,
Namusu, qeyrəti atma, hayıfsan!

Mövlam məni nəzərindən salmayıb,
Huşum cəmdi, ağlım heç azalmayıb.
Fani dünya Süleymana qalmayıb,
Oyan bu qəflətdən, yatma, hayıfsan!

Siz təlaş eylərsiz iynə-biz ilə
Bizim barat gəlib-gedir yüz ilə.
Əyri ol əyriylə, düz ol düz ilə,
Hər yetəni sən aldatma, hayıfsan!

Düşəndə məclisə, ağır yığnağa,
Bizə hörmət qoyur irəncbər, ağa...
Söz uzansa, həcv çıxar qurşağa,
Sözün dalın çox uzatma, hayıfsan!

Qəsəm olsun xudkeşlərin sərinə,
Yalan söz iyidi salar dərinə.
Köhnə dağarcığı tumaş yerinə
Aşıq Ələsgərə satma, hayıfsan!

HİKMƏTLİ SÖZLƏR

İbadət eyləyən mömin sayılı,
Səxavətin ondan çoxdu savabı.

Bu dünyada üç şey başa bələdi;
Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.

“Can” deməklə candan can əskik olmaz,
Məhəbbət artırar, mehriban eylər.
“Çor” deyənin nəfi nədi dünyada,
Abad könlü yıxar, pərişan eylər.

Sağ ol səni, yaxşı dövrən qurubsan,
Bu dünyanın sonu puçdu, Güləndam!

Tülkü havalanıb, deyir aslanam,
Tüf dağıdan ac aslanlar itibdi.
Kamil ovçu ölməyincə usanmaz
Eşq oduna düşən aşkara yanmaz.

İyidlər at vermir, gözəllər – xələt,
Gəlmir tənbəkiylə bal, qoca baxtım!

Ələsgərə şərü-böhtan deyənlər,
Şeytana qul olub, riba yeyənlər,
Zəkatsız dövlətə halal deyənlər,
Onlardan halaldı bu sazım mənim.

Dost uzaq olmaqla könül yad olmaz,
Öluncə qəlbimdə var nişanası.
Nütfədən pak olan özü pak olar,
Mömindən törəyən xoşidrak olar.
Müxənnəsdə səxa, nakəsdə kərəm,
Namərdin cibində pul ola bilməz.

Bu, bir müəmmadı, ariflər qanar,
Nadan bu elmdən hali ola bilməz.
Könül, doğru yoldan gəl olma kənar,
Əyri yola gedən haqdan utanar.
Bu, bir müəmmadı, ariflər qanar,
Nadan bu elmdən hali ola bilməz.

Aldanma dövlətə, uyma dünyaya,
Kəsb eylə özünə halaldan maya.
Zinakar, haramxor yetişməz baya,
Dosta xain baxan kor olacaqdı.

Dostun məzəmməti adam öldürür,
Düşmanla söyüşüb, döyüşmək olar.

İyid odu namusunu atmasın,
Dost öluncə dostu yalan satmasın.
İlqarın dalınca bir baş getməsin.

Bu dünyada mən təcrübə elədim,
Nakəs körpüsündə heç bünyad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən, şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən, dad olmaz.
Varlıqda dost olma, yoxluqda – kənar,
“İyidəm” deyəndə bu adət olmaz.

Qüdrətdən ucalan zülm ilə enməz,
Haqdan yanan çıraq bad ilə sönməz.
Gözəllər sultanı, mələklər xanı,
Qaytarmazlar pirə gələn qurbanı.
Yaxşı günün olurmuşsa yamanı,
Yaman günün yaxşı halı varıymış.

Hərcağıyla aşna olma,
Namərdə bel bağlama;
Müxənnət qatar aşına
Ağı gözlə, gözlə sən!

MÜNDƏRİCAT

İslam Ələsgər. Haqq aşığı.....	6
Məhərrəm Qasımlı. “Ələsgərəm, hər elmidən halıyam”.....	17
Yusif Səfərov. Aşıq Ələsgərin gözəlləmələri.....	23
Mətanət Məmmədova. Aşıq Ələsgər və Naxçıvan.....	29
Ramiz Qasimov. Aşıq Ələsgərin sənətkarlığı.....	41
Elxan Məmmədov. Dədə Ələsgər və haqq aşığı obrazı.....	48
Əkrəm Hüseynzadə. Aşıq Ələsgərin yaradıcılığında məkan adları.....	56
Aygün Orucova. Aşıq Ələsgər şeirində yumor və satira.....	62
Aytən Cəfərova. Sərraf Qasım yaradıcılığında Aşıq Ələsgər ənənəsi.....	68
Çinarə Rzayeva. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında xalq hikmətləri və aforizmlər.....	76
Nərgiz İsmayılova. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında Azərbaycan qadınlarının tərənnümü.....	82
Səadət Bayramova. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında Aşıq Ələsgər ənənələri.....	86
Aynur Xəlilova. “Adım Ələsgərdi, Göyçə-mahalım”.....	91
Əbülfəz Quliyev. Aşıq Ələsgər dilində türkmənşəli leksik arxaizmlər.....	96
Sədaqət Həsənova. Aşıq Ələsgər və ədəbi dilimiz.....	103
Qalibə Hacıyeva. Aşıq Ələsgər yaradıcılığının poetik-üslubi imkanları.....	109
Firudin Rzayev. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında türk-islam mifonimlərinin işlənmə xüsusiyyətləri.....	115
Rəşad Zülfüqarov. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında dialektizmlər.....	121
Nuray Əliyeva. Aşıq Ələsgər poeziyasının leksik xüsusiyyətləri.....	127
Zülfüyyə İsmayıl. Aşıq Ələsgər poetikasının dil və üslub xüsusiyyətləri.....	134
Fəxryyə Cəfərova. Aşıq Ələsgərin poetik dili.....	145
Kamal Camalov. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında mənəvi tərbiyə məsələləri.....	150
Asəf Orucov. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında ailə-məişət məsələsi.....	156
Günay Məmmədova. Aşıq Ələsgər poeziyası Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında....	161
Aytəkin Qəhrəmanova. Aşıq Ələsgər yaradıcılığında milli geyimlərin təsviri.....	168
Aşıq Ələsgər bədii irsindən seçmələr.....	175

CONTENS

Islam Alasgar. Ashug of justice.....	6
Maharram Gasymlı. Alasgar, an expert in all sciences.....	17
Yusif Safarov. Gezelleme (eulogy for beautiful women) of Ashug Alasgar.....	23
Matanat Mammadova. Ashug Alasgar and Nakhchivan.....	29
Ramiz Gasimov. Art skills of Ashug Alasgar.....	41
Elkhan Mammadov. Dada Alasgar and the image of a real Ashug.....	48
Akram Huseynzade. Place names in the creativity of Ashug Alasgar.....	56
Aygun Orujova. Humor and satire in the poems of Ashig Alasgar.....	62
Ayten Jafarova. Ashug Alasgar's tradition in Sarraf Qasim's creativity.....	68
Chinara Rzayeva. People's wisdom and aphorisms in the works of Ashug Alasgar.....	76
Nargiz Ismaylova. Berhyming of women in the works of Ashug Alasgar.....	82
Seadet Bayramova. Ashug Alasgar's traditions in Azerbaijani literature of XX century....	86
Aynur Khalilova. "Alasgar is my name, Goycha is my homeland".....	91
Abulfaz Guliyev. Lexical archaisms of turkish origin in the language of Ashug Alasgar.....	96
Sadagat Hasanova. Ashug Alasgar and our literary language.....	103
Galiba Hajiyeva. Poetic-stylistic forms of ashug alasgar's works.....	109
Firudin Rzayev. Use features of turkic-islamic mythonyms in the works of Ashug Alasgar.....	115
Rashad Zulfugarov. Dialecticisms in the works of Ashug Alasgar.....	121
Nuray Aliyeva. Lexical features of Ashug Alasgar's poetry.....	127
Zulfiya Ismayil. Language-style features of Ashug Alasgar poetics.....	134
Fakhria Jafarova. Poetic language of Ashug Alasgar.....	145
Kamal Jamalov. Issues of spiritual education in works of Ashug Alasgar.....	150
Asaf Orujov. Family and life issues in the works of Ashug Alasgar.....	156
Gunay Mammadova. Ashug Alasgar's poetry in the creativity of Azerbaijani composers..	161
Aytakin Gahramanova. Description of national costumes in the works of Ashug Alasgar.....	168
Selected works from the literary heritage of Ashug Alasgar.....	175

СОДЕРЖАНИЕ

Ислам Алескер. Ашуг справедливости.....	6
Магеррам Гасымлы. Алескер – знаток всех наук.....	17
Юсиф Сафаров. Гезеллеме (восхваление красавиц) Ашуга Алескера.....	23
Метанет Мамедова. Ашуг Алескер и Нахчыван.....	29
Рамиз Гасымов. Мастерство Ашуга Алескера.....	41
Эльхан Мамедов. Деде Алескер и образ истинного ашуга.....	48
Акрам Гусейнзаде. Названия местностей в творчестве Ашуга Алескера.....	56
Айгюн Оруджева. Юмор и сатира в стихах Ашуга Алескера.....	62
Айтен Джафарова. Традиция Ашуга Алескера в творчестве Серрафа Гасыма.....	68
Чинара Рзаева. Народная мудрость и афоризмы в творчестве Ашуга Алескера.....	76
Наргиз Исмаилова. Воспевание женщин в творчестве Ашуга Алескера.....	82
Сеадет Байрамова. Традиции Ашуга Алескера в азербайджанской литературе XX века.....	86
Айнур Халилова. “Алескер – имя моё, Гёйча – родина моя”.....	91
Абульфаз Гулиев. Лексические архаизмы тюркского происхождения в языке Ашуга Алескера.....	96
Садагат Гасанова. Ашуг Алескер и наш литературный язык.....	103
Галиба Гаджиева. Поэтико-стилистические возможности творчества Ашуга Алескера.....	109
Фирудин Рзаев. Особенности использования тюрко-исламских мифонимов в творчестве Ашуга Алескера.....	115
Рашад Зульфугаров. Диалектизмы в творчестве Ашуга Алескера.....	121
Нурай Алиева. Лексические особенности поэзии Ашуга Алескера.....	127
Зульфия Исмаил. Языковые и стилистические особенности поэтики Ашуга Алескера.....	134
Фахрия Джафарова. Поэтический язык Ашуга Алескера.....	145
Камал Джамалов. Вопросы духовного воспитания в творчестве Ашуга Алескера.....	150
Асеф Оруджов. Вопросы семьи и семейного быта в творчестве Ашуга Алескера.....	156
Гюнай Мамедова. Поэзия ашуга алескера в творчестве азербайджанских композиторов.....	161
Айтекин Гахраманова. Описание национальных костюмов в творчестве Ашуга Алескера.....	168
Избранные произведения из художественного наследия Ашуга Алескера.....	175

MÜƏLLİFLƏRİN NƏZƏRİNƏ

1. Jurnalın əsas məqsədi elmi keyfiyyət meyarlarına cavab verən orijinal elmi məqalələrin dərc edilməsindən ibarətdir.
2. Jurnalda başqa nəşrlərə təqdim edilməmiş yeni tədqiqatların nəticələri olan yığcam və mükəmməl redaktə olunmuş elmi məqalələr dərc edilir.
3. Məqalənin həmmüəlliflərinin sayının üç nəfərdən artıq olması arzuolunmazdır.
4. Məqalələrin keyfiyyətinə, orada göstərilən faktların səhihliyinə müəllif birbaşa cavabdehdir.
5. Məqalələr AMEA-nın həqiqi və müxbir üzvləri və ya redaksiya heyətinin üzvlərindən biri tərəfindən təqdim edilməlidir.
6. Məqalələr iki dildə – Azərbaycan və rus dillərində çap oluna bilər. Məqalənin yazıldığı dildən əlavə digər 2 dildə xülasəsi və hər xülasədə açar sözlər verilməlidir.
7. Məqalənin mətni jurnalın redaksiyasına fərdi kompüterdə, A4 formatlı ağ kağızda, “12” ölçülü hərflərlə, səhifənin parametrləri yuxarıdan 2 sm, aşağıdan 2 sm; soldan 3 sm, sağdan 1 sm məsafə ilə, sətirdən-sətrə “defislə” keçmədən, sətir aralığı 1,5 interval olmaq şərti ilə rus və Azərbaycan dilində Times New Roman şriftində yazılaraq, 1 nüsxədə çap edilərək, CD-də jurnalın məsul katibinə təqdim edilir. Mətnin daxilində olan şəkil və cədvəllərin parametri soldan və sağdan 3,7 sm olmalıdır.
8. Səhifənin ortasında “12” ölçülü qalın və böyük hərflərlə müəllifin (müəlliflərin) adı və soyadı yazılır.
9. 1 sətir boş buraxılmaqla aşağıda “12” ölçülü böyük hərflərlə məqalənin adı çap edilir. Sonra məqalənin yazıldığı dildə “10” ölçülü hərflərlə, kursivlə xülasə və açar sözlər yazılır. Daha sonra müəllifin işlədiyi təşkilatın adı, elmi dərəcəsi və e-mail ünvanı, “12” ölçülü kiçik hərflərlə qalın və kursivlə ədəbiyyat siyahısından sonra sağdan yazılır. (məs.: AMEA Naxçıvan Bölməsi; e-mail: tusinesr@gmail.com).
10. Mövzu ilə bağlı elmi mənbələrə istinadlar olmalıdır və istifadə olunmuş ədəbiyyat xülasələrindən əvvəl “12” ölçülü hərflərlə, kodlaşdırma üsulu və əlifba sırası ilə göstərilməlidir. “Ədəbiyyat” sözü səhifənin ortasında qalın və böyük hərflərlə yazılır. Ədəbiyyat siyahısı yazıldığı dildə adı hərflərlə verilir. İstifadə edilən mənbələrin sayı 15-dən çox olmamalıdır. Məs.:
Kitablar: Qasımov V.İ. Qədim abidələr. Bakı: Işıq, 1992, 321 s.
Kitab məqalələri: Həbibbəyli İ.Ə. Naxçıvanda elm və mədəniyyət / Azərbaycan tarixində Naxçıvan, Bakı: Elm, 1996, s. 73-91.
Jurnal məqalələri: Baxşəliyev V.B., Quliyev Ə.A. Gəmiqaya təsvirlərində yazı elementləri // AMEA Naxçıvan Bölməsinin Xəbərləri, 2005, № 1, s. 74-79.
11. Məqalənin xülasəsində müəllifin adı və soyadı “12” ölçülü kiçik, qalın hərflərlə; mövzunun adı böyük, qalın hərflərlə; xülasənin özü isə adi hərflərlə yazılır. Xülasə məqalənin məzmununu tam əhatə etməli, əldə olunan nəticələr ətraflı verilməlidir.
12. Məqalədəki istinadlar mətnin icərisində verilməlidir. Məs.: [4, s. 15]
13. Məqalələrin ümumi həcmi, qrafik materiallar, fotolar, cədvəllər, düsturlar, ədəbiyyat siyahısı və xülasələr də daxil olmaqla 5-8 səhifədən çox olmamalıdır.
14. Məqaləyə müəlliflər haqqında məlumat (soyadı, adı və atasının adı, iş yeri, vəzifəsi, alimlik dərəcəsi və elmi adı, ünvanı, e-mail adresi, əlaqə telefonu) mütləq əlavə olunmalıdır.
15. Məqalənin məzmununa əsaslanan UOT kodu yuxarı sol tərəfdən mütləq qeyd olunmalıdır.
16. Təqdim olunan məqalə üçün müəlliflər antiplagiat arayışı təqdim etməlidirlər.

QEYD: AMEA Naxçıvan Bölməsinin “Elmi əsərlər” jurnalına təqdim olunan məqalələrin sayının çoxluğunu və “Tusi” nəşriyyatının imkanlarının məhdudluğunu nəzərə alaraq bir nömrədə hər müəllifin yalnız bir məqaləsinin çap edilməsi nəzərdə tutulur.

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The primary purpose of this journal is to publish original scientific papers that meet scientific criteria.
2. The journal publishes compact and perfectly edited scientific papers, which are the results of new research and have not been published in other publications previously.
3. The number of collaborators exceeding three is undesirable.
4. The author is directly responsible for the quality of papers and the accuracy of the facts presented.
5. The papers must be submitted by full members and corresponding members of ANAS or one of the Editorial Board members.
6. The papers can be published in two languages – Azerbaijani and Russian. In addition to the language of a paper, an abstract should be provided in two other languages; keywords should be pointed.
7. A paper text is submitted to the editor-in-chief of the journal along with an electronic copy, it must be printed on a personal computer, on white A4 paper, in Times New Roman font, font size “12”, page parameters 2 cm above, 2 cm below, 3 cm on the left, 1 cm on the right, without hyphenation, the interval of 1.5, and in one of the languages mentioned above. Margins for figures and tables inside the text should be 3.7 cm left and right.
8. The name and surname of the author (authors) are indicated in bold and capital letters in the center of the page, font size “12”.
9. Below, after one blank line, the title of the paper is indicated in capital letters, font size “12”. Then there is abstract including keywords in the language of the paper, font size “10”, italics. The organization name, the author’s scientific degree, the email address should be written below the references in lowercase letters, font size “12”, bold italics (for example, Nakhchivan branch of ANAS; Email: tusinesr@gmail.com).
10. Reference should be made to scientific sources on the subject, the list of references should be given before the abstract, following the encoding rules, in alphabetical order, the font size “12”. The word “references” in the middle of the page is highlighted in bold and in capital letters. References are in lowercase letters in the language in which this edition has been published. The used sources must not be more than 15. Eg.:
Books: Gasymov V.I. Ancient monuments. Baku: Light, 1992, 321 p.
Book papers: Habibbeyli I.A. Science and culture in Nakhchivan / Nakhchivan in the history of Azerbaijan. Baku: Science, 1996, p. 73-91.
Journal papers: Bakhshaliyev V.B., Guliev A.A. Writing elements in the drawings of Gemigaya // Proceedings of the Nakhchivan Branch of ANAS, 2005, № 1, p. 74-79.
11. In the abstract, the author’s name and surname are indicated in lowercase letters in bold font, size “12”; the title of the paper is capitalized in bold; the abstract itself is in lowercase letters. The abstract should correspond to the full content of the paper; the results should be reported in detail.
12. The links in the paper should be in the text. Eg.: [4, p. 415].
13. The total amount of a paper, including graphic materials, photographs, tables, formulas, references, and reviews, should not exceed 5-8 pages.
14. Authors’ data must be specified additionally (last name, first name, patronymic, place of work, position, degree, academic title, address, email address, work, and home phone numbers).
15. A paper’s code based on UDC should be indicated on the left.
16. Authors must provide Antiplagiat certificates for submitted papers.

NOTE: *Considering the large number of papers submitted to the “Scientific works” journal of the Nakhchivan Branch of ANAS, and the limited capabilities of the “Tusi” Publishing house, it is assumed that only one paper of each author can be published in one issue.*

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

1. Основной целью журнала является публикация оригинальных научных статей, соответствующих критериям научного качества.
2. Журнал публикует компактные и в совершенстве отредактированные научные статьи, являющиеся результатами новых исследований и не опубликованные ранее в других изданиях.
3. Желательно, чтобы число соавторов не превышало трех.
4. Автор несет прямую ответственность за качество статей, достоверность представленных в них фактов.
5. Статьи должны быть представлены действительными членами и членами-корреспондентами НАНА или одним из членов Редколлегии.
6. Статьи могут быть представлены на двух языках – азербайджанском и русском. Резюме и ключевые слова необходимо представить на двух других языках.
7. Статьи представляют в редакцию журнала в печатном виде, в электронной форме (CD), на бумаге формата А4, шрифт Times New Roman, кегль шрифта 12 пт, параметры страницы: верхнее поле – 2 см, нижнее – 2 см, левое – 3 см, правое – 1 см, без переносов, межстрочный интервал – 1,5. Поля страниц для рисунков и таблиц внутри текста слева и справа должны быть по 3,7 см.
8. По центру страницы, кеглем 12 пт, жирным шрифтом и заглавными буквами указывается имя и фамилия автора (авторов).
9. После одной пустой строки указывается название статьи заглавными буквами, кегль шрифта 12 пт. Затем приводится аннотация с ключевыми словами на языке статьи (кегль шрифта – 10 пт, курсив). Название организации, ученая степень и адрес электронной почты автора указываются обычными строчными буквами, жирным курсивом, кегль шрифта 12 пт, справа после списка источников (например: Нахчыванское отделение НАНА; E-mail: tusinesr@gmail.com)
10. Следует указать ссылки на научные источники по данному предмету. Список использованной литературы указывается перед резюме, в соответствии с правилами кодировки, в алфавитном порядке, кегль шрифта 12 пт. Слово “Литература” пишется посередине страницы, заглавными буквами и жирным шрифтом. Список литературы приводится строчными буквами на языке публикации приведенного издания, в количестве не более 15. Напр.:
Книги: Гасымов В.И. Древние памятники. Баку: Ишыг, 1992, 321 с.
Книжные статьи: Хабиббейли И.А. Наука и культура в Нахчыване / Нахчыван в истории Азербайджана. Баку: Наука, 1996, с. 73-91.
Журнальные статьи: Бахшалиев В.Б., Гулиев А.А. Элементы письменности в рисунках Гемика // Известия Нахчыванского отделения НАНА, 2005, № 1, с. 74-79.
11. В резюме имя и фамилия автора указываются строчными буквами жирным шрифтом кеглем 12 пт, название статьи – заглавными буквами жирным шрифтом, само резюме строчными буквами. Резюме должно соответствовать полному содержанию статьи с подробным представлением полученных результатов.
12. Ссылки должны быть представлены в тексте в виде [4, с. 15].
13. Общий объем статьи, включая графические материалы, фотографии, таблицы, формулы, список литературы и отзывы, не должен превышать 5-8 страниц.
14. Обязательно указываются данные об авторах (фамилия, имя, отчество, место работы, должность, ученая степень и звание, адрес, адрес электронной почты, контактный номер).
15. Необходимо указать УДК статьи слева в верхней части.
16. Авторы должны предоставить сертификат Антиплагиат на присланную статью.

ПРИМЕЧАНИЕ: Принимая во внимание большое количество статей, представленных в журнал “Научные труды” Нахчыванского отделения НАНА и ограниченные возможности издательства “Туси”, в одном номере может быть опубликована только одна статья каждого автора.

AMEA Naxçıvan Bölməsinin elmi nəşri
Xüsusi nömrə

Baş redaktor – Zülfüyyə Məmmədli
Redaktor – Sara Cəfərova
Korrektor – Yelena Muxtarova
Operatorlar – İlhamə Əliyeva,
– Aynur Təhməzova,
– Taleh Maxsudov

Yığılmağa verilmişdir: 03.05.2021
Çapa imzalanmışdır: 17.06.2021
Kağız formatı: 70 x 108 1/16
13,5 çap vərəqi. 216 səhifə
Sifariş № 157. Tiraj: 150

AMEA Naxçıvan Bölməsinin “Tusi” nəşriyyatında çap edilmişdir.
Ünvan: Naxçıvan şəhəri, Heydər Əliyev prospekti, 35.
E-mail: tusinesr@gmail.com

